STEPHAN COLLISHAW

ROMANAS

PASKUTINĖ MERGINA

VERSUS AUREUS

PASKUTINĖ MERGINA

Stephan Collishaw

PASKUTINĖ MERGINA

Iš anglų kalbos vertė
Danguolė Žalytė

UDK 820-3
Co-81

Versta iš: Stephan Collishaw „The Last Girl", Sceptre, 2003

Viršelyje panaudota Neringos Kūlokaitės nuotrauka

ISBN 9955-601-32-9

Skiriu Marijai

I

Jolanta

Lietuva

XX a. paskutinio dešimtmečio vidurys

Pirmas skyrius

Rūkiau cigaretę tol, kol ji visai suanglėjo ir beveik nudegino lūpas. Pro mėlynas dūmų gyslas šmėkštelėjo moteris, einanti skersgatviu. Rankose ji laikė vaiką. Staiga man skaudžiai nudiegė širdį. Kaip stipriai ji spaudžia vaiką prie krūtinės. Turbūt todėl man sugniaužė širdį.

Kavinė vadinosi „Markus and Ko". Aš skaičiau Marcinkevičiaus eilėraščius.

Myliu jus juodom verksmo rankom,
Myliu jus tamsa ir mirtim,
Užmarštim ir šviesa –
Žolele ant įdubusio kapo –
Myliu

Užgesinau nuorūką į lėkštelę po kavos puodeliu ir ėmiau stotis, nerangiai brukdamas rankas į švarką. Užkabinau siūlą, pamušalas plyšo. Išlėkiau į grįstkelį ir pradėjau jos dairytis. Pastatų viršų buvo užliejusi ryški saulės šviesa, bet gatvėje tvyrojo prieblanda. Ji netoli tenuėjo. Už nugaros

išgirdau šaukiant padavėją. Aš nesumokėjau. Valandėlę stabtelėjau, sutrikdytas jo valdingo balso, bet jaunoji moteris žingsniavo sparčiai. Nuėjau įkandin, širdis daužėsi. Kai ją pasivijau, buvo jau prie sankryžos. Kavinės duryse stovėjo ir mane šaukė padavėjas. Išgirdusi jo balsą, moteris atsisuko, tamsūs plaukai nuvilnijo pečiu, kai ji pakreipė galvą. Kūdikis ramiai gulėjo jos glėby.

Turiu seną rusišką fotoaparatą, jį man prieš gerus dvidešimt metų penkiasdešimtojo gimtadienio proga padovanojo universitetas. Šį rytą išeidamas jį pasiėmiau, apstulbintas nuostabios šviesos, susisukusios gūžtą bundančių medžių viršūnėse, įsitrigusios tarp miesto bažnyčių bokštų. Stovėjau prie sankryžos ir vėpsojau, nuo akmeninių sienų atsimušė padavėjo šauksmo aidas, o moteris žiūrėjo į mane kaip į beprotį.

– Ar galiu jus nufotografuoti? – paklausiau.

– Mane? – perklausė ji rusiškai ir suraukė kaktą.

Skubiai ją nufotografavau, kol nespėjo atsisakyti. Į kadrą pateko ir kūdikis. Nieko nenutuokdamas jis miegojo toliau. Užraktą spaudžiau drebančiais pirštais. Paskui ji apsisuko ir skubiai nuėjo.

Mane už rankos čiupo padavėjas. Neišgirdau, kaip priėjo, nes žiūrėdamas, kaip ji tolsta, mintimis perbėgau visą gyvenimą. Krūtinė kilnojosi, nes man ėmė trūkti oro.

– Jūs nesumokėjot, – atžariai pareiškė padavėjas.

– Aš dar nebaigiau, – atsakiau atsisukdamas.

– Dabar jau baigėt, – jis atkišo ranką pinigams.

– Tiek triukšmo dėl kelių centų? – nusistebėjau aš.

– Mokėk greičiau.

Gyvenu mažame butelyje netoli kavinės. Iš pradžių butas buvo didesnis, trijų kambarių, bet aš gyvenu vienas, kam man tiek kambarių? Vieną pardaviau šeimai, gyvenančiai gretimame bute. Vos spėjęs sumokėti, savininkas su dviem draugais išvertė sieną ir kaip pakliuvo užmūrijo mano duris plytomis. Aš nesiskundžiu, Dieve gink, pinigų man labai reikia.

Dažnai sėdžiu prie lango ir žiūriu į kiemą. Vasarą medžiai apklesčia visą plotą, o rudenį lapija nusidažo gražia raudonai auksine spalva. Ant suolų po medžiais matau kaimynus – liežuvaujančius, mezgančias arba žiūrinčius tuščiomis akimis į pasaulį, pasikeitusį taip, kad jo nebegalima atpažinti. Kartais einu su jais pasikalbėti, bet dažniausiai tik sėdžiu ir žiūriu pro langą.

Kai tą dieną parėjau namo, širdis šokinėjo, burna gaudė orą. Jaudulys buvo nepakeliamas. Kažkodėl įvykis kavinėje mane nuliūdino ir išmušė iš vėžių. Atsisėdau į krėslą prie stalo ir išgėriau dar vieną puodelį. Ranka virpėjo, išpyliau karštą kavą ir apsiplikiau.

Vonios kambaryje turiu įsirengęs mažutį tamsų kambarėlį. Išryškinau juostą su merginos nuotrauka. Nelanksčiais pirštais vos sugrabaliojau filmo spiralę. Nuotrauka buvo nevykusi. Fotografavau skubėdamas, todėl vaizdas buvo miglotas. Atrodė, lyg ji neštųsi bulvių maišą, o ne vaiką. Prismeigiau nuotrauką prie sienos virš rašomojo stalo. Išsigandusios akys iš nuotraukos žvelgė tiesiai į mano akis. Žiūrėjo į mane įžūliai ir užgauliai. Ilgai sėdėjau prie stalo ir žiūrėjau į prastą merginos atvaizdą ant sienos.

Vėliau išsitraukiau iš kišenės suglamžytą Marcinkevičiaus eilėraščių knygelę. Skaitydamas jaučiau, kad ji mane stebi. Jausmas buvo malonus. Žvilgsnis, žiūrintis, kaip verčiu puslapius, ramino.

Tuo metu, kai privalėjau, bet negalėjau rašyti, kai stalas buvo apskleistas neperskaitytomis knygomis, aš įdėmiai žiūrėjau į rusės su vaiku nuotrauką ant sienos. Gal būčiau įsikalbėjęs, kad puoliau jos fotografuoti, apimtas trumpalaikio pamišimo, jei tas pats dalykas nebūtų pasikartojęs po savaitės.

Sėdėjau Geto aikštės parke ant suolo, kai man vėl skaudžiai nudiegė širdį, pamačius jauną moterį. Ji lėtai artinosi per žolę, žiūrėdama į kūdikį vežimėlyje, ir manęs nematė. Ramindama švelniai kalbino mažylį. Ilgi rudi plaukai buvo tvarkingai surišti pakaušyje. Rankos spaudė vežimėlio rankeną.

Kai iki manęs liko kokie dešimt žingsnių, ji valandėlę stabtelėjo. Čiupau nuo medinio suolo fotoaparatą. Kai pakėliau jį prie akių, širdis nerimastingai plakė. Lyg daryčiau nusikaltimą. Drebančiais pirštais nukreipiau į ją objektyvą ir nufotografavau. Man ausys plyšo nuo fotoaparato spragtelėjimo – garsus it bombos sprogimas jis žole perlėkė parką ir nuslopino pro šalį važiuojančių automobilių ūžimą. Ji nepakėlė akių. Aš vėl padėjau fotoaparatą ant suolo. Raudonavau iš gėdos.

Po valandėlės ji atsitiesė ir nuėjo savo keliais, vos manęs neprisilietusi. Jos kvapas pakuteno man šnerves. Paltas šiugždėjo, atsitrenkdamas į kojas. Į vaiką ji žiūrėjo taip, kad man

suspaudė širdį. Kai tik moteris dingo iš akių, griebiau fotoaparatą ir nuskubėjau namo. Vėl parėjau uždusęs, mečiau raktus ant stalo ir nusinešiau fotoaparatą į vonios kambarį. Stovėjau prie teliūskuojančio ryškalo ir žiūrėjau, kaip popieriuje pamažu pasirodo miglotas atvaizdas.

Kai nuotrauka išdžiūvo, nukabinau ją nuo virvės vonioje ir prismeigiau prie sienos greta rusės. Jos drauge kabėjo ant sienos: dvi motinos, abi jaunos ir neapsakomai gražios. Rusės plaukai buvo ilgi ir tamsūs, naujosios šiek tiek šviesesni. Rusė žvelgė iš nuotraukos užgauliai, o naujoji žvelgė į vežimėlį, nieko aplink nematydama.

Visą valandą sėdėjau prie rašomojo stalo ir žiūrėjau į abi nuotraukas. Vieną po kitos surūkiau „Primos“ pakelį – dvidešimt cigarečių. Marcinkevičiaus eilutės kaip niūrūs angelai sukosi man virš galvos: *Myliu jus juodom verksmo rankom, myliu jus tamsa ir mirtim.* Man atrodė, kad žemė pradėjo kilnotis ir seniai palaidoti numirėliai krustelėjo.

Antras skyrius

Mano daugiabutis stovi Vokiečių gatvėje. Dabar ši gatvė laikoma gera vieta, bet ne visada taip buvo. Nuo mano namo iki Geto, arba Geto Aukų, aikštės – dešimt minučių kelio. Rytais dažnai einu ten pasivaikščioti. Perėjęs aikštę, galiu rinktis iš kelių gatvių, bet beveik visada pasuku į siaurą kaip įprasta getui Žydų gatvelę. Paprasti keturaukščiai pastatai grakščiai ir dailiai supa gatvės vingį – sovietų architektai tokių subtilybių nesuprato. Man visada dingteli ši mintis. Senamiestis išaugo iš gamtos, jis linksta pagal juo tekančių upių vagą, jis įsiklauso į kalvų formas. Jis vingiuoja, teka ir glaudžia prie širdies žemę, lyg ji būtų kerpės, gražios samanos, apaugusios seną rąstą.

Žydų gatvėje nėra medžių nei gėlių, tik namų tinkas ir plytos, tik grindinio akmenys. Rudenį vėjas čia atpučia lapų, parudavusių ir susitraukusių, ir jie įstringa plyšiuose. Bet gėlių nėra. Ir vis tiek gatvelė gyva. Ne bevaisė, kaip sovietų gyvenamųjų rajonų. Gatvės vingiai kaip upės, kaip kalvos.

Žydų gatvės, kuri staigiai it nupjauta pasibaigia automobilių parku už mano daugiabučio, gale stovi Vilniaus Gaono statula. Sustoju prie jos ir pirštais perbraukiu heb-

rajų rašmenis, kurių nemoku perskaityti. Kitu galu Žydų gatvė įsilieja į mažą trikampę sandūrą, upių santaką, lapo gyslas. Ji virsta Gaono gatve, ir aš einu toliau kalva žemyn, pro kruopščiai atnaujinamus pastatus.

Getas klesti. Daug metų šiose gatvėse beveik niekas nepriminė praeities. Jos tyliai nyko. Žiojėjo tuščios langų akiduobės, didžiulės ašarų angos. Pastatai, netekę šeimininkų, netekę praeities. Dabar tinkas naujas, medinės grindys vėl sudėtos. Stogai iš naujo uždengti čerpėmis, gatvė išgrįsta. Fasadai perdažyti, o lentelės ant sienų pasakoja geto istoriją. Bet daug metų griūvantys aptrupėję pastatai buvo ženklai. Dabar griuvėsių nebeliko, tik brangios parduotuvės, restoranai ir vakarietiškos kavinės.

O štai šiame tarpduryje aš dažnai stabteliu. Sąrama įdubusi, nuo staktos nukarę surūdiję vyriai. Įsižiūriu į tamsą įtempęs akis, lyg ko ieškočiau. Nieko nėra. Tik drėgnas gižus dūlėjimo ir troškaus oro kvapas. Vieną ankstų rytą, kai stovėjau prie durų ir tuščiomis akimis žiūrėjau į vidų, tamsoje kažkas krustelėjo. Išsigandęs žengtelėjau atgal. Išlindo šuo. Jis krūptelėjęs pažvelgė į mane ir nulapatavo. Toliau ėjau besidaužančia širdimi. Ką tu tikėjaisi pamatyti? Priekaištavau sau, mirusiųjų sielas, kylančias iš tamsos?

Gaono gatvės lentelėje pasakojama, kaip žydai pro kadaise čia stovėjusius vartus buvo išvaryti iš geto. Jie išėjo iš namų į miškus už miesto, gūdžius miškus, iš kurių nebesugrįš. Panerius.

Gaono gatvė veda į aikštę. Kai žiūri į senus žemėlapius, darosi aišku, kad šios erdvės – žaizdos: kadaise čia stovėjo sinagogos. Dabar šis plotas vadinamas Geto Aukų aikšte.

Kiekvieną rytą, kai oras gražus, ateinu čia pasėdėti ir pagalvoti apie istorijas, kurias galima parašyti.

Aš rašydavau. Rašiau dar prieš dvidešimt metų. Dėsčiau universitete, leidau eilėraščių knygas ir romanus. Dabar nebegaliu. Sėdžiu už stalo prie rašomosios mašinėlės, bet žodžių nėra. Jie mane paliko. Tada nuo lentynos paimu Marcinkevičių arba Milašių. Bet pats rašyti negaliu.

Eidamas namo dar kartą sustoju prie Vilniaus Gaono biusto. Liečiu rašmenis, pirštai čiuopia semitiškus linkius. Jaučiu vėsų kietą akmenį, aštrų rašmenų, iškaltų rūpestingai ir be galo tiksliai, kraštą. Taip galvodavau apie savo eilėraščių žodžius. Jie buvo tikslūs ir gryni it iškalti.

Virš mano rašomojo stalo kabo Gaono eskizas, greta prismeigiau jaunų gatvėje pamatytų motinų nuotraukas. Ilga vešli jo barzda krinta ant krūtinės. Nosis lenkta. Akys kaip dideli švelnios išminties kupini migdolai. Tačiau kai žiūriu į Gaono paveikslą, mane visada stebina vienintelė gili raukšlė jo kaktoje. Iškalbinga raukšlė. Ji atspindi mokslininko rūpestį, šventojo rūpestį. Man atrodo, kad jis buvo labiau išsekęs. Eskize jis pavaizduotas liesas, po gražiomis akimis maišeliai, bet man atrodo, kad nuo skurdo jis buvo sukumpęs, ne tokia vešlia ir išpuoselėta barzda, įdubusiais skruostais.

Elijahu, Gaonas, jau gimė išminčius. Jis gimė 1720 metais per Velykas. Pasak legendos, trejų metų atmintinai mokėjo chumašą* ir sidurą**. Ketverių puikiai išmanė kabalą. Šešerių kaip lygus bendravo su mokytais rabinais ir Talmudo žinovais.

*Chumaš (hebr.) – spausdinta Penkiaknygė, skaitoma namie.
**Siddur (hebr.) – maldaknygė.

Tuo metu Vilniaus gatvės buvo judresnės. Nelygiai grįstas gatveles žiemą užliedavo purvo upės, vasarą užklodavo dulkių kilimas. Gatvėse dundėjo arklių kanopos, atsitrenkdami į akmenis po purvu džeržgė ir gergždė metaliniai vežimų ratai. Gatvėse būriavosi, kalbėjo, galbūt dainavo žmonės. Susikibę rankomis, jie traukė į Bet Midrašą*, į darbą stiklo fabrike. Moterys persisverdavo per langą, norėdamos ką nors pasakyti kaimynėms ar vaikams, gatvėse kaulijantiems išmaldos iš praeivių. Siaurose gatvelėse skambėjo idiš.

Kai Elijahu užaugo, žmona dirbo, o jis mokėsi. Visada mokydavosi prie žvakės, atsitvėręs nuo pasaulio uždarytomis langinėmis. Užkirtęs kelią triukšmui, pramogoms, pagundoms, net šviesai, jis sukūrė naują pasaulį, kuriame jau anksčiau gyveno kiti mokslininkai, pasaulį iš Talmudo, Toros raidžių. Žodžių pasaulį.

Jis kankino kūną, atimdamas iš jo miegą. Valgį. Vietoj mėsos mito vandenyje išmirkyta duona, bet net ją rydavo taip, kad kąsnis nepaliestų liežuvio ir neteiktų skonio malonumo. Lediniame kambaryje, įmerkęs basas kojas į šalto vandens kibirą, jis rašė išminties žodžius, kuriuos brangins tūkstančiai, ateisiantys po jo.

Bet šis miestas jau nebe jo miestas, nepaisant biusto, lentelių, gatvių ir aikščių, pavadintų jo vardu. Tai ne jo miestas, ne jo vaikų miestas. Nuo jų miestas buvo apvalytas. Apvalytas. Koks kartus šio žodžio skonis ant liežuvio. Ir vis dėlto jaučiu, kad jų šmėklos laikosi keistame apleistame name. Kuždėdamosi.

*Bet Midraš (hebr.) – mokymosi salė: pastatas ar kambarys, skirtas žydų bendruomenės intelektualinei veiklai.

Trečias skyrius

Mane užplūdo beprotybė. Valandų valandas, užuot sėdėjęs prie stalo, apversto knygomis, popieriais ir lėkštutėmis, kuriose nebetilpo pelenai ir nuorūkos, su fotoaparatu klaidžiojau Vilniaus gatvėmis. Moterys, kurias fotografavau, buvo motinos su mažais vaikais.

Iš pradžių fotografuodavau vogčia. Sėdėdavau parke ant suolo su paruoštu fotoaparatu, nustatytu tam tikram atstumui ir tam tikram ryškumui, ir laukdavau. Pasislėpdavau už „Lietuvos ryto“ ir apsimesdavau, kad mane nepaprastai domina gausūs politiniai skandalai, kurie iš tikrųjų mane slegia ir kurių stengiuosi išvengti. Ant daugumos kitų suolų sėdėjo pensininkai, tokie kaip aš, vieni karštai kalbėjo, kiti bereikšmiu žvilgsniu žiūrėjo į tolį, paskendę prisiminimuose. Vėlų rytą pasirodydavo mamos, išviliotos į lauką šiltos saulės. Aš nepastebimai čiupdavau fotoaparatą, fotografuodavau ir vėl dingdavau už laikraščio.

Vėliau įsidrąsinau. Priėjęs prie moters paklausdavau, ar negalėčiau jos nufotografuoti. Kadangi reikalaudavau fotografuotis būtinai su kūdikiu, geriausia ant rankų, jos ne-

sipiktindavo. Po kelių pirmųjų bandymų sugalvojau, ką sakyti. Apsimečiau, kad laikraščio užsakymu fotografuoju parke besiilsinčius žmones. Smulkiai aiškinti nereikėjo: pakako prisistatyti žurnalistu.

Be abejo, kartais man būdavo sunku pasakyti, ar jaunoji moteris mama, ar auklė, o man tai buvo svarbu. Neskubėdamas užmegzdavau pokalbį, kai ko paklausdavau apie vaiką. Ji turėjo būti motina; jei ji – ne motina, nuotrauka praranda tikrumą.

Kai apsimečiau fotoreporteriu, mano elgesys ėmė atrodyti nebe toks beprotiškas, nebe toks įtartinas. Bandžiau jį pateisinti grožio paieškomis. Iš tikrųjų ilgainiui vis daugiau laiko ėmiau skirti pozai. Tik pirmosios nuotraukos buvo skubotos ir neryškios. Vėlesnių kokybė buvo puiki. Dažniau darydavau nespalvotas nuotraukas, bet eksperimentavau ir su spalva. Moterys mielai pozuodavo parke, sėdėdamos ant suoliuko arba stovėdamos po smaragdiniu senų medžių baldakimu.

Vieną penktadienio vakarą nuskubėjau į biblioteką ir paėmiau gausiai iliustruotą veikalą apie Vakarų dailės raidą. Iki paryčių įdėmiai apžiūrinėjau iliustracijas blausioje lempos šviesoje. 1348 metų Dadžio triptiko centre – rausvaskruostė šviesiaplaukė Madona. Vaikelį Jėzų ji glaudžia sulenkta kaire ranka. Tai neapsakomai nuoširdus ir švelnus paveikslas. Akį traukia ne žėrintys paauksinimai, ne spinduliuojantis didybe Jėzaus atvaizdas, ne papilkėjęs Nukryžiuotasis, kurio raudonas kraujas iš žaizdų varva ant mokytinių. Merdintis Kristus pavaizduotas šoninėje sąvaroje.

O triptiko centre po tamsiu dangumi, žaižaruojančiu aukso žvaigždėmis, dailiai nutapytame raudonai geltoname fone pavaizduota paprasta moteris, švelniai ir atlaidžiai žiūrinti į vaiką glėbyje. Apkabinusi jį kaire ranka, dešine švelniai glosto kūdikio krūtinę. O jis, mažas kūdikėlis, meiliai žiūri į motiną. Jis irgi pakėlęs dešinę rankytę, lyg norėtų paglostyti motinai skruostą. Prie motinos kojų stovi apaštalai. Žiūrėk, sako vienas, žvelgdamas iš paveikslo į mus. Žiūrėk, štai į ką reikia atkreipti dėmesį, štai kas svarbu. Taip, garbinti reikia motiną ir vaiką.

Ketvirtas skyrius

Paskutinę merginą pamačiau bažnyčios tyloje, saulei itin ryškiai apšvietus navą ir Dievo Motinos galvą. Dievo Motinos Ėmimo į Dangų bažnyčia stovi ant kalvos netoli upės, už puikiųjų gotikinių Šv. Onos ir Bernardinų bažnyčių. Ji ne tokia įspūdinga, bet kai imu kraustytis iš proto nuo bergždžio, nė vienu parašytu žodžiu neatlyginto sėdėjimo prie stalo, einu ten pasėdėti visiškoje tyloje. Pasižiūrėti, kaip šviesa raižo tamsą. Pasigrožėti uždara erdve. Pasigėrėti tyla.

Daug metų bandau melstis, bet negaliu. Žodžiai įstringa gerklėje. Atsiklaupiu, pakeliu akis į Viešpaties paveikslą, bet tuo viskas ir baigiasi. Klūpau ir tyliu.

Maniau, kad fotografavimo manija blėsta. Jau savaitę nieko nefotografavau ir neturėjau noro fotografuoti. Tą rytą pabudau kupinas energijos ir pasitikėjimo ateitimi, kiek tai įmanoma mano amžiuje. Laukdamas, kol ant viryklės užvirs vanduo, atsisėdau prie stalo ir atsiverčiau bloknotėlį. Visą valandą rašiau. Plūstelėjo žodžiai, gyvi ir gaivūs, kaip prieš daugelį metų. Paskui išseko. It trumpa vėsi liūtis dykumoje. Akimirksniu nustojau pakilios nuotaikos.

Dar kartą užvirinau vandenį ir gurkšnodamas vieną iš begalinių kavos puodelių užverčiau bloknotą. Žodžių prievarta neišgausi. Jie plevena kaip plaštakės ir tolsta sulig kiekvienu mostelėjimu tinkleliu. Aš per daug noriu. Turiu džiaugtis tais žodžiais, kuriuos sugavau, tomis mintimis, kurioms pavyko suteikti pavidalą savo keverzone.

Piktas, drebėdamas nuo per didelės kofeino dozės, vaikščiojau po mažą kambarėlį. Už sienos, buvusių durų į mano antrą kambarį, be atvangos spigiai klykė mažas kaimyno vaikas. Sugniaužiau kumštį. Reikia pasivaikščioti.

Užsimečiau lengvą striukę ir užtrenkiau buto duris. Pro purvinus langus į laiptinę skverbėsi menka šviesa. Laiptais kaip paprastai lipau atsargiai. Lauke buvo šilta. Mano sena kaimynė Grigalavičienė sėdėjo saulėkaitoje ant suolo prie durų ir mezgė. Ji nusišypsojo, linktelėjo ir, regis, ketino pasislinkti, kad turėčiau kur atsisėsti. Stabtelėjau ir pažvelgiau į ją. Žili reti plaukai, raukšlėta oda. Valandėlę svarsčiau, ar neatsisėdus šalia, bet iš patirties žinojau, kad kai ji pradeda šnekėti, niekas negali užčiaupti jai burnos, o kalbėtis neturėjau noro. Linktelėjau ir sagstydamasis striukę greit nuėjau.

Oras mieste buvo gaivus. Tokią dieną malonu vaikščioti. Dangus buvo gražiai giedras. Atrodė, kad spalvos virpa, liečiamos šiltų saulės pirštų. Lyg ir ketinau pasėdėti kavinėje, bet buvau išgėręs tiek kavos, kad apsigalvojau. Ėjau sparčiai, jausdamas, kaip ramina pasivaikščiojimas. Bandžiau negalvoti apie kūrybą. Žingsniuodamas siaurais skersgatviais, žaidžiau daug metų įprastą žaidimą: dairytis įsidėmėtino žmogaus, o paskui spręsti, iš kokio jis romano. Beveik iškart pa-

mačiau gatve atskubant senuką. Jis laikėsi šešėlyje, lyg norėdamas, kad niekas jo nematytų. Atrodė ne mažiau kaip šešiasdešimties, nors įdėmiau įsižiūrėjus gal ir jaunesnis. Veidas buvo liūdnas, išvagotas rūpesčių raukšlėmis. Jam surasti romaną buvo vienas juokas. Balzako vargšas tėvas Gorijo. Kišenėje turbūt brangakmenis, kurį jis skuba parduoti, kad dukterims netrūktų pinigų. Žmogus, iš lėto žudomas meilės. Baisingi, putnūs meilės pirštai moja jam, kviečia jį į mirtį. Palingavau galvą. Myliu jus tamsa ir mirtim.

Kai įėjau į bažnyčią, ji atrodė tuščia. Nesipriešinau vėsiai mane ryjančiai tamsai. Persižegnojau, įprastas, senovinis ritualas ramino. Kiek daug metų tai buvo iš mūsų atimta. Atsisėdau į klauptą bažnyčios gale ir nulenkiau galvą. Nors melstis negalėjau, pati bažnyčia, jos tyli erdvė sukūrė maldos nuotaiką. Sėdėdamas ir tylėdamas pajutau ryšį su antgamtimi, nors antgamtis tebuvo tobula tyla ir saulės spinduliai, per vitražą besiskverbiantys į vidų.

Sėdėdamas nulenkta galva, išgirdau prie bažnyčios artėjančius žingsnius. Grindinio plokštėmis atkaukšėjo moteriškų batelių kulniukai, tyliai dunkstelėjo bažnyčios durys. Kaukšėjimas trumpam nutilo, išgirdau, kaip už nugaros švelniai sušlamėjo drabužis jai klaupiantis. Tyloje išgirdau ir vaiko atodūsį. Kulniukai nukaukšėjo pro šalį, iš savo klaupto nunertomis į grindis akimis pamačiau praeinant jos kojas. Kojinėmis apmautų blauzdų raumenys buvo įtempti. Žiūrėjau, kaip ji eina šonine nava prie altoriaus. Pasodino vaikelį priekiniame klaupte ir viena prisiartino prie altoriaus. Atsiklaupė, persižegnojo ir melsdamasi įsikniaubė veidu į delnus.

Žiūrėjau į ją, kaip žiūrėtų kiekvienas kitas žmogus, vienišas sėdintis tylioje bažnyčioje. Ji klūpojo prie altoriaus gerą valandėlę, o aš mintyse stebėjausi, kad toks mažas vaikas taip ilgai tyli.

Paskui ji apsisuko ir paėmė vaiką ant rankų. Prispaudė prie krūtinės ir pabučiavo. Taip paprastai, lyg jie Dievo namuose būtų vieni, lyg manęs nebūtų pastebėjusi. Pasisodinusi vaiką ant klubo, moteris patraukė šonine nava atgal. Blausioje bažnyčios šviesoje iš paskutinio klaupto buvo sunku įžiūrėti, kaip ji atrodo. Be to, buvo pasistačiusi apykaklę, užstojančią dalį veido. Nuo manęs ją skyrė apie pusantro metro, kai ji įžengė į šviesos pluoštą, krentantį pro aukštą langą.

Jos veidą nutvieskė staigaus apreiškimo spindesys. Širdis sustingo, o ranka užspaudė burną. Ji išgirdo slopią aimaną ir pirmą kartą atkreipė dėmesį į mane. Jos akyse pasirodė nuostaba. Mūsų žvilgsniai susitiko, ir trumpą valandėlę jos žingsnių ritmas sutriko. Tam žvilgsniui buvo penkiasdešimt metų. Jis perkirto man širdį. Tą akimirką suvokiau savo fotografavimo manijos beprotybę.

Ji skubiai praėjo pro šalį. Aš tebesėdėjau klaupte sujudinta širdimi. Veidas degė, mintys lakstė prabėgusiais dešimtmečiais. Neaiškiai išgirdau slopstantį kulniukų kaukšėjimą už nugaros ir tylų dunkstelėjimą užsidarant durims. Staiga mane apėmė siaubas. Atsistojau ir puoliau prie didžiulių medinių durų. Tamsoje užkliuvau už demblio ir trenksmingai griuvau, žiebdamas veidu į grindis. Sėdėjau tamsoje ir tryniau rankomis galvą.

Kai išėjau iš bažnyčios, ji buvo dingusi. Mano akys šokinėjo aplink, jos ieškodamos. Paskui ją išvydau. Stūmė ryškiaspalvį vežimėlį Maironio gatvės posūkio link. Ties posūkiu buvo vartai į parką. Man bežiūrint ji įėjo pro vartus. Leidausi įkandin, neskubėdamas, neabejodamas, kad ji bus ten, kai ateisiu.

Ir iš tikrųjų vos įžengęs pro vartus pamačiau ją klūpant prie smėlio duobės. Maža kavinukė buvo atidaryta, bet tuščia. Už pastato taką šlavė pagyvenusi moteris. Aš priėjau prie baro ir pašaukiau. Ilgai niekas neatsiliepė. Galiausiai išgirdau, kaip brūkši taku numinti batai. Už prekystalio tingiai išniro pagyvenusioji moteris. Kurį laiką dėjosi manęs nematanti.

– Ko? – galiausiai suniurnėjo.

– Kavos, – atsakiau.

Ji paėmė iš krūvos suplautų puodelių vieną apdaužytą ir švystelėjo po kavavire. Kavavirė sušnypštė piktai kaip bufetininkė. Gėrimą ji padėjo ant prekystalio taip tūžmingai, kad dalį išlaistė. Puodelis toli gražu nebuvo pilnas, ir vis dėlto šlakelis kavos ištiško. Ji stovėjo ir žiūrėjo į mane, nesivargindama pasakyti kainos. Padėjau ant prekystalio litą, kurį ji kaipmat pačiupo. Senamiestyje bufetininkės mandagesnės. Turizmas verčia keistis. Juk mes dabar europiečiai, o ne rusai. Mane keistai ramino ši moteris, paduodanti kavą taip, kaip man ji buvo paduodama visą gyvenimą, be šypsenos, be malonių žodžių, kurie nieko nereiškia. Aš nusišypsojau. Ji kažką suniurzgė, apsisuko ir vėl nuėjo šluoti.

Sėdėjau už nešvaraus stalo ir žiūrėjau į jaunąją moterį. Ji žaidė ilgai. Iš nugaros nedaug tepamačiau. Jos plaukai

buvo ilgi ir tamsūs kaip rusės. Be abejo, aš tai pastebėjau. Suvokiau prasmę. Supratau, kodėl tada išlėkiau į gatvę pažiūrėti į ją. Bet rusė atkreipė mano dėmesį dėl plaukų, plaukų ir kūdikio. Ieškojau jaunų moterų su kūdikiais, nors man reikėjo visai ne jų.

Turėjau pamatyti, kaip bažnyčios šviesoje žėri jos akys. Tas akimirksnio regėjimas švystelėjo į praeitį anapus daugelio veiklos, garbėtroškos ir energijos kupinų metų. Kupinų kūrybos, įrodinėjimų ir žūtbūtinės užmaršties. Ir aš užmiršau. Užmiršau ir toliau aršiai stengiausi užmiršti. Stengiausi palaidoti, paslėpti, nors jau nebežinojau kodėl.

Norėjau, kad ji atsisuktų, norėjau dar kartą pamatyti tas akis. Jos akis. Įsitikinti, kad svarbiausios akys, ne šviesa, ne bažnyčia, ne keista mane pastarosiomis savaitėmis apėmusi beprotybė. Bet ji neatsisuko.

Po valandėlės ji atsitiesė ir paėmė kūdikį iš smėlio dėžės. Laikė jį ant rankų, prikišusi veidą. Kūdikis knerkė ir bandė išsiveržti jai iš glėbio. Ji kalbino jį tyliausiu šnabždesiu. Pabučiavo, ir aš išgirdau, kaip jos lūpos liečia švelnų vaiko skruostelį.

Paskui ji greit pasilenkė ir paguldė mažylį į vežimėlį. Nestabtelėjo. Rodos, kažką prisiminė ir suprato, kad reikia skubėti, nors nepažiūrėjo į laikrodį. Ji stūmė vežimėlį taku pro teniso kortą, paskui žaliomis parko alėjomis Katedros aikštės link.

Iš tolo sekiau paskui ją, trokšdamas dar kartą išvysti tą žvilgsnį.

Penktas skyrius

Katedros viršūnėje saulės spinduliuose kibirkščiuoja didelis naujas auksinis kryžius. Ryškesnis trijų baltų kryžių ant gretimos žalios kalvos atvaizdas. Šie neseniai atstatyti kryžiai – paminklas pirmiesiems misionieriams, išdrįsusiems atvykti į paskutinių Europos pagonių apgyventą užkampį. Už visus vargus jie buvo nužudyti, o lavonai sumesti į upę, kuri teka kalvos papėdėje. Pasak legendos.

Paminklai neamžini. Dabar mes, paskutiniai pagonys, atstatome savo numylėto katalikų tikėjimo paminklus. Mes trokštame atrodyti vakarietiškai, nes daug metų buvom verčiami žiūrėti į Rytus. Visi mus supę komunistų didžiavyriai dingo. Lenino aikštė, kur jis taip išdidžiai stovėjo, dabar vadinama Lukiškių aikšte. Lenino nebėr, turbūt guli sudaužytas kokioje dykvietėje. Šis miestas meistriškai moka sugalvoti save iš naujo.

Dingo ne tik paminklai. Išnyko ir gatvių pavadinimai. Gerus komunistus pakeitė geri lietuviai. 1991 metais rusų nužudyti žmonės įamžinti gatvių pavadinimais. KGB rūmuose dabar muziejus. Kovotojai už nepriklausomybę

reikalauja teisti sovietų karinius nusikaltėlius. Kai jų klausaisi, atrodo, kad nė vienas pastaruosius penkiasdešimt metų nieko bendro neturėjo su mūsų šalimi. O taip, mes talentingai sugalvojame save iš naujo, atsiribojame nuo savo praeities.

O juk kadaise čia buvo žydų miestas. Dabar sunku tai įsivaizduoti. Prieš karą beveik trečdalis gyventojų buvo žydai. Greta bažnyčių stovėjo sinagogos. Talmudo lapų šnaresys varžėsi su rožinio karoliukų barškėjimu. Kur dabar įrodymai? Komunistams smulkmenos nerūpėjo. Žuvę žydai buvo įtraukti į bendrą fašizmo aukų skaičių.

Ir vis dėlto senojo miesto liekanas dar įmanoma pamatyti. Aš dažnai einu geležinkelio stoties pusėn. Vienoje purviniausių gatvių, kur trupa apleisti namai, stovi sena žydų mokykla. Ji panaši į dūlančią kaukolę, langų angos žioji it akiduobės. Jei išdrįsite įeiti į svyrantį plytų mūrinį, pamatysite ant sienų hebrajų rašmenis.

Kai supratau, kad nebegaliu rašyti, atsidėjau skaitymui. Dėsčiau universitete, todėl turėjau žinoti literatūros naujienas, bet mane domino miesto, kuriame gyvenau, antrininkas. Vaiduoklių miestas. Dvasių miestas. Aptemęs lukštas, apleisti miesto kvartalai, keistai tuščios erdvės. Skaičiau apie Gaoną, skaičiau Mero kūrinius. Skaičiau apie žydų Vilnių, sunaikintą nacistų.

Ji perėjo Katedros aikštę ir nužingsniavo Gedimino prospektu. Sekiau įkandin truputį atsilikęs, neturėjau fotoaparato, neturėjau kito „aš“ ir negalėjau prieiti prie jos. Be

kaukės nelabai žinojau, kaip elgtis, įpratau prie jos, kalbindamas nepažįstamas moteris. Kai ji sustojo laukdama, kada galės pereiti gatvę, palindau po medžiais. Ji perėjo gatvę, nė karto neatsigręžusi. O kam?

Aš nuskubėjau iš paskos, slepiamas šaligatviu besigrūdančios minios. Grindiniu atlingavo troleibusas. Ji žengė į priekį, sulankstė vežimėlį, paėmė kūdikį ant rankų. Kažkoks vyriškis prilaikė ją už rankos, kai ji lipo į troleibusą. Man širdis iškrito. Puoliau į priekį ir įsmukau pro beužsidarančias užpakalines troleibuso duris. Durys, užkliuvusios už mano rankų, vėl atsidarė. Dusdamas įvirtau į vidų. Įsikibau į turėklą. Nesidairiau, kur ji, bijodamas atkreipti žmonių dėmesį.

Visos vietos buvo užimtos, turėjau stovėti, o troleibusas vis greičiau lėkė nelygiu keliu. Prie sankryžos jis sumažino greitį, du čiuptuvai nedrąsiai lietė elektros laidus. Apsidairęs pamačiau, kad ji sėdi priekyje su kūdikiu ant kelių. Žiūrėjo į tolį. Panašumas stulbino. Ne tik veido bruožai buvo tokie pat; toks pat buvo ir žvilgsnis. Lyg ji kažką svarstytų. Lyg galėtų numatyti ateitį ir žinotų, jog ji niūri.

Širdį pervėrė skausmas. Tikras, fizinis skausmas, toks stiprus, kad vos nesurikau. Kai paskutinį kartą mačiau tokį žvilgsnį, nusigręžiau. Atsukau jam nugarą. Prispaudžiau kaktą prie vėsaus lango stiklo.

Troleibusas paliko judrias senamiesčio gatveles ir pasuko į šiaurę – į Karoliniškes. Jis kinkavo kalva aukštyn, miesto bruzdesys pamažu tolo. Kelias vingiavo žaliais kalneliais, Vingio parko medžiai raminamai šlamėjo iškrikai stovintiems daugiabučiams.

Kalvos viršūnėje ji staiga išlipo. Nerangiai traukė iš troleibuso vežimėlį, laikydama ant rankų vaiką. Išlipau kartu ir įsidrąsinęs pasiūliau išlankstyti vežimėlį. Ji šypsojosi. Palinkęs prie spalvotos kėdutės, kamavausi su sudėtinga blokavimo sistema. Galiausiai ji buvo priversta pasilenkti ir spustelėti mažą raudoną svirtelę, kurios aš nepastebėjau. Vežimėlis įgavo reikiamą formą. Ji padėkojo. Aš lūkuriavau. Ji net nepažvelgė į mane.

Kai ji atsitiesė, dirželiu prisegusi kūdikį prie sėdynės, mūsų akys susitiko. Buvau sukrėstas iki šleikštulio, beveik nepadoriai. Rodos, ir ji tai pajuto, nes iškart nuleido akis. Nusisuko ir nuėjo. Žiūrėjau į tolstančią figūrą. Ką ji jautė, kai nusisukau nuo jos? Negalėjau žiūrėti į ją, nes akyse būčiau išvydęs nepakeliamą tiesą. Negalėjau atlaikyti nuogo maldaujančių akių artumo. Kaip ji jautėsi, kai atsukau nugarą? Stovėjo ir žiūrėjo, kaip mano figūra išsižadėdama tolsta gatve? Mano nugara, atkakliai neatsisukusi, net pamatyti jos paskutinį kartą?

Sekiau jai iš paskos. Ji nesidairė atgal, todėl maniau, kad nieko nepastebėjo. Veikiausiai perdėjau įspūdį, kurį jai padarė mano žvilgsnis. Galimas daiktas, kad ji jau buvo mane visiškai pamiršusi, kad kiekvieną kartą, kai susidurdavome, aš mačiau ją, o ji manęs nematė. Rašau istoriją iš naujo, kaip visi mano miesto istorikai.

Ji įėjo į daugiabutį. Tikriausiai kelsis liftu, jei jis veikia, nebent gyventų apatiniuose aukštuose. Toliau jos sekti negalėjau, neatkreipdamas dėmesio. Stoviniavau ant purvino apdaužyto šaligatvio prie durų. Išgirdau, kaip viduje sugirgždėjo liftas ir dūsaudamas ėmė kilti aukštyn pastato

viduriu. Girgždesys liovėsi, bildėdamos atsidarė durys. Po valandėlės liftas vėl sugirgždėjo. Ilgai stovėjau ir klausiausi vis aukščiau ir aukščiau kylančio lifto aimanų.

Prieš grįždamas troleibusu į centrą, nusipirkau „Lietuvos rytą“. Dešinieji politikai piktinosi pasiūlymu įkurti socialistinio laikotarpio skulptūrų parką. Mintis, kad Leninas ir Marksas vėl stovės Lietuvoje iškėlę savo šlykščias galvas, net tauriais kapitalistiniais sumetimais – išpešti pinigams iš turistų, jiems buvo nepakeliama. Praeitis nebegyva, kam kelti iš mirusiųjų jos vadus?

Centre pradėjo lyti. Gaivi dulksna. Plumpinau atgal judriomis gatvėmis. Mirusiesiems nepatinka tyliai gulėti. Mes rašom ir rašom, bet lapai per ploni, ir galiausiai pradeda ryškėti senasis tekstas. Pro dar nenudžiūvusį rašalą prasišviečia vaiduokliški žodžiai. Kalva nuklydau į senojo geto teritoriją ir išgirdau pro pastolius trapią numirėlių švilpaujamą melodiją.

Kitą dieną ilgai nesikėliau. Galvą smilksėjo, supratau, kad persišaldžiau. Nešykštėdamas kliūstelėjau į kavą degtinės. Dieną prasėdėjau krėsle beveik nejudėdamas, apsisiautęs sena antklode. Žiūrėjau į kiemo medžius. Gražūs orai subjuro, silpnas vėjelis šuorais bloškė dulksną į langą. Kol žiūrėjau į kiemą, stiklas nuo mano alsavimo aprasojo. Išgėriau degtinę ir didžiam savo nusivylimui pamačiau, kad kito butelio neturiu. Todėl vakare pradėjau gerti saldų vyšnių likerį. Kai pabudau kitą rytą, vis dar lijo, o jaučiausi dar bjauriau.

Šeštas skyrius

Ketvirtadienio rytą pabudau anksti ir surinkau po lova besivoliojančius butelius. Nusiprausiau, šiaip taip nusiskutau – drebėjo rankos, ir išsirinkau švariausius marškinius. Kitus sudėjau į krepšį – nunešiu Svetlanai į Šv. Stepono gatvę, ji man skalbia. Iškrėčiau pelenines į plastikinę šiukšlių dėžę ir atsisėdau prie lango laukti šiukšlių mašinos. Pusę dešimtos išgirdau ilgą bjaurų sirenos kauksmą ir kartu su kaimynais nunešiau šiukšles laiptais žemyn. Grigalavičienė linktelėjo griežta mina: svaigalus moteriškė užuodžia per kelis aukštus. Aš nusišypsojau. Ji atsuko nugarą ir šniokštuodama iškratė tvarkingą šiukšlių dėžę į sunkvežimį.

Atidavęs skalbti drabužius moteriai Šv. Stepono gatvėje, Gedimino aikštėje įsėdau į tryliktą troleibusą ir nuvažiavau į Karoliniškes. Oras truputį pasitaisė. Nuo vakar popietės nelijo, o debesys plaukė aukštai dangumi ir neatrodė grėsmingai. Pūtė vėjas, gaudydamas ir mėtydamas į orą popiergalius, purtydamas medžius. Troleibusas ėmė kilti ilga kalva aukštyn tarp žalių šlaitų, ir aš Sėlių stotelėje vos nesusigundžiau išlipti, atsikratyti šios beprotybės, kol

ji dar neišsikerojo, ir eiti pasivaikščioti po Vingio parką. Pasivaikščiojimas po dideliais senais medžiais būtų naudingesnis, pamaniau. Prieš daugelį metų jie padėdavo man rašyti. Dažnai atvažiuodavau troleibusu pasivaikščioti po parką. Bet neišlipau, važiavau iki kalvos viršūnės ir išlipau ten, kur išlipo ji.

Važiavau nieko neplanuodamas. Nežinojau, kur jos butas, o jei ir būčiau žinojęs, negalėjau nei iš šio, nei iš to nueiti ir pasibelsti į jos duris. Todėl atsisėdau ant suolo prieš daugiabučio duris, beveik nesitikėdamas, kad ji pasirodys. Mano suolas stovėjo žaidimų aikštelės kampe, ir netrukus prie manęs priėjo moteris su anūku. Vaikui ji rankos mostu liepė pasitraukti. „Eik žaisti, – pasakė jam. – Eik suptis." Vaikas nubidzeno prie sulaužytų žaislų: karuselės, kuri sukosi ratu, tai rėždama žemę, tai iškildama aukštai į orą, sūpuoklių, kurių sėdynė buvo grėsmingai įdubusi, ir plikos metalinės raketos pavidalo lipynės, atšiaurios, varganos patyčios iš sovietinės svajonės.

Žiūrėjau, kaip vaikas spardo drėgną žemę. Senelė valandėlę sėdėjo ir dairėsi, su kuo būtų galima pasišnekėti. Nusukau akis, jai netrukus nusibodo sėdėti, ir ji nusivedė vaiką namo. Aš pasilikau ir žiūrėjau, kaip pro duris vienas po kito išeina žmonės. Kai galų gale pajudėjau, iškrito pirmieji lietaus lašai.

Praėjau pro jos laiptinės duris, paskui netikėtai apsisukau ir šmurkštelėjau vidun. Iškviečiau liftą. Pakilau į viršutinį aukštą ir išlipau. Į mane abejingai žiūrėjo keturios visiškai vienodos durys. Gal ji už kurių nors? Išgirdau sukantis rankeną ir kosint vyriškį. Skubiai įšokau į liftą ir nusileidau.

Grįždamas namo, nusipirkau butelį spanguolių trauktinės gintis nuo peršalimo, laikraštį, o mažame kioskelyje priešais Katedrą, prekiaujančiame religinio kulto daiktais, išsirinkau ploną knygelę apie šventus paveikslus. Parėjęs namo, padėjau atverstą knygą ant stalo, perbraukiau pirštu per nugarėlę, suplojau ir atsiverčiau dar nematytą Madoną su kūdikiu. Paėmiau skustuvą ir tvarkingai išpjoviau paveikslėlį. Prismeigiau jį prie sienos šalia nuotraukų, atsilošiau krėsle su taurele „Bobelinės“ ir ėmiau lyginti.

Pamaniau, kad ši Madona neliūdna. Ji nusiminusi, bet neliūdna. Negi dailininkas nesuprato, koks baisus skausmas žinoti, kad tavo vaikas mirs? O gal jis nenorėjo subjauroti tauraus deivės veido, vaizduodamas kančią, kurią jaučia Marija, žiūrėdama į kūdikį ir iš dieviškosios išminties žinodama, kas jo laukia? Tą baugų žinojimą išvydau jos akyse. Ir vis dėlto pajėgiau nusigręžti. Nusigręžiau, tačiau dabar tos akys žiūri į mane kiekvieną naktį, ir net didžiausiomis pastangomis nebegaliu nusisukti.

Kitą dieną vos spėjau ateiti prie jos namo, kai pasirodė ji – be vaiko. Nusisuko ir skubiai nuėjo per parką prie troleibusų stotelės. Aš nusekiau iš paskos. Laidai traškėjo ir zvimbė, tarp mašinų lingavo troleibusas, todėl mes leidomės bėgti. Kai pribėgom, ji pirma manęs, durys buvo atdaros. Kai įsikibęs į turėklą įgriuvau vidun, jėgos išseko. Durys dunkstelėjusios užsitrenkė. Užsimerkęs gaudžiau orą, stengdamasis atsikvėpti. Troleibusas trūktelėjęs šoko į priekį ir iškart ėmė didinti greitį. Kad nepargriūčiau, tvirtai laikiausi turėklo.

Atsimerkęs pamačiau, kad ji mane stebi. Pasislinko, kad galėčiau atsisėsti. Pamačiau susirūpinimą jos akyse ir suvokiau, kad pasirodžiau jai gležnas, silpnas senukas. Atsitiesiau. Nenorėjau toks atrodyti, bet kai atsargiai klestelėjau ant sėdynės šalia jos, suvokiau, kad trenkiu svaigalais. Pamačiau sunkias storas savo plaštakas, rudą šiurkščią senio odą, gyslas, išsiveržusias kaip skrodės kaimo šunkelyje. Pastebėjau, kokios sunešiotos mano kelnės. Pabandžiau jas palyginti ranka.

Jos ranka gulėjo ant kelių. Kai lyginau kelnių kišką, tuos ilgus pirštus nuo manųjų skyrė vos keli centimetrai. Oda buvo lygi ir balta, nagai švarūs, trumpi. Jos pirštai buvo ramūs, nedrebėjo, ne taip, kaip mano. Jos koja irgi buvo plona. Žiūrėjau į mudviejų rankas, gulinčias beveik šalia, atstumas tarp jų buvo visai mažas. Visai mažas ir sykiu bedugnė, kiek metų, kiek daug įvairių dalykų neleido mano senam bukam pirštui paliesti jos pirštų galiukų, nors jie buvo čia pat. Per daug laiko prabėgo, ir nors ji kiekvieną naktį pasirodo man aiškiai kaip dieną, nors galiu ją išvysti užsimerkęs, neįmanoma ištiesti rankos per šitiek metų ir pakeisti vieną akimirką, sugrąžinti ją. Ji prabėgo, moters nebėra. Per dideli atstumai.

– Vos spėjom, – tarė ji.

– Taigi, – pritariau ir pažvelgiau jai į veidą. Ne į akis, į tas akis negalėjau žiūrėti. Ji vis dar žiūrėjo į mane, ir jos balse išgirdau rūpesčio gaidelę, drovų klausimą, ar man nieko neatsitiko.

– Aš jau per senas lakstyti, – nusijuokiau.

– Ir man sunku, – ji irgi nusijuokė.

– Iš pažiūros jūs sveika kaip ridikas, – tariau. – Gera būti tokiai jaunai.

– Aš nesijaučiu jauna.

Tada išdrįsau atitraukti akis nuo gaiviai rausvų jos skruostų, nuo dailiai išlenktos nosies ir švelnių pūkelių ant veido. Nuo tankių tamsių antakių – ir pažvelgti į akis. Ji šypsojosi, šypsojosi akimis, lūpos beveik nebuvo išlinkusios. Man kaktą išpylė aitrus prakaitas.

Mano pirštai greta jos pirštų suvirpėjo. Mano pirštai buki, jos grakštūs. Pro purvinus langus švietė ir jos rankas šildė saulė. Paskui prie sankryžos troleibusas nerangiai susiūbavo, ir ji atsišliejo į mane. Jos šlaunis prisiglaudė prie mano šlaunies, o kai ji bandė atsisėsti tiesiai, mūsų pirštų galiukai susilietė. Iškart atšlijom vienas nuo kito. Aš nusišypsojau, ji irgi, paskui nusisuko ir ėmė žiūrėti pro langą. Leidomės ilgąja kalva žemyn, abipus kilo žali šlaitai, lengvas vėjelis beveik nejudino medžių šakų.

Daugiau nekalbėjom. Troleibusas brovėsi pro mašinas į senamiesčio centrą. Ji atsistojo, kai lėtai įsvyravome į Gedimino prospektą. Aš ją praleidau ir išlipau iš paskos. Kai ji atsisuko, įbedžiau akis į langą, lyg būčiau išlipęs ne dėl jos, o kad man čia reikėjo. Ji greit nužingsniavo Gedimino prospektu į universalinę parduotuvę. Valandėlę stovėjau ir svarsčiau, ką daryti, paskui įėjau į naują amerikiečių restoraną „McDonald's“. Jis buvo sausakimšas, turėjau stovėti eilėje laukdamas, kol mane aptarnaus. Atsisėdau prie didžiulių veidrodinio stiklo langų ir stebėjau universalinės

duris. Ji nepasirodė. Gal pražiopsojau ją, kol stovėjau eilėje. Kava buvo beskonė, kėdė kieta. Ilgai neužsibuvau.

Tą naktį ją sapnavau. Ji ėjo keliu su vaiku ant rankų ir maldavo mane. Mačiau jos akyse baimę ir neviltį. Akių kampučiu mačiau ir besiartinančius vyrus. Atsukau nugarą. Bet kai tik nusisukdavau, ji vėl atsidurdavo man prieš akis, o vyrai už nugaros priartėdavo. Kelis kartus pabudau, bet kai tik užmerkdavau apsunkusius vokus, vėl turėdavau nusisukti nuo jos. Rytą visiškai nebeturėjau jėgų.

Kai patekėjo saulė, apsivilkau paltą ir per žolę po medžiais nuėjau į Žydų gatvės galą. Sustojau prie Gaono biusto ir padėjau galvą ant šalto akmens. Buki mano pirštai apčiuopė aštrų išraižytų semitiškų sakinių kraštą. Ieškojau žodžių, kuriuos galėčiau jam pasakyti, bet neradau. Valandėlę stovėjau, atsirėmęs į jį nugara, patenkintas, kad mano atrama tokia tvirta. Vieną po kitos surūkiau tris cigaretes ir nuėjau namo.

Kitą kartą iš tikrųjų pamačiau ją atsitiktinai. Ji vėl stūmė vežimėlį su vaiku. Aš buvau knygyne Gedimino prospekte ir pro langą pamačiau ją praeinant. Išsmukau iš knygyno ir nuskubėjau įkandin. Pasivijau ją prie „McDonald's" restorano durų. Spėjau jas jai atidaryti. Apsimečiau, kad tik tada ją pažinau.

– Sveiki, – tariau. Ji pažino mane ir nusišypsojo.

– Jūs čia valgote? – nepatikliai paklausė.

– Čia gera kava, – pamelavau.

– Kava siaubinga, – nusijuokė ji.

– Gal galėčiau jus pavaišinti puodeliu prasčiausios amerikietiškos kavos? – paklausiau. Ji nusišypsojo, bet dvejojo.

– Kodėl gi ne? – pagaliau tarė.

Vėl atsisėdęs prie veidrodinių langų, žiūrėjau į ją, sėdinčią kitapus stalo. Ji šaukšteliu penėjo vaiką jogurtu. Mažylė buvo šviesiaplaukė, mažos mėlynos akytės ryškiai žiburiavo. Ji žiūrėjo į mane, kol motina ją maitino. Visai nebuvo panaši į aną kūdikį. Tas buvo išgeltęs, tamsūs plaukai ploni. Jis tyliai gulėjo ant motinos rankų tamsiame Vilniaus skersgatvyje. Turbūt niekada neužaugo?

– Kuo jūs vardu, jaunoji panele? – paklausiau, bandydamas užsimiršti. Kūdikis įtariai žiūrėjo į mane ir maumojo jogurtą, motinos dedamą į burną.

– Rasa, – atsakė motina.

– Rasa, gražus lietuviškas vardas, – tariau. – O jūs kuo vardu?

Ji vėl valandėlę svyravo. Pažvelgė man į veidą, lyg jame būtų parašyta, galima manimi pasitikėti ar ne.

– Jolanta, – atsakė. Štai kaip. Jolanta. Ne Rachelė. Jolanta. Giliai įkvėpiau vardą, kuris nebuvo anos vardas, pripildžiau plaučius grynesniu oru negu skausmingų sapnų tvaikas.

– O jūs? – paklausė ji.

Aš ceremoningai atsistojau ir ištiesiau ranką.

– Steponas Daumantas. – Ji padavė man ranką, aš ją paspaudžiau. Valandėlę palaikiau. – Labai malonu su jumis susipažinti.

 Ji linktelėjo ir ištraukė ranką.

– Man irgi labai malonu su jumis susipažinti, – pašaipiai, bet nepiktai tarė šypsodamasi.

– O ką jūs veikiate, pone Daumantai?

Nusijuokiau.

– Aš – senas pensininkas. Negi manot, kad aš – kareivis?

– Jūs neatrodot senas, be to, amžių lemia mąstysena, – atsakė ji nuoširdžiai įsitikinusi, kaip būdinga jaunystei.

– Aš ir mąstau kaip senis.

– O kuo jūs vertėtės, senasis pone Daumantai?

Pamaniau, gal pameluoti, sukurti kitą savo pavidalą. Jos akys buvo įsmeigtos į mane, ir aš vėl pasijutau jaunas. Jei jaunystė – sutrikimas, mikčiojimas ir jaudulys.

– Aš esu – ne, – paneigiau, – buvau rašytojas.

– Buvot? – perklausė ji. – Bet juk rašyti galima ir senatvėje?

– Kartais galima, kartais ne. Dabar man sunku rašyti, – tariau gailėdamasis, kad apie tai prašnekau. Kūryba buvo glaudžiai susijusi su kitais dalykais, dėl kurių dabar ir sėdėjau su ja.

Tą akimirką kūdikis piktai suriko. Šaukštelis jogurto, kelias akimirkas kybojęs ore tarp indelio ir burnytės, kaipmat atsidūrė paskirties vietoje. Valandėlę Jolanta tylomis valgydino dukrą. Paskui atsisuko į mane ir paklausė:

– Gal galėtumėt man padėti?

– Padėti? – nustebau. – Žinoma. Mielai padėsiu.

Išvarginta mūsų šnekų Rasa pradėjo verkti ir reikalauti dėmesio. Jolanta paėmė ją ant rankų ir ėmė tildyti. Mer-

gytė garsiai klykė. Kantriai laukiau, bet kūdikis, matyt, pasiryžo neleisti mums baigti pokalbio. Jolanta žvilgtelėjo į laikrodį, nepatogiai išlenkusi ranką, nes glėby laikė kūdikį.

– Vėluoju, – tarė lyg sau, lyg man. Atsistojo. – Atsiprašau, – paaiškino, – susitariau susitikti su vienu žmogum. Jūs iš tikrųjų norite man padėti?

– Žinoma, – patikinau stodamasis.

– Tai gal susitikim dar kartą? – jaudindamasi pasiūlė, lyg būgštautų, kad elgiasi įkyriai.

– Mielai, – atsakiau. – Duokit savo telefono numerį, aš paskambinsiu.

– Ne, – iškart atsisakė ji. – Ne, nereikia. Galime vėl susitikti rytoj, jei jūs neužsiėmęs?

– Ne, – atsakiau.

– Čia dvyliktą valandą?

– Gal galėčiau jus nusivesti į kokią padoresnę vietą pietų? – pasiūliau. Parodžiau į polistireno puodelį. – Šitos kavos iš tiesų neįmanoma gerti.

– Būtų malonu. – Ji nusišypsojo. Akys buvo gražios ir skaisčios. Man ėmė deginti širdį. Kvailystė, nebe pirmą kartą tariau sau. Gryniausia kvailystė.

Septintas skyrius

Svetlana iš Šv. Stepono gatvės skalbdavo man marškinius. Ji paėmė keletą litų, kuriuos daviau, sugniaužė delne, čiuopė pirštais suglamžytus banknotus. Jai aiškiai reikėjo pinigų, bet iš manęs juos imti gėdijosi. Užsispyrė, kad išgerčiau arbatos. Atsisėdau ant sujauktos lovos krašto – dieną tai buvo ne tik sofa, bet ir Svetlanos paauglio sūnaus drabužių spinta. Laimei, ankšto kambarėlio langai buvo mažučiai. Tik vienas stiklas buvo nesudaužytas, kiti uždengti plastikiniais maišeliais iš naujųjų miesto prekybos centrų. Abejoju, kad ji ten perka. Vieną maišelį su skalbiniais buvau davęs aš. Ji tvarkingai suvyniodavo švarius skalbinius į rudą popierių ir perrišdavo virvute. Ant kambario sienos kabojo trys suknelės – tiek Svetlana teturėjo. Viena buvo madinga, juoda su baltais marginiais, papuošta blizgučiais. Pagyriau suknelę.

– Man ją atidavė ponia Pumputienė, – pasakė ji rusiškai. – Graži, tiesa?

– Taip, – pritariau, bandydamas įsivaizduoti, kur ji galėtų ją apsivilkti.

Svetlaną pažinojau daug metų. Dažnai, atnešęs skalbinius, prisėsdavau pasišnekėti. Ji nemėgo kalbėti apie save, bet kartą prasitarė, kad kai buvo dar vaikas, jos tėvą suėmė komunistų valdžia už samizdato knygų platinimą. Tėvus iš Rusijos į Vilnių ištrėmė vyriausybė, vykdydama tautų sumaišymo politiką.

Mažučiame priestate, sykiu virtuvėje ir prieangyje, ant elektrinės viryklės užvirė vanduo. Svetlana supylė jį į mažą, seną, pajuodusį virduliuką. Įpylė man saldžios arbatos, atsisėdo ir žiūrėjo, kaip geriu. Arbata buvo tokia karšta, kad ją siurbčioti galėjau tik po mažą gurkšnelį. Pastebėjau, kad Svetlanos skruostas po kaire akimi patinęs. Ji trenkė degtine.

– Vyras sugrįžo? – paklausiau.

Ji droviai palietė skruostą ir linktelėjo.

– Sužinojot, kur buvo dingęs?

Ji nusijuokė ir papurtė galvą. Rusiškai nusikeikė.

– Turbūt lakė kur nors su šliundrom.

– O Miša?

Porą kartų mačiau jos sūnų. Kokių aštuoniolikos metų, trumpai kirptais plaukais. Buvo panašus į banditą, bet visada elgėsi mandagiai ir, priešingai nei motina, mokėjo gražiai lietuviškai.

– Dirba, – gyvai atsakė ji. – Statybose, penki doleriai už dešimties valandų darbo dieną. Užmokestis padienis, bet jis sako, kad darbo daug. Dirbs, kol koks nors valdžios šnipelis nepradės šniukštinėti ir tikrinti dokumentų.

 Aš krenkštelėjau.

– Nieko nesuprantu. – Ji pakraipė galvą. – Nuolat leidžiami nauji įstatymai. Mes esam priversti laikyti lietuvių kalbos egzaminą, jei norime tapti Lietuvos piliečiais. Tai tiesiog bandymas mus nubausti.

– Valdžia nežino, ką daro, – pritariau. Išgėriau arbatos likučius, išsiplikindamas gerklę. Senu papratimu nemėgau kalbėti apie politiką, liežuvis nesivertė.

– Dėkui už arbatą, Svetlana, – tariau, imdamas rudo popieriaus paketą.

– Nekreipkit dėmesio, – atsiliepė ji, – aš truputį išgėriau.

– Dabar aš einu išgerti, – nusišypsojau.

Jos akys nušvito.

– Gal norit burnelės? Dar pusė butelio liko.

Papurčiau galvą ir švelniai išsivadavau, nes ji staiga stvėrė mane už palto skverno.

– Kitą kartą, – pažadėjau. Ji mane paleido. Išėjau pro duris į purviną kiemą. Mediniai laiptai į antrą aukštą prie jos slenksčio buvo grėsmingai įdubę. Atsisukau ir blausioje šviesoje pamačiau, kad ji išsitraukė butelį ir pila degtinę į stiklinę. Stovėjo nugara į mane prieš Nukryžiuotojo atvaizdą, kreivai kabantį ant nešvarios sienos.

Uždaręs buto duris, numečiau rudo popieriaus paketą su švariais marškiniais ant kėdės mažame koridoriuke. Atidariau langus, kad įeitų šiek tiek gryno oro. Rūpestingai padėjau knygas į vietą ant lentynų. Surinkau lėkštutes ir pelenines, iš kurių ant mano popierių byrėjo išsivadėję pilki pelenai, ir iškračiau į šiukšlių dėžę virtuvėje. Kaip pakliu-

vo sudėjau išmėtytus popieriaus lakštus į krūveles – surūšiuosiu kitą kartą. Nukabinau nuo sienų daugybę nuotraukų ir reprodukcijų ir sukišau į stalčių. Skuduru nuo stalo nušluosčiau pelenus, kavos pėdsakus ir pačiame viduryje, priešais krėslą pasidėjau rašomąją mašinėlę.

Atsisėdau prie rašomojo stalo ir įdėjau į mašinėlę švarų baltą popieriaus lakštą.Valandėlę sėdėjau ir žiūrėjau į nepalytėtą lapo tuštumą. Prispaudžiau pirštus prie akių. Per nugarą nubėgo šiurpas. Kai užsimerkiu, matau ją. Ne figūrą, ne drabužius, kuriais vilki. Nematau ir rausvų skruostų, už ausų subruktų plauktų. Matau tik jos akis. Akis, kurias turėjo kita moteris prieš penkiasdešimt metų.

Atsimerkiau ir išspausdinau „Prisikėlimas". Pasukau lapą per dvi eilutes žemyn ir parašiau: „1938 metų vasarą aš gyvenau mažame kaimelyje į vakarus nuo Vilniaus".

Aštuntas skyrius

Mes susitikom kitą dieną. Aš rūpestingai nusiskutau ir apsivilkau kvapius standžius marškinius, rankogalius susegiau sąsagomis. Atėjau į amerikiečių greitmaisčio restoraną dešimčia minučių per anksti. Žinoma, jos dar nebuvo. Oras buvo gražus, todėl vaikščiojau lauke svarstydamas, kokios pagalbos ji ketina prašyti.

Dvyliktą valandą išgirdau mušant bokšto laikrodį. Dirstelėjau į laikrodį, jis ėjo tiksliai. Apžvelgiau gatvę, bet jos niekur nebuvo matyti. Ėmiau spėlioti, ar Jolanta neapsigalvojo. Paskui man toptelėjo, kad ji galėjo užmiršti pažadą kartu papietauti, bet tą akimirką ji išėjo iš gretimo knygyno, pamatė mane ir pamojavo. Aš irgi pamojavau, o širdį perėmė kaip droviam mokinukui.

– Atsiprašau, – vien lūpomis ištarė ji.

Pastebėjau, kad jos veidas išraudęs. Jolanta plačiai nusišypsojo ir kaip senam draugui palietė man ranką.

– Atsiprašau, – pakartojo. – Ieškojau ko nors įdomaus.

– Radot? – paklausiau.

Ji išvyniojo knygą ir parodė. Konradas.

– Skaitėt? – paklausė.

– Taip, – atsakiau.

– Jums patiko?

– Žinot, niekaip negalėjau užmiršti, kad šią knygą parašė lenkas negimtąja kalba, o aš skaitau vertimą į dar vieną kalbą.

– Bet juk tai žavu, – nesutiko ji. – Negi nemalonu per šitiek kalbų sluoksnių prisikasti prie esmės? – Ji švelniai paėmė mane už parankės, ir mes nuėjom Gedimino prospektu iki sankryžos.

– Kai kas geriau tegu lieka palaidota, – tariau, mąstydamas apie popieriaus lapą rašomojoje mašinėlėje su viena eilute viršuje.

– Jūs iš tikrųjų taip manot? – gyvai paklausė ji.

Konradą ji įsimetė į rankinę, kabančią ant peties. Palaukėme, kol pravažiuos automobiliai, ir perėjome grindiniu į kitą pusę. Tada pasukom į Jogailos gatvę.

– Jūs iš tikrųjų manot, kad kai kas geriau tegu lieka palaidota? – Ji pakartojo klausimą, nes aš neatsakiau.

– Kam atkasti, jei jau užkasta? – tariau. – Juk mes – ne šunys, kurie nuolat atkasa užkastus kaulus. – Pokalbis man buvo nemalonus, gailėjausi jį pradėjęs.

Gyva, smarki, ji žvelgė į mane. Buvo panaši į universiteto studentes, kurioms kadaise dėsčiau, trokštančias žinių, dar patirties nepamokytas, kad palaidoti geriau negu atkasti.

– Atkasa ne tik šunys, – nesutiko ji. – Archeologai irgi. Jei nieko neatkastume, kaip suprastume praeitį?

Kaip tik todėl ir trokštame palaidoti praeitį, kad ją suprantame, pamaniau, bet nieko neatsakiau. Gana šiurkščiai nukreipiau kalbą.

– Norėjau jus nusivesti į „Lokį“, – tariau.

– „Lokį“? – suabejojo ji. – Aš netinkamai apsirengusi.

Nužvelgiau ją. Vilkėjo juoda poilge suknele, o ant jos buvo užsimetusi prastą striukę stačia apykakle. Kaklą buvo nerūpestingai apsirišusi oranžiniu šaliku. Plaukai buvo sušukuoti atgal ir susegti pakaušyje.

– Atrodot tobulai, – pasakiau visiškai nuoširdžiai. Ji nusišypsojo ir raustelėjo, turbūt suvokusi, koks stiprus jausmas privertė mane ištarti šiuos žodžius.

Siaurais vingiuotais skersgatviais, prigrūstais automobilių, pasukome atgal į getą. Neatrodė, kad ji skuba, o aš nenorėjau jos skubinti. Pro pilkus debesis prasiskverbė saulės spinduliai ir nutvieskė Šv. Jono bažnyčios bokštą – šviesos dėmę tarp tamsių atkampių gatvelių šešėlių. Eidami kalbėjome apie pastaruoju metu uoliai gražinamą Vilnių. Jos nežavėjo tamsūs trupantys pastatai ir įgriuvę namų stogai. Jai patiko šiuolaikinės parduotuvės, naujas tinkas ir ryškios spalvos, atmainiusios miestą. Aš negrįžau prie pokalbio, pradėto mums susitikus. Ji neužsiminė apie pagalbą, kurios buvo prašiusi.

„Lokyje“ buvo ramu. Už stalo susiglaudusi sėdėjo dar viena pora. Atitraukiau Jolantai kėdę, ji atsisėdo. Tylėdami peržvelgėme valgiaraštį. Po valandėlės ji numetė valgiaraštį ir tarė:

– Man tik mišrainės.

– Jūs nealkana? – paklausiau.

– Saugau figūrą, – atsakė ji.

Kai priėjo padavėjas, užsakiau jai mišrainės, o sau didžkukulių. Ir butelį vyno.

Padavėjas paėmė valgiaraščius. Pakreipusi galvą, ji apžvelgė patalpą. Rankas pasidėjo priešais save ant stalo. Nebarbeno pirštais. Jie grakščiai gulėjo ant nugludinto medžio.

Valandėlę patylėjusi, ji įsmeigė akis į mane. Pajutau jaudulį. Nervingai atsikrenkščiau.

– Sakėt, kad jums reikia mano pagalbos.

Valandėlę padelsusi, ji linktelėjo.

– Taip. – Vėl patylėjo, įdėmiai žiūrėdama į mane. – Jūs sakėte, kad buvot rašytojas.

– Teisybė, – linktelėjau. – Buvau. Dabar man sunku rašyti. Žodžių nebėra. Jie mane paliko. – Nusišypsojau. – Turbūt neskaitėte mano kūrinių? Negalėjot skaityti. Kažkada buvau populiarus. Pragyventi iš kūrybos negalėjau, bet kas gali pragyventi iš kūrybos, rašydamas lietuviškai.

– Ką jūs rašėte?

– Dažniausiai istorinius romanus. „Paskutinieji pagonys“. „Geležinis vilkas“. Neskaitėt?

Ji apgailestaudama papurtė galvą. Pasilenkė ir ėmė naršyti rankinę. Maniau, kad vėl ištrauks Konradą. Bet apsirikau. Ji ištraukė šūsnį popierių ir atsargiai padėjo ant stalo. Aš klausiamai žiūrėjau į popieriaus lapus. Ji išlygino viršutinį lakštą ir sutvarkė šūsnį. Delsė.

Kai jau ruošėsi prabilti, priėjo padavėjas su buteliu vyno, todėl ji buvo priversta palaukti. Jis atvertė dvi taures

ant mūsų stalo ir atkimšo vyną. Atsargiai, kad neištaškytų, įpylė šlakelį į mano taurę ir palaukė, kol paragausiu. Aš nekantriai jam linktelėjau. Taip pat rūpestingai jis pripylė abi taures, smulkmeniškai žiūrėdamas, kad vyno jose būtų po lygiai. Pastatė butelį ant stalo, atsitiesė.

– Dar ko nors reikės?

Suirzęs papurčiau galvą.

– Nieko, – šiurkštokai atšoviau.

Jam nuėjus, Jolanta sukikeno.

– Nebūkit toks nekantrus – tarė. – Jis labai stengėsi. – Ji gurkštelėjo vyno ir iš lėto pastūmė popierius man. Perverčiau lapus. Antro lapo viršuje pamačiau užrašą „Pirmas skyrius". Klausiamai pažvelgiau į ją.

– Mano vyro, jis rašytojas, – greit pasakė ji.

– Jūsų vyras rašytojas?

– Tiesą sakant, mano vyras tęsia studijas. Beveik baigė rengti daktaro disertaciją. Ir parašė šį romaną.

Aš pamažu verčiau lapus, permesdamas akimis eilutes. Buvau suglumęs. Nesvarsčiau, kokios pagalbos jai reikia, bet prašymas mane nustebino.

– Oi ne, dabar neskaitykit, – paprašė ji, persilenkė per stalą ir palietė mano ranką. Aš jos neatitraukiau. Ji irgi neatitraukė pirštų. Kai pakėliau akis, sutrikusi šypsojosi. – Atleiskit, nesitikėjau, kad iškart pradėsit skaityti, – paaiškino.

– Bet jūs norėtumėt, kad perskaityčiau?

Ji linktelėjo.

– Kai pasakėt, kad esate rašytojas, labai nudžiugau. Kęstuti o niekam nerodė. Rašė daugiau kaip dvejus metus.

Kasnakt sėdėdavo iki paryčių. Maniau, kad išvarys mane iš proto, kaukšėdamas sena mašinėle kiaurą naktį, kaukšt, kaukšt, kaukšt.

– Kęstutis? – pertraukiau.

– Mano vyras, – paaiškino ji. – Jis buvo kaip apsėstas. Nieko nenorėjo girdėti. Sėdėjo prie naktinės lemputės ir spausdino. Bet kai baigė, jam viskas pasidarė nebeįdomu. Kartais jis sirguliuoja. Siūliau romaną išleisti, gal jam pasidarys geriau, bet jis manęs neklauso. Įkišo romaną į stalčių. Nenori apie jį kalbėti. Sako, kad jis niekam tikęs.

– Jūs jį skaitėt? – paklausiau.

Jolanta vėl linktelėjo.

– Kai jis išeidavo į universitetą, pasiimdavau ir skaitydavau. Nežinau. – Ji pakraipė galvą ir parėmė ranka kaktą. – Man atrodo, kad labai geras, – patylėjusi pridūrė. – Bet jis manęs nesiklauso. Sako, kad aš nieko nenutuokiu apie tai, kas gera ir kas bloga. Ar... – Ji delsė. – Ar negalėtumėt jo peržiūrėti? – Klausimas pakibo ore.

Iš už sunkių medinių durų vėl išniro padavėjas, nešinas mūsų pietumis. Palaukiau, kol jis mus nepriekaištingai aptarnaus. Jolanta žiūrėjo ne į mane, o į kitus restorano lankytojus. Ją aiškiai kaustė baimė. Veido raumenys buvo įtempti. Tada supratau, kad pasakodama man apie vyro knygą, turėjo sukaupti visą drąsą. Kad tik dėl vyro knygos sutiko su manim papietauti. Švelniai paglosčiau viršutinį puslapį ir nusišypsojau, prisiminęs jos dailių pirštų prisilietimą.

– Žinoma, galiu perskaityti, – atsakiau. – Jei jums atrodo, kad mano pastabos ko nors vertos.

– Juk jūs rašytojas, jūs suprantate, kas yra geras romanas, ką galima išleisti, ko ne, – tarė ji.

Maldaujamai žvelgė į mane. Aš įdėmiai žiūrėjau jai į akis. Taip, kaip tik tokio žvilgsnio ir ieškojau. Nuo tada, kai išvydau šias akis bažnyčioje, užplūdo noras pamatyti jas žvelgiant į mane kaip prieš daugelį metų. Turėjau grįžti į tą akimirką ir toliau gyventi iš naujo. Turėjau nukeliauti daug metų į praeitį, surasti tą akimirką ir pasukti istorijos ratą atgal. Dabar nebūčiau nusigręžęs nuo tų akių. Nebejausčiau, kaip jos penkiasdešimt metų maldauja mano nugarą. Paėmiau ją už rankos ir nusišypsojau.

– Žinoma, peržiūrėsiu. Pamatysim, genijus jūsų vyras ar ne. Gal tai antras Donelaitis, antras Šekspyras. Atvirai pasakysiu, ką manau. Tiek galiu. Be to, nors mano ryšiai leidybos pasaulyje aptrūkinėję, vieną kitą pažįstamą tebeturiu. Dar nesu visiškai užmirštas, – nusijuokiau. – Pažadu, kad jei nuspręsiu, jog romanas vertas, pasistengsiu, kad jis būtų išleistas. Ne, nedėkokit man, – kilstelėjau ranką. – Paslauga visai menka.

Jos veide nebeliko įtampos. Ji su palengvėjimu nusišypsojo man.

– Turbūt jums labai keista, kad nepažįstamas žmogus prašo tokio dalyko, – tarė ji.

– Priešingai, – nesutikau. – Tai visiškai normalu. Be to, man atrodo, kad seniai jus pažįstu. Kokius penkiasdešimt metų.

Ji linksmai nusijuokė.

– Manau, kad ne.

– Ne, – liūdnai pritariau aš. – Kiek jums metų? Ar gali šito klausti senukas, nepasirodydamas nemandagus?

– Dvidešimt ketveri, – atsakė ji.

Aš linktelėjau.

– Gal valgom? – pasiūlė ji.

Kai Jolanta išėjo, susiradau gete mažą kavinukę ir stikliukas po stikliuko maukiau degtinę. Atsiverčiau jos duotą rankraštį, atsargiai išdėliojau lapus ant stalo. Perbėgau akimis eilutes, bet žvilgsnis šokinėjo nuo vieno žodžio prie kito, prasmės suvokti nepavyko. Paskui man krito į akis viena frazė. Pastraipoje buvo rašoma apie jaunuolį, tarnaujantį sovietų kariuomenėje Afganistane. Ėmiau skaityti. „Moralė. Kitame pasaulyje – kitamę kraštovaizdyje – šis žodis gal dar turi prasmę. Bet čia belieka noras išgyventi. Laikau tavo laišką, lyg jis galėtų mane išgelbėti, bet lauke girdėti liepsnų ūžimas, verksmas ir aš žinau, kad esu žuvęs."

Tą akimirką kažkoks girtuoklis užkliuvo už manęs ir virsdamas ant grindų stvėrė už rankovės. Surinkau popierius ir sudėjau į plastikinį maišelį; dabar ne laikas skaityti. Prisipyliau stikliuką ir įsižiūrėjau pro langą į tamsą. Jo žodžiai tyliai aidėjo mintyse. Skubiai išgėriau ir tučtuojau vėl prisipyliau. Ėmiau graibytis cigarečių.

Po Antrojo pasaulinio karo mečiau poeziją ir parašiau pirmąjį romaną, stengdamasis pasakojimu nutiesti tiltą per bedugnę, atsivėrusią mūsų gyvenimuose. Įkišau rankraštį į mėlyną aplanką. Kelios perskaitytos frazės nedavė ramybės, pureno dumblėtą sąmonės užutekio žemę. Akis aptemdė migla. Širdis sudrebėjo. Skubiai gėriau, slopindamas buką skausmą krūtinėje.

Kai bandžiau išsitraukti cigaretę, pakelis nukrito ant grindų. Pabiro cigaretės. Pasilenkiau jų surinkti ir netekau pusiausvyros. Mane prilaikė jaunas padavėjas. Jis atsargiai mane pasodino.

– Atnešk dar vieną butelį, – paliepiau. Jis papurtė galvą ir atsisakė. Paaiškino, kad aš jau ir taip per daug išgėriau. Jis kalbėjo mandagiai. Aš pareiškiau, kad pats nuspręsiu, kada bus gana. Jis ir toliau kalbėjo mandagiai, o aš elgiausi vis karingiau.

Nusvirduliavau namo. Grigalavičienė padaužė man į sieną. Išgirdau, kaip ji garsiai gėdina mane. Išsitraukiau spanguolių trauktinės butelį ir prisipyliau didelę taurę. Išgėriau ją per greit, todėl prisipyliau antrą. Prieš mano akis šokinėjo jos akys. Didelės tamsios akys, it prinokusios figos, it migdolai, it juodos vos nesprogstančios vyšnios, kabančios medyje.

Rachele, suklikau. Rachele, Rachele, Rachele. Atidariau langą ir išrėkiau jos vardą į naktį. Stūgavau vildamasis, kad mano balsas per aikštę, per medžių viršūnes atsklis iki Elijahu, mano draugo Elijahu, tylinčio akmens Žydų gatvės gale. Rachele. Kam dar galėjau šaukti šitą vardą? Su kuo dar galėjau kalbėtis, be jo?

Nusprendžiau, kad reikia eiti su juo pasišnekėti. Bet neįstengiau nusigauti iki durų. Susmukau ant plono kilimo. Tuščias trauktinės butelis sudužo į medines grindis prie kilimo krašto. Gulėjau ant grindų ir klausiausi, kaip Grigalavičienė daužo į sieną ir mane keikia. Tik pabudęs kitą rytą, sustiręs ir ligotas, suvokiau, kad rankraštį vakar vakare palikau kavinėje.

Devintas skyrius

Pabudęs negalėjau pajudėti. Gulėjau lovoje ir drebėjau po antklode, smilkiniuose tvinksėjo, širdis pyko. Pro padrikas mintis, skriejančias galvoje kaip laikraščių draiskanos apleistame name, siaubingai aiškiai prasimušė tikrovė: dingęs rankraštis. Kada aš jį pamečiau? Kur? Logiškos įvykių sekos mano protas atkurti nesugebėjo; jis blaškėsi aplink vienintelį paminklą, netektį.

Žiūrėjau, kaip laikrodžiu prie lovos slenka valandos. Skaičiavau jas tikėdamasis, kad kuo daugiau jų pratiksės, tuo geriau jausiuos, nustosiu drebėti, šleikštulys praeis, smilkiniuose nebemuš. Saulė kilo aukštyn, spindulių pluoštas slinko išblukusiais sienų apmušalais. Sukruto kaimynai. Atvažiavo šiukšlių mašina ir sukaukė taip, kad pakišau galvą po antklode. Prieblanda pamažu virto tamsa. Aš snaudžiau, kažką sapnavau. Paklaikusius iškrikus sapnus, nuo kurių ėmė daužytis širdis. Galiausiai miestą apgaubė naktis. Man pavyko truputį numigti, bet ketvirtą ryto vėl pabudau.

Išsiropščiau iš lovos ir atsisėdau krėsle prie lango stebėti toliau. Sergantys vieniši seniai naktį sėdi ir stebi. Kai

galų gale prašvito, vienu chalatu nušlepsėjau į virtuvę ir vargais negalais prisiverčiau suvalgyti riekę duonos su sūriu. Sūris buvo senas ir kietas, o duona jau pradėjusi pelyti. Valgis mane šiek tiek sustiprino, bet vis tiek neturėjau jėgų eiti į lauką. Vėl susmukau į krėslą prie lango ir žiūrėjau į medžių viršūnes ir dangų.

Aštuntą valandą išgirdau beldimą į duris. Pakėliau akis. Man tučtuojau neprotingai toptelėjo, kad čia ji. Širdį sudilgė. Suakmenėjau krėsle. Po valandėlės beldimas vėl pasigirdo. Tikrai ne ji, ji nežino mano adreso. Nušliurinau prie durų.

– Kas čia? – surikau. Nepažinau savo balso, negirdėjau jo jau daug valandų.

– Aš, – atsiliepė Grigalavičienė. Su palengvėjimu ėmiau krapštyti spyną. Ji nuo slenksčio sužiuro į mane.

– Tu dar gyvas? – paklausė nutaisiusi tokią miną, lyg būtų užuodusi smarvę.

– Kaip matai, – atsakiau beveik linksmai ir pabandžiau energingai skėstelėti ranka, bet ji užkliuvo už atvirų durų, ir nusibrozdinau krumplius.

Grigalavičienė įsiveržė į butą, nustūmusi mane prie sienos. Aš jos nesulaikiau. Šniukštinėjo aplink it įtarus šuo.

– O mes abejojom, – kandžiai tarė, – aną naktį klykei kaip velnio apsėstas.

Nieko neatsakiau. Uždariau duris ir suėmęs krumplius kita ranka nuėjau jai iš paskos į kambarį. Grigalavičienė pakėlė mano šiukšlių dėžę, pilną kaip akis.

– Pražiopsojai šiukšlių mašiną, – prikišo.

– Man buvo bloga, – atsakiau.

– Nesistebiu, – atšovė ji be šypsenos.

Grigalavičienė turbūt jaunesnė už mane. Nebūtų patenkinta sužinojusi, kad man toptelėjo tokia mintis. Veikiausiai turi apie septyniasdešimt metų, bet iš pažiūros gali jai duoti ir šešiasdešimt, ir aštuoniasdešimt penkerius. Šiame daugiabutyje ji gyvena ne trumpiau už mane. Vyro neturi. Kada nors, matyt, turėjo, bet labai seniai. Įdėmiai žiūrėjau į jos raukšlėtą, gižų veidą. Apie lūpas buvo susimetusios raukšlės, todėl atrodė, kad ji amžinai visus smerkia. Vilkėjo rausvu chalatu.

– Kai vakar nepasirodei, pamanėm, kad iškeliavai iš šio pasaulio, – tarė ji. Nuėjo į virtuvę ir uždėjo ant viryklės puodą su vandeniu. – Kaip tik sakiau Adamkienei, kad šį kartą Daumantas turbūt pakratė kojas. O ji man ir sako: „Girdėjai, kaip rėkė?“ Kur ten negirdėsi, žviegei kaip skerdžiamas. Ką čia bepridėsi. – Ji pakraipė galvą. Kai vanduo užvirė, ji į porą puodelių šūstelėjo po šaukštelį su kaupu gruziniškos arbatos ir užplikė. Stovėjau prie virtuvės durų ir žiūrėjau, ji mane truputį pralinksmino, nors nuo šaižaus balso galva dar labiau įsiskaudėjo.

– Še, – tarė ir atsisukusi padavė garuojantį puodelį. – Gerk. Valgyt, žinoma, nieko nenusipirkai. – Ji atidarė virtuvinę spintelę ir nepatenkinta purkštelėjo, pamačiusi tuščias trupiniuotas lentynas.

– O kam man pirkti? – tariau ir paėmiau puodelį.

– Šventa dvasia gyveni? – nusišaipė ji.

– Nusiperku, ko man reikia tą dieną. Kam pirkti daugiau? – Vėl nuklumpinau į kambarį ir šlumštelėjau į krėslą.

– O šiandien tau nieko nereikia? – paklausė Grigalavičienė, eidama iš paskos ir sriaubdama arbatą.

– Dar tik po aštuonių, šiandien nebuvau išėjęs.

Ji pašaipiai prunkštelėjo. Žiūrėjau, kaip tvarko kambarį. Surinko drabužius ir tvarkingai pakabino ant kėdės atlošo. Ištiesino kilimus, sušlavė butelio, kurį sudaužiau užvakar, šukes. Visą laiką piktai pliaukšėjo liežuviu ir kažką murmėjo.

– Jei tu man kažką sakai, – tariau suirzęs, – kalbėk garsiau, aš negirdžiu.

Ji piktai atsisuko, mojuodama šukių pilnu semtuvėliu.

– Negana, kad tvarkau savo butą, dar reikia ir tavo apkuopti po išgertuvių.

– Aš neprašiau, – karingai atkirtau, nes labai skaudėjo galvą.

– Turiu lyg niekur nieko žiūrėti, kaip galus daraisi? – atšovė. – Krikščioniškai pasielgčiau, kurgi ne! – Ji nudrožė į virtuvę, iškratė šukes ant laikraščio, rūpestingai jį suvyniojo ir įdėjo į plastikinį maišelį. – Šiukšles galėsi išnešti tik rytoj, – sušuko iš virtuvės.

– Aš žinau, kada atvažiuoja šiukšlių mašina, – atkirtau.

Ji vėl išniro iš virtuvės, trindama rankas.

– Dabar truputį tvarkingiau. Kol kas turėsi pasitenkinti. Aš užsiėmusi, neturiu laiko tupinėti apie tave kiaurą dieną. Paskui nueisiu į krautuvę, ko nors nupirksiu.

– Nėra reikalo, – tariau.

Ji vėl pašaipiai prunkštelėjo, lyg aš būčiau nevisprotis. Ėmė stumdyti daiktus ant stalo ir raustis tarp popierių.

– Ko tau ten reikia? – paklausiau.

– Kur laikai pinigus?

– Tau nepasakysiu.

– Kaip nori, grąžinsi, kai grįšiu iš krautuvės.

Suirzęs atsidusau ir išsitraukiau piniginę. Išėmiau suglamžytą penkių litų banknotą ir mečiau jai.

– Še. Nupirk duonos ir pieno.

Ji paėmė pinigus ir įsikišo į kišenę. Apsisuko ir prieš išeidama pamatė moterų nuotraukas ant sienų.

– O čia kas? – gyvai paklausė, tikėdamasi paliežuvauti.

– Ne tavo reikalas, – piktai atrėžiau.

Ji suniurzgė, užrietė nosį ir neatsigręždama nušlepsėjo prie durų.

– Grigalavičiene! – pašaukiau, kai ji jau buvo už durų.

– Ko? – atsiliepė ji, bet negrįžo.

– Dėkui, – tariau irzliai. Ji kažką suniurnėjo.

Dešimtas skyrius

Sėdėjau krėsle prie lango, žiūrėjau, kaip danguje tvenkiasi debesys, o valandos iš lėto slinko. Mane kankino mintis apie dingusį rankraštį. Ketvirtadienį per pietus susitariau susitikti su Jolanta Filharmonijos kavinėje. Man dar liko dvi dienos.

Kelias valandas vaikščiojau po butą. Dingtelėjo mintis, ar nepasiuntus į kavinę Grigalavičienės, bet galų gale nusprendžiau, kad neverta. Vakare nebeištvėriau. Nors rankos drebėjo, čiupau storą paltą, užsisagsčiau iki smakro ir išėjau iš namų. Laiptai atrodė neįprastai statūs ir grėsmingi, lipti buvo sunku. Tvirtai laikiausi turėklų, įdėmiai žiūrėdamas į pakopas blausiai apšviestoje laiptinėje. Išgirdusi, kaip užtrenkiau duris, iškišo galvą Grigalavičienė.

– Kur eini? – paklausė.

– Nekišk nosies, kur nereikia, – atšoviau.

– Ieškai galo?

– Tik einu pasivaikščioti.

– Esi per daug nusilpęs valkiotis patamsiais, – tarė ji. Šiurkščiame balse išgirdau susirūpinimą. Atsidusau ir nukildišavau laiptais žemyn.

– Nekaltink manęs, jei gausi galą, – suriko ji ir užtrenkė duris.

Naktis nebuvo šalta, bet aš tebedrebėjau. Kojos linko, galvą skaudėjo. Lėtai plumpinau tamsiomis siauromis geto gatvelėmis į kavinę Pilies gatvės kampe, kur gėriau. Gatvėse buvo tylu. Tačiau atsidūręs kavinėje pamačiau, kad joje daug žmonių. Daugiausia studentų, geriančių alų. Oras buvo troškus nuo dūmų, kavos ir pyragaičių kvapo. Pro kėdes prasibroviau prie prekystalio, kur išvargusi jauna moteris lakstė nuo kavavirės prie pyragaičių padėklo ir atgal.

– Ko jums? – paklausė, kai prasibroviau į eilės priekį, pamiršęs visas naujas vakarietiškas manieras. Valandėlę delsiau. Eilė už nugaros vis ilgėjo, nusidriekė iki durų. Pajutau, kaip kažkas mane stumia iš užpakalio.

– Užvakar aš čia gėriau, – tariau.

– Ko jums? – nutraukė mane jaunoji moteris.

– Aš čia kai ką palikau, – bandžiau kalbėti toliau. – Maišelį, plastiko maišelį. Su dokumentais.

– Atleiskit, nieko nežinau, – suirzo ji. – Ką nors užsisakysit?

Kažkieno ranka vis stipriau mane stūmė. Iš eilės galo išgirdau jauno vyruko balsą: „Greičiau, senuk“.

– Tai labai svarbu, – tariau.

– Atleiskit, nieko nežinau, – pakartojo jaunoji moteris. Ji jau žiūrėjo į klientus man už nugaros. Iš bejėgiškumo užsisakiau kavos. Kol jinai stovėjo prie kavavirės, kalbėjau toliau:

– Man rodos, maišelis buvo mėlynas. Tai labai svarbu, popieriai ne mano.

Bet pro sprogų kavavirės burbuliavimą ji nieko neišgirdo. Nutėškė puodelį ant prekystalio.

– Litas, – tarė, o kol grabaliojau kišenėje piniginės, ji jau atsiprašinėjo porelės, kuri stovėjo už manęs. Padėjau ant prekystalio suglamžytą banknotą ir pasiėmiau kavą. Kampe stovėjo laisva kėdė, ten aš ir pasukau. Kaktą išpylė prakaitas, jaučiausi silpnas ir ligotas. Rankos taip drebėjo, kad kol perėjau sausakimšą patalpą, dalis kavos iš puodelio atsidūrė lėkštelėje. Priėjęs prie staliuko, susmukau ant metalinės kėdės ir įsikniaubiau į delnus. Užsimerkiau ir ėmiau laukti, kol galva liausis suktis. Po valandėlės šleikštulys praėjo. Buvau išsekęs.

Kvailai padariau, atėjęs į kavinę tokiu metu; ji perpildyta. Viena grupė išėjo, pro duris triukšmingai įsiveržė kita. Pažvelgiau į laikrodį. Aštuonios. Lėtai gurkšnojau kavą tikėdamasis, kad minia praretės ir mergina už prekystalio galės atsipūsti.

Devintą valandą kavinėje tebebuvo pats darbymetis, ir aš pradėjau netekti vilties. Supratau, kad protingiausia eiti namo ir grįžti rytą, kai žmonių bus šiek tiek mažiau. Nenuleidau akių nuo bufetininkės. Ji dirbo kaip automatas. Ilgi plaukai buvo tvarkingai surišti pakaušyje, bet ilgainiui sruogos išsipešė ir ėmė lipti jai prie veido. Kakta blizgėjo nuo prakaito. Kartais ji išspausdavo šypseną, bet šiaip veido išraiška buvo griežtai dalykiška. Todėl šiek tiek nustebau, pamatęs nuoširdžią plačią šypseną jos veide, kai po devynių atsidarė durys ir vėl suskambėjo varpelis. Įėjo jaunas vaikinas tamsiais atgal sušukuotais plaukais, šaliku ap-

muturiuotu kaklu. Virš klientų galvų jis pamojavo merginai už prekystalio. Atpažinau jį ne iš karto.

Jis pasuko į kavinės galą ir dingo už durų. Mergina kažką sušuko įkandin, jis kažką atsakė, bet ką, per balsų gaudesį nesupratau. Širdį atgaivino džiaugsmas ir palengvėjimas. Atsistojau ir atsiprašinėdamas ėmiau brautis pro kėdes ir stalus. Praėjau pro prekystalį ir pasukau prie durų, už kurių dingo vaikinas.

– Ei! – sušuko mergina man iš paskos. – Jums čia negalima. – Ji pašoko ir nutvėrė mane, kai bandžiau įsmukti pro duris. Mėginau ištrūkti, bet ji stipriai laikė mane už rankovės.

– Kur jūs norit patekti? – paklausė. Pažvelgė į mane ir iš veido išraiškos supratau, kad atpažino. Balse pasigirdo nuovargio ir pykčio gaidelės. – Čia tarnybinis įėjimas. Jei norite į tualetą, jis ten, – parodė, nekantriai mostelėdama ranka. – Duosiu jums raktą.

– Aš nenoriu į tualetą, – irzliai tariau. – Aš noriu pasikalbėti su tuo vaikinu.

– Kokiu vaikinu? – Ji suraukė kaktą. Nemaloniai ryškioje šviesoje sublizgo prakaito lašeliai ant kaktos. Stovėjo taip arti, kad jutau jos kūno šilumą.

– Vaikinu, kuris ką tik įėjo pro šias duris, – paaiškinau. – Aš turiu su juo pasikalbėti.

– Su Gintu?

Tą akimirką pasirodė Gintas, baltais marškiniais, švarus, gaivus, ir staiga sustojo, pamatęs mus siaurame koridoriuke. Jaunoji moteris su palengvėjimu pažvelgė į jį.

– Kas atsitiko? – paklausė Gintas.

– Jis sako, kad nori su tavim pasikalbėti, – paaiškino jaunoji moteris ir nė kiek manęs nesivaržydama ėmė vartyti akis.

– Tikrai? – suglumo jis.

– Jūs čia užvakar dirbot, – pasakiau. – Aš čia sėdėjau ir gėriau. – Tai pasakęs prisiminiau, kaip mandagiai jis elgėsi, kai jį keikiau. Veidą užplūdo gėdos raudonis. Aiškinau toliau. Iš jo žvilgsnio neatrodė, kad būtų mane prisiminęs. – Palikau čia labai svarbų daiktą maišelyje. Mėlyname plastiko maišelyje. Rankraštį. Matot, jis ne mano. Labai svarbu jį atgauti. Man jį davė perskaityti viena mergina. – Nutilau, pamatęs jo sutrikusį žvilgsnį.

– Atleiskit. – Jis papurtė galvą. – Neprisimenu jokių paliktų daiktų.

Apimtas nevilties, stvėriau jį už rankos. Jis šiek tiek nustebo, bet ir toliau elgėsi mandagiai. Švelniai nustūmė mano ranką. Aš nebesispyriau.

– Atleiskit, – tariau. – Tiesiog man tai labai svarbu. – Staiga pajutęs, kokios beviltiškos mano paieškos, apsisukau eiti.

– Palaukit, – sulaikė mane vaikinas. – Sakot, vakar?

– Ne. Užvakar. – Ir nutilau. Vaikinas aiškiai norėjo padėti ir bergždžiai rausėsi atmintyje.

– Aš per daug išgėriau, – tariau.

– Čia žmonės dažnai per daug išgeria, – nusijuokė jis.

– Jūs man pasakėt, kad aš per daug išgėriau. Aš atkirtau, kad pats nuspręsiu, kada bus gana. Elgiausi bjauriai. Prašom atleisti.

Staiga vaikino veidas nušvito. Paskui jis suraukė kaktą.

– Prisimenu, – tarė ir pliaukštelėjo man per petį. – Jūs tiesą sakot, elgėtės bjauriai. – Jis nusijuokė.

– O maišelį prisimenat? – greit paklausiau.

Jis susimąstė. Paskui vėl papurtė galvą.

– Atleiskit, ne. Maišelio neprisimenu. – Bet jis čiupo mane už rankos. – Klausykit, jūs ne su tuo žmogum kalbat. Aš nevalau kavinės po darbo. Jums reikia pasikalbėti su valytoju.

– Jis dabar čia? – paklausiau.

Jis papurtė galvą.

– Jonas ateina rytais. Ateikit apie aštuonias ryto ir tikrai jį rasit. Jei kas ir žino, kur maišelis, tik jis.

– Jonas? Gal žinot adresą?

Vaikinui, rodos, įkyrėjo mūsų pokalbis.

– Ar telefono numerį? – neatstojau. – Labai reikia.

Jis valandėlę pagalvojo, paskui atsiduso.

– Gerai, luktelėkit. Duosiu jums jo numerį. – Ir nuėjo prie prekystalio. Pamačiau, kaip bufetininkė jam kažką pasakė, kryptelėjusi galva mano pusėn. Jis ištraukė iš po prekystalio sąsiuvinį ir ant valgiaraščio užrašė numerį.

– Dėkui, – pasakiau, kai jis man įspraudė popierėlį.

Vienuoliktas skyrius

Grįžęs namo, tą patį vakarą surinkau numerį, bet niekas neatsiliepė. Stebeilijau į didelį juodą ragelį trokšdamas išgirsti balsą, bet galiausiai praradau viltį ir padėjau jį ant svirtelės. Anksti nuėjau gulti ir ilgai blaškiausi, kol galų gale nugrimzdau į gilų miegą. Rytą pabudau jausdamasis daug geriau.

Aštuntą valandą į duris vėl ėmė baladotis Grigalavičienė. Atidariau ir ją įleidau. Rankose ji laikė paketą su daržovėmis ir iškart nuskubėjo į virtuvę.

– Šįryt buvau turguj, – paaiškino. – Pamaniau, kad ir tau kai ką nupirksiu, nereikės vargti pačiam.

– Koks čia vargas, – atsakiau, bet jaučiausi daug geriau, todėl pridūriau, – dėkui.

Ji tik pliaukštelėjo liežuviu, išgirdusi neprašytą gerą žodį. Niekaip neatsiliepusi į mano padėką, atsisuko ir nužvelgė mane žvitriomis senomis akimis.

– Šiandien rytą tikrai geriau atrodai.

– Ir jaučiuosi, – atsakiau, tvodamas kumščiu sau į krūtinę.

– Nenusipelnei, – pareiškė eidama prie durų.

– Kiek sumokėjai už daržoves? – paklausiau.

– Dešimt.

Ištraukiau iš piniginės banknotą ir padaviau.

– A, – pasakė išeidama. – Vakar pas tave buvo svečių, kai išėjai.

– Svečių?

– Viešnia, – kandžiai paaiškino.

Man superštėjo širdį.

– Viešnia? – perklausiau. Jolanta. Ar galėjo tai būti Jolanta? Negalėjo, pamaniau. Mintis vijo mintį, o Grigalavičienė stovėjo kaip įbesta ir tyčia nieko nepasakojo. Kokia dar moteris galėjo mane aplankyti? Negi taip sunku sužinoti, kur aš gyvenu? Mano adresas nurodytas telefonų abonentų knygoje.

– Jauna? – paklausiau.

Grigalavičienė kietai sučiaupė lūpas ir prisimerkė.

– Jauna? Nori, kad pas tave eitų jauniklės? Aišku, už mane jaunesnė, bet už mane dabar beveik visos jaunesnės.

– Dieve mano, sakyk, – nekantriai paprašiau.

– Ne tokia jauna, kad reikėtų eiti iš proto, – niekinamai išpoškino Grigalavičienė. – Sakė, kad jos vardas Svetlana. – Ji papurtė galvą ir nusišluostė rankas į išblukusią prijuostę, lyg ją būtų suteršę mano nešvarūs reikalai.

– Svetlana? – Aš valandėlę sutrikau.

– Nežinau, ką tu išdarinėji, ir nenoriu žinoti, – pareiškė Grigalavičienė, akivaizdžiai trokšdama paliežuvauti, ir atsistojo koridoriuke prie durų.

 – Nieko aš neišdarinėju, – pyktelėjau. – Ko jai reikėjo?

– Jau sakiau, kad tavo reikalai man nei galvoj, nei uodegoj.

– Ji nepasakė, ko jai reikia?

– Ir taip pilnos rankos darbo.

– Ko jai reikėjo? – surikau.

Jos seną veidą iškreipė įtūžis. Raukšlės pagilėjo, lūpos virto pikta tiesia linija.

– Ji nepasakė, ko nori, o aš neklausiau, – iškošė pro dantis. – Ateityje nepainiok manęs į savo nešvarius darbelius. Ir taip turiu taikstytis su tavo gėrynėm, nuolat bijau, kad prisilakęs ko nepadarytum...

Aš sukriokiau iš pasiutimo, ir persigandusi Grigalavičienė nubidzeno namo. Išgirdau, kaip užsitrenkė abejos durys ir subarškėjo užraktai. Užtrenkiau duris.

Kai surinkau numerį kitą rytą, atsiliepė baikštus moters balselis. Jono duktė. Ji paaiškino, kad tėvas darbe ir grįš tik per pietus. Ji nieko nežinojo apie maišelį ir pasiūlė kalbėtis su tėvu. Padvejojusi sutiko perduoti mano pavardę ir telefono numerį.

Užsimetęs striukę, dar kartą nulipau laiptais ir per automobilių stovėjimo aikštelę pasukau į Žydų gatvę. Švietė saulė, dangus buvo skaisčiai mėlynas. Žėrėjo bažnyčių smailės. Širdį slegianti našta šiek tiek palengvėjo. Bet karštis išpildavo veidą vien nuo minties, kad kitą dieną per pietus turėsiu pasakyti Jolantai, jog pamečiau rankraštį.

Kavinė buvo uždaryta ir, rodos, tuščia. Gatvės buvo pilnos žmonių. Prekiautojai statė kioskelius su gintaro niekučiais turistams, studentai sliūkino į universitetą. Įsižiū-

rėjau į kavinės tamsą. Langas buvo purvinas, pro jį beveik nieko nebuvo matyti. Užrakintos durys nė nekrustelėjo, kai ėmiau jas klibinti. Atsidusau ir vėl prisispaudžiau prie jų nosimi, iš visų jėgų daužydamas kumščiu.

– Ko jums reikia? – išgirdau balsą už nugaros ir krūptelėjęs atsisukau. Ant šaligatvio stovėjo vyriškis baisiai apdegusiu veidu su šluota rankoje.

– Ieškau valytojo, – paaiškinau.

– Aišku, – suniurnėjo vyriškis. Kalbėdamas jis pakreipė galvą, lyg neprigirdėtų kaire ausimi.

– Ar jūs jį pažįstat? – paklausiau. – Jo vardas Jonas.

– Galbūt, – atsiliepė vyriškis ir nutaisė gudrią miną. – Kaip čia pasakius...

Nenorėjau pasakoti apie savo reikalus pašalaičiams, todėl pyktelėjau, kad vyriškis elgiasi kaip nevisprotis.

– Tai pažįstat ar ne? – griežtai paklausiau.

Jis paėmė šluotą kita ranka ir rankove nusišluostė kaktą. Prisikišo arčiau, iš burnos jam bjauriai dvokė. Atsitraukiau.

– Nelygu kam jums jo reikia.

Viena jo akis nukrypo į šalį, o kita įtariai žiūrėjo į mane.

– Aš buvau čia prieš porą dienų ir palikau maišelį, – atsakiau. – Vakar klausinėjau padavėjų, bet jie atsakė, kad maišelį bus paėmęs Jonas.

Jis linktelėjo.

– Tada jums reikia manęs. – Jis mąsliai pažvelgė į dangų. – Sakot, maišelį. – Storu pirštu jis čiupinėjo baisų randą ant skruosto. – Kas tai per maišelis? – Jo akis vėl stebeilijo į mane.

– Plastiko. Paprasčiausias maišelis iš prekybos centro. Su popieriais. Daug popierių.

Akis žiūrėjo į mane nemirksėdama. Rodos, jis svarstė, ar nejuokauju. Vėl prislinko arčiau, iš burnos smirdėjo taip, kad nosį rietė.

– Tai jūs ieškot plastiko maišelio, pilno popierių? – pakartojo. – Popierių?

– Jie svarbūs, – nekantriai paaiškinau, nenorėdamas leistis į ilgas kalbas. – Dokumentai, – šį žodį ištariau labai oriai.

– Aha, – atsiliepė jis ir vėl ėmė čiupinėti randą. – Jei dokumentai, tada aišku. Dokumentai, – pakartojo gardžiuodamasis. – Vadinasi, dingo dokumentai, a? Aišku!

Aš laukiau tikėdamasis, kad jis ką nors prisimins.

– Na? – galų gale paklausiau. – Jūs juos radot?

Šiuos žodžius ištariau taip piktai, kad jis krūptelėjo. Žengė žingsnį atgal, šluostydamasis rankas į purviną striukę.

– Ar radau jūsų dokumentus? Nežinau. Kada jūs juos palikot?

Pasakiau.

– Ne, ne, – jis papurtė galvą. – Plastiko maišelis? Ne, rodos, neradau. Bet palaukit. – Jam kažkas toptelėjo. Apsidairė, ar niekas nesiklauso. Palinko į priekį, stumdamas mane dar arčiau durų. – Anądien buvo kažkoks maišelis, – sušnibždėjo kaip sąmokslininkas. Man akys nušvito. Pamatęs, kaip apsidžiaugiau, jis padrąsėjo. Energingai ėmė linksėti galva. – Taip, buvo, – susijaudinęs pasakė. Čiupo mane už rankos. – Palaukit! – Jis pakėlė vieną į kastuvą

panašų pirštą. Apsisuko ir dingo už pastato. Aš nusekiau iš paskos.

Už kavinės vedė trumpas tamsus skersgatvis. Jo gale buvo kiemas. Kairėje kiemo pusėje, prie užpakalinių kavinės durų, stovėjo pilnutėliai šiukšlių konteineriai. Netinkuotų plytų pastatų trečią aukštą juosė mediniai laiptai. Kiemas buvo grįstas. Tarp grindinio akmenų augo žolė ir vertė akmenis. Namai iš gatvės pusės buvo nutinkuoti ir nudažyti, o iš kiemo pusės liko nepaliesti. Graudžiai apleisti, jie pamažu dūlėjo kaip vos prieš keletą metų visas miestas.

Jonas nėrė pro duris. Stovėjau ant nelygių grindinio akmenų ir palengvėjusia širdimi laukiau. Rytdieną vaizdavausi rožinėmis spalvomis. Mes papietausime naujoje kavinėje priešais Filharmoniją. Pasakysiu jai, ką manau apie jos vyro romaną. Žiūrėsiu į ją, sėdinčią kitoje stalo pusėje. Į jos tamsius plaukus, krintančius ant peties, kai jie palaidi. Į jos grakščius pirštus ant stalo. Ir į akis. Jausiu, kaip po stalu susiliečia mūsų kojos.

Pro kavinės duris šlykščiai šypsodamasis išlindo Jonas. Rankose laikė didelį plastiko maišelį su pusnuogės moters nuotrauka. Plačiu mostu atkišo maišelį man, sveikoji akis žėrėjo blausioje kiemelio šviesoje.

– Štai! – pareiškė.

– Ne tas! – surikau aš ir susmukau iš nevilties. Kvaila šypsena jo veide mane supykdė. Jis baikščiai žiūrėjo į mane, nes pastebėjo mano pyktį ir nusivylimą.

– Ne tas? – nusiminęs paklausė.

 – Ne! – surikau. Čiupau maišelį ir tūžmingai papurtęs

iškračiau. Ant grindinio akmenų iškrito pora senų batų, pasišokėjo ir dingo žolėje. Jonas kvailai spoksojo į juos.

Iš nevilties ir įtūžio panorau jį primušti ir jei būčiau buvęs jaunesnis, ko gero, būčiau taip ir padaręs. Jis išraudęs klipytavo aplink senais suplyšusiais batais. Tačiau kaipmat atsikvošėjo, nusikeikė ir pamojavo kumščiu man po nosim. Pareikalavau pasakyti, kur jis laiko pamestus daiktus. Netrukus paaiškėjo, kad viską lemia daikto vertė. Tuos, kuriuos, jo nuomone, galima kur nors panaudoti, jis nešasi namo, kitus išmeta. Maišelio likimas man beveik nekėlė abejonių.

– Ne, ne, – jis papurtė galvą. – Dar papasakokit, kaip atrodė.

– Mėlynas maišelis, prieš dvi dienas.

Jis vėl papurtė galvą.

– Aš tikrai neišmečiau jo į šiukšlių dėžę. Būčiau prisiminęs.

Palikau jį mąsliai krapštant galvą ir nuėjau.

– Jei rasiu, – sušuko jis man iš paskos, – kam skambinti?

Sustojau. Vilties, kad maišelis atsiras, buvo maža. Tačiau atsisukau, išsitraukiau pieštuką iš striukės kišenės ir ant popieriaus skiautelės užrašiau savo telefoną. Prikišęs prie sveikosios akies, jis jį perskaitė ir linktelėjo.

– Šiandien pasidairysiu, – patikino mane. – Ką gali žinoti, ims ir atsiras. – Popieriaus skiautelę jis įkišo į marškinių kišenę. Apsisukau ir nuėjau, netekęs vilties.

Kas bus, tebūnie. Visą dieną niekur nėjau.Vaikščiojau po kambarį ir įtempęs ausis klausiausi, ar nesuskambės te-

lefonas. Minutės prailgo kaip valandos, o valandos, rodės, niekada nesibaigs. Telefonas kaip kresna tamsi rupūžė tupėjo kampe, bet nė nematė kvarkti. Jau devynios vakaro, o niekas nepaskambino. Aš blaškiausi po virtuvę ir gėriau trauktinę iš butelio, tolygiai gurkšnojau, nors ir buvau apimtas nevilties.

Negi aš iš tikrųjų tikėjausi, kad jis paskambins? Pusę dešimtos prisiartinau prie rupūžės ir čiupau už pakarpos. Surinkau numerį, užrašytą ant valgiaraščio.

Ragelyje zvimbė. Sulig trečiu zvimbtelėjimu kažkas jį nukėlė. Iš tolo girdėjau šauksmus. Atsiliepė jaunos moters balsas. Ta pati mergina, su kuria anksčiau kalbėjau. Paprašiau pakviesti tėvą. Ji numetė ragelį ant kažkokio kieto daikto (trinktelėjimas nuaidėjo man ausyse) ir pašaukė. Po valandėlės į ragelį kažką sumurmėjo Jonas. Iškart supratau, kad jis girtas.

– Daumantas, – prisistačiau.

– Kas? – karingai subaubė jis į ragelį.

– Daumantas – pakartojau, rūpestingai ištardamas kiekvieną skiemenį. – Mes šįryt kalbėjome. Dėl maišelio.

– Ką? – kvailai perklausė Jonas. – Ką tu čia pliurpi, po velnių? Pritildyk muziką! Bliat! – beveik neatitraukdamas ragelio nuo lūpų, suriko kažkam kambaryje. Ragelyje kažkas spragtelėjo, paskui sukriokė. Vėl patupdžiau jį ant kresno kūno.

Dvyliktas skyrius

Suvokiau, kad jau beveik dvylika, laikas, kai susitarėm susitikti, sliūkindamas Pilies gatve. Neprisiverčiau eiti greičiau. Po kiekvieno žingsnio pirmyn norėjau apsisukti ir patraukti atgal; negalėjau įsivaizduoti, kaip pasakyti jai, kad pamečiau rankraštį. Kažkur suskambėjo bažnyčios varpas, aidas sklido virš stogų. Pažvelgiau į laikrodį: lygiai dvylika. Pradėjau eiti truputį greičiau, nenorėjau smarkiai pavėluoti, bet gatvėse buvo pilna žmonių, ir prie Filharmonijos atsiradau tik po gerų dešimties minučių. Artindamasis niūriai dirstelėjau į restoraną, kuriame turėjome pietauti. Staliukai stovėjo lauke, vėjas pleveno staltiesių kraštus, kilnojo jas, gundomai atidengdamas kojas. Sukandau dantis ir jausdamasis, lyg lipčiau ant ešafoto, prisiverčiau įeiti.

Mažame restoranėlyje lankytojų netrūko. Apžvelgiau valgytojus, ieškodamas jos veido, vildamasis ir būgštaudamas, kad ją pamatysiu. Atsisėdau prie lango netoli durų. Nė nepažvelgiau į valgiaraštį, žiūrėjau į tolį virš skaisčiai žydinčių gėlių lovelių palangėse. Buvo penkiolika po dvylikos. Ėmiau repetuoti savo kalbą.

Vakar vėlai vakare, po skambučio Jonui įsitikinęs, jog tikėtis nebėra ko, suvokiau, kad turėsiu jai pasakyti. Svarsčiau, ar neapsimetus, kad tebeturiu rankraštį, ar nepasakius, kad neturėjau laiko perskaityti jo viso, tik kelis puslapius, bet tai, ką perskaičiau, puiku, kad mintis apie karo metu nebegaliojančią moralę padarė man įspūdį. Puiki dingstis dar kartą su ja pasimatyti. Bet neišvengiamybė bus tik atidėta. Maišelis neatsiras. Neabejojau jos jausmais: pasibjaurėjimas senu girtuokliu ir pyktis.

Manęs nepriėjo aptarnauti nė vienas padavėjas. Dairiausi jos. Prisiminiau, kad pavėlavo į mūsų ankstesnį susitikimą. Kur ji dabar? Vėl knygyne? Įsivaizdavau, kaip ji staiga pasižiūri į laikrodį, pamato, kiek laiko. Išskuba.

Pamažu prisiartino padavėjas. Užuot išsitraukęs bloknotą užsirašyti užsakymui, jis klausiamai pakėlė antakius, laikydamas rankas kišenėse. Dirstelėjau į laikrodį. Pusė dvylikos. Dvejojau.

– Aš laukiu vieno žmogaus, – galų gale pasakiau. – Ko nors užsisakysiu, kai ji ateis. Turėtų tuoj pasirodyti.

Jis abejingai nusisuko. Gatvėje buvo niūru ir šalta. Sunkūs debesys sparčiai telkėsi virš miesto, vėjas pagiežingai plaikstė staliukų sijonėlius. Nuvirto vaza su rože. Lauke sėdinti pora paprašė sąskaitos ir išskubėjo. Susiradau cigaretę ir prisidegiau. Melsvas dūmelis nuvinguriavo man virš galvos ir ištirpo šiltoje oro srovėje, skleidžiamoje šildytuvo man prie kojų. Jos niekur nebuvo matyti.

Nepasirodė ji ir pirmą valandą. Sunerimau. Man netoptelėjo, kad ji gali neateiti, taip graužiausi dėl pamesto

rankraščio, kad daugiau apie nieką negalėjau galvoti. Žvilgsniu ieškojau jos tarp žmonių gatvėje. Po du kartus per minutę žiūrėjau į laikrodį. Kur ji galėtų būti? Ne, ji nevėluoja. Tiek laiko nevėluojama. Pašaukiau padavėją.

– Man niekas nepaliko raštelio?

Jis papurtė galvą.

– Gal paklaustumėte bufetininkės?

Jo veidu kaip lengvas debesėlis praslinko irzulys. Tačiau jis vis dėlto atsitiesė.

– Kokia pavardė? – atžariai paklausė.

– Daumantas, – atsakiau. – Steponas Daumantas. Aš laukiau ponios, vardu Jolanta.

– Jolanta? – pakartojo jis.

– Taip, Jolanta, – atsakiau ir paraudau. Aš nežinojau jos pavardės.

Jis kvailai vyptelėjo ir iš lėto nupėdino. Atsirėmė į prekystalį ir ėmė juokauti su bufetininke. Ji papurtė galvą. Padavėjas nesiteikė prieiti prie manęs, tik papurtė galvą ir toliau šnekučiavosi su mergina.

Supratęs, kad ji neateis, užsisakiau išgerti. Pradėjo lyti, vėjo atnešti lašai tiško į langą. Padavėjai išbėgo į lauką ir surinko stalus ir kėdes. Mano baimę pakeitė liūdesys. Dabar gailėjausi, kad ji neatėjo. Dabar būčiau mielai prisipažinęs, kaip žioplai pasielgiau, tegu tos gražios akys priekaištauja man.

Mielai būčiau žiūrėjęs, kaip jos grakštūs pirštai dreba ant mus skiriančios staltiesės. Būčiau suėmęs juos savo storais negrabiais pirštais ir maldavęs atleisti. Tegu ji galvoja

apie mane, ką nori, kad tik galėčiau pamatyti tas akis. Kaip mes dabar susitiksime? Aš nežinau jos adreso ir telefono numerio, o ji nežino mano.

Išėjęs iš restorano, skubiai patraukiau į Gedimino prospektą. Iš pradžių norėjau sėsti į troleibusą ir važiuoti į Karoliniškes. Tačiau žengęs kelis žingsnius apsigalvojau. Kas žino, kodėl ji neatėjo. Ir ką darysiu nuvažiavęs, baladosiuos į visas duris jos laiptinėje? Kaip paaiškinsiu jai, iš kur žinau, kad ji čia gyvena? Ne, taip negerai. Pavargęs ir sutrikęs stovėjau gatvėje. Supratau, kad protingiausia būtų grįžti namo, bet įsivaizdavau, kaip vienas sėdžiu tamsoje, ir mane apėmė siaubas. Pamažu slinkau palei nutekamąjį griovį ir niūriai mąsčiau, kad neišvengiamai vėl nusitašysiu bare.

Tačiau iš lėto plumpindamas prisiminiau, kad vakar vakare, kai išsivilkau iš namų, buvo užsukusi Svetlana. Nenutuokiau, ko jai reikia. Ji žino, kur gyvenu, nes kelis kartus buvau prašęs atnešti švarius marškinius į namus. Tačiau ji niekada nebuvo atėjusi kitu reikalu. Pamaniau, kad jai galbūt reikia pinigų. Tačiau išmaldos ji neprašys. Išdidi, nors gyvena sunkiai. Gal užsuko paklausti, ar neturiu darbo.

Kai nusprendžiau eiti pas ją, gyvenimas vėl įgavo prasmę. Nuskubėjau namo surinkti marškinių, kuriuos nunešiu Svetlanai išskalbti. Jie nebuvo labai purvini, be to, per dažnai mokėti už skalbimą neturėjau iš ko, bet man reikėjo žmogaus, su kuriuo galėčiau pasikalbėti. Sumečiau marškinius į plastiko maišelį. Išrinkau gerą, tvirtą, su gražiu

piešiniu. Vienerius marškinius teko suglamžyti, nes iš pažiūros jų skalbti nereikėjo.

Per senąjį getą aš vėl nuskubėjau į Šv. Stepono gatvę su yrančiais, griūvančiais namais ir duobėtu grindiniu. Nuo sienų luposi tinkas, stoglatakiuose augo žolė. Priešais mane iš Svetlanos kiemo išslinko pažįstama figūra. Valandėlę svarsčiau, kur ji man matyta. Susikūprinęs vyriškis šlubčiodamas perėjo į kitą gatvės pusę. Jis dingo už kampo, ir tik tada atpažinau valytoją Joną.

Oras buvo šaltas ir audringas, todėl namai atrodė dar slogiau negu paprastai. Vėjas nešė ir blaškė lietų į mažus langų stiklus, plaikstė skudurus ir popierius, kuriais buvo užkimštos skylės. Ant sutrūkinėjusių šaligatvio plytelių gabalais byrėjo tinkas. Pasilenkiau po nukarusiais lentiniais laiptais ir pabeldžiau į duris. Laukdamas bandžiau apsisaugoti nuo vėjo, sūkuriuojančio kieme. Už durų išgirdau triukšmą, bet iš pradžių niekas jų neatidarė. Aš vėl ėmiau daužyti į duris. Jos sudrebėjo nuo mano kumščių.

– Svetlana? – pašaukiau.

– Ko reikia? – atsiliepė piktas vyriškas balsas.

– Ieškau Svetlanos, – surikau. Už durų pasigirdo šlepsėjimas ir galų gale spynoje trakštelėjo raktas. Durys girgždėdamos atsidarė, ir tamsoje aš išvydau vyriškio, įžengusio į šeštą dešimtį, veidą. Jis buvo nesiskutęs, plaukai susivėlę ir riebaluoti. Vilkėjo paltą. Išpurtęs veidas sodriai raudonavo.

– Jos nėra, – pareiškė, atsišliedamas į durų staktą. Mąsliai mane nužvelgė.

– Kada grįš?

Jo liesą kūną supurtė šaižus kosulys.

– Iš kur aš galiu žinoti? – suniurnėjo.

– Ji nepasakė? – neatstojau aš.

Jis nutylėjo. Net nepažvelgė į mane. Brūkšėjo suplyšusiais sportbačiais į durų staktą.

– Turiu jai darbo, – tariau ir parodžiau atsineštą maišelį. Tada jis pakėlė akis.

– Kur pinigai? – paklausė.

– Sumokėsiu, kai išskalbs, – atsakiau.

Jis atkišo ranką.

– Duok pinigus, aš jai perduosiu.

– Aš jūsų nepažįstu.

– Be pinigų niekas nedirbs! – Jis pakėlė balsą ir vėl užsikosėjo taip, kad susirietė dvilinkas.

– Jūs – jos vyras? – paklausiau, kai jis šiaip taip atsitiesė.

– Vyras, – linktelėjo jis. – Gali manim pasitikėti ir atiduoti pinigus.

Padaviau jam krepšį su skalbiniais ir ištraukiau kelis litus.

– Čia jums, jei perduosite skalbinius Svetlanai. Pasakykite, kad juos paliko Steponas Daumantas. Jei ji atneš skalbinius man į namus, sumokėsiu papildomai, – tariau.

– Atneš, ne kur dėsis, – pasakė jis ir linktelėjo. Pinigus jau buvo pačiupęs ir įsikišęs į kišenę.

Kol jis dar neuždarė durų, paklausiau:

– Čia ką tik buvo užsukęs Jonas, tiesa?

Valandėlę jis žiūrėjo į mane ir tylėjo. Paskui iškošė:

– Taip, buvo, o koks tavo reikalas? – Jis kalbėjo taip grėsmingai, kad daugiau nieko klausti nebedrįsau.

– Kuo greičiau ji išskalbs marškinius, tuo geriau, – pasakiau. Bet jis jau rakino duris. Nudūlinau namo.

Vilkausi marškinius, ruošdamasis gulti, kai suskambėjo telefonas. Skubiai pakėliau ragelį.

– Daumantas? – paklausė vyro balsas.

– Taip.

– Čia Jonas.

– Taip, pažinau jūsų balsą.

– Turiu vieną jus dominantį dalykėlį, – tarė jis. Balsas truputį virpėjo iš susijaudinimo. O gal jis buvo girtas.

– Tikrai?

– Sakau, kad...

– Ką jūs turit? – nekantriai pertraukiau. – Radot? Radot maišelį?

– Jūs ieškojot popierių? – paklausė jis. – Knygos, kurią parašėt?

– Taip, – atsakiau, ir širdis man pakilo. – Radot? Nuostabu!

– Pala, ko skubinat, ar velnias uodegą laužia. Aš nepasakiau, kad radau.

– Tai radot ar neradot? – piktai paklausiau.

– Jei norit pasikalbėti, siūlau susitikti, – pareiškė jis. – Žinot, kur „Raudona ir juoda"?

– Taip, – atsakiau įtūžęs ir suglumintas išsisukinėjimo.

– Rytoj susitinkam ten. Pusę dvylikos.

– Atnešk... – prabilau, bet ragelyje pasigirdo pypsėjimas. Surinkau jo numerį. Ragelyje zvimbė, bet niekas neatsiliepė. Susijaudinęs ir piktas nuėjau miegoti.

Tryliktas skyrius

Pusę dvylikos aš sėdėjau „Raudona ir juoda“ su taurele brendžio rankoje. Visą naktį varčiausi, negalėdamas užmigti. Kai galų gale prieš aušrą pavyko sumerkti akis, susapnavau kelis spalvotus sapnus. Pirmas buvo apie Jolantą. Mes sėdėjome prie staliuko restorane priešais Filharmoniją. Ji pyko. „Kaip tu galėjai jį pamesti?“ – kartojo be paliovos. „Nepamečiau, – įrodinėjau aš, – rankraštį turi Jonas.“ Bet mano žodžiai nieko nereiškė. Paskui sapnavau Rachelę. Ji nieko nesakė, bet akyse nebuvo pykčio. Žiūrėjo į mane, o aš norėjau nusisukti, bet negalėjau. Jos akys man vėrė širdį. Kai Jonas atlapojo duris ir įklibikščiavo į barą, buvau pavargęs ir piktas.

Jis linktelėjo man ir nušlubčiojo prie baro. Užsisakė išgerti ir priėjo prie manęs. Šlumštelėjo į kėdę priešais ir mirktelėjo. Nuo jo trenkė degtine: jau aiškiai buvo prisivaišinęs.

– Kur jis? – paklausiau pamatęs, kad maišelio neatsinešė.

Jis pakėlė stikliuką.

– Išgeriam už sėkmingą sandorį? – pasiūlė.

– Nežinojau, kad dingęs maišelis – sandoris, – atšoviau.

– Neaiškink, gerai? – tarė Jonas, ir jo veidą iškreipė bjauri šypsena. – Tau reikia maišelio, aš galiu patenkinti tavo poreikį. Tai verslas, kaip mus moko vakariečiai. Kapitalistai! – Jis pakėlė taurelę. – Už Vakarus ir kapitalizmą! – nusijuokė.

Aš taurės nepakėliau.

– Kitaip tariant, turi maišelį? – paklausiau.

– Taip, – atsakė jis. – Einam prie reikalo, neturiu kada tuščiai malti liežuviu. Tai va. Aš žinau, kur tavo maišelis.

– Žinai?

– Taip! – atsakė jis ir vėl kvailai išsiviepė.

– Kur?

– O! – Jis pasiglostė nosį. – Aš jo neturiu. Jei turėčiau, tikrai nesėdėčiau čia ir nesiderėčiau su tavim. – Jis patylėjo. – Tačiau žmogus, kuris jį turi, sako, kad jei tau jo taip reikia, mielai už jį sumokėsi. – Jis gūžtelėjo pečiais, lyg tokios mintys jam būtų svetimos.

– Kiek? – atsidusau ir išsitraukiau piniginę.

– Šimtas dolerių, – nedelsdamas išpoškino jis ir įsmeigė į mane akis. Išmaukė degtinę ir sunkiai pakilo. Parodė į tuščią taurelę ir nuklipytavo prie baro. Aš atsilošiau kėdėje. Grįžęs jis vėl smagiai pakėlė stikliuką rodydamas, kad geria į mano sveikatą, lyg sandoris būtų visapusiškai priimtinas.

– Tikiesi, kad sumokėsiu šimtą dolerių už plastiko maišelį su popieriais? – nepatikliai paklausiau.

Jis vėl patraukė pečiais.

– Bandžiau jam tai paaiškinti, bet tokia jo paskutinė kaina, – išmintingai atsakė.

– Kas jį turi? – paklausiau.

– To aš negaliu pasakyti. Norėčiau, bet jis uždraudė.

– Pasakyk! – surikau, ir kraujas suplūdo man į veidą. – Pasakyk, kas jį turi, Jonai.

Jis plačiai išsišiepė. Bufetininkas, valantis stiklus, dirstelėjo į mūsų pusę, bet per daug nesusirūpino.

– Gali nerėkauti, – tarė jis. – Netinkamai elgiesi.

– Aš dar ne taip pradėsiu elgtis, jei negrąžinsi rankraščio, – sušnypščiau.

Jis pakraipė galvą, nebeslėpdamas vylingos šypsenos.

– Tavo amžiaus nesveika taip jaudintis, – vyptelėjo, – širdis neišlaikys. – Ir atsistojo. – Paskambink, jei nori atgauti popierius.

Gedimino prospekte įlipau į troleibusą ir sunkiai atsisėdau. Perbraukiau ranka plaukus. Ant Jono pykau beveik taip pat baisiai, kaip nerimavau dėl Jolantos. Būgštavau, kad daugiau jos nebepamatysiu, labiau negu dėl dingusio rankraščio. Troleibusas šliaužė ryto gatvėmis. Langus išmargino lietaus raštai, vėjas grūmėsi su medžiais. Tyliai kalbėjosi dvi moterys – aimanavo dėl kainų. Troleibusas pervažiavo per upę ir ėmė kilti stačia kalva tarp žalių šlaitų. Karoliniškių stotelėje išlipau ir iš lėto nukropinau prie suolo netoli jos daugiabučio.

Valandą sėdėjau dulksnoje, kol striukė permirko ir ėmiau būgštauti, kad persišaldžiau. Ji nepasirodė. Pakilau liftu į viršutinį aukštą ir kelias minutes stovėjau žiūrėdamas į keturias vienodas duris laiptų aikštelėje. Už jų visų buvo tylu.

Troleibusas pasuko atgal į senamiestį, o aš lėtai nu-

maklenau namo per lietų, įtraukęs galvą į pastatytą apykaklę. Sušalęs, nelaimingas ir sutrikęs.

Virtuvėje skardinėje laikiau du šimtus litų – apie penkiasdešimt dolerių. Piniginėje turėjau dar šiek tiek. Rūpestingai išdėliojau pinigus ant stalo ir atsisėdau prie lango. Lyti pradėjo smarkiau. Įsipyliau į stiklinę trauktinės. Telefonas neskambėjo, į duris niekas nesibeldė. Dvyliktą valandą nuėjau gulti, išgėręs butelį trauktinės.

Pabudęs kitą rytą, sukinėjausi aplink telefoną, bet taip pykau ant Jono, kad nesiryžau pradėti su juo derybų. Jolantai skambinti negalėjau. Pasibeldžiau į Grigalavičienės duris. Ji paklausė, kas atėjo, atsakiau. Trakštelėjo užraktai, subarškėjo skląsčiai. Ji atidarė visas duris ir pro plyšį iškišo į žvirblio panašią galvą. Valandėlę įtariai mane apžiūrinėjo, paskui, nusprendusi, kad negirtas, plačiau pravėrė duris.

– Ko nori? – tarė.

Gūžtelėjau pečiais. Man reikėjo pabūti su žmonėmis, kad ir su Grigalavičiene. Ji atlapojo duris ir įsileido mane. Išgirdau, kaip už nugaros užkišami skląsčiai. Pasukau į jos švarutėlę virtuvę ir susmukau ant kėdės prie stalo. Ji pripylė virtuvą vandens ir vikriai čirkštelėjusi degtuku uždegė dujas. Išėmė iš spintelės pakelį sausainių ir dailiai sudėjo į lėkštutę, nors aš ir priešinausi. Kai vanduo užvirė, supylė jį į termosą ir padėjo prieš mane puodelį su lėkštute ir šaukšteliu ir arbatinuką užpilo. Įsipyliau arbatos. Visą laiką ji be paliovos malė liežuviu. Džiaugdamasis, kad kalbos jai pakanka, sėdėjau ir klausiausi ne jos, o lietaus teškenimo į langą ir ugnies, laižančios antrą virtuvą vandens, ūžimo.

Keturioliktas skyrius

Kai rakinau duris, suskambėjo telefonas. Skubiai ir negrabiai pasukau raktą. Atlapojęs duris, puoliau prie aparato ir čiupau nuo svirtelės sunkų ragelį.

– Alio? – ištariau uždusęs.

– Daumantas? – išgirdau Jono balsą.

– Taip.

– Apsvarstei pasiūlymą?

Atsegiau apykaklę ir sukandau dantis. Pykti beprasmiška. Pasistengiau, kad balse nesigirdėtų siuto.

– Apsvarsčiau pasiūlymą, – atsakiau.

– Na ir puiku, – rodos, jis nuoširdžiai nudžiugo. – Iškart supratau, kad galim sudaryti sandorį.

– Aš nesakiau, kad sutikau sudaryti sandėrį, – nutraukiau jį. – Sakiau, kad apsvarsčiau pasiūlymą, ir manau, kad reikalauti šimto dolerių juokinga.

Jonas tylėjo ir gromuliavo. Paskui vėl išgirdau atsargų jo balsą:

– Viskas priklauso nuo to, ar labai tau jo reikia.

Sukandau dantis ir nutylėjau.

– Susitinkam vėl, gal sutarsim dėl abiem priimtinos kainos? – pasiūlė Jonas.

– Aš noriu pamatyti rankraštį, – tariau. – Noriu įsitikinti, kad tikrai jį turi. Gal tik vedžioji mane už nosies.

Jonas vėl patylėjo. Paskui pasakė:

– Pagalvosiu apie tai. „Raudona ir juoda" po valandos?

Pažvelgiau į laikrodį.

– Puiku.

~~~

Ankstaus vakaro lankytojai neatpažįstamai pakeitė „Raudona ir juoda". Bare gyvenimas virte virė. Iš garsintuvų liejosi muzika, ant stalų mirksėdamos krito raudonos šviesos. Atsišlieję į barą tyčia garsiai kalbėjo prašmatnūs jauni vyrai. Jie vilkėjo kostiumais ir puikavosi prieš merginas puošniais, kad ir netikrais garsių firmų laikrodžiais. Vaikinų plaukai ir merginų sijonai buvo labai trumpi. Mafijos parankiniai ir panelės, norinčios smagiai pasilinksminti. Pasijutau nei šiaip, nei taip ir susimąsčiau, kodėl Jonas pasirinko šį barą.

Aš vėl atėjau pirmas ir atsisėdau už stalo kampe, kur nesiekė raudonos šviesos. Lėtai gurkšnodamas brendį galvojau, kaip derėtis su Jonu. Abejojau, ar grasinimais ką nors pešiu. Jei noriu atgauti rankraštį, neišvengiamai teks su juo tartis. Nusprendžiau pasiūlyti penkiasdešimt dolerių ir tikėtis, kad jis sutiks.

Jonas įsvirduliavo pro duris ir iškart pasuko prie baro. Užsisakė degtinės ir tučtuojau išmaukė. Užsisakė antrą stikliuką ir apsidairė. Manęs nepamatė. Susiraukė ir nusišluostė
~~~

kaktą nosine. Valandėlę stebėjau jį, kol galiausiai kritau jam į akis. Jono veide nušvito plati kreiva šypsena. Jis atšlitiniavo prie mano staliuko ir susmuko ant kėdės.

– Nemačiau, kad čia sėdi, – tarė linksmai.

Nebuvau nusiteikęs tuščiai plepėti. Jo veidas blizgėjo mirksinčiose baro šviesose. Įsmeigiau į jį akis.

– Atnešei rankraštį?

Valandėlę jis žiūrėjo į mane bereikšmiu žvilgsniu. Paskui jam, rodos, pavyko tvarkingai surikiuoti mintis degtinės aptemdytoje makaulėje. Pasikasė šakumą.

– Klausyk, Steponai, – tarė jis. – Aš paprašiau Iv... – Jis skubiai užsidengė ranka burną suvokęs, kad vos neprasitarė. – Ką tik gavau, – tarė ir ištraukė iš kelnių kišenės suglamžytą popiergalį. Drebančiomis rankomis pabandė jį išlyginti. Popierius ėmė plyšti. Stvėriau jį Jonui iš rankų ir išlanksčiau pats. Pirmas rankraščio puslapis. Mažomis raidelėmis išspausdinta *Kęstutis Rimkus. Liga. Romanas.* Vėl sulanksčiau lapą ir įsikišau į kišenę.

– Kur kiti lapai?

– Gausi, kai sumokėsi.

Išgėręs Jonas ėmė nervintis. Nebuvo toks pasitikintis savimi kaip vakar vakare. Pajutau, kad prispirtas pasakytų ir daugiau.

– Tu jį turi? – paklausiau. – Kur radai?

– Klausyk... – Jonas nerimastingai nusijuokė. Sakinys liko neužbaigtas.

– Išgeriam dar? – paklausiau.

Jo akis nušvito. Linktelėjo ir pakėlė tuščią stikliuką. Pliaukštelėjau jam per petį ir nusišypsojau. Jis vyptelėjo.

– Dabar gersim, o paskui tarsimės, – tariau.

Jo veide atsispindėjo palengvėjimas.

Neskubėjau atnešti degtinės. Paprašiau butelio ir dviejų švarių stikliukų. Jonas sėdėjo prie stalo, šmirinėdamas po barą sveikąja akimi. Kai grįžau, rūkė. Aš irgi prisidegiau cigaretę ir pripyliau abu stikliukus. Jo pripyliau tokį pilną, kad degtinė ėmė lietis per kraštus. Sau įpyliau mažiau.

– Už sandėrį, – tariau ir pakėliau stikliuką. Jis kilstelėjo savąjį. Išlenkėm po burnelę, ir aš iškart vėl pripyliau. Jis atėjo jau gerokai įkaušęs. Netrukus atsidurs po stalu, o aš tik širdį būsiu nuplovęs.

– Matei bobas prie baro? – tariau ir kryptelėjau galva merginų pusėn. Vėl pripyliau Jonui stikliuką. Jis nešvankiai nusikvatojo. – Nors tokiems kaip aš ir tu brangokos, – pliauškiau toliau.

– Nežinau, nežinau, valytojams dabar gerai moka, – juokavo Jonas.

Garsiai nusijuokiau žiūrėdamas, kaip jis maukia degtinę. Kai tik padėjo stikliuką ant stalo, vėl jį pripyliau.

– Gerk, – tariau, – pradėjai atsilikti.

Mes išklìukinom degtinę.

– Neatsisakyčiau, – tariau ir nešvankiai mostelėjau ranka. Jis nusijuokė, prakaituotas veidas blizgėjo.

– Raudonai apsivilkusi nebloga, – tarė ir pliaukštelėjo liežuviu. – Žiūrėk, kokia subinė!

Jo burna prasižiojo, akys išvirto, galva pradėjo kretėti. Nusišluostė veidą ranka, bandydamas atsikvošėti. Suvokiau,

kad merginas mato kaip pro miglą. Pripyliau jam dar vieną stikliuką ir ėmiau kvosti.

– Tai kokia bus kaina?

Jis atsisuko į mane kvailai vypsodamas. Nuo viršutinės lūpos varvėjo seilė. Iš lėto lingavo galva, kartodamas mano žodžius, kol juos suprato.

– Kaina? – ištariau lėtai ir aiškiai, sunerimęs, kad jis per daug nusitašė.

– Šimtas, – sušvebeldžiavo jis.

Ryžtingai papurčiau galvą.

– Ne, per daug. Nemanyk, kad nesiruošiu mokėti, – lėtai ir atsargiai paaiškinau, stengdamasis, kad jis suprastų. – Sumokėsiu. Turiu tau atsilyginti, nes jį radai. O kur tu jį radai?

Jis papurtė galvą. Lūpos krutėjo, bet balso nebesigirdėjo. Pagaliau vargais negalais išspaudė:

– Ne aš. – Patylėjo, vyptelėjo. – Ne aš jį radau.

– A, – tariau. – O kas?

– Ivanas, – atsakė jis. – Jį turi Ivanas. – Ir nusikvatojo, lyg būtų labai šmaikščiai pajuokavęs.

– Ivanas?

Jono galva nusviro ant stalo. Pakėliau ją. Pliaukštelėjau kelis kartus per veidą, bet vokai jo nebeklausė. Jie apsunko ir užkrito ant akių. Paleidau jo galvą. Palikęs šlaką degtinės butelio dugne, išsmukau į vėsią vakaro tamsą. Ivanas. Kas tas Ivanas? Svarsčiau, kas pasiėmė rankraštį ir iš kur sužinojo, kaip jis man reikalingas.

Po dviejų valandų supratau, ką sužinojau iš Jono. Sėdėjau mažoje kavinukėje gete ir klausiausi, kaip nebejauna moteris skambina senu pianinu. Kavinėje buvo ramu. Be manęs, sėdėjo ir gėrė dar pora vyrų. Įsitaisęs prie lango, rūkiau pigias cigaretes ir laužiau galvą, kaip sužinoti, kas tas paslaptingasis Ivanas. Ieškodamas kišenėje degtukų, išsitraukiau pirmą rankraščio lapą. Išlanksčiau jį ir išlyginau ant dėmėtos staltiesės. *Kęstutis Rimkus. Liga. Romanas.* Tada man ir toptelėjo. Rimkus. Kodėl gi ne? Kam jam slapyvardis?

Pašokau nuo kėdės, vos neišpylęs stikliuko. Pianistė žvilgtelėjo į mane. Priėjau prie prekystalio, kur puodelius į krūvą dėjo smulkus liesas vaikinas. Jis nepakėlė akių, man artinantis.

– Ar turit telefono abonentų knygą? – paklausiau dusdamas iš susijaudinimo.

Jis klausiamai pažvelgė į mane. Antakiai pakilo, kaktoje susimetė raukšlė. Jis pasitaisė plonastiklius akinius vieliniais rėmeliais.

– Ką?

– Telefono abonentų knygą, – pakartojau.

Jis atsitiesė ir žvilgtelėjo į kavinės kampą. Tamsiame prieduryje ant aplūžusios medinės lentynos buvo padėtas telefonas, o po juo pakišta sena telefono abonentų knyga aplankstytais lapais. Čiupau ją, grįžau prie staliuko ir ėmiau vartyti. Radau R ir braukdamas pirštu pradėjau ieškoti. Rimkų nebuvo daug, K. Rimkaus – nė vieno. Išsitraukęs pieštuko galelį, užsirašiau visų penkių Rimkų telefono nu-

merius. Galimas daiktas, kad ji gyvena pas tėvus, savo arba jo. Pabandysiu ją surasti. Įsidėjau pirmą rankraščio lapą į kišenę.

Surūkiau dar vieną cigaretę, paskui apsivilkau striukę ir nusvyravau namo. Eidamas pro Gaoną, pliaukštelėjau jam per petį ir plačiai nusišypsojau.

– Aš ją surasiu, – patikinau jį.

Gaonas žvelgė į tolį padėrusiu žvilgsniu. Namo parėjau tik dešimtą valandą. Dar spėsiu kai kam paskambinti, prieš eidamas gulti.

Paspaudžiau mygtuką laiptų apačioje, bet šviesa neužsidegė. Dar kartą paspaudžiau. Vėl nieko. Lėtai, nes buvo tamsu kaip maiše, ėmiau kevėkšlinti laiptais. Laiptų aikštelėse man kelią nušviesdavo neryški gatvės žibintų šviesa, bet tarp aukštų turėjau slinkti labai atsargiai, po vieną laiptelį. Į savo aukštą lipau kokias penkias minutes. Išsitraukiau iš kišenės raktus. Pradėjęs rakinti duris, išgirdau už nugaros šnaresį. Skubiai apsisukau tamsoje.

– Kas čia? – sušukau.

Niekas neatsakė, bet akies kampučiu pastebėjau kažką krustelint. Įžiūrėjau šviesų sijono apvadą.

– Grigalavičiene? – paklausiau, paskui greit, viltingai, – Svetlana, čia tu?

Moteris žengė į priekį, jos veidą užliejo neryški gatvės žibintų šviesa. Jolanta.

Penkioliktas skyrius

– Jolanta?

– Steponai, – sušnibždėjo ji taip tyliai, kad vos išgirdau. Nėjo pirmyn. Akimirką tylėdami stovėjom tamsoje. Jos netikėtas pasirodymas išmūšė mane iš vėžių.

– Ne...neatėjot, – išmikčiojau aš.

– Taip, – atsiliepė ji. Po valandėlės pridūrė:

– Atleiskit.

– Nieko baisaus, – sutratėjau aš, – nereikia atsiprašinėti. Aš nerimavau. Nerimavau, kad daugiau jūsų nebepamatysiu. – Nutilau. – Juk nežinojau, kaip jus rasti.

– Nežinojot, – sutiko ji.

Atrakinau ir atidariau duris. Praleidau ją pirmą.

– Prašom užeiti, – tariau ir uždegiau šviesą. Jolanta žaibiškai žengė atgal. Suglumęs laukiau. Ji iš lėto žengė žingsnį į priekį, lyg šviesa jai keltų skausmą. Kai atsidūrė siaurame pro duris krintančios šviesos rate, išvydau jos veidą. Aiktelėjau. Ji išgirdo, nusuko veidą nuo manęs ir šonu prasispraudė vidun, įsmeigusi akis į seną parketą.

– Kas atsitiko, Jolanta?

Ji neatsakė. Nesipriešindama atidavė man striukę. Pakabinau ją ant kablio ir nusivedžiau viešnią į kambarį. Uždegiau neryškią lempą kampe ir pasodinau Jolantą į savo krėslą prie lango. Jos akys pasruvo ašaromis. Nosine užsidengė veidą, pečiai virpėjo, bet verkė ji be garso. Nuėjau į virtuvę ir užkaičiau vandens.

Grįžęs su kava, pasilenkiau prie jos. Jolantos paakiai buvo pajuodę, kairys skruostas ištinęs ir pageltęs. Viena veido pusė buvo perrėžta, o prie dailios grakščios šnervės žiojėjo kita pjautinė žaizda. Ji nuleido akis, kol žiūrėjau jai į veidą, bet žiūrėti nedraudė.

– Kas tai padarė? – paklausiau.

Ji nieko neatsakė, dėkinga abiem rankom čiupo puodelį ir priglaudė prie krūtinės, lyg šiluma galėtų ją nuraminti. Aš su savo kava atsisėdau ant kėdės prie stalo. Tylėdamas gėriau ir laukiau, kol ji pasiryš prabilti. Jolanta nebyli sėdėjo lempos šviesos rate, atsargiai laikydama puodelį, kartais pridėdavo jį prie lūpų, lyg norėtų įsitikinti, kad jis dar šiltas, bet kavos beveik negėrė. Tą naktį ji man nieko nepapasakojo.

– Aš pavargusi, – pasakė po valandėlės. – Ar negalėčiau... – maldaujamai pažvelgė į mane.

– Žinoma, žinoma, – sukrutau aš. – Pasilikit. Pakeisiu patalynę.

– Nenoriu jūsų varginti, – tarė ji. – Tačiau daugiau neturiu kur eiti. Miegosiu čia ant sofos.

– Nekvailiokit, – tariau stodamasis. – O kaip sužinojot, kur aš gyvenu? – paklausiau jau iš tarpdurio.

– Iš telefono abonentų knygos, – atsakė ji.

– Aišku.

Nutraukiau nuo lovos senas paklodes ir užvalkalus ir susiradau švarius, Svetlanos išskalbtus praėjusią savaitę. Jie kvepėjo grynu oru ir gaiva. Pakeitęs patalynę, paliečiau minkštą patalą džiaugdamasis, kad ji čia miegos. Kai grįžau į kambarį, Jolanta snūduriavo. Užtinusios akys tamsiose akiduobėse buvo užmerktos. Atsargiai papurčiau ją už peties. Ji atsimerkė, ir aš supratau, kad nemiegojo. Jos skruostu nuriedėjo ašara. Šluostydamas ją pajutau, kokia švelni jos oda.

– Lova paklota, – tariau. – Jums reikia pailsėti. Rytoj pasijusit geriau. Gal norit, kad kam nors paskambinčiau? O gal pati norėtumėt paskambinti? – parodžiau, kur telefonas. Ji papurtė galvą. – Vonios kambarys... – prabilau, bet ji jau suko prie durų. Grįžtelėjo, ir jos akyse išvydau begalinį nuovargį.

– Iškart eisiu gulti, – tarė ji. – Dėkui.

– Nėra už ką.

Jolanta nusvirduliavo į miegamąjį ir uždarė duris. Sugirgždėjo lovos spyruoklės, kai ji atsisėdo. Krėslas prie lango dar saugojo jos kūno šilumą. Žiūrėjau į šviesos pluoštą, besiskverbiantį pro durų apačią, o kai jis dingo, sėdėjau ir galvojau, kad ji ten miega. Už tų durų. Troškau ją paguosti, tik nežinojau kaip.

Galų gale pasiklojau patalą ant kietos ir nepatogios sofos. Bet užmigti negalėjau. Gulėjau tamsoje ir mąsčiau apie Rachelę. Pusę trijų dar nebuvau sudėjęs bluosto. Nebe-

apsikentęs atsikėliau ir nuėjau į vonios kambarį. Spintelėje laikiau dėžutę migdomųjų. Vieną tabletę išgėriau. Dar pusvalandį gulėjau ir žiūrėjau į šešėlius lubose. Pamažu šešėliai ėmė tirštėti, ir aš užsnūdau.

Kai pabudau, burna buvo išdžiūvusi, o liežuvis nebetilpo burnoje. Krustelėjus kūną imdavo varstyti skausmai. Lėtai atsisėdau. Pro langus sklido dienos šviesa. Medžių viršūnes šiaušė lengvas vėjelis. Atidariau langą ir įleidau gryno oro. Šviesiai mėlynu dangumi slinko maži balti debesėliai. Po medžiais sėdėjo Grigalavičienė ir liežuvavo su kaimyne. Abi ryšėjo margas skareles.

Miegamojo durys buvo uždarytos, už jų nesigirdėjo nė krepštelėjimo. Atsargiai pridėjau ausį prie pigaus plono medžio, bet miegamajame tvyrojo tyla. Apsirengiau ir nuėjau į virtuvę taisyti pusryčių. Ant stalo į puodelį, iš kurio ji vakar vakare gėrė kavą, buvo atremtas raštelis.

„Steponai, – rašė ji, – kai šį rytą pabudau, jūs dar miegojot, nenorėjau žadinti. Noriu jums padėkoti už gerumą. Atleiskit, kad negalėjau paaiškinti, kas atsitiko. Prižadu kada nors paaiškinti. Man nesmagu, kad taip prisikabinau, iš pradžių dėl romano, o paskui vakar vakare. Atleiskite man. Nenorėčiau niekam būti našta.

Turiu pasirūpinti Rasa, savo dukterimi. Nakčiai palikau ją pas draugę, o dabar išvešiu į kaimą pas mamą, kur jai niekas negrės. Ir pati kelias dienas ten pagyvensiu. Mamos telefono numerį užrašiau raštelio viršuje. Gal paskambintumėt?

 Jolanta“

Lapelio viršuje buvo užrašytas telefono numeris. Rūpestingai sulanksčiau popierėlį ir įsikišau į kišenę. Ji neparašė, nei kokiame kaime gyvena motina, nei kuo ji ten važiuos, todėl nenutuokiau, kada atvažiuos. Reikėjo laukti iki vakaro.

Nuėjau į Dievo Motinos Ėmimo į Dangų bažnyčią, kur ją pirmą kartą pamačiau. Atsiklaupiau netoli altoriaus ir pirmą kartą po daugelio metų ėmiau be žodžių melstis. Nors ir nežinojau kam.

Grįžęs namo, paskambinau Jonui. Jo nebuvo, baikščiai kaip anksčiau atsiliepė duktė. Galėjau tik spėti, kaip su ja elgiasi Jonas, ir valandėlę mane graužė sąžinė, kad vakar vakare jį taip nugirdžiau. Neabejojau, kad rytą pagiringas tėvas išliejo tulžį ant merginos. Ji pasisiūlė perduoti jam žinią, bet aš nusprendžiau susirasti jį darbe.

Jonas sėdėjo ant suolo mažame purviname kiemelyje, kai jį radau. Valandėlę maniau, kad miega, bet kai paliečiau jo ranką, pašoko. Pamatęs mane, vėl atsisėdo ir susiėmė už galvos. Susiraukė.

– Ko reikia? – suniurnėjo.

– Vakar padauginai? – nusijuokiau.

Jis pervėrė mane baisiu žvilgsniu, bet nieko neatsakė.

– Maniau, aišku, ko man reikia, – tariau.

– Jei reikia, mokėk, – atkirto jis. – Jei nemokėsi, dink iš čia.

– Taip sako Ivanas? – paklausiau.

Jis žaibiškai pakėlė akis, žvilgsnyje šmėkštelėjo baimė. Įdėmiai pasižiūrėjo į mane ir nusprendė, kad dumiu akis. Pašaipiai vyptelėjo.

– Taip sako Ivanas.

Atsidusau ir išėmiau iš piniginės penkiasdešimt dolerių. Pamojavau jais Jonui po nosim. Jis bandė juos pačiupti, bet buvo pagiringas ir todėl nevikrus, aš spėjau pinigus atitraukti.

– Ne, ne, – tariau. – Gausi tada, kai aš gausiu rankraštį.

Jonas pasitrynė veidą. Mačiau, kad galvoti jam sunkiai sekasi. Nusišluostė rankas į purvinas kelnes ir linktelėjo.

– Gerai, – sutiko. – Bet dabar duodi dvidešimt penkis, arba aš niekur neisiu. Noriu apsidrausti.

Padaviau jam dešimties dolerių banknotą suvokęs, kad reikia šiek tiek patepti, antraip nieko nepešiu.

– Daugiau neduosiu nieko, kol neatgausiu rankraščio, – tariau.

– Šįvakar „Raudona ir juoda“, – atsiliepė jis. – Šiandien pasimatysiu su Ivanu. Dešimtą?

Nenoriai sutikau.

Šešioliktas skyrius

Tą vakarą su Jonu „Raudona ir juoda“ nesusitikau. Valandą prasėdėjau perpildytame, triukšmingame bare, kol galiausiai nusprendžiau, kad jis neateis. Kai vilkausi namo, lijo. Plūdau jį nežinodamas, kad slenka paskutinės Jono gyvenimo valandos. O gal jis jau buvo nebegyvas. Sunkia širdimi surinkau numerį iš Jolantos raštelio.

Ragelį pakėlė Jolanta, kalbėjo linksmai ir ramiai. Krykštavo mažylė, ją tildė kita moteris.

– O, sveiki, – tarė ji, išgirdusi mano balsą. – Džiaugiuosi, kad paskambinot.

Nuo jos žodžių man pasidarė lengva ant širdies, o nuo žodžių man jau seniai nepalengvėdavo.

– Norėjau padėkoti už nakvynę, – tarė ji.

– Nerimavau dėl jūsų, – prisipažinau. – Ir nerimauju.

– Dabar viskas gerai, – patikino ji. – Nėra ko nerimauti.

– O kas atsitiko?

– Dar sunku apie tai kalbėti, – tarė ji tyliai, lyg būgštautų, kad kas nors išgirs.

Paskui gyvai pridūrė:

– Atvažiuokit į svečius. Kaime dabar labai gražu. Kokiai dienai dinkit iš Vilniaus.

Aš sutrikęs tylėjau. Taip beprotiškai panorau ją pamatyti, kad man užgniaužė kvapą.

– Net nežinau, kur esat, – išspaudžiau po valandėlės.

– Švenčionėliuose.

– Aš neturiu mašinos.

– Aš irgi, – tarė ji. – Bet atvažiavau. Galėsit pernakvoti. Mama tik apsidžiaugs, – ji nusijuokė.

– Kalbat rimtai? – paklausiau. Susijaudinęs kriošena.

– Žinoma, – smagiai atsakė ji.

– Tada atvažiuosiu.

Kitą rytą įsėdau į Švenčionėlių autobusą. Kelias vingiavo į žaliais Neries krantais, upės tėkmė buvo greita ir rami. Atsilošiau, užsimerkiau ir palikau miestą už nugaros.

Po giedru mėlynu dangumi švytėjo laukai. Virš medžių kilo saulė, rinkdama rasą nuo vešlių pakelės žolynų. Mažuose kaimeliuose, pro kuriuos važiavome, buvo tylu. Raukšlėtos senutės, standžiai apsirišusios plinkančias galvas skarelėmis, kiūtinėjo po daržą arba dulkėtose gatvėse aptarinėjo paskutines naujienas. Skrodėmis išvagotu keliu nudardėjo sovietinis „Žigulys". Vidurdienį autobusas įvažiavo į Švenčionėlių centrą. Pasukau į sodybą miestelio pakraštyje, laikydamasis Jolantos man telefonu duotų nurodymų.

– Steponai! – sušuko Jolanta, pamačiusi mane prie vartų.

Ji sėdėjo ant namo laiptų ir skuto bulves ant laikraščio. Numetė bulvę, peilį ir pašoko pasisveikinti, šluostydamasi

rankas į gėlėtą prijuostę. Po prijuoste vilkėjo dukslius marškinius ir mūvėjo džinsus. Plaukai buvo surišti pakaušyje, kakta, kur prisilietė purvina ranka, žemėta. Akys žaižaravo saulės šviesoje. Mėlynės jau buvo pradėjusios blukti. Oda švytėjo. Visas kūnas dvelkė kaimišku gaivumu.

– Mama, – pašaukė, atkėlusi vartelius į didelį kiemą. Iš geltono medinio namo iškišo galvą daili moteris.

– Steponas atvažiavo, – sušuko Jolanta ir čiupo mano lagaminėlį su daiktais, nors ir priešinausi. – Susipažinsi su mano mama, – pasakė, žingsniuodama taku šalia manęs. Akys ir tamsūs plaukai vėl pakerėjo mane. Per nugarą nubėgo džiaugsmo ir baimės šiurpuliai. Mano gražioji vaiduoklė.

Su manim pasisveikinti priėjo jos motina.

– Kristina, – tarė ir padavė ranką. Dukters originalas, tik nebejauna. Šešėlis akyse, plaukai, galvos laikysena darė tokį pat įspūdį. Tačiau vyresnė, o pagyvenusios aš jos nemačiau. Vyresnė, kokios aš negalėjau matyti, nes nesuteikiau jai galimybės pasenti. Rachele, pamaniau, ir širdis paplūdo kraujais. Dvi moterys susirūpinusios žvelgė į mane, kai iš skausmo sugniaužiau kumščius.

– Kas jums? – paklausė Jolanta, čiupo mane už rankos ir prilaikė.

Gaudžiau orą jausdamas, kaip skausmas spaudžia krūtinę.

– Pavargau, – atsakiau. Jolantos motina užjaučiamai pliaukštelėjo liežuviu, paėmė mane už kitos rankos ir įvedė į vėsią virtuvės tamsą. Jolanta užvirino vandens ir užplikė žolelių arbatos. Dėkingas gurkšnojau.

– Tėvas žuvo prieš kelerius metus. Nelaimingas atsitikimas, – vėliau pasakė Jolanta. Sėdėjome prie upelio, vingiuojančio jų sklypo gale. – Jis buvo brigadininkas. Stambus vyras. Jūs truputį į jį panašus.

– Tik vyresnis, – įsiterpiau.

– Ne toks jau jūs ir senas, – tarė ji. – Nuo to laiko mama gyvena viena. Negerai taip, – pridūrė. – Turėtų ką nors susirasti, kad būtų linksmiau. Ar matėt, kaip ji žiūrėjo į jus?

– Nekvailiok.

– Žiūrėjo, – erzino Jolanta.

– Papasakok, kas atsitiko, – nukreipiau kalbą.

Jolanta ranka perbraukė mėlynes, ir jos veidas apsiniaukė. Virš upelio praskriejo lengvas vėjelis ir išdraikė jai plaukus.

– Gal ir neblogai gyventi vienai, – tarė.

– Vyras?

– Kęstutis... – Ji nutilo. – Po kariuomenės... Nežinau, kaip pasakyti... Kartais jam kažkas užeina, pasidaro kaip nesavas. Paprastai tik rėkauja ir šėlsta, bet nesimuša. – Ji vėl palietė mėlynes, ir aš pamačiau akyse tvenkiantis žibančias ašaras. Viena atitrūko nuo tamsių blakstienų ir nuriedėjo skruostu, stambi kaip vaiko.

– Juo toliau, juo blogiau... Jis daug gėrė. O juk vartoja vaistus... Jau buvo vėlu, aš atsiguliau. Kęstutis padūko, nes vaikas verkė, o jam reikėjo dirbti. Buvo girtas. Liepiau jam eiti miegoti, ir vaikas nutils. Jis pradėjo mane plūsti. Žinojau, kad reikia sėstis ir klausytis. Kai ima siusti, nebesulaikysi. Nenuraminsi, nenutildysi, tik sėdėk ir klausy-

kis. Jis pradėjo šaukti, ir aš persigandau. Bandžiau jį raminti, bet jis tik dar labiau įtūžo. – Ji nutilo ir įsižiūrėjo į tolį už upės. Krūptelėjo ir apkabino save.

– Suprantu, – tariau. – Gali nebepasakoti.

– Jis mane primušė, – tarė ji, žiūrėdama į laukus už upės. – Kai pradėjo, nebegalėjo sustoti. Lyg būtų griuvusi užtvanka, iššokusi volė. Jis taip anksčiau nedarydavo. Kad ir blogai būdavo, bet taip nedarydavo. – Ir nutilo. Apgailestavau privertęs ją išsipasakoti, taip ir pasakiau.

– Išsipasakojus lengviau, – nesutiko ji. – Turėjau bėgti. Slėptis. Žinojau, kad čia, kaime, būsiu saugi. Čia jaučiuosi saugi.

Turiu pasislėpti. Slėptuvė. Kaimas. Žodžiai įgijo sparnus ir nuskrido į praeitį – juodos varnos mėlyname danguje. Išgirdau juos taip, kaip ji andai buvo juos pasakiusi, mūsų nepažinto, bet žinomo siaubo kupinu, baimės prismaugtu balsu. Taip, žinomo. Šitiek metų slėpti ir nutylėti žodžiai kėlėsi iš nešventos žemės, kurioje juos palaidojau. Pasirodė vaiduokliai, jie pleveno prieblandoje prie upės, atvėso. Sudrebėjau.

Pamačiusi, kad drebu, Jolanta atsipeikėjo. Nusišluostė akis ir pabandė nusišypsoti.

– Jums šalta, – tarė. – Einam namo, pažiūrėsim, ką mama pataisė vakarienei.

Ji padėjo man atsistoti. Lėtai ėjom namo, ji buvo mane paėmusi už rankos. Tarp obelų šakų blėso šviesa. Vakaras

buvo ramus ir antgamtiškai tylus. Už upės kilo stačios kalvos, jų viršūnes buvo užlieję paskutiniai kruvini šios dienos gaisai. Šmėklos sekė įkandin tarp medžių, plazdėjo virš šlapios nuo rasos žolės, švelniai užmerkdamos pienes.

Krosnyje Kristina laikė didelį puodą sriubos. Išėmė jį ir padėjo stalo viduryje. Kambaryje buvo šilta. Šviesa sklido pro praviras duris iš krosnies, kurioje linksmai ūžė liepsnos. Pora musių snūdžiai zyzė prie neuždegtos lempos. Sunkiai klestelėjau už stalo priešais jauną gražią moterį. Jos akys kibirkščiavo, nutviekstos ugnies, plaukai švytėjo. Kristina tyliai patarnavo mums. Samčiu pripylė pilnus dubenis sriubos ir storai atpjovė juodos duonos. Troboje pasklido kepsnio kvapas. Kristina priėjo taip arti, kad pajutau muilo, kuriuo ji prausiasi, kvapą. Jos plaukai buvo trumpesni negu dukters, bet gražiai tamsūs, figūra stotinga ir apkūni.

Kai visiškai sutemo, Kristina įžiebė blausią lempą, stovinčią kambario kampe. Gėrėm alų, aš klausiausi, kaip moterys dainuoja. Jos dainavo apie mergelę, kuri prarado savo bernelį svečioje šalyje, apie bernelį, pamilusį mergelę ir skaudžiai sumokėjusį už savo meilę. Berneliai jodinėjo baltais žirgais, o mergelės vilkėjo baltas sukneles. Užaugau klausydamasis šių dainų. Melodijų, kurios vaiko šmėklas, tykančias anapus uždarytų langinių.

Vėlų vakarą, kai man vokai apsunko iš nuovargio, jos uždainavo naują dainą, kurios ritmas buvo neįprastas. Tylėdamas klausiausi keistos nebaltiškos melodijos.

Schluf Meine Kind, – dainavo jiedvi, suglaudusios tamsias galvas.

By dine veegel zitzt dine mame
Zingt a leed un vaynt.

Miegok, mano vaikeli,
Mano paguoda, mano gražuole,
Prie lopšio sėdi motulė,
Dainuoja ir rauda.
Kada nors suprasi,
Kokios mintys ją slegia.

– Jūs žydė? – nustebęs paklausiau.

Kristina lėtai linktelėjo.

– Taip, aš esu žydė. Mano vyras buvo ne žydas. Prisimenu šitą dainą iš vaikystės. Man ją dainuodavo mama.

Septynioliktas skyrius

– Mano motina visą karą slapstėsi kaime, – paaiškino Kristina. – Rodos, ji vienintelė iš visos giminės liko gyva. Nežinau, kaip jai tai pavyko, menkai prisimenu vaikystę. Galiu papasakoti, ką prisimenu, bet juk tai niekam neįdomu.

Blausioje šviesoje Jolanta prisiglaudė prie motinos. Užsimerkė, ir aš iš švelnaus lygaus krūtinės kilnojimosi supratau, kad miega. Kristina glostė dukteriai plaukus.

– Papasakokit, – tariau, nes vaiduoklis galų gale prisikėlė ir aš turiu jį išklausyti.

– Prieš karą mes gyvenome Vilniuje. Kai įsiveržė naciai, mano tėvas įstojo į sovietų armiją ir išėjo į karą. Motina laukėsi manęs, nors dar nesuprato, kad yra nėščia. Mano tėvas taip ir nesužinojo, kad turi dukterį. Motina niekur ilgai neužsibūdavo. Aš gimiau palatvės kaime, kur ji prisiglaudė. Ten irgi nebuvo saugu, bet saugiau negu mieste. Mus slėpė viena šeima. Motina apsimetė lenke. Dievas buvo gailestingas, Mirties angelas aplenkė trobelę, kurioje apsigyvenome.

Kas galėjo po karo patikėti, kad gyvenimas bus saugesnis? Motina pasiliko tame kaime ir ištekėjo už mus priglaudusių žmonių sūnaus. Jie buvo neturtingi ūkininkai.

Ji ir toliau tvirtino, kad yra lenkė. Išgalvojo sau kitą gyvenimą. Neva ji iš Krokuvos inteligentų patriotų šeimos, kurią sunaikino nacistai. Mano vardas buvo pakeistas į Kristinos. Taip aš ir augau – išdidi lenkaitė, neturtingų ūkininkų dukra. Tik naktį, kol dar buvau maža, ji prieš miegą dainuodavo man šitą lopšinę.

Aiškiai prisimenu, kaip ji sėdi pasilenkusi prie mano lovelės kambario kampe, o ilgi plaukai krinta ant veido. Kai dainuodavo tyliu švelniu balsu, persmelktu ilgesio ir netekties, jai akys paplūsdavo ašaromis. Tada aš nežinojau jos istorijos, nesupratau, kodėl ji rauda. Nesupratau dainos žodžių, bet juos vis tiek įsidėmėjau, kaip paprastai vaikai.

Man buvo dešimt metų, kai ji mirė. Neliko nė vieno žmogaus, kuris būtų žinojęs mano praeitį. Visi, kurie galėjo ją prisiminti, išmirė arba pamiršo. Ir šiaip mažo vaiko praeitis niekam nerūpėjo. Buvau liesa skarmaluota valkatėlė.

Bet kai man buvo dešimt metų, sužinojau. Mirties patale motina viską papasakojo ir privertė prisiekti, kad išsaugosiu paslaptį. Aš ir taip nebūčiau niekam sakiusi. Tiesa nebuvo tokia graži. Man labiau patiko pramanas apie ne žydų gyvenimą Krokuvoje, narsią kilnaus senelio ir išgalvoto tėvo kovą. Pramanas dvelkė didvyriškumu ir išdidumu, neketinau jo keisti į tiesą apie žydų skurdą ir persekiojimus.

Bet aš buvau labai vieniša. Naktį trobelėje verkdavau, kol užmigdavau, dainuodama motinos dainą. Išgirdęs, kad ją dainuoju, patėvis imdavo keiktis, apspardydavo mane ir liepdavo dainuoti gražias lietuviškas dainas. Todėl jam aš dainuodavau lietuviškai, o šitą dainą dainuodavau viena savo lovoje.

Man patiko mokytis, ir mokiausi aš gerai. Būdama šešiolikos, sutikau jauną vaikiną. Jis buvo geras žmogus. Tikras sovietinis didvyris. Aukštas, dailiai sudėtas, šviesiaplaukis ir mėlynakis. Eidavo gatve, nerūpestingai persimetęs per petį kastuvą, ir švilpaudavo komunistines darbininkiškas melodijas. Jis varydavo kitus jaunus vyrus ir moteris į laukus dirbti. Dirbome sunkiai. Revoliucijos labui, sakydavo jis. Mes, merginos, dirbome dėl jo. Jis buvo mūsų stabas, mūsų dievaitis, mes eidavom visur, kur vesdavo jis.

Mes susituokėm, bet daug metų neturėjom vaikų. Algirdas liūdėjo. Jis buvo geras vyras, geresnio negalima norėti. Jis negėrė ir nevaikščiojo pas kitas. Jis sunkiai dirbo ir pastatė mums šitą namą. O paskui susilaukėm dukters, Dievo dovanos.

Ji vėl paglostė ramiai miegančios dukters plaukus. Švelni šypsena nušvietė dailius veido bruožus, trumpi plaukai sužvilgo blausioje lempos šviesoje.

– Ir aš prisiminiau motinos dainą. Daug metų buvau ją užmiršusi. Ji užrakinta glūdėjo dulkėtame sielos stalčiuke, kol laimingai gyvenau su vyru. Iš pradžių bijojau ją dainuoti vyrui girdint ir dainuodavau tik tada, kai jis būdavo laukuose, kai mes su Jolanta likdavom vienos. Bet kartą jis išgirdo. Paprašė padainuoti jam. Be abejo, viską suprato, bet nieko nepasakė. Tiktai, kad daina graži. Graži daina, pasakė, pažvelgė į mane vaiskiomis mėlynomis akimis, paskui į tamsiaplaukę dukrą, tokią panašią į motiną, ir viską suprato.

Vieną dieną jis dirbo laukuose. Žmonės atėjo ir pasakė. Jie stovėjo prie durų, nusiėmę kepures, ir nedrįso pakelti

akių. Išbėgau į laukus, bet vyras jau buvo miręs. Parnešėm jį namo. Atsisveikinti nebespėjau.

Trobą apgaubė nakties tyla, kurią bijojau sudrumsti. Sėdėjom ir žiūrėjom vienas į kitą. Jolanta krustelėjo ir pramerkė akis.

– Padainuokit šitą dainą, – tyliai paprašiau.

Švelniu žemu balsu ji užtraukė:

Miegok, mano vaikeli, mano paguoda, mano gražuole,
Miegok, mano mieloji,
Miegok, mano gyvenime, mano kadiše,*
A-a-a-a, a-a-a,
Miegok, mano gyvenime, mano kadiše.

Kristina užklojo dukterį antklode ir paliko miegoti ant sofos. Ji parodė, kur mano kambarys, ir palinkėjo labos nakties. Gulėdamas ir laukdamas, kol akis sulipdys miegas, dainavau tą dainą. Ar ji dainavo šią lopšinę savo vaikui? Ji irgi būtų galėjusi pabėgti į kaimą, kur būtų užaugusi jos duktė, sudžiūvusi benamė. Graži būtų užaugusi.

Aplink mano lovą sklandė vaiduokliai, o aš dainavau lopšinę, kad jie užsnūstų sykiu su manimi.

Pabudau rytą nuo tylos ir iš pradžių nesuvokiau, kur esu. Gulėjau ir klausiausi paukščių čiulbesio, o ne mašinų ūžimo. Žmonių balsų. Pro tinklines užuolaidas švietė ir šildė saulė. Po valandėlės išgirdau Jolantos, paskui jos motinos balsą. Linksmai krykštavo ir kažką burbuliavo kūdikis. Gera buvo gulėti, klausantis jų balsų. Besišypsanti Jolanta atnešė man puodelį arbatos.

*Gedėtojų malda.

– Šį rytą mama laiminga, – tarė ji.

Aš nusišypsojau ir padėkojau už arbatą. Ji patenkinta išėjo. Išgirdau, kaip šaukia motinai, kad su dukterim eina į miestelį. Atsikėliau, apsirengiau ir pro langą pažvelgiau į žalius laukus už trobos. Pro duris įkišo galvą Kristina ir pakvietė mane pusryčių.

Visą dieną basčiausi po kaimą tikėdamasis, kad giedra aplinka nuramins įtemptus nervus. Jolanta nė žodžio neištarė apie rankraštį, bet aš žinojau, kad reikės jai viską papasakoti. Laikui bėgant baimė sudrumsti santūrią Jolantos ramybę vis augo. Vakare prieš saulėlydį paprašiau jos palydėti mane prie upės. Ji pasiėmė kūdikį. Mergytė muistėsi jos glėby. Gražiame upės slėnyje Jolanta paleido Rasą kepėstuoti, bet nenuleido nuo jos akių. Vėl paklaikau iš baimės, kaip prieš porą dienų, kai iš lėto kėblinau į restoraną, širdis negandojosi, kvėpavau trūksmingai, gaudydamas orą. Jolanta susirūpinusi žiūrėjo į mane.

– Per greitai ėjom, – tarė.

– Ne, – atsakiau. – Nieko baisaus.

Ir paaiškinau, kas atsitiko rankraščiui. Ji įdėmiai klausėsi. Papasakojau, kaip nei gyvas nei miręs ėjau į susitikimą su ja restorane, o paskui grįžau namo juodai mėlynas, nes ji nepasirodė. Papasakojau apie Joną ir sandėrį dėl rankraščio.

– Aš jį atgausiu, garbės žodis, – prisiekinėjau, raudonas iš gėdos, kad pagailėjau Jonui šimto dolerių. – Atsiimsiu iš jo, kai tik grįšiu į Vilnių.

Iš pradžių ji tylėjo. Žiūrėjo, kaip duktė žaidžia su pagaliukais. Galų gale atsisuko į mane.

– Na ką gi, – prabilo ir nutilo pritrūkusi žodžių.

Vėl pradėjau atsiprašinėti ir saikstytis, kad atgausiu rankraštį, bet ji uždėjo man ant peties ranką.

– Nesikankinkit, – tarė. – Žinau, kad atgausit. Tai aš kalta. Nereikėjo jums užkrauti tokios naštos. – Ji prispaudė ranką prie kaktos. – Nieko nebesuprantu, kai Kęstučiui taip pasidarė, ėmiau kraustytis iš proto. Laimei, galiu atvažiuoti čia ir viską užmiršti.

Prie jos priropojo Rasa. Jolanta paėmė dukrelę ant rankų ir stipriai prispaudė prie krūtinės. Prisimerkė, skruostu nuriedėjo ašarėlė. Kad ir ką ji sakytų, buvo labai susirūpinusi. Prieš kelias valandas girdėjau, kaip kalbėjo telefonu, balsas buvo švelnus ir maldaujamas, o iš ragelio sklindantis vyro balsas buvo metalinis, nuo jo aidėjo visas kambarys.

– Tai vienintelis rankraščio egzempliorius? – viltingai paklausiau.

Ji niūriai linktelėjo.

– Aš jį atgausiu, – tariau, nes jos liūdesys draskė man širdį. Paglosčiau jai plaukus. Ji prisiglaudė prie manęs, apkabinau ją. – Matai, nors ir nedaug perskaičiau, bet romanas man padarė didelį įspūdį, – pasakiau. – Sujaudino.

– Jūs tiesą sakot? – paklausė ji.

– Šventą tiesą. Prisimenu epizodą, kaip jis gniaužia laišką bijodamas, kad jau yra pražuvęs. Gerai parašyta.

Ji nusišypsojo ir nubraukė ašarą nuo skruosto. Saulė nusileido, nuo upės ėmė slinkti šešėliai. Atvėso.

– Reikia eiti namo, – tarė ji.

Aštuonioliktas skyrius

Rytojaus dieną išvykti neskubėjau. Gėrėjausi kaimo ramuma, o lėkti į Vilnių nebuvo ko, išskyrus vienintelę priežastį – kuo greičiau atgauti rankraštį. Ilgai vaikščiojau po mišką, paskui nuėjau į miestelį nusipirkti laikraščio. Krautuvininkė, raukšlėta bedantė senė, ėmė mane kvosti.

– Kas tu toks?

– Daumantas, – prisistačiau.

– Tu nevietinis.

– Ne, – atsakiau, – aš gyvenu Vilniuje.

– Ko čia atvykai?

– Į svečius.

– Pas ką?

– Pas Jolantą Rimkienę.

– Greičiau pas Kristiną? Gera moteris. – Ji įdėmiai mane apžiūrėjo. – Ir jos amžinatilsį vyras geras žmogus buvo, – pranešė. – Ką gi, gyvenimas nestovi vietoje. – Ji vėl vertinamai mane nužvelgė, ar esu tinkamas jaunikis.

Eidamas prie upės jaučiau, kad mane lydi Rachelė. Jos šmėkla sekė įkandin. Atrodė, kad čia, užmiestyje, toli nuo

siaurųjų gatvelių siaubo, ji linksmesnė. Ji turėjo būti čia. Čia būtų buvusi laiminga ir saugi. Ji maldavo mane, bet aš atsukau nugarą. Negelbėjau jos iš baimės. Bet pagaliau ji su manimi. Ji sukinėjasi aplink, gražuolė juodais kaip anglis plaukais, su kūdikiu ant rankų. Kai ėjau per mišką, plonos šakelės švelniai linko nuo jos grakštaus kūno svorio.

Rachele.

Atsisėdau šalia jos ant kelmo.

Atleisk, Rachele.

Atleidimas nieko nekeičia, atsakė ji man. Atleidimas nieko nereiškia. Atleidimas neužgydo žaizdų.

Vis tiek atleisk, prašiau. Aš nemoku kitų žodžių.

Vėl prisiminiau Marcinkevičiaus eilėraštį.

Myliu
Smūtkeliu ir šešėliu – o, taip,
Aš dar šito nesu jums minėjęs,
Myliu jus tamsa ir mirtim,
Užmarštim ir šviesa –
Žolele ant įdubusio kapo –
Myliu

Vėliau sėdėjau ant žemo medinio suolo prie trobos ir mąsčiau apie ją. Raudona kaip vyšnia vėlaus vakaro saulė plieskė man į veidą. Iš akių ištryškusios ašaros telkėsi skruostų raukšlėse. Greta atsisėdo Kristina ir paėmė mane už rankos. Nušluostė ašaras, bet nieko nepasakė.

– Atvažiavot pralinksminti Jolantos ir pats nusiminėt, – vėliau prikišo.

– Atleiskit, – teįstengiau išspausti.

– Nereikia atsiprašinėti, – atsiliepė ji. – Už ką? Geriau pasakykit, ko liūdit.

Papurčiau galvą.

– Daug metų net sau nedrįsau prisipažinti, – tariau. – Penkiasdešimt metų buvau nugramzdinęs į sielos gelmes. Palaidojau ir maniau, kad pradanginau, bet vėl prisiminiau. Pirmiausia turiu pasakyti sau. Dar tik pradedu, dabar.

Ji linktelėjo. Paglostė man skruostą pirštu, švelniai ir atsargiai.

Kitą rytą į mano kambarį šypsodamasi įžengė Jolanta.

– Eime, – tarė.

– Kur? – paklausiau, bet ji neatsakė. Tarpduryje stovėjo Kristina. Abi šypsojosi kaip sąmokslininkės. Paėmusios mane už rankų, išsivedė į sodą. Per žolę bridome prie senų medinių pastatų – pirties ir apleistos pašiūrės. Kristina atrakino duris. Kambarys buvo iššveistas. Prie sienos stovėjo stalas, užtiestas gražia balta staltiese. Ant stalo gulėjo šūsnis popieriaus ir keli rašikliai. Pro aukštą langą sruvo šviesa.

– Jolanta sakė, kad esat rašytojas, – paaiškino Kristina. – Pamaniau, kad reikėtų jums paruošti darbo vietą, kol čia viešėsit.

Pažvelgęs į stalą pajutau, kad man nudiegė paširdžius. Ne iš baimės rašyti, priešingai, suvokiau, kad valanda išmušė. Jaučiau, kad žodžiai plūs srautu. Atėjo laikas nu-

plėšti storus gyvenimo sluoksnius, kruopščiai krautus vienas ant kito. Sąmoningai slepiant prisiminimą. Penkiasdešimt metų stengiausi jį palaidoti, bet daugiau nebeturiu jėgų. Dvasios šaukia, ir galų gale aš atsiliepsiu.

Ir vis dėlto delsiau. Po penkiasdešimties metų kelios dienos nieko nebereiškia. Atsisėdau ir pažvelgiau į baltus popieriaus lakštus. Rūpestingai pakilnojau rašiklius. Apėjau mažą pušinėmis lentomis išmuštą kambarį, iš lėto traukdamas malonų kvapą. Įsiklausiau į tylą. Negalvojau apie Rachelę, bet jaučiau, kaip mano mintys slenka į praeitį ir pamažu grįžta atgal. Kristina paliko mane vieną suvokusi, kad tai, ką parašysiu, turi būti parašyta ir kad man reikia erdvės, laiko ir tylos.

Po dviejų rytų pabudau gerai išsimiegojęs, nes nieko nesapnavau. Ji nebesiveržė į mano miegą, aš ją nuolat jaučiau šalia. Atsikėliau, rūpestingai nusiprausiau prie šulinio, semdamas iš kibiro šaltą, gaivų vandenį. Prieš eidamas į kambarėlį, trumpai pavaikščiojau po mišką. Lapai šnarėjo vėjyje, o išgirdęs tuksenimą, pamačiau ant negyvo gumbuoto medžio kamieno genį, ieškantį lesalo.

Grįžau į sodybą ir iškart nuėjau į rašomąjį kambarį. Prisitraukiau kėdę prie stalo, paėmiau švarų popieriaus lapą. Rūpestingai išsirinkau iš krūvelės rašiklį. Valandėlę luktelėjęs, parašiau pirmą sakinį: „1938 metų vasarą aš gyvenau mažame kaimelyje į vakarus nuo Vilniaus, arba Wilno, kaip jis tada buvo vadinamas".

Rašiau visą rytą. Kai per pietus lioviausi, ranka buvo pavargusi, o akis skaudėjo nuo įdėmaus žiūrėjimo į pusla-

pį iš arti. Kristina buvo palikusi padėklą su valgiu, užtiestą švaria balta staltiese. Atsisėdau ant žolės, suvalgiau sūrį, dešrą ir išgėriau alų. Paskui iškart grįžau į kambarį rašyti toliau. Kasti. Nukasti keletą žemių sluoksnių. Išvalyti sklypo.

II

SVETLANA

Lietuva

XX a. paskutinio dešimtmečio vidurys

Devynioliktas skyrius

Svetlana visą popietę gėrė, todėl kavinėje pasirodė vėlai. Vos įžengusi pro duris, pamatė Daumantą. Ketino prie jo prieiti, bet išgirdo Jono balsą. Tada nulindo į ramų kampą. Ramiai, lėtai kaušo, grimzdama į užmarštį, ir stebėjo Daumantą.

Daumantas nuo baisybės surūkytų cigarečių atrodė suvargęs. Plaukai pabalę, žydros akys skvarbios. Žavingas. Bent jau gali toks būti, kai nori. Sėdėjo ir pasistatęs butelį kliukino degtinę. Stikliukas po stikliuko. Stabtelėdavo tik godžiai užsitraukti cigaretės. Prieš jį gulėjo šūsnis popierių, skaitydamas jis palenkdavo galvą. Kažkoks vyriškis užkliuvo už jo, ir jis krūptelėjęs pakėlė akis, lyg staiga būtų išplėštas iš kito pasaulio. Akys buvo pilnos nerimo. Daumantas sugraibė popierius, sukišo juos į maišelį ir įsmeigė akis į nakties tamsą už lango.

Svetlana perbraukė ranka per veidą, netvirta ranka prisipylė dar vieną stikliuką, butelis dzingtelėjo į stiklą. Įsivaizdavo, kaip prieina prie jo. Uždeda ranką ant nugaros. Sveiki. Geriat? Galim gerti drauge. Nuskandinti naktį.

Jis negrabiai, neklusniais pirštais bandė ištraukti iš pakelio cigaretę. Pakelis nukrito ant grindų. Keikdamasis pasilenkė jo pakelti, bet neišlaikė pusiausvyros ir numetė plastiko maišelį ant grindų. Ji vos neatsistojo jo prilaikyti.

Atsisėsti jam padėjo padavėjas. Daumantas piktai nupurtė jo ranką.

– Jūs jau ir taip per daug išgėrėt, – pasakė padavėjas.

Daumantas papurtė galvą. Išsitraukė cigaretę ir pabandė ištiesinti. Ji lūžo, lipnus stalo viršus apibiro pigaus tabako trupiniais.

– Gana.

– Palik mane ramybėje, – sukriokė Daumantas.

– Jūs jau pakankamai išgėrėt.

Daumantas trenkė kumščiu į stalą. Degtinės butelis pašoko ir susvyravo, vos neapvirto.

– Aš pats nuspręsiu, kada bus gana, – atšovė Daumantas. Jo balsas drebėjo, o liežuvis pynėsi. Padavėjas ir toliau elgėsi mandagiai. Žvilgtelėjo į bufetininkę.

– Išvesk jį, Gintai, – paliepė mergina.

Gintas šypsodamasis linktelėjo. Čiupo Daumantą už pažastų ir pastatė. Buvo aukštesnis už Daumantą. Daumantas stengėsi ištrūkti, bet padavėjas nutempė jį prie durų.

Daumantas garsiai piktinosi.

Jis mėgino atsisukti veidu į padavėją, bet nebeturėjo jėgų. Jie dingo tamsoje. Svetlana apsivilko striukę. Ji irgi buvo nusitašiusi, bet dar nepametusi proto. Dirstelėjo į staliuką, už kurio sėdėjo Daumantas. Ant grindų voliojosi plastiko maišelis, apibiręs tabako konfeti. Ji delsė. Greta

sėbro švytėjo raudonas kaip burokas palinkusio prie stalo Jono veidas.

Ji prasmuko tarp stalų ir čiupo maišelį. Apsisuko ir pajuto, kaip kažkas nutvėrė ją už rankos.

– Sveta! – tarė Jonas.

Ji ištraukė ranką ir perbedė jį akimis. Jis krenkštelėjo. Ji nuskubėjo prie durų. Grįžo tamsiaplaukis padavėjas Gintas ir mandagiai šypsodamasis atidarė jai duris. Ji išsmuko lauk. Gatvė buvo menkai apšviesta, ir Svetlana kniubtelėjo užkliuvusi už grindinio akmens. Sugniaužusi Daumanto maišelį, ji nuskubėjo geto pusėn, kur jis gyveno. Jo niekur nebuvo matyti.

Daumantas buvo visiškai nusilesęs, toli tikrai nenuėjo. Valandėlę ji pastovėjo svarstydama, kur jis galėjo dingti. Tamsoje išgirdo kažką vemiant. Įdėmiai apžvelgė kiemelį. Nieko nebuvo matyti, bet ji aiškiai išgirdo netvirtus žingsnius. Ištempusi akis, pamažu ėmė slinkti į tamsą, atsargiai statydama kojas.

Ant šaltų akmenų kniūpsčias gulėjo vyriškis. Ji riktelėjo iš netikėtumo. Pasilenkė jo apžiūrėti, kilstelėjo, pasiguldė ant kelių. Apvertė ir atsuko veidą šviesos ruoželiui, krintančiam pro langą. Į ją žiūrėjo išpurtęs, apdaužytas veidas. Pasibjaurėjusi nustūmė vyriškį nuo kelių. Jis nuriedėjo per akmenis. Svetlana skubiai atsistojo, remdamasi į trupančią tinkuotą sieną.

Už nugaros akmenimis sudundėjo žingsniai.

– Daumantas? Steponas?

Kreiva šypsena šmėkštelėjo šviesos spindulyje ir išnyko. Svetlana nespėjo nė krustelėti, Jono rankos jau buvo ją

prispaudusios prie sienos. Ji aiktelėjo, gaudydama orą. Jonas prikišo veidą. Lūpų krašteliu dryktelėjo seilė.

– Sumetam, Sveta? – išmiksėjo dusdamas.

Ji bandė jį atstumti, bet jo kojos ir rankos pasirodė stipresnės. Jis čiupo ją už drabužių, iškoręs raudoną mėsingą liežuvį.

– Negi tu nenori, Sveta?

– Dink, Jonai, – iškvėpė ji.

– Bet juk tau tai patinka? – tarė jis ir ėmė kišti ranką jai po palaidine. Plonas audeklas perplyšo. Ji trenkė jam keliu ir spjovė į veidą. Jo ranka atsigniaužė, tada Sveta atbulą stumtelėjo jį į tamsą.

– Drignių apsiėdei? – suriko jis.

Ji čiupo rankinę ir išbėgo į gatvę.

– Sveta, – pašaukė jis, – aš sumokėsiu.

Ji neatsisuko.

Jonas atsistojo ir nusvyravo jai iš paskos.

– Šliundra! Nuo kada pasidarei tokia išranki?

Jo balsą aidu atkartojo tamsi gatvės ertmė. Svetlana bėgo tolyn.

– Ivanas grįžo, – sušuko ji į tamsą. – Saugokis, Jonai. Aš jam pasakysiu.

Įsitikinusi, kad Jonas atstojo, ji sulėtino žingsnį. Piktai sukikeno prisiminusi, kad pasinaudojo Ivano vardu apsiginti. Jis grįžo tik prieš tris dienas, o ji jau pasipuošusi mėlyne po akim. Apčiuopė skylę palaidinukėje.

Muziejaus aikštėje buvo ramu. Ji ėjo lėtai, klausydamasi kulniukų kaukšėjimo į šaligatvį. Pastatai kėlėsi iš mi-

rusiųjų. Naujas tinkas, nauji dažai. Dabinami turistams po daugelio aplaidos metų. Šv. Stepono gatvė už puskilometrio vis dar triušo. Stogai buvo įlinkę, rąstai supuvę, langai išdaužyti. Turistai joje nesilankė.

Šv. Stepono gatvės kambarėlyje ant grindų miegojo du jos sūnūs. Miša buvo apkabinęs jaunesnį brolį. Jiedu buvo užsikloję plona antklode. Valandėlę ji stovėjo ir žiūrėjo, kaip kilnojasi jų krūtinės, apšviestos pro langą prasiskverbusios šviesos. Miša buvo tvirto sudėjimo. Rankų raumenys stori. Smakras apžėlęs šeriais. Ji pasilenkė ir paglostė jo trumpus plaukus.

Tamsoje nusirengė ir rūpestingai pakabino palaidinukę ant vielinės pakabos. Nusinešė prie lango ir apžiūrėjo skylę neryškioje šviesoje. Nusprendė, kad rytoj rytą užsiūs. Nužvelgė savo kūno atspindį įtrūkusiame veidrodyje ant sienos. Suėmė plaukus, net veido oda įsitempė. Dar nesena. Dar gana patraukli.

Ji nuneš Daumantui paketą. Jis rašytojas. Ji žino, jis jai kartą prasitarė.

Apsivilkusi storesniais drabužiais, šlumštelėjo ant lovos. Ivano nebuvo. Pasitraukė prie sienos, palikdama jam vietos.

Dvidešimtas skyrius

Svetlana krūptelėjusi pabudo. Atsisėdo, nusibraukė nuo kaktos prakaitą. Ausyse skambėjo kumščių smūgiai į duris. Vienodai ir stipriai. Medžių viršūnėse stūgavo vėjas, kažkur lojo šuo. Ji užsikimšo ausis. Ir vis tiek girdėjo šauksmus. Vyriški balsai. Pikti ir pagiežingi.

Ji papurtė galvą ir plačiai atsimerkė. Išsirito iš lovos ir nusvyravo prie plautuvės. Vanduo kibire buvo šaltas kaip ledas. Ji apsišlakstė veidą, vėsindama degančius skruostus. Balsai pamažu nuslopo. Kumščiai liovėsi daužyti į duris. Ji stovėjo tamsoje ir klausėsi miesto garsų. Už lango pravažiavo automobilis, pamažu priartėjo ir nutolo netvirti žingsniai.

Atsigulė drebėdama. Stipriai apkabino save. Nemiegojo. Bijojo, kad kai užmigs, jie grįš. Smūgiai į duris, vyrų balsai. Gulėjo ir žiūrėjo, kaip ant grindų miega sūnūs. Tamsa pamažu sklaidėsi. Sienas parausvino purvina šviesa. Vokai apsunko, baimė atsitraukė, raumenys atsipalaidavo.

Barškėjo ir drebėjo daužomos durys. Svetlana atsisėdo. Skaudėjo galvą. Kampe komiksą skaitė Nikolajus. Miša jau

buvo išėjęs. Greta garsiai knarkė Ivanas. Ji dirstelėjo į laikrodį ant sienos.

– Kas čia? – garsiai pašaukė, kai durys nuo smūgio vos nenulėkė nuo vyrių. Užsimetė striukę ant suglamžytų drabužių ir nusvyravo prie durų. Atidarė ir išvydo vypsant Joną.

– Ko nori? – sušnypštė, bandydama uždaryti duris. Jis įspraudė į tarpą koją.

– Atėjau susitikti su Ivanu, – atsakė.

– Ko tau iš jo reikia? – Išgirdo, kaip už nugaros krustelėjo vyras.

– Kas čia dedasi? – mieguistai paklausė.

– Jonas atėjo. Su reikalu.

Ivanas atsisėdo ir pradėjo graibytis cigarečių. Jonas spyrė į duris, atsilapodamos jos kliudė Svetlaną. Jis įsibrovė vidun.

– Išvirk kavos, Sveta, – įsakė.

Ivanas, prisidegdamas cigaretę, piktai bambtelėjo:

– Girdėjai, ką jis pasakė? Išvirk mums kavos.

Jonas nužingsniavo prie lango. Ivanas susiraukęs giliai užsitraukė cigaretės. Jis tylėjo.

– Sveta pasakė, kad grįžai, – tarė Jonas.

Ivanas žiūrėjo, kaip Sveta pila vandenį iš kibiro į puodą ant viryklės. Kibirą ji vėl pastatė po varvančiu čiaupu skaitiklio nematuojamam vandeniui rinkti.

– Ir ką?

– Nusprendžiau užsukti pasisveikinti, – išsišiepė Jonas.

– Ko tau reikia?

Jonas atsisėdo ant lovos galo ir išsitraukė pakelį cigarečių. Iš lėto prisidegė vieną. Eiti prie reikalo neskubėjo. Išpūtė skystus melsvus dūmų žiedus ir galų gale pasakė:

– Klausyk, gal tau reikia darbo?

Ivanas nusijuokė.

Iš tarpdurio juos stebėjo Svetlana. Saulė beveik neįspisdavo į kiemelį, sienos apipelijo. Mediniai laiptai į kitus aukštus puvo ir bet kada galėjo sulūžti.

Ivanas atsistojo ir apsimovė kelnes.

– Kokio darbo?

Jonas delsė. Dirstelėjo į tarpduryje stovinčią Svetlaną ir nepastebimai davė ženklą galva.

– Einam išgerti?

Kai jie išsinešdino, Svetlana atitempė į kambarį vonelę. Pakišo kibirą po senu radiatorium kampe. Metaliniu tam reikalui pritaikytu raktu atsuko radiatoriaus vožtuvą ir pripildė kibirą karšto vandens. Taip pigiau, negu šildyti vandenį ant viryklės.

Ji paėmė purvinus drabužius, suverstus į krūvą prie durų, ir sumetė į karštą vandenį. Valandėlę paliko mirkti. Iš apdaužyto ąsočio ištraukė paslėptą degtinės butelį ir pakėlė akis į Nukryžiuotojo atvaizdą, kreivai pakabintą ant nešvarios sienos. Nepersižegnojo, tik ištiesė ranką prie nukryžiuoto kūno. Bet atitraukė nepalietusi.

Ji sėdėjo ant lovos, išsiblaškiusi glostė antklodę ir galvojo, kad prieš dvi dienas čia sėdėjo Daumantas.

Prisiminusi Daumantą, prisiminė ir dar kai ką. Pasirausė kampe ir ištraukė plastiko maišelį. Padėjo degtinę ir nedrąsiai išėmė popierius. Tekstas jai nieko nereiškė. Lietuviškai skaitė prastai, nes gyvenime jai jokių raštų nereikėjo. Pavartė popierius. Pakilnojo, pauostė. Paskui atsargiai sudėjo atgal į maišelį.

Atsiklaupusi daužė skalbinius vonelėje, net plaukai užkrito ant veido. Ant kaktos sužvilgo prakaitas. Ėmė skaudėti rankas. Nuo pamuilių sušlapo palaidinė. Abejingai trynė drabužius. Nuo išblukusio kryžiaus į ją žiūrėjo Kristus, bet ji mąstė apie Daumantą.

Dvidešimt pirmas skyrius

– Tūkstantis dolerių?

Svetlana žiūrėjo į Mišą. Skalbiniai džiūvo kieme, blaškomi vėjo gūsių. Vonelė buvo atremta į sieną. Miša tylėdamas sėdėjo priešais nuleista galva, lyg gėdytųsi. Jo rankos buvo purvinos, jaunas veidas pavargęs. Buvo tylu, tik Nikolajus kieme spardė kamuolį į sieną. Suma ją apstulbino. Valandėlei apkvaito. Miša graužė trumpus aplūžusius nagus. Ji pajuto, kad krūtinėje trūksta oro. Atsistojo ir nuėjo prie durų. Stovėjo ir tuščiomis akimis žiūrėjo į jaunesnį sūnų.

Tūkstantis dolerių.

Akys jai pritvinko ašarų. Apkabino save rankomis, užgniaužė skausmą. Išgirdo, kaip už nugaros keliasi Miša. Priėjęs apkabino ją. Pajuto šiurkščius šerius prie skruosto.

– Mama, – ištarė. Užuodė prakaito ir statybų dulkių kvapą.

Ji atsisuko, atgalia ranka šluostydamasi ašaras.

– Jis gali padėti?

Miša linktelėjo. Kai prabilo, ji suvokė, kad jis stengiasi nuslėpti savo didžiulį troškimą.

– Jis nugabens mane į Angliją ir suras darbą. Turėsiu kur gyventi, o visus reikiamus popierius jis sutvarkys.

– Tu juo pasitiki?

– Jis jau yra kitiems parūpinęs darbo. Sako, kad gali mane su jais supažindinti.

– Jis anglas.

– Taip.

Svetlana lėtai iškvėpė orą. Tūkstantis dolerių. Perbraukė ranka per plaukus. Jei diena būdavo sėkminga, ji uždirbdavo dešimt dolerių. Užsimerkė ir atsišliejo į durų staktą. Iš kur gauti tūkstantį dolerių? Tik ne už skalbimą, tai aišku. Pinigų, kuriuos ji uždirba, vos pakanka šeimai išmaitinti.

– Aš truputį turiu, – tarė Miša. – Per metus susitaupiau.

Svetlana žiūrėjo, kaip jis eina per kambarį ir atsargiai nukelia maišą su visokiu šlamštu. Iš po plytos kampe ištraukė voką. Atnešė jai ir įspraudė į delną.

– Aš bandžiau po truputį taupyti, – tarė jis. – Bet nelabai sekėsi. Beveik mėnesį mums nieko nemokėjo. Investuotojai prarado pinigus. Statyba gali nutrūkti.

Svetlana išskleidė banknotus. Rūpestingai suskaičiavo. Šimtas dolerių. Pažvelgė į sūnų. Aukštas, raumeningas, dirba po dešimt valandų per dieną ir, rodos, negeria. Veidas atšiaurus, plaukai trumpi, panašus į banditą. Ji paglostė jam skruostą.

– Pažiūrėsim, – tarė.

Jis linktelėjo. Surinko banknotus ir atsargiai sudėjo į

voką. Ji išėjo į kiemą, kad paslėptų ašaras. Marškinius ir

paklodes tūžmingai plakė vėjas. Pačiupinėjo juos: vėsūs, beveik sausi. Suėmė marškinius. Skruostu pajuto jų standžią gaivą. Anglija. Darbas. Svajonės. Iš kur gauti tiek pinigų? Tik ne už skalbimą. Iš Mindaugo. Ji krūptelėjo, prisiminusi savo buvusį sąvadautoją. Nutraukė nuo virvės kitus švarius marškinius. Paklodę, plačią, švarią. Įsikniaubė į ją. Tik ne Mindaugas. Turi būti ir kitų būdų.

Ji tvarkingai sulankstė skalbinius ir sudėjo į krūvas. Miša sėdėjo krėsle prie lango.

– Duok, padėsiu, – tarė.

Ji pažvelgė į jo dideles nešvarias rankas ir nusijuokė.

– Nori, kad skalbčiau iš naujo?

Jis bejėgiškai žiūrėjo į savo delnus. Lyg jie būtų jį išdavę.

– Kur susipažinai su šituo anglu? – paklausė ji, norėdama jį išblaškyti.

– Antonas supažindino. Ten galima gauti įvairių darbų. Ypač statybose. Jis sako, kad Anglijoje trūksta darbininkų.

Žiūrėdama į sūnų, Svetlana lankstė skalbinius ir tvarkingai vyniojo kiekvieną ryšulį į rudą popierių. Jo veidas buvo pagyvėjęs, akyse spindėjo nuo vaikystės, kai dar buvo mažutis ir nieko nesuprato, nematyta išraiška. Viltis. Jai sugniaužė širdį. Darbas. Svajonės. Tik ne Mindaugas, pamanė. Atgal negrįšiu.

Išnešiojusi skalbinius, ji nuėjo prie paskutinės išlikusios senovinės miesto sienos dalies, Aušros Vartų. Tenai, arkoje virš siauro skersgatvio, visų akį traukė Švenčiausioji Mergelė. Gatvė buvo judri. Kioskeliuose įvairiais nieku-

čiais prekiavo pensininkai. Kryžiai, rožiniai, šventi paveikslėliai iš gintarų. Viršuje prie atviro lango buvo pakabintos popiežiaus apsilankymo 1993 metais nuotraukos. Svetlana užlipo laiptais į viršų. Oras buvo sunkus nuo smilkalų. Koplytėlėje buvo sausakimša. Ausis užkūlė aistringas maldų kuždesys. Maldų lenkų kalba. Lietuvių kalba. Latvių. Rusų. Baltarusių. Ji susirado vietelę netoli lango. Atsiklaupė, pakėlė akis į mirgančias žvakes, tirštus banguotus smilkalų dūmus. Ant sienos kabojo paveikslas. Marija, Dievo Motina. Dangaus Karalienė. Juodoji Madona.

Juoda Švenčiausiosios Mergelės oda spindėjo. Auksinis apdaras žaižaravo žvakių šviesoje ir vėlyvos popietės saulės, kybančios virš miesto stogų ir bokštų smailių, spinduliuose, srūvančiuose pro langą. Marijos rankos buvo sudėtos ant krūtinės, galva palenkta, lyg ji klausytųsi prieš ją suklaupusių nusidėjėlių maldų. Sovietinių pensininkų. Ūkininkų žmonų, trenkiančių vištomis, česnaku ir prakaitu.

Svetlana atsiklaupė ir tylėjo, jos lūpos nešnibždėjo maldos. Maldas ji seniai pamiršo. Kadaise mokėjo. Jos jai teikė džiaugsmo. Bet nenorėjo susigrąžinti jų iš miglos apsiaustų sielos gelmių. Geriau tyla. Šauksmas be žodžių.

– Rask būdą, – pagaliau ištarė, kai kelius ėmė skaudėti. – Kitą būdą. Ne per Mindaugą. Prašau tave. Dėl Mišos.

Čia niekas nesigėdijo ašarų, raudojo visos moterys, standžiai apsisupusios raukšlėtus veidus juodomis skarelėmis. Verkė ir vyrai. Iš jų traiškanotų akių biro nebylios ašaros.

Dvidešimt antras skyrius

Kartais Svetlana nunešdavo Daumantui skalbinius ir paduodavo tarpduryje. Gavusi pinigus, iškart eidavo namo. Dabar juto, kad maišelis su popieriais gali padėti įsigauti pro duris. Bent tikėjosi, kol rengėsi.

Ji jaudinosi. Nenorėjo prisipažinti, kad žiūrėjo, kaip jis geria. Kad žiūrėjo įdėmiai ir net pastebėjo maišelį, kurį jis pamiršo. Galų gale, kai išskalbtus drabužius kieme ėmė taršyti gūsiuotas vėjas, ji pasikišo paketą po pažastimi ir išėjo.

Gete stabtelėjo aludėje išgerti. Gėrė lėtai, kad ilgiau užtektų. Rytą buvo užsukusi Pumputienė su drabužiais, pamatė, kaip sunkiai ji dabar verčiasi, ir davė dešimt litų iš anksto. Penkis Svetlana iškart išleido maistui: ketvirtis kepalo rupios juodos duonos, pusė litro pieno, kelios bulvės ir popierinis maišelis miltų. Ilgai neužteks, reikia taupyti. Gurkšnodama alų, įsivaizdavo pokalbį su Daumantu. Po pusvalandžio užsisakė dar vieną bokalą alaus. Ir visą laiką stipriai spaudė mėlyną plastiko maišelį bijodama, kad nepamestų.

Aludės tualete nebuvo veidrodžio. Nešvari skylė grindyse dvokė. Svetlana nuėjo į „Tris draugus“. Padavėjai paži-

no ją ir suraukė nosis. Tualete ji prisikišo prie veidrodžio ir įdėmiai apžiūrėjo veidą. Smulkios raukšlelės apie akis, pereinančios į skruostus. Mėlynės beveik neliko, neryškus patamsėjimas po akimi. Ji kruopščiai, stengdamasi, kad ranka nedrebėtų, pasidažė lūpas pigiais lūpų dažais, pirktais turguje. Vėl pažiūrėjo į veidrodį. Pūkeliuose virš lūpos įstrigo prakaito lašeliai, grasindami suniokoti griežtą kontūrą, kurį jai taip sunkiai pavyko nubrėžti. Nusišypsojo. Šypsena buvo šykšti ir graudi, panašesnė į vypsnį.

Sveika, tarė sau.

Pasitaisė suknelę. Pumputienės dovanotą juodą suknelę baltais raštais, papuoštą blizgučiais. Jis ją pastebėjo. Blizgučiais siuvinėtas suknelės priekis išryškino krūtis. Ji išlygino žėrinčius šipuliukus ant krūtinės.

Graži suknelė, pasakė jis.

Aš radau šį maišelį.

Plaukų šaknys jau patamsėjusios. Plaukai auga taip sparčiai, kad ji nespėja uždirbti pinigų dažams. Truputį juos priplojo, norėdama paslėpti negražias it purvinas šaknis.

Man rodos, jūs pametėt šį maišelį.

Durys atsidarė, įėjo uniformuota mergina, padavėja. Ji pažvelgė į Svetlaną akmeniniu veidu, laikydama duris atidarytas.

– Ką čia darai? – piktai paklausė lietuviškai.

– Myžu, – atkirto Svetlana rusiškai.

– Eik myžti kitur.

Svetlana išėjo, tyčia užkliudžiusi dailų padavėjos petį, kad ši net atsitrenkė nugara į duris. Gražų merginos veidą iškreipė pyktis.

– Kekšė.

Perėjusi geto aikštę, Svetlana pasuko į siaurą skersgatvį ir stabtelėjo pažiūrėti į naujos parduotuvės vitriną. Ryškioje šviesoje kibirkščiavo „Gucci“ rankinių sagtys. Odiniai itališki batai žvilgėjo kaip veidrodis. Mažutės dailios kainų etiketės kabėjo kaip papuošimas. Ji stipriau prispaudė maišelį prie savęs, paglostė jį kaip kūdikį. Praėjo naują kavinę Žydų gatvėje ir atsidūrė automobilių stovėjimo aikštelėje, kurią jau gaubė ankstaus vakaro sutemos. Meiliai burkavo ant medžių šakų sutūpę balandžiai.

Įėjusi į Daumanto laiptinę, ji pamažu užlipo laiptais į jo aukštą. Kiekvienoje laiptų aikštelėje stabtelėdavo ir iš naujo sugalvodavo, ką jam sakys. Prie Daumanto durų giliai įkvėpė, valandėlei sulaikė kvapą ir paskambino.

Sveiki.

Aš radau štai ką, man atrodo, kad jūsų. Jūs palikot kavinėje...

Graži suknelė.

Ji dar kartą paskambino.

Man atrodo, kad šitas maišelis jūsų. Aš jį radau. Gėriau kavinėje...

Šviesa laiptinėje užgeso, ją netikėtai apgaubė tamsa. Ėmė graibyti sieną, ieškodama jungiklio. Trečią kartą paskambino, širdį nusmelkė, nes ji suprato, kad jei Daumantas būtų namie, jau būtų atidaręs duris. Tačiau jautė, kad galėtų čia prastovėti visą vakarą skambindama, nes kiekvienas skambučio spustelėjimas teikia kibirkštėlę vilties.

Išgirdo, kaip už nugaros kažkas ropščiasi laiptais, vildamas kojas. Atsisuko, bet tai buvo ne jis. Laiptais lipo at-

šiauraus veido senė tinkleliu apgaubtais plaukais. Jai artinantis, laiptinės lemputei skirtas degti laikas pasibaigė, ir laiptai vėl paskendo tamsoje. Svetlana valandėlę luktelėjo, paskui paspaudė jungiklį.

– Nerasi jo, – tarė senė. – Išėjęs.

– Ar greit grįš?

Moteriškė gūžtelėjo pečiais ir pašaipiai kilstelėjo išpešiotus antakius.

– Dievas žino. Sakiau, kad niekur neitų, atrodė kaip nuo kryžiaus nuimtas. Bet negi jis paklausys? Pasakiau, kad jei nusibaigs, pats bus kaltas. – Ji pakraipė galvą ir apčiulpė dantis. – Elgiasi kaip piemuo.

– O ką jis daro?

Senė nejudėdama stovėjo ant laiptų. Pakėlė įsivaizduojamą butelį prie lūpų ir gurkštelėjo.

– Prisilakė taip, kad vos galo negavo, – pridūrė. – Rėkė kaip pjaunamas, mes net pamanėm, kad kojas pakratė. Visą dieną nesirodė. Kai šiandien rytą pamačiau, buvo pilkas kaip pelenai. Nuėjau jam šio to nupirkti į turgų. – Ji įsistebeilijo į blizgučius ant Svetlanos krūtinės. – Ko tau iš jo reikia?

Svetlana delsė. Pamatė, kaip žibančios it karoliukai senės akutės nukrypo nuo blizgančios krūtinės į paketą po pažastim. Suvokė, kad ši pastebėjo tamsias plaukų šaknis, pigius lūpų dažus, raukšles.

– Gal pasakytumėt jam, kad buvau užėjusi, – galų gale ištarė.

Senė pliaukštelėjo liežuviu.

 – Aš paskui jį nelakstau, – atšovė. Paskui paklausė:

– Kuo vardu?

– Svetlana.

– Ir nori, kad jam kai ką perduočiau? – Grigalavičienės akys sužibo.

– Ne, tik pasakykit, kad buvo užėjusi Svetlana.

– Nieko sau! – piktai šūktelėjo Grigalavičienė. – Kas aš tau, pašto karvelis? Neturėjo boba bėdos... – Suvokusi, kad iš Svetlanos daugiau nieko neišpeš, ji apsisuko ir nuslinko laiptais žemyn. Svetlana nuėjo iš paskos. Praeidama pamatė, kaip užsidarė senės durys, o leisdamasi laiptais girdėjo girgždesį ir barškėjimą.

Vėjas išvaikė debesis. Stogų čerpės buvo aplipusios mėnesiena. Balandžiai nebeburkavo. Svetlana stovėjo po medžiais ir žiūrėjo į tamsius Daumanto buto langus. Žinoma, ji galėjo palikti popierius senei, palikti prie durų, kad Daumantas rastų. Prispaudė maišelį prie krūtinės.

Tūkstantis dolerių. Odinių rankinių ir itališkų batų sagčių kaina. Darbo kaina, laisvės kaina.

Dvidešimt trečias skyrius

Svetlana klibikščiavo naktinėmis geto gatvelėmis, gniauždama paketą. Statė kojas ant žemės nerūpestingai apgalvotai. Tegu pačios ieško kelio. Negalvodama žinojo, kur jos veda. Ten, kur nebuvo gatvės žibintų, siauri vingiuoti skersgatviai buvo nugrimzdę į juodą kaip degutas tamsą. Pravažiuodamas automobilis sumažino greitį, paskui nuvažiavo. Ji tvirčiau suspaudė maišelį. Glaudė jį prie krūtinės, jausdama popieriaus šilumą. Įsivaizdavo Daumantą, palinkusį prie rašomosios mašinėlės, apšviestą stalinės lempos, o jos kulniukų kaukšėjimas atkartojo jo pirštų galiukų ritmą.

Kalvos viršūnėje stovėjo geležinkelio stotis, vakare eismas čia pagyvėjo. Taksi, troleibusai. Besibūriuojantys vyrai. Kryžkelėje Svetlana sustojo. Sudrebėjo. Vėjas buvo šaltas, o ji vilkėjo tik suknelę su blizgučiais. Galėjo apsisukti ir grįžti į Šv. Stepono gatvę. Bet namie laukia Miša, tylus, kupinas vilties, apneštas statybų dulkėmis.

Ji priėjo prie mažo bariuko Kauno gatvėje. Prie durų stabtelėjo. Langai buvo aprasoję. Girdėjo muziką, šaižių juo-

ką. Tik užsuksiu, tarė sau. Daugiau nieko. Drebančia ranka atidarė duris.

Bare gyvenimas virte virė. Nutviekstos raudonos šviesos, spinduliavo jaunos merginos. Barmeno veidas buvo pažįstamas. Žinojo, kad jį čia pamatys. Pasitikinčia eigastim priėjo, atitraukusi maišelį nuo krūtinės. Raudoni atšvaitai atšoko nuo blizgučių ant jos krūtinės ir pažiro kibirkštimis. Ji abejingai atrėmė tūžmingus, plėšrius vietinių merginų žvilgsnius. Čiupo jį už rankovės.

– Mindaugai.

Išgirdęs savo vardą, vyriškis atsisuko. Valandėlę žiūrėjo nepažindamas, paskui plačiai nusišypsojo.

– Sveta!

Ir pabučiavo ją. Ant mėsingų pirštų žibėjo aukso žiedai. Iš švarko rankovių kyšojo tamsių marškinių rankogaliai, susegti sąsagomis su brangakmeniais. Veidas buvo stambesnis, apvalesnis negu tada, kai matė jį paskutinį kartą. Plaukai retesni. Pamatė, kad jo akys ją vertina. Pastebi geltoną šešėlį po akimi. Smulkias raukšleles, nuo akių vingiuojančias link skruostų. Plaukų šaknis. Ir jos kūną, kai sėdosi ant baro taburetės, vis dar gražų. Jis stumtelėjo jos pusėn stikliuką ir pripylė.

– Graži suknelė, – pasakė.

Ji linktelėjo ir nusišypsojo.

Jie susidaužė stikliukais, jis pakėlė savąjį. Ji irgi pakėlė ir išgėrė.

– Malonu vėl susitikti, – tarė Mindaugas. Mėsinga ranka patapšnojo jai per šlaunį. – Seniai nesimatėm.

– Taip, – sutiko Svetlana. – Daug laiko praėjo.

– Ar tu... – paklausė Mindaugas.

Ji greit papurtė galvą.

– Ne, – skubiai atsakė. – Ne, užsukau tik pasimatyti.

– Puiku, – nusišypsojo Mindaugas. – Puiku.

Ji sėdėjo šalia jo ir stebėjo merginas, beveik nieko nebedengiančiais sijonėliais. Šitos ilsisi. Ryškiai išsidažiusios profesionalės atšiauriomis šypsenomis. Jų juokas skverbėsi pro ritmingą šokių muzikos bumbsėjimą.

– Žiūrėk, – ji niuktelėjo Mindaugui alkūne, kai į barą įėjo paauglė. – Šitai nė šešiolikos nėra.

– Rūtai? – Mindaugas gurkštelėjo degtinės. – Rodos, trylika.

Svetlana pakraipė galvą.

– Taviškė?

– Ne, – atsakė jis. – Nesuk dėl jos galvos, perpjaus gerklę, jei žvilgsnis nepatiks. Pasiutusi merga. Dirba nuo dešimties metų.

– Kieno ji?

– Viktoro.

– Niekšas.

– Būna ir blogiau. Prieš porą mėnesių čia atsikraustė kažkoks amerikietis. Mano, kad gali daryti, ką nori. Patikėk manim, ateina sunkūs laikai.

Svetlana žiūrėjo, kaip mergaitė eina prie baro, kaukšėdama aukštais kulniukais į plyteles. Užsisakė išgerti ir stovėjo nesidairydama. Veidas buvo profesionaliai atžarus. Mergina dirba. Ir įtūžiu slepia baimę.

Pajutusi, kad jai suspaudė širdį, Svetlana nusisuko. Kliokiančia banga užplūdo prisiminimai. Trylika. Ji pabėgo nuo motinos, pasirinko vienatvę vietoj amžinų rietenų na-

mie, kur jausmai susitraukė, o netektis kaip kvapus tėvo cigarečių dūmas sunkiai kybojo ore. Staiga vėl išvydo besiartinančius vyrus, atvirą langą ir pajuto, kaip baimė nudiegė paširdžius.

Mindaugas baigė gerti degtinę. Rūpestingai nusišluostė lūpas dailia balta nosine.

– Girdėjau, Ivanas grįžo.

– Girdėjai?

– Jį kažkam pasamdė Kasymovas.

Svetlana gūžtelėjo pečiais. Pasiėmė maišelį nuo prekystalio.

– Turiu eiti.

– Smagu buvo pasimatyti, Sveta, – šypsojosi Mindaugas. Padavė ranką, kai ji nuslydo nuo taburetės. – Jei pristigsi pinigų... Darbo yra.

Svetlana papurtė galvą. Išspaudė šypseną.

Naktis buvo vėsi. Ji atsišliejo į sieną, ir prisiminimai užliejo ją. Jų bangos blaškė, daužė, skandino. Svetlanai ėmė trūkti oro. Kūkčiojimą užgniaužė šleikštulys. Ji pasilenkė ir pradėjo vemti.

Kai parėjo namo, visur buvo tamsu. Purviname kaimyno langelyje mirgėjo žvakės liepsnelė. Plevėsavo šmėkliškai balti jos skalbiniai. Čiupo juos į glėbį ir įsikniaubė į švarius gaivius marškinius, gardžiuodamasi jų kvapu.

Oras kambaryje dvokė. Nikolajus apsirengęs miegojo kampe. Ji pasilenkė ir pabučiavo plaukus ant jo mažos galvelės. Suieškojo antklodę ir apklojo sūnų. Sėdėjo ant lovos krašto, pasidėjusi šalia maišelį.

Dvidešimt ketvirtas skyrius

Ji sėdėjo ant lovos krašto, mažame baltame kumštelyje gniaužդama antklodę. Kažkas šnibždėjosi. Balsai tylūs ir atkaklūs. Medžių viršūnėse švilpavo vėjas. Kažkur iš tamsos atsklido šuns kauksmas. Jai per nugarą nubėgo šiurpuliai. Prisitraukė antklodę prie lūpų. Pasigirdo žingsniai, šaltomis medinėmis grindimis šlepsėjo basos kojos. Paskui kažkas trenkė į duris. Tyliame name garsas nuaidėjo kaip šūvis. Ir nuslopo tolimiausiuose, tamsiausiuose užkaboriuose. Žingsniai nutilo. Šnibždesys liovėsi.

Kažkas ėmė kumščiu daužyti duris, tūžmingai ir atkakliai. Prislopintas vyro balsas sušuko: „Atidarykit". Tėvų kambaryje vėl pasigirdo šnibždesys. „Renkis", – paliepė tėvas. Išgirdo, kaip be paliovos kažką kužda motina. „Renkis", – pakartojo tėvas. Jo balsas drebėjo, bet vis tiek skambėjo garsiai ir ryžtingai. Visas butas aidėjo nuo kumščių smūgių. Ji užsikimšo ausis. Vyrai šaukė. Piktus įsakymus. Atidarykit. Atidarykit.

Svetlana pabudo. Kambaryje buvo tylu. Kampe apkamšytas plona antklode miegojo Nikolajus. Greta gulėjo

Ivanas. Ji nusišluostė nuo kaktos prakaitą. Palaukė, kol širdis nustos daužytis. Lėtai išlipo iš lovos. Tyliai nuėjo prie durų ir atidarė. Kiemą buvo neryškiai apšvietusi mėnesiena. Ji atsišliejo į durų staktą, prisidegė cigaretę ir giliai įkvėpė aitrų deginantį dūmą.

- - -

Gerai, tarė tėvas ir nuėjo koridoriumi prie durų. Jie įsiveržė į butą, stumdami jį prieš save. Ji išgirdo, kaip jų batai kaukši į medines lentas. Kaip krenkštelėjo tėvas, pabandęs protestuoti. Kaip riktelėjo motina. Kažkas ištarė tėvo pavardę. Taip, atsakė jis, tai aš. Ir vėl grumtynių garsai. Gerai, gerai, ištarė tėvas, dusdamas, persigandęs, aš nesipriešinu. Svetlana susirietė lovoje. Jai tvinksėjo smilkiniuose. Užsidengė galvą antklode ir pasislėpė tamsoje.

Knygos, išgirdo ji reiklų balsą. Mes žinom, kad turi samizdato literatūros. Kur popieriai, duokš.

Atiduok, parodyk. Motinos balsas buvo slopus iš baimės.

Tamsoje buvo karšta ir trūko oro. Ji apkabino kojas ir stipriai prispaudė prie krūtinės. Kakta įsirėmė į aštrius keliukus. Ir ėmė kalbėti maldą, kurios išmokė tėvas. Kartojo ir kartojo.

Dėl Dievo meilės, atiduok jiems knygas, jei reikalauja. Motinos balsas buvo vos girdimas, lyg atsklidęs iš kito buto. Tėvas nieko neatsakė.

Ji meldėsi po antklode. Maldos buvo jų paslaptis. Jei ji kam nors pasakys, kad ją moko melstis, jis turės nemalonumų, pasakė tėvas. Ji niekam nepasakė, tai buvo jų paslaptis.

Motina verkė. Svetlana palaukė, kol nutils batų žingsnių aidas, nuslops balsai. Nusimetė antklodę ir įsižiūrėjo į nejudančią tamsą. Šmurkštelėjo iš lovos ir atsistojo tarpduryje. Motina gulėjo ant lovos, paskubom, nerūpestingai užsimetusi chalatą. Buvo įsikniaubusi į antklodę. Jos kūną purtė rauda. Buto durys buvo uždarytos. Tėvo lagaminas stovėjo prie lovos, iš jo byrėjo drabužiai. Motina kūkčiojo. Tėvas buvo dingęs. Batų nebebuvo, bet skėtis liko, stovėjo prie durų. O nuo palto pakabos karojo šalikas. Bet tėvas buvo dingęs. Ji pažvelgė į motiną, raudančią ant lovos. Širdį pervėrė aštrus skausmas. Pajuto, kaip burna prisipildo tulžies. Kumšteliai susigniaužė. Ji sukliko. Karktelėjo kaip pikta išgąsdinta varna. Vienu šuoliu perlėkė kambarį ir su kumščiais puolė motiną. Ši krūptelėjusi pakėlė akis.

Svetlana švystelėjo nuorūką į kiemą. Naktis buvo tyli. Pylimo gatve lėtai nuvažiavo automobilis, tylus burzgimas iš pradžių garsėjo, o paskui ėmė tolti.

Dvidešimt penktas skyrius

Ivanas švilpavo. Svetlana žiūrėjo, kaip jis smagus trainiojasi po kambarį. Jis atnešė jai į lovą puodelį kavos ir žirkles.

– Apkirpk man plaukus.

Svetlana sunkiai atsisėdo, stengdamasi praplėšti akis. Gurkštelėjo karčios kavos ir paėmė žirkles.

– Palauk, – tarė. – Negaliu atsimerkti.

– Tik kirpk lygiai.

Jis atsisėdo ant lovos krašto, užsidengęs pečius senu rankšluosčiu. Ji atsargiai nukirpo plaukų kuokštą ant sprando. Jis mataravo galva, kol ji kirpo, apsunkindamas jai darbą. Žirklių ašmenys žvilgėjo saulėje, krintančioje pro langą. Bukasis galas slydo jo sprando oda. Kai tik už lango sudundėdavo žingsniai, jis lenkdavosi pažiūrėti.

– Ko nors lauki?

Ivanas neatsakė. Prisidegė cigaretę. Žiūrėdamas į mažą veidrodėlį nurodinėjo, kur reikia kirpti.

– Patrumpink apie ausis, – tarė irzliai. – Atrodau kaip valkata.

Ji nedrįso tikėtis, kad jo geras ūpas reiškia, jog susirado naują kekšelę, kuriai dabar skirs daug dėmesio, taigi retai

rodysis namie. Pastebėjo, kad laiko žirkles išskėtusi ir bando ašmenų aštrumą į savo nykštį. Jo kaklas buvo rausvas ir ką tik nuskustas.

– Nustok krapštytis, – pyktelėjo Ivanas. – Aš negaliu kirptis visą dieną.

Kai jis išėjo, ji atsikėlė. Spintelėse buvo tuščia. Atsisėdo ant grindų ir susiėmė už galvos. Degtinės butelis irgi buvo tuščias.

Ištraukusi iš kampo skardinę vonelę, padėjo ją ant patiesalo. Kibiras po čiaupu buvo beveik pilnas. Užkėlė jį ant viryklės ir ėmė šildyti vandenį. Atrinko iš krūvos skalbinius ir sumetė į vonelę. Supylė šiltą vandenį ir pradėjo trinti drabužius. Atrodė, kad iš rankų išplėštos sausgyslės. Skalbė lėtai, nes buvo pavargusi. Lovos kojūgalyje gulėjo mėlynas plastiko maišelis, klūpodama prie vonios, jinai jį matė. Galvojo apie Mišą. Apie tūkstantį dolerių ir apie šimtą, kurį jam pavyko susitaupyti.

Kai skalbiniai išdžiūvo, ji rūpestingai suvyniojo juos į popierių ir surišo virvute. Pasikišo po pažastim ir nuėjo senojo geto pusėn. Buvo alkana, o kai priėjo daugiabutį, kuriame gyveno Pumputienė, vos laikėsi ant kojų. Atsisėdo ant laiptų tamsioje laiptinėje ir atsirėmė galva į sieną.

– Jėzau, kaip tu baisiai atrodai, – tarė Pumputienė. Ji atlapojo duris ir čiupo Svetlaną į glėbį, kad ši nenugriūtų. Įsivedė vidun. – Kas tau? Ar valgei? Juk negėrei? Tu negirta?

Pumputienė įtariai stabtelėjo tamsiame koridoriuje ir ją apuostė.

– Ne, – tarė. – Tu tik pavargusi. Einam į kambarį.

Ji įsivedė Svetlaną į svetainę ir pasodino ant dailaus minkštasuolio. Svetlana kažką murmėjo, bet aiškiai nega-

lėjo ištarti nė žodžio. Veide, rodos, neliko nė lašo kraujo, kaktą išmušė šaltas prakaitas. Lūpos papilkėjo. Pumputienė padėjo paketą su skalbiniais ant stalo ir dingo virtuvėje.

Duryse trakštelėjo raktas. Koridoriuje krenkštelėjo vyriškis. Po valandėlės jis įkišo galvą į svetainę. Pamačiusios ją, jo išblukusios mėlynos akys išsiplėtė. Jis aiktelėjo ir buvo kažką besakąs, bet apsisuko ir nuėjo. Svetlana išgirdo, kaip Pumputienė virtuvėje kalbasi su vyru. Jos balsas skambėjo bailiai.

– Ką ji čia veikia? – Jis paklausė pašnibždom, bet balsas buvo piktas.

Pumputienė atsakė tyliai ir greit.

– Ji kekšė, – tarė jis. – Aš nepakęsiu, kad mano krėsle sėdėtų kekšė.

Ir vėl Svetlana išgirdo Pumputienės balsą, virpantį kaip išgąsdintas paukštelis.

– Išvyk tą šliundrą. – Vyras pakėlė balsą, tvarkingoje svetainėje jis buvo aiškiai girdimas. Kai Pumputienė grįžo, Svetlana jau ruošėsi išeiti. Smulkutis Pumputienės veidelis iš gėdos, regis, dar labiau susitraukė. Ji paėmė Svetlaną už parankės ir tylomis padėjo jai pereiti tamsiu koridorium. Išstumdama pro duris, įspraudė į delną dvidešimt litų.

Pumputienė uždarė duris, kol Svetlana nespėjo nieko pasakyti. Ji galva atsirėmė į medines duris. Ir išgirdo Pumputienės balsą.

– Ji išėjo, – pasakė ši. – Aš nežinojau, kad ji šliundra, – maldaujamai pridūrė. Vyras kažką suniurzgė. Svetlana stipriai sugniaužė saujoje pinigus.

Dvidešimt šeštas skyrius

– Parsivilkai pagaliau, – tarė Ivanas, tarpduryje pamatęs Svetlaną. – Duok ėsti! Mirštu badu!

Jis drybsojo ant lovos ir žiūrėjo televizorių. Svetlana gūžtelėjo pečiais. Silpnumas praėjo, bet nuovargis – ne. Pagraibė spintelėje ir surinko paskutines bulves, jau pradėjusias dygti tamsiuose kampuose.

Kieme nulupo bulves, į purviną žolę krito raukšlėtos lupenos. Supjaustė ir iškepė.

– Skaniai kvepia, – tarė Ivanas, neatitraukdamas akių nuo neryškaus vaizdo nespalvotame ekrane.

Kai Svetlana maišė riebaluose čirškančias bulves, jai už nugaros atsidarė durys. Į vidų įsispraudė Miša purvinu ir išvargusiu veidu. Svetlana apkabino jį.

– Ryti visada pareina, – suniurnėjo Ivanas.

– Visiems užteks, – tyliai tarė Svetlana.

– Nesirūpink, senas velnie, – atkirto Miša. – Niekas tau neplėš kąsnio iš burnos. Aš sotus.

Jis apkabino motiną per pečius.

– Visiems užteks, – spyrėsi ji. – Visi galim pavalgyti.

– Tam godžiam nevidonui visada maža, – piktai pareiškė Miša.

Ivanas įtūžęs pakilo iš lovos.

– Užčiaupk snukį.

– Miša, – maldaujamai tarė Svetlana.

Miša nusivilko striukę ir pakabino ant vinies prie durų. Daugiau jis nieko nebesakė. Priėjęs prie brolio, pašiaušė plaukus. Nikolajus nusišypsojo. Svetlana išvertė bulves į lėkštes. Ivanas patenkintas atsiduso. Čiupo lėkštę ir godžiai prisikimšo pilną burną.

– Kur druska? – pasipiktino.

– Mama, aš sotus.

Miša pastūmė lėkštę į šalį.

– Valgyk, nekvailiok, – spyrėsi Svetlana. – Tu sunkiai dirbai. Tau reikia valgyti.

– Nieko sau, – bambėjo Ivanas. – Kaip aš galiu valgyti šitas velnio bulves be druskos?

– Tai nevalgyk, – drėbė Miša atsisukdamas.

Ivanas mąsliai stebeilijo į jį. Šakute įsimetė į burną kelis bulvių griežinėlius, piktai dėbsodamas į posūnį.

– Patarčiau su manim kalbėti mandagiau. Tau būtų ne pro šalį išmokti elgtis pagarbiai.

– Aš moku elgtis pagarbiai, bet ne su tokiais slunkiais kaip tu.

Persiutęs Ivanas pašoko. Kakle jam iššoko gyslos. Miša irgi drąsiai pašoko, jo mėlynos akys degė.

– Užčiaupk žabtus! – suriko Ivanas gniaušdamas kumščius ir prisikišo prie vaikino veido. Jis drebėjo iš pykčio.

Ant neskusto smakro ištiško seilės, kaktą išpylė prakaitas. Miša varstė jį akimis. Jis buvo gerokai aukštesnis už Ivaną. Oda, kad ir nešvari, buvo sveika, o rankų raumenys stori.

Svetlana puolė tarp judviejų.

– Nustokit, – paprašė.

Miša atsitraukė. Čiupo nuo vinies striukę ir apsivilko. Iš kampo vaidą tylom stebėjo Nikolajus. Svetlana čiupo Mišą už rankos.

– Nesijaudink, mama, – tarė jis. – Einu pasivaikščioti.

Jis žvilgtelėjo į Ivaną ir išsiviepė iš pasibjaurėjimo. Išėjęs į kiemą, garsiai nusispjovė. Ivanas susmuko ant lovos. Išsitraukė iš suglamžyto pakelio cigaretę. Drebančiomis rankomis prisidegė. Palaukė, kol už lango šmėkštelėjo nueinančio Mišos šešėlis, ir užsipuolė Svetlaną.

– Gražiai tu juos auklėji! Kur pagarba man? – Jis stumtelėjo likusias bulves į šalį. – Negaliu valgyti tokios bjaurasties.

Svetlana paėmė lėkštę.

– O ko tu elgiesi kaip kiaulė?

Ivanas pakėlė akis netikėdamas savo ausimis.

– Aš? Ką aš darau? – Jis išpūtė dūmų debesį.

– Kodėl tu jo taip nekenti?

– Ar aš? Tai jis manęs nekenčia. Ir dėl ko? Nes tu amžinai skundies, štai dėl ko.

Ivanas įsispoksojo į miglotus vaizdus televizoriaus ekrane. Skubiai nervingai užsitraukdamas rūkė. Užgesinęs nuorūką, iškart prisidegė kitą cigaretę, bet šią jau rūkė iš lėto. Svetlana valandėlę žiūrėjo į jį. Plaukai riebaluoti, todėl atrodo tamsesni, negu yra. Marškiniai suglamžyti ir nešvarūs. Atsagstyti, matyti tankūs plaukai ant krūtinės.

Jis patrynė veidą, apsivertė lovoje ir žvilgtelėjo į laikrodį ant sienos. Svetlana suprato, kad kažko laukia. Ji šaltu vandeniu suplovė indus.

Šeštą valandą kažkas pasibeldė į duris. Ivanas pastatė ausis. Kieme stovėjo Jonas surūgusia ir išvargusia mina. Jis tylom pragūrino pro Svetlaną ir sunkiai susmuko ant kėdės.

– Na kaip? – kostelėjo Ivanas.

Jono veidas buvo raudonas ir pabrinkęs. Jis niūriai žiūrėjo pro mažą langelį į gatvę. Pro skyles pūtė vėjas, plevendamas plastiko maišelius, kuriais Svetlana jas užkišo.

– Kas kaip? – išsisuko nuo tiesaus atsakymo.

– Buvai Žirmūnuose?

– Aišku, buvau, – trumpai atsakė Jonas.

– Ir?

– Ir kas?

Ivanas įdūkęs šoko iš lovos ir trenkė Jonui per galvą.

– Su manim nepasišakosi, šūdžiau! – subaubė jis ir siaubingai užsikosėjo. Jonas susigūžė. – Matei tą tipelį ar ne? – paklausė, liovęsis kosėti. – Duodu tau penkiasdešimt Kasymovo dolerių, o tu negali padaryti menkiausio darbelio!

Jonas pasikasė pakaušį. Krūptelėjo, kai Ivanas pakėlė balsą.

– Žinoma, mačiau. Kaip ir sakė Kasymovas, gėrė bare Žirmūnuose. Juk žinai, kad jis visada ten geria. Kiekvieną vakarą. Ko tu taip triedi?

Ivanas susiraukė.

– Taip ir sakyk! Noriu įsivaizduoti. Šią savaitę turim atlikti darbą, Kasymovo kantrybė baigiasi. Turiu viską įsi-

vaizduoti. Turiu viską apgalvoti, kad atrodytų kaip nelaimingas atsitikimas.

Svetlana išsitraukė cigaretę ir atsistojo tarpduryje. Ji stebėjo vyrus, bet jų žodžius stengėsi praleisti pro ausis. Nenorėjo žinoti, už kokį darbą jiems sumokėjo Kasymovas. Ivanas atsistojo, nutraukė nuo lovos antklodę ir susisupo į ją. Ant lovos krašto gulėjęs mėlynas plastiko maišelis nuslydo ant grindų, pabiro popieriaus lapai. Staiga pagyvėjęs, Jonas pasilenkė. Negalėjo atplėšti akių nuo palaidų lapų ir mėlyno maišelio.

– Tai štai kur jis! – sušuko.

Svetlana krūptelėjo. Išmetė cigaretę į kiemą ir pasuko prie popierių.

– Kas? – paklausė Ivanas.

Jonas žaibiškai pašoko nuo kėdės, sužėrė lapus į krūvą ir pačiupo nuo grindų maišelį su popieriais, kol Svetlana nespėjo prieiti.

– Tau protas pasimaišė? – paklausė Ivanas.

– Prie manęs prisikabino vienas senas kluikšis. Jis užvakar paliko kavinėje maišelį. Rodos, čia jo parašyta knyga. Jis nieko nepagailės už šituos popierius.

Svetlana ištraukė maišelį jam iš rankų ir sudėjo lapus į krūvą.

– Duok man, – tarė ji. – Ir nekišk nagų, kur nereikia.

Ivanas žiūrėjo, kaip jiedu riejasi jam po kojomis ant grindų. Jis spyrė Svetlanai, o Joną žaibiškai pastatė, čiupęs už apykaklės. Pirmas puslapis liko Jono rankoje. Svetlana nuklupiniavo šalin, spausdama prie krūtinės rankraštį.

Ivanas smarkiai papurtė Joną.

– Dėjau aš ant kažkokių senių, man rūpi darbas, kurį reikia atlikti. – Jis numetė antklodę ant lovos ir apsivilko striukę. – Einam išgerti.

Jonas nenorom išslinko paskui jį į kiemą. Svetlana žiūrėjo, kaip jie išeina, nepaleisdama iš rankų Daumanto paketo. Kai jie dingo, ji prišoko prie lovos, kur gulėjo dar šūsnis popierių. Rūpestingai juos surinko. Kai kišo lapus atgal į maišelį, įėjo Jonas. Jis žvilgtelėjo į ją, paskui į maišelį jos rankose. Ji pamažu atsistojo. Jonas parodė į maišelį, bet Svetlana jį sustabdė:

– Špygą tu gausi, o ne popierius.

Jonas ketino kažką sakyti. Ėmė slinkti į priekį. Svetlana sužaibavo akimis.

– Dar vienas žingsnis, – tarė ji, – ir tau bus blogai.

Valandėlę jis delsė, įsmeigęs akis į maišelį jos rankoje – svarstė, ar užteks jėgų atimti.

– Aš grįšiu, – tarė ir nervingai apsilaižė. Sulankstė jam atitekusį lapą ir įsikišo į kišenę. – Aš grįšiu jo pasiimti, Sveta.

Dvidešimt septintas skyrius

Kai Jonas išėjo, Svetlana greit apžvelgė kambarį. Kampe prie sienos stovėjo lova, prie jos – vienintelis krėslas. Prie kitos sienos stovėjo mažas stalelis su televizorium. Kampe prie durų – plautuvė, maža dviejų degiklių viryklė. Ant grindų iš senų persimetusių medinių lentų – apsitrynęs patiesalas.

Ji stipriai spaudė rankose maišelį. Bijojo, kad Jonas su Ivanu gali greit grįžti. Dairėsi vietos, kur galėtų jį paslėpti. Kur niekas neieškos. Valandėlę jos akys nukrypo į šlamšto krūvą kampe, kur Miša laiko santaupas. Tik ne ten. Jei Ivanas apieškos kambarį, iškart ras. Ir sunerimo, kad jei Ivanas nuspręs iškrėsti kambarį, ras Mišos pinigus.

Ji atsiklaupė ir pasižiūrėjo po lova. Krepšiai su drabužiais, plonomis apdriskusiomis paklodėmis, sulaužytais žaislais. Po keliais sugirgždėjo lentos. Grindų lentos. Jai dingtelėjo gera mintis. Apžiūrėjo lentas. Medis buvo senas ir aptriušęs, bet lentos prikaltos tvirtai. Ji braukė pirštais per lentų kraštus, ieškodama galų, apžiūrinėjo surūdijusias vinis, bandydama jas ištraukti pirštų galais.

Kieme išgirdo balsus. Paliko lentas ramybėje ir atsitiesė. Įtempė ausis. Stipriai suspaudė mėlyną maišelį. Tylūs vyriški balsai, sunku atpažinti. Atsistojo ir prislinko prie durų. Dirstelėjusi į kiemą, pamatė du saulėkaitoje sėdinčius vyriškius su alaus buteliais rankose. Kaimynai.

Ji nuskubėjo į kambarį. Pakėlė patiesalą ir perbraukė pirštais medines lentas. Piršto galiuku užčiuopė klibančią vinį. Įsidrėskė. Kaipmat pasirodė kraujas, ji įkišo pirštą į burną ir aplaižė. Apžiūrėjo lentą. Atrodo, kad ji jau buvo judinta. Paėmė iš plautuvės šaukštą ir beveik be jokių pastangų ištraukė vinį. Ši sugirgždėjo slinkdama medžiu. Ji atplėšė lentą. Po ja buvo plati ertmė, kurioje tilptų plastiko maišelis. Tam ji ir panaudojo ertmę. Rūpestingai įkišo maišelį į plyšį ir stumtelėjo tolyn.

Kai traukė ranką iš skylės, nagai užkliuvo už kažkokio šalto ir lygaus daikto. Ji delsė. Atsiklaupė ir bandė žvilgtelėti į plyšį, bet buvo per tamsu. Ji vėl atsargiai įkišo ranką į plyšį ir ėmė grabinėti tamsoje. Kažką palietė pirštais ir stumtelėjo. Metalinė dėžutė. Maža metalinė dėžutė. Ji sugniaužė dėžutę ir pritraukė prie plyšio.

Dėžutę išėmė lengvai. Padėjo ant lovos. Vėl uždėjo lentą, įspraudė į skylutę seną surūdijusią vinį ir tol spaudė ją ranka, kol ji susilygino su kitomis. Vėl užtiesė ir suglostė patiesalą. Nieko nematyti. Nusiplovė rankas šalto vandens kibire po varvančiu čiaupu. Tik tada apžiūrėjo dėžutę, gulinčią ant sujauktos lovos.

Dėžutė buvo sena ir dulkėta. Kampai surūdiję. Ji paėmė skudurą, rūpestingai ją nušluostė ir pamatė šone pa-

gražinimus ir kažkokius rašmenis. Keistus. Visų pirma jai toptelėjo, kad jie nelietuviški. Ir nelenkiški. Savitieji rašmenys nebuvo ir kirilica. Dėžutė kadaise buvo raudona, o rašmenys geltoni. Dabar išblukę ir purvini. Sunku patikėti, kad kadaise dėžutė žvilgėjo, saulės apšviesta. Dangtelis surūdijo. Ji ilgai vargo, bet neįstengė jo nuimti. Atsinešė peilį, įspraudė į vidų ir ėmė stumdyti, stengdamasi išklibinti surūdijusį metalą. Kai bandė pakelti dangtelį, metalas įlinko. Galiausiai ji atlankstė dangtelį iš visų pusių, ir jis nukrito.

Ką ji tikėjosi rasti? Lobį? Aukso monetas? Kai pakratė dėžutę, viduje kažkas subarškėjo. Metalas. Bet ji atidarė dėžutę ne todėl, kad tikėjosi rasti pinigų. Pirštai virpėjo iš smalsumo, kai ji išėmė iš dėžutės tai, kas buvo joje.

Dėžutėje buvo trys daiktai. Ji juos padėjo ant lovos vieną šalia kito. Nosinė, žiedas ir medalis. Daugiau nieko. Ji pažvelgė į skardinės vidų. Kampai buvo rudi nuo rūdžių. Metalas dar truputį žvilgėjo.

Žiedas buvo auksinis. Plonas. Vestuvinis žiedas. Atsargiai paėmė jį. Plonam pirštui. Pabandė užsimauti, ir paaiškėjo, kad tinka tik mažyliui. Greitai nusimovė žiedą. Jis išryškino sustorėjusius raudonus didelių rankų krumplius. Įdėmiai apžiūrėjo žiedą. Jokio įrašo.

Nosinė kadaise buvo balta, o dabar pilka, su dideliais besiplečiančiais rudais klanais tose vietose, kur lietėsi su rūdimis. Kampe buvo kruopščiai išsiuvinėti savininko inicialai. Svetlanai pasirodė keista, kad kažkam toptelėjo slėpti nosinę. Ji nebuvo skirta žiedui ir medaliui suvynioti. Ji buvo savaime brangi žmogui, kuris ją paslėpė.

Paskutinis daiktelis buvo mažas metalinis diskas su skylute. Diske buvo nedailiai įspaustas Lietuvos herbas. Šis pigus medalis irgi aprūdijo. Svetlana pirštais nutrynė rūdis, ir išryškėjo raitas riteris su kardu, iškeltu virš galvos.

Kas paslėpė šituos menkus daiktelius, mąstė Svetlana. Trys atminai, papilkėję nuo senumo. Suėmė juos abiem rankom ir prispaudė prie krūtinės. Susigraudino. Vėl sudėjo atminus į surūdijusią dėžutę, bet dangtelio neuždėjo.

Pasidėjo dėžutę ant kelių ir žiūrėjo į ją. Slaptos, brangios gyvenimo nuolaužos. Svetimi atminai. Tėvo ji daugiau nebematė. Paskutinį kartą – tą naktį. Jis ją pabučiavo vakare prieš miegą. Ji atsiklaupė ir pasimeldė. Šmurkštelėjo po vėsia antklode. Jis įėjo ir palinko prie jos. Ji neatsimerkė. Juto, kad jis šalia. Jo barzda. Jo stambus veidas. Ji užsiklojo galvą.

Vėliau – po visko – ji atidarė duris. Lauke buvo tamsu, ledinio vėjo gūsis plaikstė užuolaidas. Miegamojo tarpduryje pasirodė motina ir liepė duris uždaryti. Ji atsisuko ir įsmeigė akis į motiną. Ši atsitraukė.

Svetlana užsimerkė. Atsišliejo į sieną. Vyrai tebesikalbėjo kieme, jų balsai virto murmesiu, vangiu girtuoklių ginču. Jautėsi nusikamavusi. Ne pavargusi, ne – visą kūną lenkė prie žemės nepakeliama našta. Atsigulė ant lovos ir priglaudė metalinę dėžutę prie krūtinės.

Balsai. Miškas. Iš kankorėžiais nusėtos daubos pušimis kvepiantis vėjas neša tylią giesmę. Čiulba paukščiai. Kuž-

dasi medžiai. Tėvas spaudžia Svetlanos ranką. Jos mažas baltas kumštelis glūdi didžiulėje diržingoje jo saujoje. Giesmė tyli, nedrąsi, lyg iš po žemių, lyg trūktų žodžių. Jiedu prislinko prie daubos krašto ir pamatė proskynoje susispietusią grupę žmonių netoli medinės trobos. Svetlana žiūrėjo, kaip tėvas sveikindamasis pakelia ranką. Jo stambų veidą nušvietė šypsena.

Jis visada kalbėdavo tyliai. Bent ji jo rėkiančio neprisimena. Jie nulipo į daubą. Pro aukštų medžių viršūnes skverbėsi saulės spindulių pluoštai. Žemė po kojomis buvo minkšta, leisdamasi ji paslydo ant pušų spyglių.

– Nesivesk jos, – pasakė motina, kai jie susiruošė eiti. Ji pažvelgė į motiną. Smulkutė susitraukusi moterytė. Tėvas nieko neatsakė. Stovėjo į ją nugara ir neatsisuko. – Tai pavojinga. Jei milicija sužinos... Dievas žino, ką jie padarys.

– Dievas žino, – ramiai ir tyliai pakartojo tėvas. – Viskas Jo valioje.

Svetlana nepajuto, kaip užsnūdo, tvirtai spausdama prie krūtinės skardinę dėžutę. Rūdys nudažė jai skruostą.

Jis išsivedė ją kartu. Kaip ji džiaugėsi. Šiltas pergalės raudonis nutvieskė jai skruostus, kai ji atsuko nugarą motinai ir įspraudė ranką į tėvo delną. Išeidama Svetlana grįžtelėjo. Motina stovėjo koridoriuje kietai sučiaupusi lūpas, sukryžiavusi ant krūtinės rankas. Svetlana nusišypsojo.

Giesmė garsėjo jiems artinantis, žingsnius slopino storas spyglių kilimas. Trobos durys buvo atidarytos, ji išgir-

do neaiškų mechanizmo traškėjimą ir ūžesį. Spausdinimo mašina dirbo senukas, išsitepęs spaustuviniais dažais, jis išėjo iš trobos ir atsistojo prie durų, šluostydamasis rankas purvinu skuduru. Tėvas užgiedojo, jo balsas kaip paukščio giesmininko užpildė proskyną, įsiliejo į žmonių, atsisukusių jų pasveikinti, chorą.

Kai jie suklaupė, spygliai ėmė badyti jai keliukus. Ji prisiglaudė prie tėvo ir užsimerkė. Perkreipė veidą. Suraukė nosį. Nesiklausė melodingos dvasininko maldos. Tėvas apkabino ją. Staiga atsimerkusi ji pamatė, kaip pro šakas spraudžiasi paskutiniai besileidžiančios saulės spinduliai. Oras buvo rausvas, o prie žemės mėlynas.

Rankose jie nešė ką tik išspausdintas trobelėje knygas. Jos aitriai ir gaiviai kvepėjo. Knygas jie sukrovė ant užpakalinės automobilio sėdynės, ir uždaręs duris tėvas tamsoje pridėjo pirštą prie lūpų. Mūsų paslaptis, tarė jis. Niekam nesakyk, net mamai. Po dviejų parų jį suėmė.

Dvidešimt aštuntas skyrius

Rytą oras buvo audringas. Virš stogų plaukė tamsūs debesys, vėjas taškė į langus lietų. Skalbinių krepšys buvo tik vienas, ir tas pats nedidelis, todėl Svetlana darbą nudirbo greit. Ji rūpestingai supakavo švarius marškinius ir įkišo popierinį paketą į plastiko maišelį, kad nesušlaptų. Kai ji išėjo į vėtrą, į kiemą įsmuko Jonas. Saugodamasis vėjo, buvo pasistatęs apykaklę. Svetlana nudžiugo, kad išeina ir su juo nesusitiks.

Jonas pabarbeno į duris ir įėjo. Ivanas tysojo ant lovos, viena akim tingiai dėbčiodamas į televizorių. Jonas šlumštelėjo į krėslą.

– Maišelis, – tarė jis, lyg ką tik būtų prisiminęs. – Ką jinai su juo padarė?

Valandėlę Ivanas bukai spoksojo į jį.

– Popieriai, – priminė Jonas. – Mėlynas plastiko maišelis.

Ivanas papurtė galvą.

– Nenutuokiu.

– Vakar vakare jis vėl skambino.

Ivanas atsisėdo ir išsitraukė iš pakelio cigaretę. Neatrodė, kad girdi, kas jam sakoma, visas jo dėmesys buvo skir-

tas neryškiems Pietų Amerikos muilo operos vaizdams. Jonas apsižvalgė. Maišelio niekur nebuvo matyti. Jis pasilenkė ir žvilgtelėjo po lova.

– Jis nieko nepagailėtų, kad jį atgautų, – tarė Jonas.

Ivanas neatsakė.

– Manau, kad galėtų šiek tiek sumokėti, – atsargiai pridūrė Jonas. Ivanas atplėšė akis nuo ekrano. Įsistebeilijo Jonui į veidą. Prisidegė prie lūpos prilipusią cigaretę. Po valandėlės jo akys vėl nukrypo į ekraną.

– Kiek? – paklausė.

– Nedaug, nedaug, – suvapėjo Jonas. Svarstė, kokią sumą nurodyti. Jei pasakys didelę, Ivanas pats susidomės maišeliu. Jei pasakys mažą, Ivanas numos ranka. – Dvidešimt dolerių.

Ivanas atsisėdo. Priėjo prie televizoriaus ir jį išjungė. Padėjo cigaretę ant plautuvės krašto ir nusiprausė veidą vandeniu iš kibiro.

– Jei jis pasiūlys pinigų, rasiu, kur jinai jį padėjo, – tarė, šluostydamasis veidą rankšluosčiu.

– Gerai, – linktelėjo Jonas. Jis tebesidairė po kambarį, bet maišelio niekur nebuvo matyti.

Vos spėjo Jonas išeiti, o Ivanas vilkosi striukę, kai į duris kažkas pabeldė. Ivanas nekreipė dėmesio. Suradęs Svetlanos striukę, išvertė kišenes, ieškodamas pinigų. Kažkas smarkiai trenkė į duris. Jos sudrebėjo nuo smūgio.

– Svetlana? – pašaukė kažkieno balsas.

– Ko reikia? – piktai suriko Ivanas.

– Ieškau Svetlanos, – atsiliepė vyriškis už durų.

Ivanas metė striukę ant lovos. Nusikeikė. Jam reikia išgerti. Žengė prie durų ir atidarė jas. Prie sienos, vengdamas lietaus šuorų, glaudėsi pagyvenęs vyriškis. Žilus plaukus sutaršė vėjas, bet vilkėjo jis puošniais drabužiais, lyg būtų ką tik vakarieniavęs restorane. Akivaizdžiai ėjo aštuntą dešimtį, bet neatrodė ligotas, o akys buvo gyvos ir sumanios. Ivanas suvokė, kad žmogus svarsto, sakyti jam kažką ar ne.

– Jos nėra, – gižliai pasakė ir atsišliejo į durų staktą.

– A, – tarė vyriškis ir patylėjo. – Ar greit grįš?

Ivanas apsisiautė striuke. Vėjas nešė lietų į tarpdurį. Jis užsikosėjo.

– Iš kur aš galiu žinoti? – pareiškė, nes seniokas jį ėmė erzinti. Po pažastimi jis laikė nedidelį paketą.

– Ji nepasakė? Turiu jai darbo, – pasakė vyriškis ir parodė paketą.

– Kur pinigai? – paklausė Ivanas, neimdamas paketo.

– Sumokėsiu, kai išskalbs, – atsakė seniokas.

Ivanas įsmeigė į jį akis. Valandėlę jie stovėjo ir žiūrėjo vienas į kitą, paskui seniokas ištiesė paketą ir išsitraukė iš kišenės kelis litus.

– Prašom, – tarė jis. – Pasakykite Svetlanai, kad skalbinius paliko Steponas Daumantas. Jei ji atneš juos man į namus, sumokėsiu papildomai.

Ivanas linktelėjo ir sugniaužė saujoje pinigus. Paskui įsikišo į kišenę. Pavardė jam pasirodė girdėta, ir Ivanas trumpam susimąstė.

– Čia ką tik buvo užsukęs Jonas, tiesa? – paklausė Daumantas.

Kurį laiką Ivanas tylėdamas žiūrėjo į jį. Prisiminė. Valandėlę svarstė, ar nepasakyti ko nors apie popierius. Galbūt dar gautų pinigų. Bet dabar svarbiau išgerti. Mirtinai reikia.

– Taip, – atsakė. – Taip, buvo, o koks tavo reikalas?

Daumantas nusisuko veidu į audrą. Žengęs kelis žingsnius, atsigręžė ir dar kažką pasakė, bet Ivanas buvo jau uždaręs duris.

Kai Svetlana pavakare grįžo, Ivano nebebuvo. Ant lovos gulėjo Daumanto paliktas paketas su drabužiais. Jinai jį apžiūrėjo. Kairiame kampe jis buvo tvarkingai užrašęs pavardę. Ji atsisėdo ant lovos ir pasidėjo paketą ant kelių. Jis buvo atėjęs, bet jie apsilenkė. Apžiūrėjo patiesalą. Rodos, nejudintas. Padėjusi paketą, atsiklaupė ir pakėlė patiesalą. Lenta buvo savo vietoje. Paėmusi peilį, atsargiai iškėlė lentą ir įkišo ranką į tamsią ertmę. Tebėra. Ištraukė. Padėjo mėlyną maišelį ant lovos greta paketo su marškiniais. Jie buvo beveik švarūs. Vieni, rodos, tyčia suglamžyti.

Ji prisileido kibirą vandens iš radiatoriaus. Tučtuojau išskalbsiu, pamanė, ir vakare parnešiu sykiu su popieriais. Supylė į vonelę garuojantį vandenį ir sumetė Daumanto marškinius. Įsikniaubė į juos ir įkvėpė aitraus jo kūno kvapo, glamonėdama švelnų audeklą.

Dvidešimt devintas skyrius

Svetlana kabino Daumanto marškinius ant kieme ištemptos virvės, kai pasirodė Miša. Pamatęs ją susigūžė, įtraukė galvą į apykaklę ir nėrė pro duris. Svetlana prisegė paskutinius marškinius ir įėjo į vidų. Miša sėdėjo ant lovos, nenusivilkęs striukės, susiėmęs galvą rankomis.

– Miša?

Jis neatsakė. Svetlana pritūpė šalia, paėmė jį už rankų. Jis muistėsi, spausdamas rankas prie veido.

– Kas yra, Miša?

– Nieko – atsakė jis piktai ir karingai kaip vaikystėje. Paskui atsiduso. – Nieko, – pakartojo negyvu balsu.

Jis atsitiesė. Svetlana krūptelėjo. Paakys buvo ištinęs ir pamėlynavęs. Skruostas perrėžtas. Ant apatinės lūpos – sukepusio kraujo lašai. Ištiesė ranką, bet jis šūstelėjo atgal.

– Nereikia, – tarė.

– Kas atsitiko?

Jis atsistojo ir nuėjo prie lango.

– Nieko, – atsakė.

Stovėjo atsukęs jai nugarą ir žiūrėjo į gatvę pro plastiką ir mažą purviną stiklo kvadratą. Svetlana nesiartino. Ji atsisėdo ant lovos krašto. Kurį laiką tylėjo, paskui pakreipė galvą.

– Darbo nebėra.

– Nebėra?

Jis susikišo rankas į kelnių kišenes. Neatsisuko. Balse jau skambėjo ne pyktis, o tik neviltis.

– Aš netekau darbo. – Jis vėl patylėjo. – Statytojas turėjo finansinių sunkumų. Nieko nuostabaus, jis nekaltas. Prarado pinigus, kai žlugo bankas. Niekas nieko nepirko, visi iškart pareikalavo grąžinti skolas. Matulis pats atvažiavo į statybos aikštelę. Pažadėjo sumokėti ir nieko neatleisti iš darbo. Tik turėkim kantrybės.

– Šį rytą jis vėl atvažiavo, – Miša patylėjo. Žiūrėjo pro langą ir pirštais šluostė dulkes nuo stiklo. – Paskui pasirodė Kasymovo parankiniai. Verslui Matulis buvo pasiskolinęs pinigų iš Kasymovo. Jie liepė Matuliui nebesirodyti statybose. Pareiškė, kad Kasymovas reikalauja grąžinti skolą. Matulis bandė su jais tartis, bet tie banditai jo nesiklausė.

Jis nesąmoningai palietė skruostą.

– Kilo muštynės.

– Su Kasymovo vyrais? – paklausė Sveta.

Miša atsisuko nuo lango. Trūktelėjo pečiais. Svetlana nenuleido akių nuo sūnaus. Aštuoniolika metų. Ketverius dirba statybose. Atrodo kaip dvidešimt aštuonerių. Rankos raumeningos, į raukšlėtą veidą nenuplaunamai įsigėrusios statybų dulkės, akys piktos. Jai suspaudė širdį. Norėjo apkabinti jį ir priglausti prie krūtinės kaip mažą.

– Darbo bus, – tarė jis ir atsišliejo į palangę. Piktai nusijuokė. – Darbo per akis. Galbūt mus pasamdys Kasymovas.

Dienos šviesa pamažu geso, grindimis nusidriekė tamsūs šešėliai.

– Gausim pinigų, Miša, – tarė ji. – Gausim, kiek reikės.

– Tūkstantį dolerių? Iš kur toks tikėjimas šviesia ateitimi, mama? – Miša pasikasė pakaušį storu pirštu. – Be darbo? Iš kur mes gausim šitiek pinigų?

– Gausim, – tarė Svetlana. Palietė pirštais plastiko maišelį, gulintį ant lovos. Paglostė jį. – Sugalvosim kaip.

– Galėčiau ir vienas nusigauti į Angliją, – garsiai mąstė Miša.

– Be dokumentų? Tavęs neįsileis. Iškart grąžins atgal. Tik pinigus kelionei iššvaistysi.

– O čia ką veikti?

– Mes gausim pinigų. Gausim.

Išėjusi į lauką, pačiupinėjo marškinius, kurie vėjyje šoko polką. Dar drėgni. Nuėjo į parduotuvę ir už paskutinius Pumputienės duotus pinigus nusipirko duonos ir pieno. Grįždama namo pamatė Nikolajų, tyliai žaidžiantį senos žydų mokyklos griuvėsiuose.

Pastatas buvo sukrypęs, stogas įlūžęs, visi aukštai susmukę. Storos sijos karojo kaip sulaužyti šonkauliai. Langų vietoje žiojėjo skylės. Tačiau sienos tebestovėjo, pakumpusios kaip seni kareiviai, gegužės 9-ją prisimenantys žuvusiuosius.

Svetlana perėjo kelią ir sustojo prie ertmės, kur prieš karą buvo durys. Pašaukė sūnų. Išgirdęs jos balsą, Nikola-

jus pakreipė galvą. Jis tupėjo ant įsmukusių lentų krūvos ir kruopščiai apžiūrinėjo plytas ir dulkes. Nuskuodė į dar nesugriuvusio kambario tamsą. Svetlana, nusigandusi, kad jam ko neatsitiktų, įžengė pro durų angą ir ėmė kabarotis per šiukšles.

Pastato vidury buvo didelis kambarys, dabar dengtas vien tamsiais debesimis. Ant sienų buvo aiškiai matyti hebrajiški rašmenys. Ji daug metų gyvena name priešais, bet nė karto nebuvo įkėlusi kojos į šituos griuvėsius. Niekada nesiejo jų su praeitimi. Pamačiusi išblukusį, bet dar įskaitomą užrašą ant sienos, staiga suprato. Prisiminė metalinę dėžutę savo kambary. Graudų lobį.

– Nikolajau, – pašaukė.

Tamsoje išgirdo kažką bėgant, žemyn šūstelėjo šiukšlės, barškėdama nuriedėjo skardinė. Tyla. Ji įsižiūrėjo. Sūnaus niekur nė ženklo. Atsargiai ėmė slinkti prie tamsios durų angos, stengdamasi ką nors pamatyti tirštėjančioje prieblandoje.

– Nikolajau, – sušnibždėjo.

– Sveta! – pašaukė balsas iš gatvės.

Svetlana net pašoko. Apsisuko ir suklupo, užkliuvusi už nuogriuvų. Žiojinčioje durų į gatvę angoje stovėjo Jonas. Plačiai šypsodamasis. Jam virš galvos mirkčiojo gatvės žibintas, blyškiai apšviesdamas sudarkytą veidą. Svetlaną nupurtė šiurpuliai iš pasibjaurėjimo ir baimės. Ji pasilenkė ir čiupo pusplytę.

– Traukis, Jonai, – tarė tyliai, bet grėsmingai.

– Aš tik norėjau pasisveikinti, – atsakė jis tebesišypso-

damas. Pamojavo ir išlindo lauk. Išgirdo, kaip jis kikena, eidamas Pylimo gatvės link. Palaukė, kol nutilo jo žingsniai, ir išsiropštė iš griuvėsių.

Rūpestingai nusiplovusi rankas dubenyje, nukabino švarius marškinius. Įnešė juos į kambarį. Miša buvo išėjęs. Pastūmusi į šalį televizorių, užtiesė stalą švaria paklode ir juos išlygino. Dailiai sulankstė, suvyniojo į popierių ir perrišo paketą virvute.

Tik tada pažvelgė į lovą ir suvokė, kad maišelio nebėra. Iš pradžių negalėjo patikėti. Stovėjo kaip nudiegta ir žiūrėjo į sujauktą patalą. Tuščią. Jai apmirė širdis, iš neapsakomo siaubo pakirto kojas. Pasilenkė ir įsižiūrėjo į tamsią palovę. Įžiebė stalinę lempą ir apžiūrėjo kambarį. Visus kampus. Atidarė spintas, išvartė drabužių krūvas. Kaip beprotė nustūmė patiesalą, čiupo peilį, iškrapštė vinis ir pakėlė lentą. Atsigulė ant pilvo ir įkišo ranką į plyšį po grindimis. Vis gilyn ir gilyn į tuščią angą. Nieko. Dingo. Ji tai suprato tą akimirką, kai dirstelėjo į lovą ir nepamatė maišelio. Jau tada žinojo, kur jis. Ir kas jį paėmė.

Ji prispaudė kaktą prie šiurkščių medinių grindų ir ėmė verkti. Taip ją ir rado Nikolajus, po ketvirčio valandos įsmukęs į vidų.

Trisdešimtas skyrius

Medalis, žiedas, nosinė. Svetlana išdėliojo juos aplink. Kažkieno atminai. Dešinėje rankoje spaudė butelį degtinės. Pakėlė prie lūpų. Pauostė. Išgėrė. Kampe į tamsą bereikšmiu žvilgsniu spoksojo Nikolajus. Butelis atsiskyrė nuo jos lūpų. Tuščias. Iš lovos sviedė jį ant grindų. Išgirdęs netikėtą barškesį, Nikolajus krūptelėjo. Pakėlė akis. Valandėlę žiūrėjo į butelį, riedantį grindimis. Paskui vėl panėrė akis į šešėlius.

Jį išsivedė. Kai ji rytą pabudo, tėvo nebebuvo. Ji apsimetė, kad tai sapnas. Tada dar sugebėjo apsimesti. Gulėjo po antklode, klausėsi tylos ir įsivaizdavo, kad dar anksti. Kad tėvas dar miega. Kruopščiai sugalvojo, ką dieną veiks, kaip paprastai skirdama daug vietos tėvui. Neleido tylai jos įveikti. Nesigirdėjo jo balso, jo šliurių šlepsėjimo: guminis padas vėl atplyšo ir pliaukši į parketą koridoriuje. Ji tyčia kvėpavo negiliai, todėl neužuodė jo rytą surūkomos cigaretės kvapo, jo kavos aromato nesaties.

Kai ji galų gale nusimetė antklodę ir pripažino, kad laikrodis rodo teisingai, kai nusiprausė, keistoje tyloje

apsirengė ir nuėjo į virtuvę, vis dar galėjo patikėti, kad sapnuoja. Motina sėdėjo prie stalo paraudusiomis akimis, pabalusiomis lūpomis ir sutaršytais plaukais. Svetlana nieko nepasakė. Jos nežiūrėjo į akis viena kitai. Ji rūpestingai apėjo motiną, papusryčiavo. Suvalgė sviestainį, tokį jai aptepdavo tėvas. Susidėjo knygas į portfelį ir išėjo, tyliai uždariusi buto duris.

Klasėje buvo neįprastai tylu. Į ją įsmigo akys, atitrūkusios nuo vadovėlių. Ji kruopščiai rašė, smulkmeniškai tvarkingai vedžiodama raides. Mokytoja Sofija Petrovna stovėjo jai už nugaros. Ji tai jautė, bet nepakėlė akių. Tik kai Sofija Petrovna uždėjo ranką jai ant peties, pajuto, kaip ašarų gumulas kyla į paviršių, ir pabudo. Parkeris sudrebėjo rankoje, ir ką tik dailiai parašytas žodis dingo melsvame rašalo klanelyje. Viskas susiliejo, o širdį pervėrė toks skausmas, kad ji susirietė. Rauda įstrigo gerklėje, ir kurį laiką ji negalėjo kvėpuoti. Paskui ėmė taip gaikščioti, kad mokytojai per nugarą nubėgo šiurpuliai.

Sofija Petrovna paėmė ją už rankos ir išvedė iš klasės. Tą rytą ji prasėdėjo mažame mokytojų kambaryje, žiūrėdama į mišką anapus stogų. Pušų viršūnes siūbavo vėjas. Jis išdraskė šviesius skystus debesėlius ir išblukino juos šaltoje mėlynoje dangaus drobėje. Per pietų pertrauką Sofija Petrovna grįžo nešina mažu ryšulėliu. Atsisėdo ant žemos taburetės greta Svetlanos.

– Čia tau, – tarė ir padavė į rudą popierių suvyniotą paketėlį.

Svetlana paėmė. Išvyniojo iš šiugždaus storo popieriaus paveikslą. Nukryžiuotojo ikona.

– Tik niekam nesakyk, – perspėjo Sofija Petrovna. Svetlana išvydo nerimą jos akyse. Suprato, kad mokytoją ištiks

bėda, jei komunistų valdžia sužinos, kad ji dalija mokiniams šventus paveikslus.

– Nesakysiu, Sofija Petrovna, – pažadėjo ji.

Mokytoja paglostė jai plaukus. Svetlana žiūrėjo į Kristaus atvaizdą. Spalvos buvo ryškios ir šviežios, dangus mėlynas, Viešpats žibėjo auksu. Ikona buvo kupina gyvybės ir šviesos, nors ietimi perdurtam Išganytojui iš akių riedėjo kruvinos ašaros.

– Svetlana, tavo vardas susijęs su šviesa, – prabilo Sofija Petrovna.

Svetlana linktelėjo.

– Šiuo sunkiu metu teik šviesą aplinkiniams, mamai.

Svetlana susiraukė, bet linktelėjo iš pagarbos mokytojai. Kristaus atvaizdą ji vėl suvyniojo į popierių ir paslėpė portfelyje.

Švytinčią ikoną ji pakišo po tvarkingai sulankstytų drabužių šūsnimi komodoje prie lovos. Vakare atsiklaupusi pasimelsti kaip ją buvo išmokęs tėvas, išėmė ir pasidėjo priešais. Išgirdusi motinos žingsnius, greit pakišo šventą paveikslą po antklode, nebaigusi maldos už tėvą.

Tarpduryje stovėjo motina.

– Ilgai netruks, – tarė ji. – Jis greit grįš. Po kelių savaičių, daugiausia po mėnesio ar dviejų.

Motinos balsas virpėjo. Svetlana atsirėmė kakta į lovą. Klausėsi, kaip artinasi motina. Ji ištiesė ranką, drebančiais pirštais palietė petelius. Net per naktinius Svetlana jautė, kokie šalti motinos pirštai. Ji greit atsistojo ir pasitraukė. Šmurkštelėjo po antklode ir atsuko motinai nugarą. Valandėlę motina tylėdama stovėjo šalia, paskui išėjo, užge-

sinusi šviesą. Prie kojų Svetlana pajuto šaltą kietą ikonos rėmą. Išsitraukė ją ir prispaudė prie krūtinės.

Tėvas negrįžo. Nei po kelių savaičių, nei po poros mėnesių. Spalio pabaigoje atėjo laiškas. Jis mirė nuo laiku nenustatytos skrandžio opos komplikacijų. Tai jai paaiškino motina, pasisodinusi virtuvėje už stalo, kur kiekvieną rytą pusryčiaudavo ir surūkydavo pirmą cigaretę jis, slėpdamasis už „Izvestijų".

Ji nežiūrėjo į motiną. Ir nepasakė nieko, kai plonos motinos lūpos galų gale susičiaupė.

– Sveta, – tarė motina. Ištiesė ranką per stalą. – Sveta.

– Tai tu kalta, – išrėžė ji motinai, iš paskutiniųjų valdydamasi. – Tu kalta. – Pažvelgė motinai į akis. Piktdžiugiškai gardžiavosi skausmu, atsispindinčiu jos mažose akytėse. Įgijo jėgų suvokusi, kad gali ne tik būti skaudinama, bet ir skaudinti. – Tu jį nužudei, – pareiškė. Apsisuko ir išėjo.

Ji verkė miškelyje, suvargusiame gluosnių, beržų ir klevų guote, atokiau nuo daugiabučių. Širdį draskė praradimo skausmas ir glostė mintis, kad užgavo motiną. Tai ji išdavė. Nieko nesakyk, liepė tėvas, ir ji nepasakė, tai buvo jų paslaptis. Bet motina išdavė, drebėdama dėl savo kailio, išsigandusi mokyklos partinės organizacijos sekretoriaus grasinimų, – tai Svetlana sužinojo vėliau.

Svetlana paėmė žiedą, medalį, nosinę ir vėl sudėjo į skardinę dėžutę. Dirstelėjo į ąsotį po purvinu Kristumi, bet butelio jame nebuvo.

– Nikolajau, – pašaukė. Sugraibė kišenėje smulkių monetų. – Nupirk man butelį.

 Jis paėmė pinigus maža rankele ir išnyko tamsoje.

Trisdešimt pirmas skyrius

Degtinė padėjo jai prastumti naktį. Kai Ivanas grįžo, ji miegojo. Rytą jis buvo įsitempęs. Vaikščiojo po kambarį iš kampo į kampą ir vis žvilgčiojo į laikrodį. Svetlana žiūrėjo į jį iš lovos. Galva buvo sunki, o visą kūną skaudėjo.

– Klausyk, – galų gale pasakė Ivanas – Turi ateiti Jonas. Pasakyk jam, kai ateis, kad šįvakar turim susitikti.

Ji linktelėjo. Kai jis išėjo, išsiropštė iš lovos. Prie durų gulėjo krūva drabužių, ir ji žinojo, kad turi juos išskalbti, bet negalėjo prisiversti atsitempti iš kiemo didelės skardinės vonios. Užsivirino vandens arbatai, paskui susirado nebaigtą gerti degtinės butelį. Užsuko dujas ir vėl griuvo į lovą.

Abi, Svetlana ir jos motina, aplenkdavo viena kitą iš tolo. Budrios. Nepatiklios. Iš pradžių motina nedrąsiai tiesdavo liesą, į paukščio koją panašią ranką, nepratusią glamonėti. Svetlana išsiviepusi atšokdavo. Atvirai jį motinos nebepuolė. Bet neapykanta augo. Motina nebegalėjo mokytojauti, nors ir parašė vyrą smerkiantį laišką į vietos laikraštį, bet paskui gavo darbo parduotuvėje.

– Nieko tu nesupranti, – vieną vakarą ėmė kūkčioti

motina, įveikta žiaurios tylos. – Ką tu nutuoki? Ką tu gali suprasti? Tu vaikas, ką tu išmanai apie tokius dalykus?

Ji stovėjo vidury virtuvės, apie paraudusias akis susimetė raukšlelės. Veidas buvo suvytęs ir be laiko susenęs. Blyškią odą išvagojo gilios raukšlės. Nuo ašarų veidas persikreipė. Svetlana pakilo nuo stalo ir atsuko jai nugarą. Priėjo prie durų ir atlapojo. Vėsus vėjelis ėmė draikyti jai plaukus. Motina rypavo. Sulojo šuo, ir ji išgirdo, kaip švilpia vėjas, niršiai blaškydamas medžių viršūnes.

Kai degtinės nebeliko, ji užsnūdo. Kai vėl pabudo, galva ūžė, liežuvis buvo pabrinkęs, o burna išdžiūvusi. Reikia išgerti. Išsirito iš lovos. Kišenės buvo tuščios, ir nors ji uoliai apieškojo įskilusį ąsotį, kuriame kartais slėpdavo pinigus, nerado nieko.

Iš skausmo ėmė mirgėti akyse. Ji susiėmė galvą ir susimąstė. Atsargiai atsikėlė ir priklaupė prie šlamšto krūvos kampe. Delsė. Pakėlė sujauktus drabužius, sulaužytus žaislus, suskilusią dėžę, plytą. Vokas tebebuvo. Ji vėl delsė. Prispaudė pirštus prie akių, kad skausmas atlėgtų. Nelanksčiais pirštais atplėšė voką. Apsilaižė, mėgindama sušlapinti lūpas, ir ištraukė dešimties dolerių banknotą. Apsidairė. Kambarys jau skendėjo prieblandoje. Kampuose susitelkė šešėliai. Ji sugniaužė banknotą saujoje, padėjo voką į vietą ir užvertė šiukšles ant viršaus. Banknotą įsikišo į kišenę.

Ji įsibruko į seną striukę, išėjo į kiemą ir uždarė duris. Valandėlę delsė, ilsėjosi, atsirėmusi nugara į duris. Kišenėje stipriai spaudė gurgždantį banknotą. Šv. Stepono gatve nuėjo į Pylimo gatvę ir perkirtusi ją atsidūrė Senamiesčio centre.

Vakaras buvo ankstus, ir „Trijuose drauguose“ lankytojų netrūko. Svetlana pastebėjo kreivą padavėjos žvilgsnį, kai prasispraudė pro duris. Padavėja, anksčiau jos matyta tualete, niuktelėjo apsauginiui alkūne ir parodė į ją. Apsauginis linktelėjo, bet nepajudėjo. Svetlana surado laisvą staliuką kampe.

Joną ji pastebėjo tik tada, kai jis atsistojo priešais.

– Sveta! – džiaugsmingai pasisveikino. Buvo girtas kaip žemė. Atsirėmė į stalo kraštą, kad nepargriūtų.

Svetlana sustingo. Jos rankos po stalu susigniaužė, nagai įsikirto į delnus.

– Ko nori, Jonai?

– Ko noriu? Nieko. Ketinu prasimanyti šiek tiek pinigų. – Jis kreivai, šlykščiai išsiviepė ir patapšnojo sau per nosį. – Tau pasisekė, – sukikeno ir čiupo jai už peties bukais pirštais. Mirktelėjo, perkreipdamas veidą. – Pavaišinti? Atsilyginsi paskui.

Svetlana nušveitė jo ranką nuo peties. Sukando dantis, tramdydama siutą.

– Klausyk, Sveta, nesišakok, – tarė jis, nė kiek nesutrikęs. Perėmė iš vienos rankos į kitą mėlyną maišelį. Sveta jį iškart pažino.

– Sutrauka, – dusdama išspaudė. – Tu jį paėmei.

Jis plačiai nusišypsojo.

– Atiduok, Jonai, – tarė ji žemu, drebančiu iš pykčio balsu.

Jis papurtė galvą.

– Tu jį pavogei, – ji ėmė šaukti. – Atiduok.

Jonas sukikeno. Užsikišo paketą už nugaros. Svetlana atsistojo. Nebuvo žemesnė už Joną. Jos veidas paraudo iš pykčio.

– Jis mano, Jonai, – suriko ji. – Grąžink.

Ją nutvėrė kažkieno ranka. Apsauginis. Jis greit ir vikriai nuvilko ją prie durų, jai nespėjus ištarti nė žodžio. Prie durų stovėjo padavėja, paniekos iškreiptu veidu.

Lauke jis ją paleido. Svetlana atsisuko jam įspirti. Jis ją atstūmė viena didele ranka. Už jo nugaros ji išvydo iš baro išslenkantį Joną su bjauriu vypsniu lūpose. Paliko ramybėje apsauginį ir puolė Joną. Šis nusvirduliavo per žolę.

– Atiduok, šiukšle, – suriko ji.

Jis pamosavo paketu ore.

– Ką, šitą? – tyčiojosi. – Tau šito reikia?

Dusdama jinai jį pasivijo. Ištiesė ranką prie paketo, bet jis nerangiai jai trenkė. Nusitašęs nenumatė smūgio jėgos. Tačiau buvo labai patenkintas, kai ji suklupo ant kelių, gaudydama orą.

– Žinai ką, – tarė linksmai. – Aš tau jį atiduosiu.

Svetlana tebeklūpodama pakėlė akis.

– Už nedidelį užmokestį, – pridūrė jis.

– Aš neturiu nė cento, – atšovė ji. – Be to, kam man mokėti už daiktą, kurį iš manęs pavogei?

– Man nereikia pinigų, Sveta, – atsakė jis.

Ji pamatė geismą jo akyse. Pamatė, kaip kilnojasi jo krūtinė. Susimąstė. Kelios minutės darbo, ir atgaus rankraštį. Tada nueis pas Daumantą. O Daumantas... galbūt Daumantas galės padėti.

Jonas šiurkščiai perbraukė ranka jai per skruostą.

– Gali imti, jei nori. Tik deramai atsilygink.

Ji linktelėjo ir atsistojo.

Trisdešimt antras skyrius

Jonas užvirto ant jos taip, kad ji net susverdėjo. Buvo visiškai nusileses ir sunkiai bepaėjo. Trokšdama kuo greičiau jo atsikratyti, Svetlana įsikibo Jonui į parankę ir nuvilko tamsiomis gatvėmis. Kieme jis suklupo ir pargriuvo, parversdamas ir ją. Ji nusibrozdino kelius. Mėlynąjį maišelį jis laikė tvirtai, pirmykštis godulys buvo stipresnis už girtuoklio nerūpestingumą.

Kambaryje buvo gedulingai tamsu, trošku ir šalta. Svetlana neuždegė žiburio, tamsoje bus lengviau negu apšviestai blausios lemputės.

– O išgerti? – subliuvo Jonas, įsitaisydamas ant lovos.

– Neturiu.

Svetlana iškart čiupo jam už kelnių, bet Jonas ją atstūmė.

– Noriu išgerti, – užsispyrė. – Burnoje kaip prišikta.

Svetlana apdaužytu puodeliu pasėmė iš kibiro vandens ir padavė. Jis gurkštelėjo ir susiraukė tamsoje.

– Bandai mane nunuodyti?

Svetlana gūdžiai nusijuokė.

– Jei turėčiau nuodų, nunuodyčiau.

Ji atsiklaupė prie lovos, pasilenkė ir stvėrė užtrauktuką. Jis sulaikė jos ranką ir pagrasė storu pirštu. Buvo tamsu, todėl jo akių ji nematė.

– Ko? – nekantriai tarė.

– Žinai, už kiek ruošiausi jį parduoti? – paklausė jis. Svetlana neketino derėtis, todėl nieko neatsakė. – Už šimtą dolerių, – pasigyrė Jonas. – Daumantas nieko nepagailės, kad tik jį atgautų. Pažadėjo man sumokėti šimtą dolerių. Manau, kad šimtas dolerių – neblogas uždarbis.

Svetlana papurtė galvą.

– Nieko nebus, Jonai, – sušnibždėjo ji. – Nieko nebus.

Jis greit atsistojo, remdamasis į jos galvą ir nepaleisdamas mėlyno plastiko maišelio iš po pažasties, lyg tai būtų degtinės butelis. Ji čiupo jį už striukės. Jis pastūmė ją, ji suklupo ir pargriuvo ant grindų. Po valandėlės jis jau gulėjo ant jos, spausdamas ją prie kėdės kojos.

– Linksmiau, Sveta, – tarė jis. – Argi už tokius pinigus nenusipelniau malonumo?

Jis nerangiai plėšė nuo jos rūbus, bet jam nelabai sekėsi.

Svetlana aiktelėjo. Jis buvo sunkus, o kėdės koja įsirėžė į nugarą.

– Palauk, atsikelsiu, – tarė ji. – Įsitaisyk patogiau.

Jis paleido ją, ir ji pakilo nuo grindų. Apsipraustė veidą šaltu vandeniu iš kibiro. Įkvėpė oro. Sugirgždėjo lovos spyruoklės, Jonui gulantis. Ji užsimerkė ir prispaudė kaktą prie sienos. Klausėsi, kaip gatvėje ūžia mašinos. Kaip kažkas šnekasi, nors per storą drėgną plytų mūrinį nebuvo galima suprasti žodžių. Susitaikė su likimu ir priėjo prie lovos.

Iškart paaiškėjo, kad jis per daug prisilakęs. Nusivylęs ėmė skųstis, bet ji niekuo negalėjo jam padėti. Pavargusi atsistojo ir paliko jį grabaliotis. Prisidegė cigaretę ir žiūrėjo pro mažą nešvarų langelį į kiemą. Jonas išsiropštė iš lovos ir apsimovė kelnes.

– Bjauri šliundra, – subambėjo.

Svetlana atsisuko ir ištiesė ranką į plastiko maišelį lovos gale. Pastebėjęs jos judesį, Jonas žaibiškai stvėrė rankraštį.

– Duok! – įtūžo Svetlana.

– Ko tu nori? – piktai suriko Jonas.

– Duok maišelį.

– Atsipisk.

– Tu sakei...

– Sakiau, kad turi už jį užmokėti.

– Ar aš kalta, kad tau nestovi?

Ji piktai griebė Joną už švarko ir trūktelėjo. Jis keikdamasis grūmėsi. Siauras gatvės žibinto šviesos pluoštas pro išdaužtą langą krito jam ant veido. Ji sugniaužė stipriau, net krumpliai pabalo. Po šiurkščia apdraskyta oda išryškėjo raumenys ir kaulai, todėl rankos pasidarė panašios į paukščio kojas. Švarko audinys plyšo, ir jis ištrūko. Ji vėl pabandė jį nutverti, bet jis kaipmat atsidūrė prie durų.

– Tai tu tikrai patikėjai, kad aš tau jį atiduosiu, kvaiša kale? Kurių galų aš jį tau atiduosiu? Gal tavo kušys auksinis? Tikai tik vienam dalykui, o dabar ir jam nebetinki.

Jinai jį pašaukė, balsas tyliai, bet aiškiai nuskambėjo tamsoje. Pamatė tarpdury jo neaiškų siluetą ir išgirdo juoką. Vilkdamas kojas per akmenis, jis nušliurino tamsiu kiemu.

Prie plautuvės gulėjo virtuvinis peilis. Jo ašmenys švytėjo blankioje šviesoje. Sugniaužusi peilį, ji išsmuko į tamsą paskui jį. Jis stovėjo prie sienos, gaubiamas tamsaus šešėlio. Šlapinosi. Ji išgirdo, kaip į akmenis tyška šlapimas. Krūptelėjo, kai atsisukęs pamatė ją už nugaros. Kai išvydo jos veido išraišką ir gatvės žibinto šviesos žaismą ant ilgų peilio ašmenų, šypsena nuo jo veido dingo. Ji lėtai prikišo peilio galą jam prie kaklo. Jos ranka drebėjo. Ji pamatė, kaip baimė blyškina jo skruostus, atsispindi akyse. Prispaudė peilį jam prie kaklo. Jonas žingtelėjo atgal, koja ištaškydamas šlapimą.

Jis sunkiai alsavo. Ji matė, kaip greitai kilnojasi jo krūtinė. Kaip sparčiai šokinėja Adomo obuolys. Suprato, kad dabar reikia durti, kad pakaks vieno ryžtingo smūgio. Susvyravo. Jis staigiai išmušė peilį jai iš rankos. Jis nutarškėjo per akmenis. Ji pasilenkė paimti peilio, o jis pabėgo. Sukišo pirštus į šiltą šlapimą ir pasibjaurėjusi atitraukė ranką. Kai atsitiesė, jis jau ėjo iš kiemo. Kartą dirstelėjo per petį, pamatė, kad ji neatsilieka, ir žengė į gatvę.

Į namo sieną kruša pasipylė žvyras. Sucypė automobilio padangos. Pasigirdo duslus dunkstelėjimas ir slopus nustebęs riksmas. Kelias akimirkas buvo tylu, paskui automobilio variklis vėl sukriokė ir nušvilpė siaura gatvele. Ji sustojo šešėlyje. Sustingo. Paskui pamažu apsisuko ir pro įlinkusius medinius laiptus nuėjo į kambarį.

Nepasižiūrėjo pro langą, kuris išeina į gatvę. Stovėjo nugara į duris, rankomis užsidengusi veidą. Išsivėmė į plautuvę. Nusišluostė nuo lūpų tulžį ir griuvo ant lovos.

Trisdešimt trečias skyrius

Aušros Vartuose žmonių buvo jūros marios. Svetlana prasibrovė pro būrį lenkų ir užkopė laiptais. Gatvėje pūtė šaltas vėjas, o viršuje buvo šilta ir stipriai kvepėjo smilkalais. Ji nusilenkė Madonai, nedrįsdama pakelti akių į jos gražų veidą. Ją stumdė iš abiejų pusių, nes ir kiti maldininkai troško įsiveržti į ribotą erdvę.

– *Przepraszam.*

Atsiprašau.

– Pasitraukit toliau, čia maža vietos.

Jos kaktą išmušė prakaitas. Užsimerkė. Sunėrė rankas. Žmonių prisirinko tiek, kad atsiklaupti nebuvo kur.

Aplink sūkuriavo įvairiomis kalbomis kalbantys kūnai. Pokštai, maldos, prašymai. Reikėjo atvažiuoti vėliau. Autobusas išvyksta penktą. Aš meldžiausi pernai. Čia buvo Šventasis Tėvas, aš jį mačiau. Stebuklas. Prie lango. Mano sūnaus koja. Kiek čia žmonių. Neapsakomas jausmas. Jis išgijo, garbė Dievui ir Švenčiausiajai Mergelei. *Przepraszam. Przepraszam.*

Ji atsirėmė į sieną. Per minią prasibrovė prie lango. Atidarė ir giliai įkvėpė vėsaus oro. Galvoje prašviesėjo. Atsirėmė alkūnėmis į palangę ir susiėmė galvą rankomis.

Vakar vakare išėjo į gatvę tik po valandos. Gulėjo ant lovos ir klausėsi. Praeiviai, greitoji pagalba, policija. Tylūs balsai, paskui vėl nakties tyla, trikdoma tik troleibusų ūžimo, vieno kito automobilio burzgesio, girtuoklio rėkalojimo. Popieriais buvo nuklota visa gatvė. Ji rūpestingai juos surinko – suplėšytus, suglamžytus, purvinus. Kai kuriuos pakėlęs šokdino vėjas, rodos, kad jai būtų sunkiau sugauti. Surinko visus ir įnešė į vidų.

– Jums negera?

Jai už nugaros stovėjo kunigas. Ji papurtė galvą ir nusisuko nuo lango. Ką tik išvažiavo lenkų autobusas. Liko kelios klūpančios senės. Jos uoliai žegnojosi ir po nosim be paliovos šnibždėjo maldas, švapsėdamos bedantėmis burnomis. Ji žvilgtelėjo į Madoną. Jos drabužis švytėjo žvakių šviesoje, karūna žėrėjo. Palenkusi galvą ir sunėrusi rankas, Dievo Motina klausėsi maldų.

– Atleisk man, – šnibždėjo Svetlana. – Atleisk. Juk dėl jo. Dėl Mišos. Tu supranti, ką reiškia išsižadėti savęs vardan sūnaus...

Trisdešimt ketvirtas skyrius

Kai Svetlana išlipo iš autobuso priešais geležinkelio stotį, buvo tamsu. Aplink grupėmis šlaistėsi taksi vairuotojai, o gatve vaikštinėjo kelios merginos, apsikabinusios pečius, kad būtų šilčiau. Ji trumpam stabtelėjo stoties kavinukėje. Sumokėjo penkiasdešimt centų senei, sėdinčiai prie durų į tualetus, o dar už penkiasdešimt centų gavo kelis lapelius šiurkštaus pilko tualetinio popieriaus. Žiūrėdama į apmusijusį veidrodį, nusivalė veidą sudrėkintu tualetiniu popierium. Pakedeno plaukus, švelniai masažuodama pirštų galais pabandė išlyginti veide kai kurias raukšles. Rūpestingai pasidažė lūpas.

Veidrodis buvo deformuotas, atspindėjo jos figūrą neryškiai ir iškreiptai. Svetlana vilkėjo Pumputienės dovanota suknele. Sulygino žėrinčius blizgučius ant krūtinės. Pastebėjo, kad jos rankos vienų mėlynių. Timptelėjo žemyn rankoves, norėdama paslėpti gelsvai rudas dėmes.

Ji išmetė drėgną popieriaus gumulėlį į šiukšlių dėžę ir dar kartą save apžiūrėjo, ne tiek graužkdamasi dėl išvaizdos, kiek trokšdama atitolinti tą akimirką. Paskui išėjo. Žingsniavo Kauno gatve į barą, kur ras jį, nekreipdama dėmesio į

vairuotojų žvilgsnius, į dygias vertinančias merginos, kurią aplenkė prie sankryžos, akis. O paskui tarpduryje pamatė nuo vėjo besislepiančią Rūtą. Svetlana sudvejojo. Trylikametės akys buvo įsmeigtos į tamsą. Už šimto žingsnių raudonai švytėjo baras. Jos žvilgsnis nuo baro nukrypo į mergaitę, susigūžusią šešėlyje. Rūta parodė jai nešvankų ženklą.

– Atsipisk.

Svetlanai buvo trylika, kai ji laimėjo paskutinę nebylią, karčią partiją prieš motiną. Pabėgo. Ją sugavo ir grąžino namo. Ji vėl pabėgo. Trylika metų. Bute, kur ji apsigyveno su atsitiktine pažįstama, prie jos ėmė kibti vyrai. Jie juokėsi. Geležiniai dantys, degtinės smarvė iš burnos. Langas buvo atdaras. Ji susigūžė ant sofos, apsikabino liesas kojas. Apie seksą nežinojo nieko, tik, kad jiems jo reikia. Lauke buvo tamsu. Ji nežinojo, ar toli žemė. Puolė prie lango, kai vyriškis atsisegė diržą, kai ji išgirdo jų juoką ir pamatė jų akis. Nukrito ant šono. Skausmas nusmelkė visą kūną, paralyžiavo. Ji pakėlė akis ir pamatė lange jų veidus. Jie žiūrėjo į ją, verkiančią žolėje, ir juokėsi.

– Atsipisk, – pakartojo Rūta.

Svetlana nusisuko. Koja už kojos patraukė prie baro. Išgirdo vienodą muzikos bumbsėjimą. Negarsų juoką. Durys atsidarė, garsai išsiveržė į gatvę.

Už prekystalio stovėjo Mindaugas. Ji įsitaisė ant taburetės. Jis grįžtelėjo. Ji nepasisveikino. Jis pasiūlė jai išgerti. Taurę saldaus „Alitos“ šampano.

– Man reikia pinigų, – tarė ji.

Jis linktelėjo.

– Dabar kiti laikai, – tarė šyptelėjęs. – Amerikiečiai ir vokiečiai „Lietuvos“ ir „Gintaro“ viešbutyje – ne mūsų nosiai.

– Žinau, – linktelėjo Svetlana.

Ji paragavo šampano. Nepasijuto nei geriau, nei blogiau. Greit išgėrė. Jos veido netemdė liūdesys. Matė save baro veidrodyje už degtinės, spanguolių trauktinės, angliško džino ir „Grant's“ viskio butelių. Atrodė geriau negu stoties tualete. Pabandė šyptelėti ir liko beveik patenkinta rezultatu. Kai statė taurę ant baro, ranka sudrebėjo ir vos jos neapvertė.

III

RACHELĖ

Lenkija

1938

Trisdešimt penktas skyrius

1938 metų vasarą aš gyvenau mažame kaimelyje į vakarus nuo Vilniaus, arba Wilno, kaip jis tada buvo vadinamas. Mūsų sodyba buvo kaimo pakraštyje. Kalvota ganykla nuo namo leidosi prie upės, kur žvejodavom upėtakius. Už upės prasidėjo miškas. Žalialapiai medžiai slėpė kalvą ir saugojo, atkirto nuo pasaulio kaimą, apriesdami jį. Vienintelis kelias vingiavo miško viduriu, vasarą pilkas ir dulkėtas, žiemą išmuštas vėžių, gūdus ir nepatikimas. Jis vedė į pietryčius, į Lenkijos sostinę, o už penkiasdešimties kilometrų į šiaurę stovėjo senovinė Lietuvos sostinė Vilnius.

Birželis buvo karštas. Saulė patekėjo anksti. Ji pakilo virš miško ir prasiskverbė pro purvinus palėpės, kurioje miegojau, langelius. Ji mane pažadino, ir valandėlę gulėjau nejudėdamas, jausdamas, kaip jos pirštai glosto veidą tarsi senelė lygiomis ir sudiržusiomis nuo senatvės rankomis.

– Sūnau, – pašaukė motina.

Nusimečiau antklodę ir pasirąžiau. Čiupau šiltus drabužius ir išbėgau lauk. Ankstus rytas buvo gaivus, žolėje saulės nutvieksti it deimantai žėrėjo rasos karoliukai. Sau-

lė, tokia šilta per mano kambario langą, dar nespėjo sušildyti oro po giedros šaltos nakties. Pušyno aromatas buvo aitrus ir gaivus. Giliai įkvėpiau. Tolumoje išgirdau maurojant galvijus. Pasukau taku į ganyklą, kur buvo pririštos karvės, kojos slidinėjo šlapia žole, batus greit permerkė rasa. Niūniavau melodiją, išvakarėse girdėtą per radiją. Melodija buvo lenkiška. Po karo mūsų kaimas atiteko Lenkijai, nors dauguma gyventojų buvo lietuviai arba žydai, lenkų tik vienas kitas.

Karvių tešmenys buvo pritvinkę, ir jos irzliai mūkė. Paglosčiau lygius šiltus Ramunės šonus ir nuraminau ją. Pienas putodamas ištryško į šaltą metalinį kibirą. Palengvinęs karvių tešmenis, pasukau atgal į namus, teliūškuodamas garuojančiu kibiru. Smulkios pievų gėlės pradėjo skleistis prieš saulę, o prie upės pamačiau stypinėjant garnį. Prie namo durų, kalvos pakraštyje, stovėjo ir retais dantimis šypsojosi senelė, žiūrėdama, kaip žingsniuoju taku. Kaip visada juodais drabužiais. Nuo tada, kai vyras žuvo kare, ji vilkėjo juodai.

Pastačiau kibirą ant žemės ir patryniau delną. Stovėdamas greta senelės, žvelgiau į ryto vaizdą džiugiai kaip vaikėzas, žinantis, kad netrukus paliks šias vietas. Tai buvo visas pasaulis, kokį pažinojau. Taikus pasaulis. Idiliškas.

Mano tėvas, kad ir ūkininkas, buvo apsišvietęs žmogus. Prieš karą, kai mus buvo okupavę rusai, jis skaitė draudžiamus laikraščius ir turėjo lietuviškų knygų bibliotekėlę. Tėvas buvo sukrėstas, kai šį kraštą užėmė lenkai. Bet jis buvo
 praktiškas verslo žmogus, todėl, nors ir puoselėjo dides-

nės, vieningos Lietuvos viltį, atsidėjo ūkiui ir iš paskutiniųjų stengėsi mane išmokslinti tikėdamasis, kad tapsiu gydytoju arba advokatu. Labai stengiausi jo neapvilti. Uoliai mokiausi ir įstojau į Vilniaus universitetą.

Paskutiniai mėnesiai kaime buvo malonūs ir kupini būsimo ilgesingo išsiskyrimo. Dirbau tėvo ūkyje, džiaugiausi nuo darbo skaudančiais raumenimis, džiaugiausi paukščių čiulbesiu, o popiet klajojau niūrioje senų miškų tyloje. Vakare eidavau prie upės, kur susirinkęs kaimo jaunimas žvejodavo, kalbėdavosi ir dainuodavo, kol virš miško patekėdavo mėnuo.

Parnešęs motinai šiltą šviežią pieną, pasisėmiau puodelį pusryčiams. Atsisėdau virtuvėje prie seno suraižyto stalo ir skubiai sušlamščiau kelias riekes rupios juodos duonos su sūriu. Diena bus graži, ir aš neketinau tuščiai praleisti nė vienos akimirkos. Vėl išsmukau į saulėkaitą ir pasukau prie dulkėtojo kelio, kur buvau susitaręs susitikti su dviem buvusiais moksladraugiais.

Pamačiau, kad Janas jau laukia pakelėje, mėto akmenis į stovintį malūno tvenkinio vandenį. Pamatęs mane, sveikindamas kilstelėjo ranką. Griuvau šalia jo ant žolės ir atsiguliau aukštielninkas, kad galėčiau matyti aukštą mėlyną dangų. Valandėlę gulėjome tylėdami.

– Ką šiandien veiksim? – paklausė Janas ir įmetė į tvenkinį dar vieną akmenį. Akmuo garsiai pūkštelėjo panirdamas į nebegyvą vandenį. Geidulingai sukvarkė varlė. Aukštų kelią apaugusių medžių viršūnės beveik nejudėjo, ankstaus ryto vėsos neliko nė pėdsako. Saulė kepino, dulkėtas kelias mirgėjo nuo karščio.

– Mendelis turi darbo. Prašė ateiti.

– Dirbti žydui?

– O kas čia tokio, kad jis žydas?

– Velnio šūdo! – nusikeikė Janas ir su panieka nusispjovė ant žolės.

– Nustok, – sumurmėjau ir piktas apsiverčiau ant pilvo. Senasis Mendelis gyveno sodyboje kaimo pakraštyje, už kokių trijų kilometrų nuo mūsiškės. Klestintis senas žydas, pradėjęs septintą dešimtį. Jo sūnus, vadinamas jaunuoju Mendeliu, buvo kalvis. Kalvė stovėjo kaimo vidury, bet jis su vaiku iki šiol gyveno pas tėvą. Jaunojo Mendelio duktė buvo juodaplaukė, liekna ir man atrodė paslaptinga. Sėdėdama klasėje, ji žiūrėdavo pro didelius dulkėtus langus į mišką anapus laukų. Mano akys irgi nukrypdavo ten pat ir pasiklysdavo tarp tamsių medžių.

– Kristaus žudikas, – pareiškė Janas. Perbraukė ranka per trumpus šviesius tipiško lenko plaukus.

Po pamokų Rachelė pasikišdavo knygas po pažastimi ir lėtai žingsniuodavo dulkėtu keliu į kaimą. Aš eidavau namo pro jos tėvo kalvę ir matydavau, kaip ji sėdi, atsišliejusi į medines duris. Jos tėvas augino didžiulę, juodą, karingai atsikišusią barzdą. Jis buvo komunistas ir kaime skelbė savo pažiūras. Kai tėvas pirmą kartą nusivedė mane į kalvę pakaustyti arklio, susigūžiau kampe. Žaizdras metė kambaryje pragariškus šešėlius. Jaunasis Mendelis pasišiaušusia barzda stovėjo kalvės vidury su didžiuliu mediniu plaktuku pajuodusioje rankoje. Ant raukšlėtos kaktos sužvilgo prakaitas, kai jis galingais smūgiais ėmė daužyti pasagą.

– Jaunasis Mendelis – geras žmogus, – tarė tėvas, kai ėjome namo. – Dirba kaip sau už įkandamą kainą. Ne taip, kaip sukčiai lenkai.

Išėjusi iš tėvo kalvės, Rachelė traukdavo per laukus namo. Ji paprastai praeidavo pro mišką, o aš sekdavau jai iš paskos.

– Jis turi kažkokią stebuklingą galią, – pasakė ji vieną dieną, kai sėdėjom po beržu. Vešlioje žalioje žolėje gulėjo pabirę mūsų vadovėliai. Skaičiau jai ilgą iškriką Baranausko poemą, įkvėptą gūdžių senovės Lietuvos miškų.

– Kartais miškas mane gąsdina, – tarė ji. – O kartais atrodo pati saugiausia vieta.

Aš linktelėjau. Dažnai būdamas su ja nežinodavau, ką atsakyti. Tik linksėdavau ir žiūrėdavau į ją. Jos tamsūs plaukai draikėsi ant siaurų petelių. Visada atrodydavo užsisvajojusi.

– Kur Povilas? – paklausiau Jano.

Janas linktelėjo kelio pusėn. Dauboje, kur per upę buvo permestas medinis lieptas, pamačiau Povilą. Jis lėtai ėjo keliu pas mus, keldamas dulkes. Žnektelėjo ant žolės ir kreivai šyptelėjo.

– Kaip sekasi? – paklausė laužyta lenkų kalba. Janas lietuviškai nemokėjo.

Janas įmetė į kūdrą dar vieną akmenį. Aš nusišypsojau ir padaviau Povilui ranką.

– Kas jam? – paklausė Povilas, kryptelėdamas galva į Janą, kuris tylėdamas gulėjo ant pilvo. Gūžtelėjau pečiais.

– Man nieko, – atsakė Janas ir apsivertė aukštielninkas. Dirstelėjo į mane, ir pamačiau, kad pyksta. Kurį laiką atrodė, kad kažką lepteles, bet susilaikė.

– Gal einam maudytis? – išsišiepė Povilas. – Diena tokia graži!

– Kodėl gi ne? – pritarė Janas. – Vis geriau už kai kuriuos kitus pasiūlymus, kuriuos šiandien girdėjau.

Povilas pakėlė antakius, aš vėl gūžtelėjau. Janas atsistojo ir pasirąžė. Spyrė man į koją.

– Eini? – paklausė.

Papurčiau galvą. Žiūrėjau, kaip jie eina vėžių išraižytu keliu upės pusėn. Janas šlubavo, nes buvo persirgęs poliomielitu.

Kai jie perėjo lieptą, atsikėliau ir nuplumpinau pas senąjį Mendelį.

Trisdešimt šeštas skyrius

Kai atėjau, senasis Mendelis pusryčiavo dvare. Rūmai kadaise priklausė grafui, vietos didžiūnui lietuviui, nė žodžio nemokėjusiam lietuviškai. Lietuviškai kalbėjo tik valstiečiai. Karo pabaigoje grafai rūmus prarado. Paskutinis iš giminės, grafas Matulevičius, iššvaistė ne per didžiausią palikimą Sankt Peterburge girtuokliaudamas ir lošdamas kortomis. Matulevičiaus sūnus, išvaizda ir būdu kaip iš akies luptas raudonsnukis tėtušis, žuvo prie Karaliaučiaus, veidu įmurdytas į purvą, jo dailią rusų karininko uniformą sutrypė pakrikai besitraukiantys kareiviai. Rūmus senasis Mendelis nusipirko iš suvargusios senojo grafo žmonos, kai ši nusprendė grįžti pas gimines į Krokuvą.

– Steponėli, – iš stalo galo pašaukė senasis Mendelis. Jam ant krūtinės dryksojo ilga žila barzda. Senis nusišluostė lūpas balta nosinaite. – Eikš, prisėsk.

Ona, lietuvė tarnaitė, pastatė man kėdę ir atnešė skanios medum pasaldintos arbatos. Senojo Mendelio akys tebebuvo žvitrios ir vaiskiai mėlynos. Šiam žydui ortodoksui buvo artimos haskalos, švietimo sąjūdžio, idėjos. Jis

sklandžiai kalbėjo rusiškai, lenkiškai, hebrajiškai, jidiš ir visai neblogai lietuviškai – kad susikalbėtų su darbininkais ir suprastų, ką kiti kalba, aiškino pats. Jaunasis Mendelis Markso ir Engelso veikalus vertino daug labiau už Talmudą ir Torą, bet tėvas jam neprikaišiojo. Nepaisant tokio atlaidumo, senasis Mendelis atrodė kaip tikras judėjų patriarchas.

– Rachelė sakė, kad išvažiuoji į Vilnių. – Jis pavartojo lietuvišką, o ne lenkišką ar jidiš pavadinimą. Linktelėjau stebėdamasis, kad jinai su juo kalbėjo apie mane.

– Taip, pone.

– Ką studijuosi?

– Teisę.

Jis pliaukštelėjo liežuviu.

– Advokatas. Palaima šeimai. – Plačiai nusišypsojo, parodydamas auksinį dantį. – Tavo motinos ir tėvo senatvė bus aprūpinta.

– Ūkis klesti, – tariau aš. – Jie ir taip neblogai gyventų.

Jis linktelėjo galva, ilgais grakščiais pirštais lupdamas kiaušinį.

– Teisybė. Jų žemė gera. – Jis valandėlę patylėjo. Mąsliai apibarstė kiaušinį druska ir suleido į jį auksinį dantį. – Hm, – tarė ir įsmeigė į mane išraiškingas mėlynas akis. – Pats dairausi, kur čia nusipirkus žemės. – Jis vėl patylėjo, nenuleisdamas nuo manęs akių.

– A, – tarstelėjau, kol jis tylėjo.

– Gal... – pradėjo jis, bet nebaigė sakinio. Tą akimirką atsidarė durys, ir įėjo Rachelė. Jos paprastai liūdnos akys

gyvai spindėjo. Mane pamačiusi, droviai šyptelėjo, bet apsimetė nepastebėjusi. Priėjo prie senelio, o šis išskėtė rankas jai apkabinti.

– *Liebchin*, – tarė jis.

Pamatęs ją pajutau, kad širdis daužosi. Skruostus nudažė raudonis, ir vyliausi, kad nei ji, nei senasis Mendelis nepastebėjo. Senasis Mendelis tvirta ranka apkabino vaikaitę per liemenį ir vėl įrėmė akis į mane.

– Ketinau paklausti jaunojo Stepono, ar jis nežino, kas kaime galėtų parduoti žemės, – tarė senasis Mendelis Rachelei.

– Iš kur Steponui žinoti? – paklausė Rachelė. Jos balsas buvo švelnus ir tylus. Atrodė, kad ji apgalvoja kiekvieną žodį prieš ištardama.

Aš vėl paraudau ir supratau, kad šį kartą senasis Mendelis pastebėjo. Iš teisybės tėvo ūkis buvo toli gražu ne toks klestintis, kaip sakiau. Ir senasis Mendelis tai žinojo. Be to, jis spėjo, kad mano tėvą būtų galima įkalbėti parduoti ganyklą prie upės. Tėvui iš tos žemės buvo menka nauda, o už gautus pinigus jis galėtų nusipirkti traktorių, tokį, kokį ūkyje naudojo senasis Mendelis.

– Tavo teisybė, – tarė senasis Mendelis, paleisdamas anūkę iš glėbio ir stodamasis. Jis nupurtė trupinius nuo tamsios liemenės, net balti marškinių skvernai suplevėsavo.

Senasis Mendelis jau kalbino tėvą parduoti jam žemę. Girdėjau, kaip tėvai apie tai kalbėjo virtuvėje.

– Jis siūlo gerus pinigus.

– Mendeliui? Žydui? Mūsų ganyklą? – Motina įtūžo.

Motina gimė Žemaitijoje ir paveldėjo žemaitišką atkaklumą. Buvo užsispyrusi ir praktiška. Kai tėvas ją vedė, buvo gražuolė, ir nors ilgi sunkaus darbo metai paliko žymių, tebebuvo patraukli ir neprarado valstietiškai blaivaus proto. Dažnai jos mąstymą lėmė liaudies išmintis, o dar dažniau – apkalbų baimė.

– Pagalvok, Justai, – susirūpinusi įrodinėjo ji. – Ką apie tave manys kaimas, jei parduosi žemę žydui? Ir kada jam bus gana tos žemės? Dar per mažai turi!

– Man nerūpi kaimo nuomonė.

Išgirdau į tėvo stiklinę dzingtelint butelį samanės, miške išvarytos naminės degtinės.

– Tau nerūpi kaimo nuomonė? Bukagalvi tu! – barėsi motina. – O kas perka tavo karvių pieną? Kas perka tavo sūrius, tavo grūdus ir tavo bulves?

– Aš – bukagalvis? – Naminukė aiškiai mušė tėvui į galvą. – Tai kaimiečiai bukagalviai. Tomašas Božekas – bukagalvis. Pavelas Polmanskis – niektauza. Besmegeniai! Mulkiai!

– Oi, oi! – aiktelėjo motina ir užsikimšo ausis. – Tu mus pražudysi!

Tėvas kažką suniurnėjo. Tomašas Božekas ir Pavelas Polmanskis buvo kaimo tarybos nariai ir karo kurstytojai, šventai įsitikinę, kad dešiniųjų diktatūra per daug nuosaiki. Bijodavau juos susitikti, eidamas gatve su tėvu, nes šis nepraleisdavo progos juos užsipulti. Tulžingos, nacistų įkvėptos šios porelės kalbos varė tėvą į pasiutimą.

Ir vis dėlto mano apsišvietusiam tėvui pakako sveiko proto paklausyti išmintingo motinos patarimo. Ji paliko jį už stalo su buteliu.

– Kaip nori, – ji gūžtelėjo pečiais. – Aš – tavo žmona, ne kokia didžiuoklė, galėsiu prisidengti ir skarmalais.

Ji išsmuko iš virtuvės, o tėvas rėkavo ir daužė stikline į seną subraižytą stalą.

Senasis Mendelis daugiau šia tema nekalbėjo. Jis pasitaisė šlikę ir vikriai pasuko prie durų.

– Prie darbo, Steponai, juk atėjai man padėti.

Pasukau į priemenę paskui jį, bet mane pašaukė Rachelė. Susijaudinę stovėjome tarpduryje. Jos akys buvo sykiu graudžios ir linksmos – taip moka žiūrėti tik jaunos merginos.

– Steponai, ar nenorėtum po darbo pasivaikščioti su manim?

Be žodžių linktelėjau.

~ ~ ~

Lauke laukė senasis Mendelis. Nuėjom į jo didžiulį svirną, kur prie traktoriaus stovėjo susirinkęs būrys darbininkų. Jis mane supažindino su jais. Pažinau pagyvenusį vyrą, prieš kelerius metus jis dirbo mano tėvui. Linktelėjo. Kepurė ant žylančios galvos buvo šauniai pakreipta. Vešlūs balti ūsai siekė tamsius šiurkščius skruostus. Ant marškinių buvo apsivilkęs tamsią dėmėtą liemenę, o kelnės beveik dengė medkurpes. Ranką jis buvo išdidžiai uždėjęs ant traktoriaus. Perbraukiau ranka per lygų metalinį maši-

nos šoną. Beveik arklio aukštumo. Variklis iškištas į priekį, o milžiniški metaliniai ratai iškilę abipus traktorininko.

– Puikus, ar ne? – tarė senasis Mendelis.

– Puikus, – sutikau. – Tikrai puikus. Bet nors mano ranka glostė saulės įkaitintą metalą, mintys skriejo pas Rachelę.

Ji laukė manęs kryžkelėje, atokiau nuo trobos, pasipuošusi ilga raudona suknele ir ant pečių užsimetusi juodą šalį. Po pažastimi buvo pasikišusi Adomo Mickevičiaus „Vėlines“, jas nagrinėjome mokykloje. Nėrėm po medžiais ir valandėlę ėjom tylėdami. Klevų paūksmėje buvo vėsu. Ant žolės šokinėjo saulės zuikučiai, lapų virš mūsų galvų nejudino nė menkiausias vėjelis. Buvau įpratęs tylėdamas eiti greta Rachelės, todėl nemaniau, kad būtinai turiu ją kalbinti. Tylą sudrumstė tik mūsų alsavimas, drabužių šnaresys ir atstumo prislopintas vyriškio balsas kažkur laukuose.

– Apie ką tu galvoji, kai tyli? – galų gale paklausiau jos.

– Nežinau, – atsakė ji, – gal apskritai negalvoju.

– Negali negalvoti, – neatstojau. – Pasakyk.

Ji susimąstė. Lygioje kaktoje susimetė raukšlelė.

– Kartais man liūdna, nors nežinau kodėl, – tarė. – Supranti, ką noriu pasakyti? – Ji pažvelgė man į akis, bet aš nesupratau ir bukai spoksojau į ją. – Kartais mane užplūsta milžiniška sielvarto banga, norisi verkti be jokios priežasties.

Sėdėjome, nugaromis atsirėmę į tvirtus, grakščius klevų kamienus. Dabar džiaugiuosi, kad nežinojau, ką jai at-
 sakyti ir tylėjau, kad neradau žodžių jai nuraminti. Tyla

yra malonė. Nedidelė, bet brangi. Daug metų tai buvo vienintelė malonė, kurią patyriau.

– Kartais sapnuoju, kad atsidūriau miške, – toliau kalbėjo Rachelė. – Sapnuoju, kad naktį mes, tėvas, senelis, mama, Rivka su sūneliu Josifu, bėgam mišku vis gilyn į tankmę. Naktį miške klaiku, bet aš nedrįstu jo palikti. Laukai ir kaimas man kelia siaubą.

Ji nutilo. Sėdėjom ir klausėmės tarp lapų šnarančių paukščių, ieškančių kirminėlių.

Prieš grįždami į sodybą, kalvos šlaitu nubėgom prie upės. Vijausi besijuokiančią Rachelę, kol jos suknelė užsikabino už gervuogių krūmo. Atsargiai atpalaidavau raudoną audinį, stengdamasis jo neįplėšti. Išlaisvinta ji atsilygino gervuoge, kurią įspraudė man į lūpas. Gervuogės sultys nuvarvėjo jos pirštais ir nudažė juos kraujo raudoniu. Ji linksmai šypsojosi, o aš sustingau ir tik kvailai vypsojau.

Vakare nuėjau gulti galvodamas apie jos šypseną ir vėl kvailai vypsojau kambario tamsoje.

Trisdešimt septintas skyrius

Rugpjūčio pradžioje ištekėjo mano pusseserė. Mudu su tėvu anksti pakinkėm arklius, ir aš fajetonu nuvežiau motiną į dėdės namus kitame kaimo gale. Mūsų trobesiai stovėjo ant kalvos, tik ganyklos leidosi žemyn prie upės, o dėdės Stanislovo sodyba buvo upės vingio slėnyje. Jo ūkis buvo mažesnis ir skurdesnis. Tačiau namas po beržų ir tuopų guotu prie sraunios garsiai čiurlenančios upės man atrodė romantiškai. Be abejo, šį įspūdį sustiprino ir gražuolė dvejais metais vyresnė pusseserė.

Atvažiavę nustebom, nes iš trobos sklido šauksmai. Motina pro praviras duris puolė vidun ir rišdamas arklius išgirdau, kad jos balsas perrėkia sesers ir dukterėčios. Nuskubėjau į trobą. Dėdė Stanislovas, sukėlęs tokį moterų įtūžį, drybsojo aptriušusiame krėsle ir, rodos, nepaisė triukšmo ir šauksmų. Motina išgirdo, kaip įėjau, ir atsisuko.

– Vilk jį lauk, Steponai, – paliepė ji.

Ji čiupo Stanislovą už kairės rankos, aš už dešinės ir išlupau iš jo gniaužtų butelį. Nustebęs ir pasipiktinęs antpuoliu, jis bandė ištrūkti ir vėl atsisėsti.

– Kas jums darosi? – pasiskundė jis. – Kodėl neleidžiat tėvui švęsti dukters vestuvių?

– Begėdi tu! – plūdosi mano motina.

– Pasilakė kaip tik šiandien! – aimanavo žmona.

– Tėveli! – verkė Julija.

Aš ištempiau jį į kiemą ir pasodinau ant žolės prie šulinio. Jis atsilošė į rentinį ir užsimerkė, džiaugdamasis pirmais saulės spinduliais, prasiskverbusiais pro tankių žalių lapų lają. Pasėmiau kibirą ir jau ruošiausi išpilti dėdei ant galvos, kai jis atsimerkė.

– Tik pamėgink, – tarė.

Aš baikščiai pastačiau kibirą ant žolės prie jo kojų. Jis atsiduso ir atsistojo. Pasilenkė prie kibiro, pasėmė rieškučias šalto vandens, apsišlakstė veidą ir išgręžė barzdą. Jei iš tiesų buvo girtas, išsiblaivė neįtikėtinai greitai, kol atvažiavo mano tėvas.

Troboje darbas virte virė. Susirinko kaimynai ir giminaičiai, ir kol moterys viską rikiavo, vyrai susispietė prie klėties išgerti ir parūkyti. Vienuoliktą valandą senomis vežėčiomis atidardėjo keturi jauni vyrukai. Jie pririšo arklius prie tvoros ir pradėjo garsiai šnekinti namiškius. Vyrai paliko klėtį ir pro medžius pokštavo su jaunikio broliais ir draugais.

– Mes atvažiavom kraičio, – sušuko jaunas vaikinas ir plačiai šypsodamasis nušoko nuo vežėčių.

– Nešdinkitės, – atsiliepė mano dėdė, – iš kur mums žinoti, kas jūs tokie, gal nenaudėliai ir vagys?

– Liaukis, šikšna, – atšovė vedlys. – Puikiai žinai, kas aš, tempk čia turtus.

– Ką tu čia pavadinai šikšna? – pasipiktino Stanislovas, nusimetė švarką ir pasiraitojo rankoves.

Vyrai ėmė juoktis. Trys kraitvežiai peršoko tvorą, ketvirtasis laikė arklius. Jie prasiveržė pro minią ir ėmė kumščiais daužyti trobos duris.

– Atidarykit! – šaukė jie.

Duris atidarė mano motina, įsisprendusi į plačius klubus ir nutaisiusi griežtą miną. Valandėlę man pasirodė, kad kraitvežiai sutriko. Vedlys dvejojo. Paskui nusišypsojo, nusiėmė kepurę ir žemai nusilenkė.

– Ponia, – pagarbiai kreipėsi, – mes atvykom išsivežti kraičio.

Trys kraitvežiai prasigrūdo pro minią į priekį ir įlėkė pro duris, nustumdami mano motiną į šalį. Troboje ėmė klykti moterys.

Pasigirdo girgždesys ir balsas:

– Sėsk, greit sėsk ant skrynios.

Mergina, kurią kraitvežiai stengėsi nustumti nuo kraičio skrynios, spiegė ir juokėsi.

– Nelapauk!

– Ai! Ji man įkando!

– Taip tau ir reikia, galvažudy!

Po valandėlės vyrukai sutaršytais drabužiais vėl pasirodė, vilkdami kraičio skrynią. Medinę dėžę, puošniai išdrožinėtą medžiuose tupinčiais gandrais, jie įkėlė į vežėčias ir palydėti šauksmų, užgaulių ir nešvankybių nudardėjo į jaunikio ūkį.

Tuoktis į kaimo bažnyčią jaunieji važiavo fajetonu, apkaišytu gėlėmis. Pravažiavau pro jaunojo Mendelio kalvę.

 Po medžiu sėdėjo Rachelė ir skaitė knygą, o iš tamsios kal-

vės, kur dirbo jos tėvas, aidėjo kūjo dūžiai į metalą. Ji pakėlė akis, pamatė mane ir pamojavo. Aš kilstelėjau botagą, jausdamas smerkiantį motinos žvilgsnį.

Jaunimas užtvėrė kelią gėlėmis apipintomis virvėmis ir sulaikė jaunavedžius, grįžtančius iš bažnyčios. Ties kiekviena užtvara piršlys ir kraitvežių vedlys saldainiais ir degtinės buteliais išpirkdavo teisę jaunikiui ir nuotakai pravažiuoti. Prie vienos užtvaros kvatojantis vyrų būrys išstūmė į priekį išraudusią mergaitę iš gretimo kaimo ir pareikalavo piršlio ją pabučiuoti.

Turbūt prie tokios užtvaros ir nukentėjo jaunavedžių fajetono ratas. Kai jaunikis ir nuotaka parvažiavo namo, fajetonas šokčiojo ir girgždėjo, o vienas arklys šlubavo. Stanislovas pliaukštelėjo liežuviu, pamatęs aplūžusį ratą ir apšlubusį arklį.

– Reikia pakviesti kalvį iš kaimo, – tarė jis.

– Gal Mendelį? – pasiūlė tėvas. – Jis kaipmat viską sutvarkys.

– Aš pakviesiu, – pasisiūliau.

Motina susiraukė, bet tėvas linktelėjo. Suraginau arklius ir nušvilpiau į miestelį, kad net dulkės rūko iš po ratų ir arklių kanopų ir nusėdo ant manęs.

Kai atvažiavau prie Mendelio kalvės, joje buvo tylu. Rachelės niekur nesimatė. Nusiminęs šmurkštelėjau į kalvę. Diena buvo šilta, žaizdre liepsnojo ugnis, todėl tamsioje kalvėje buvo velniškai karšta. Patalpą apšvietė vienas mažas langiukas palubėje. Iš pradžių beveik nieko negalėjau įžiūrėti.

Iš šešėlių išniro stambi figūra su kūju rankoje, storais juodais piktai pasišiaušusiais plaukais. Žaizdro liepsnos fone ji atrodė grėsmingai. Žengiau žingsnį atgal.

– Pone, – pagarbiai lenkiškai kreipiausi į jį, bandydamas suvaldyti drebantį balsą, – tėvas prašo jus kuo skubiau atvykti į Stanislovo sodybą.

Jis prisimerkęs žiūrėjo į mane.

– Stanislovo?

Tą akimirką šalia jo atsirado Rachelė.

– Steponai! – nudžiugo ji.

– Tu – Daumanto sūnus, – suvokė Mendelis.

Aš linktelėjau.

– Tada ateisiu. Tavo tėvas – geras žmogus. Kas atsitiko? Reikia pakaustyti arklį?

– Taip, ir dar pataisyti vežimo ratą.

– Kaip tu puošniai atrodai, – tarė Rachelė, neatitraukdama akių nuo mano išeiginių drabužių.

– Juk vestuvės, – paaiškinau.

– Tėveli, – paprašė Rachelė, – ar man galima važiuoti?

Mendelis linktelėjo:

– Važiuok.

– Galiu nuvežti, – pasisiūliau.

Leidau arkliams patiems susirasti kelią. Netrukus pro mus pravažiavo Mendelis. Kai grįžom į Stanislovo sodybą, iš trobos sklido dainos. Svečiai sėdėjo už ilgo stalo.

– Karti, karti, degtinė karti, – dainavo jie, daužydami šaukštais į stalą, – kai pasibučiuosit, tai bus saldi.

Mendelis nuėjo taisyti rato, o mudu su Rachele nužingsniavom taku. Kur krantai tarp dviejų kalvelių suartėjo, per upę buvo pastatytas tiltas. Jis buvo senas ir aptriušęs, todėl eiti reikėjo atsargiai ir žiūrėti, kur statai koją, kad neįlūžtum.

– Kas išteka? – paklausė Rachelė, kai atsisėdom ant kauburio kitame krante.

– Mano pusseserė Julija. Stanislovo duktė.

Valandėlę sėdėjom ir tylėjom, žiūrėdami pro medžius į trobą, klėtis ir daržines anapus upės. Dainų ir riksmų beveik nesigirdėjo pro upės krioksmą tarp siaurų krantų.

– Noriu tau kai ką padovanoti, – tariau.

– Ką?

Išsitraukiau iš kišenės mažą metalinį skridinėlį. Jame buvo išmušta skylutė, pro ją perverta plona grandinėlė. Skridinėlyje buvo išraižytas riteris ant piestu stojančio žirgo, iškėlęs virš galvos kalaviją. Padaviau jai. Rachelė jį įdėmiai apžiūrėjo.

– Čia vytis, – paaiškinau. – Lietuvos herbas. Šiuo ženklu buvo pažymėtos monetos, nukaltos Vytauto Didžiojo, vieno pirmųjų Lietuvos didžiųjų kunigaikščių.

Ji pakėlė į mane akis – tamsias, migdolo formos, slepiamas tankių riestų blakstienų.

– Dėkui, – švelniai pasakė ir palietė man ranką.

– Vytautas buvo Lietuvos didysis kunigaikštis, – pasakojo man tėvas vieną vakarą, sėdėdamas už stalo ir gerdamas. Vakarais jis dažnai mokė mane Lietuvos istorijos. Mokykloje mus mokė tik lenkų parinktų vietų iš Abiejų Tautų Respublikos istorijos. – Jis sumušė kryžiuočių riterius Žalgirio mūšyje. Daug metų vokiečių ordinai bandė įsiveržti į mūsų kraštą, ne tiek skelbti evangelijos, kiek grobti žemės ir turto. Latvius ir estus jie jau buvo užkariavę ir čiulpė jų kraują. Po pralaimėjimo Žalgirio mūšyje kryžiuočiai taip ir nebeatsigavo.

Tėvas vis dažniau primindavo man istoriją. Pasakojimas apie kovą tarp vokiečių riterių ir lietuvių tautos kasdien skambėjo vis šiuolaikiškiau. Nacistai sukėlė neramumus Klaipėdoje, reikalavo Klaipėdos krašto, kuris kadaise buvo jų imperijos dalis, atimta pagal Versalio sutartį. Vietos nacistai nuolat rengė demonstracijas Vokietijos piliečių teisėms ginti.

Protestuodama prieš vokiečių mažumos teisių pažeidimus, Vokietijos vyriausybė įvedė embargą prekybai su Lietuva. Tai buvo sunkus smūgis Lietuvai, nes Vokietija buvo jos pagrindinė prekybos partnerė. Nacistai Klaipėdos krašte, kurį vadino Mėmelio kraštu, reikalavo taikyti Niurnbergo įstatymus. Daug žydų iš ten traukėsi į saugesnes Lietuvos vietas.

Jis suteikė žydams privilegiją: jie buvo prilyginti bajorams, jiems buvo suteikta savivalda, garantuota turto, tikybos ir vertimosi prekyba bei amatais laisvė, uždraustos kraujo apkalbos, neva žydai naudoja krikščionių vaikų kraują Velykų macai kepti. Apie tokį religinį pakantumą Vakarų Europa dar daug amžių galėjo tik svajoti.

– Aš jį visur nešiosiuos, – tarė ji. – Tai bus mano talismanas.

Ji rūpestingai suvyniojo medalioną į nosinę ir įsikišo į suknelės kišenę. Kai grįžom į sodybą, vestuvininkai iš trobos kaip tik pasipylė į lauką. Mendelis baigė darbą, ir Rachelė įsėdo į vežimą šalia jo. Aš stovėjau ir mojavau, kol jie dingo kelyje į kaimą. Grįždamas į trobą pamačiau, kad motina mane stebi.

Trisdešimt aštuntas skyrius

Mūsų namuose jaukiausia buvo virtuvė; mėgau ten sėdėti. Vakare prie žibalinės lempos šviesos rašydavau prie švariai nušveisto stalo. Vasarą atdaras duris paremdavom dideliu akmeniu, ir oras dvelkė nakties kvapais. Žiemą virtuvė buvo šilčiausias namų kambarys. Kampe kūrendavosi didelė krosnis, o troboje kiaurą dieną kvepėdavo šviežia duona. Žiemą krosnyje gruzdėdavo kugelis, skleisdamas malonų lašinukų kvapą. Pusryčių valgydavom bulvinius blynus, keptus kiaulienos taukuose.

Padaręs namų darbus, imdavausi eilėraščių. Rašiau apie didžiuosius kunigaikščius, senosios imperijos didvyrius, kovojančius su vokiečių riteriais, apie miškus, klonius ir skaidrius ežerus, apie Nemuną ir paprastą valstiečių gyvenimą, apie netikrovišką, literatūrinę šalį. Man didžiulę įtaką darė poetai romantikai Mickevičius ir Baranauskas bei lietuvių poezijos tėvas Donelaitis. Tėvas nepaprastai didžiavosi mano eilėraščiais, jie atitiko jo skonį. Rašiau ir lietuviškai, ir lenkiškai. Lietuviškiems eilėraščiams negailėjau vaizdingų metaforų, o lenkiškieji buvo santūresni, aiškesni ir dažnai niūresni.

Tų metų vasaros pabaigoje parapijos namuose turėjo įvykti kasmetinė poezijos skaitymų šventė. Aš užsirašiau dalyvauti, nes sukūriau porą eilėraščių, kuriais didžiavausi ir kuriuos kruopščiai ištobulinau. Lenkiški eilėraščiai buvo patriotiniai. Vienas vadinosi paprastai – „Giesmė“ ir iš pradžių pasakojo apie kaimą, varganas medines trobeles, dulkėtus kelius, sunkiai dirbančius žmones, laukus ir miškus. Paskui, apdainavęs kalvotas lygumas, aš imdavau šlovinti miestus ir galų gale – visą šalį nuo Baltijos jūros iki Karpatų, nuo Poznanės iki Vilniaus, nuo Krokuvos iki Gdansko. Kai perskaičiau eilėraštį tėvui, šis tik kažką suniurzgė. Mano mokytojas Vojcechas Rudnickis buvo sužavėtas. Jis karštai plojo, kai perskaičiau eilėraštį klasėje. „Bravo, – tarė jis, – puikus kūrinys.“ Kai ėjau iš klasės, jis draugiškai paplekšnojo man per petį ir sušnibždėjo į ausį: „Tikiuosi, dalyvausi turnyre, Steponai“. Poezijos skaitymų konkursą jis visada vadindavo viduramžių riterių varžybų vardu.

Poezijos skaitymams rengiausi labai rūpestingai. Parlėkiau namo iš laukų, skubiai galvotrūkčiais apėjau ruošą, atsiprašinėdamas vištų, kurioms per skubą numindžiojau kojas. Kambaryje stovėjo didelis garuojančio vandens dubuo, ir aš, nusimetęs drabužius, numazgojau nuo kūno dulkes ir prakaitą. Motina padavė dailiai išlygintus išeiginius drabužius. Jie kvepėjo švara ir buvo sustandinti.

– O, – tarė motina – kokį sūnų turiu! Tikras vyras.

– Jis jau seniai tikras vyras, – krenkštelėjo tėvas ir pasmeigė šakute bulvinį blyną. – Dirba kaip tikras vyras, – pridūrė išdidžiai.

– Aš ir sakau, – nušvito motina. Juodai apsirengusi senelė lūkuriavo tarpduryje, meiliai šypsodamasi.

Pakeliui į kaimą susitikau Janą ir Povilą. Jie ėjo į parapijos namus, nors poezijos skaitymų konkurse nedalyvavo. Abu buvo nusiteikę šėlioti ir mėgino užsikelti mane ant pečių. Aš ištrūkau būgštaudamas, kad jie man suglamžys drabužius. Kaimas jau buvo pradėjęs švęsti. Grojo muzika, o prieš parapijos namus šoko merginos tautiniais drabužiais. Aplink sukinėjosi minia žioplių, daugiausia kaimyninių kaimų mokyklų mokiniai ir mokytojai. Kol broviausi pro minią, mano jaudulys vis didėjo. Man pradėjo drebėti rankos ne todėl, kad pamačiau vietos laikraščio redaktorių Jurčiką, o todėl, kad žiūrovų minioje sėdės ir klausysis Rachelė. Labai troškau padaryti jai įspūdį.

Prie didelių medinių parapijos namų durų susitikau Rachelės pusbrolį Ickelį, liesą vaikėzą pageltusia oda. Tačiau jis buvo drąsuolis. Užkabintas nebijodavo mosuoti kumščiais pamiškėje prie malūno tvenkinio, kur vaikiai tokiu būdu paprastai spręsdavo ginčus. Pamatęs mane plačiai nusišypsojo. Jo dantys buvo kreivi, o vienas nebegyvas ir pajuodęs. Aš irgi nusišypsojau.

– Dalyvauji konkurse? – paklausiau.

– Žinoma.

– Apie ką tavo eilėraštis?

– Satyra, – jis vėl parodė kreivus dantis.

Ickelio tėvas, stambus, gražus, šviesiaplaukis vyriškis, buvo bundininkas. Jis puikiai griežė smuiku ir dainavo komunistines dainas. Ickelis buvo toks nepanašus į jį, kad

daugelis pajuokiamai vadino jį pavainikiu. Ickelis dievino tėvą ir džiugiai išpažino jo idealus. Jis taip aistringai propagavo komunistines idėjas mokykloje, kad net atlaidusis Vojcechas Rudnickis buvo priverstas jį perspėti.

– Sėkmės, – tariau ir paspaudžiau jo kaulėtą ranką.

Salė pamažu pilnėjo. Konkurso dalyviai susėdo ant medinių kėdžių žemoje scenoje. Aš sėdėjau kaip mietą prarijęs ir galvų jūroje dairiausi jos tamsių plaukų. Nemačiau. Dešinėje sėdėjo Ickelis ir patenkintas šypsojosi. Savo kūrinį jis turėjo skaityti po manęs. Giliai įkvėpiau ir užsimerkiau. Prisiminiau atmintinai išmokto eilėraščio eilutes, dažnai kartotas dirbant laukuose.

– Su džiaugsmu pranešu, kad šiandien pas mus atvyko tikras poetas, – pasakė Vojcechas Rudnickis, trindamas švelnias mokslininko rankas. Jis vadovavo renginiui, todėl buvo pasipuošęs juodu kostiumu. Atmetė nuo kaktos retus tamsius plaukus ir pasisukęs šonu atkreipė susirinkusiųjų dėmesį į apvalutį raudonveidį nevalyvą žmogėną, sėdintį prie violetinės uždangos scenos gale. Tikras poetas truputį palenkė galvą, išgirdęs mandagius plojimus salėje. Jo pečiai baltavo nuo pleiskanų, lūpos buvo didelės ir drėgnos. Jis įtariai nužvelgė publiką, regis, nepastebėjęs jaunų susijaudinusių poetų scenoje. – Kaip matote, šiais metais konkurse dalyvauja dešimt gabių jaunuolių, ir aš duodu žodį, kad visų kūriniai verti pergalės. Jaunieji talentai teikia pasitikėjimo skambiosios lenkų kalbos ir jos poetinės tradicijos ateitimi. – Vojcechas Rudnickis atmetė plaukus ir at-

kišo menką smakriuką. – Galbūt ateis laikas, ir kuriuo nors iš jų, – tarė mostelėdamas mūsų pusėn rausva rankele, – žavėsimės taip, kaip mūsų garbinguoju svečiu. Kas žino?

Klausytojai vėl pratrūkò ploti.

– Dabar leiskite pristatyti pirmą jaunąjį šio vakaro poetą, – nusišypsojo Vojcechas Rudnickis.

Pirmojo konkurso dalyvio vardas buvo Karolis. Jis drąsiai žengė į priekį prie scenos krašto, užsimerkė, užvertė galvą ir išrėkė savo eilėraštį medinėms stogo sijoms. Pastebėjau, kaip apkūnus poetas drėgnomis lūpomis prie uždangos susigūžė. Jis irgi užsimerkė, rausvoje kaktoje susimetė raukšlė, ir atrodė, kad įžymybė mielai atsidurtų kur nors kitur. Karolio eilėraštis atšoko nuo gegnių ir krito negyvas salės gilumoje. Jis liovėsi deklamuoti taip staiga, lyg būtų pamiršęs žodžius. Valandėlę klausytojai laukė, sulaikę kvapą, bet Karolis atsimerkė ir nusilenkė. Pasigirdo audringi plojimai. Vojcechas Rudnickis, linksėdamas ir plodamas, vėl užšoko ant scenos. Jis pergalingai šypsojosi susitraukusiam poetui, kuris vargais negalais išspaudė šypseną.

Kiekvienas poetas iš eilės stodavosi ir eidavo prie scenos krašto. Kažkas atidarė langą, ir į salę, kurioje ir šiaip nebuvo tylu, iš lauko ėmė veržtis kalbų, juoko, arklių žvengimo, butelių dzingsėjimo ir kitokie garsai.

Juo labiau artėjo mano eilė, juo drąsiau jaučiausi, nes mano eilėraštis buvo daug geresnis už kitų dalyvių. Tačiau ypatingo džiaugsmo nejaučiau. Ir staiga pamačiau Rachelę. Ji nepastebimai įsmuko pro duris ir atsisėdo ant medinio suolo prie galinės sienos tarp moterų.

Man iš kairės sėdėjusi jaunoji poetė atsistojo ir priėjo prie scenos krašto. Negirdėjau žodžių, bet troškau, kad ji greičiau baigtų, kol proga nepraleista. Žiovaujantys klausytojai skystai paplojo, mergaitė droviai nusilenkė ir grįžo į vietą. Poetas riebaluotais plaukais, rodos, snūduriavo – jo galva buvo nuleista ant krūtinės, akys užmerktos. Suvokiau tai kaip išbandymą. Narsiai žengiau prie scenos krašto ir apžvelgiau veidus. Prieš pradėdamas deklamuoti, įsmeigiau akis į ją. Ji nusišypsojo.

Atsisukęs į miegantį poetą, garsiai lenkiškai kreipiausi į jį:

– Prosze Pana! Pone! Skiriu šį eilėraštį mūsų šlovingai šaliai. Ponios ir ponai, mano eilėraštis vadinasi „Giesmė“.

Poetas krūptelėjęs pabudo ir piktai dėbtelėjo į mane pavandenijusiomis akimis. Įsitikinęs, kad atkreipiau jo dėmesį, ėmiau deklamuoti.

Kiekvieną eilutę tariau išdidžiai ir ilgesingai. Žodžiai liejosi iš manęs kaip skaidraus šalto ežero bangos. Kaip gaivi rasa krito jie klausytojams ant kelių. Salėje įsiviešpatavo tyla. Pajutau, kaip prasmingai skamba mano žodžiai, kupini meilės tėvynei. Tėvynės vaizdai nuo mažų kaimelių iki senovinių miestų, miškų, ežerų ir kalnų, didvyrių, karalių ir karalienių plaukė nuščiuvusiems klausytojams prieš akis.

Pradėjęs deklamuoti paskutinį posmą pajutau, kad klausytojai sujudo. Viskas susiliejo man prieš akis. Pajutau, kad jie stojasi, išgirdau brūžinimą kojomis ir balsus. Išplėšiau iš širdies paskutinį žodį, sviedžiau į minią ir pajutau, kaip jis sprogsta it bomba. Atsimerkęs išvydau, kad klau-

sytojai stati mane sveikina. Kūną nutvilkė karštis. Džiaugsmas atplėšė mane nuo scenos lentų. Liūdnasis poetas stovėjo šalia, apkabinęs mane per petį, ir spaudė ranką. Scenos pakraštyje plačiai šypsojosi ir garsiai plojo Vojcechas Rudnickis.

– Jaunasis tautos balsas, – pasakė mano mokytojui retaplaukis poetas. – Jaudina. Labai jaudina. Dangiškasis Dieve, toks eilėraštis gali pažadinti tautos sielą.

Nusilenkiau, stengdamasis sulaikyti šypseną. Nuėjau į savo vietą jausdamas, kad klausytojai vis dar ploja. Skruostai raudonavo. Rachelė buvo mano pergalės liudytoja. Mano džiaugsmas buvo beribis.

Ickelis pliaukštelėjo man per kelį ir blankiai šyptelėjo. Sunkiai atsistojo ir iš lėto nuėjo į scenos pakraštį. Klausytojai tebestovėjo. Pastebėjau, kad priekyje stovi Tomašas Božekas ir Pavelas Polmanskis, kaimo tarybos nariai. Maža medinė salikė aidėjo nuo šauksmų. Atsidarė durys, ir į vidų suvirto lauke lūkuriavę vyrai su pigiomis cigaretėmis plonose lūpose ir pustuščiais degtinės buteliais, sugniaužtais kumščiuose. Ickelis nejudėdamas stovėjo prie scenos krašto. Vojcechas Rudnickis užlipo paskelbti naujo poeto, bet sudvejojo ir atsitraukė. Kažkas salėje išrėkė vieną žodį. Rodos, Ickelis pasijuto kaip antausį gavęs, nes susvyravo ir žengė žingsnį atgal. Žodis buvo ištartas dar kartą, dabar jau kelių lūpų.

– *Ty Zydzie!*

– *Swinia!*

– *Ty Zydzie!*

Žydas. Kiaulė. Susmirdęs žydas. *Zydzie! Zydzie!* Į sceną pasipylė žodžių kruša. Jie griaustiniu sudundėjo mano ausyse. Pajutau, kaip man kraujas užšalo gyslose. Ickelis stovėjo scenos pakrašty pavirtęs į stulpą, išblyškęs, eilėraščio žodžiai sustingo jam ant lūpų.

– Duokit mums tautos poetą! – subaubė kažkas. – Velniop šitą sušiktą žydelį!

Apimtas siaubo išgirdau, kaip girti vyrai kartoja mano pavardę. Tomašas Božekas plačiai šypsojosi man, jo plikė spindėjo paskutiniuose pro langus krintančiuose saulės spinduliuose.

– Duokit mums lenką! – bliovė girtuokliai. – Norim lenkiuko eilėraščių!

Ickelis nuslinko į savo vietą ir susigūžė. Atsisukau, bet jis atsitraukė, lyg ruoščiausi jam tvoti. Jo akyse buvo matyti baimė.

Vojcechas Rudnickis kažką pasakė į svečio ausį ir ištempė jį į scenos pakraštį. Poetas atsikrenkštė ir ištiesė rankas kaip Mozė, besiruošiantis perskirti vandenis. Triukšmas salėje ėmė tilti. Vojcechas Rudnickis nusėlino scena už poeto-pranašo nugaros ir timptelėjo Ickelį už rankos. Išstūmė jį pro duris ir išėjo pats. Sėdėjau nebylus, prikaustytas prie savo kėdės, pilamas tai karščio, tai šalčio. Skausmingo karščio ir šalčio. Pastebėjau, kad Rachelė išėjo.

Trisdešimt devintas skyrius

Vilnius. Virš vingiuotų gatvelių kyla bažnyčių bokštai. Ant kalvos, kur buvo įkurtas senovinis miestas, stovi Gedimino pilis. Po medžioklės tankiuose miškuose čia vieną naktį užmigo didysis kunigaikštis ir susapnavo geležinį vilką, staugiantį prieš mėnulį ant kalvos viršūnės. Rytą jis pasikvietė seną išminčių ir papasakojo sapną. Barzdotas pagonių žynys jį išaiškino. Ant kalvos didysis kunigaikštis turi pastatyti miestą. Tai bus didis miestas. Geležinio vilko staugimas rodo, kad garsas apie miestą pasklis po pasaulį.

Pirmą rytą Vilniuje užkopiau ant kalvos ir apžvelgiau miestą. Ankstaus rudens migla kaip įkapės gaubė slėnio lomas. Apačioje susiliejo dvi upės. Ten buvo nuskandinti pirmieji krikščionių misionieriai, nukankinti žiaurių čiabuvių, paskutinių Europos pagonių. Apačioje stovėjo ir katedra, kuri man bežiūrint sužėrėjo virš kalvų patekėjusios saulės spinduliuose, prasiskverbusiuose pro pieniškas miglų marškas. Galų gale popiežius laimėjo ir senovės dievų alkos vietoje pastatė savo bažnyčią.

Motina stovėjo prie vežimo, kuriuo turėjau išvažiuoti į miestą, ir tylėjo. Be garso verkė, užsidengusi veidą nosine.

Tėvas padavė man ranką, paskui apkabino. Mane išlydėdamas, jis apsirengė geriausiais drabužiais. Nerangiai, varžomas nepatogaus, ankšto trijų dalių kostiumo, jis krovė į vežimą obuolių, kriaušių, bulvių, svogūnų ir česnakų maišus vežtis į miestą. Vežimo priekyje ant maišo atsisėdo Adamas, vienas iš tėvo samdinių. Apkabinęs tėvą ir pasakęs paskutinį „sudiev“ motinai, aš įšokau į vežimą, ir Adamas pliaukštelėjo botagu per glotnų arklio šoną.

Kol vežimas dardėjo šunkeliu į mišką, žvelgiau į savo sodybą su liūdesiu ir džiaugsmu. Tėvai stovėjo ir žiūrėjo į dulkėtą kelią, už jų trobos tarpduryje pamačiau tamsią dėmę – senelę. Prie kūdros į orą nerangiai pakilo išgąsdintas garnys. Kalvoti laukai, nurudavę po ilgų karštos vasaros mėnesių, plytėjo iki kaimo vos įžiūrimais stogais. Pamojavau tėvams, atsidūrėm miške, ir vėsios kvapios jo rankos mus apglėbė.

Giliai įkvėpiau aitrų pušų aromatą. Adamas važiavo tylėdamas, kartais sušerdamas botagu arkliui per šoną arba vos girdimai jį paragindamas. Jis buvo beveik iki ausų užsimaukšlinęs seną kepurę. Iš po jos ant storo sprando šiaušėsi išsipešę pilki kaip plienas plaukai. Turėjo dideles valstiečio rankas, o pirštai priminė burlaivio irklus. Adamas tarnavo tėvo ūkyje, dar kai manęs nebuvo. Buvo mąslus ir tykus jau mano vaikystėje. Jei kartais prabildavo, žiūrėdavau į jį su siaubu, nes mažas nesupratau jo lenkiškos tarmės. Net kai išmokau lenkiškai, supratau ne ką daugiau, nes jo tartis buvo neaiški kaip šuns urzgimas.

Adamas gyveno lūšnoje miško pakrašty. Vietoj grindų buvo asla, o sienos pliko tinko, patamsėjusios nuo drėg-

mės ir purvo. Trobelėje buvo du kambariai ir labai nedaug baldų. Sode buvo šulinys, ir pagiringas Adamas kas rytą plumpindavo prie jo. Ir žiemą, ir vasarą jis pasemdavo kibirą vandens ir pastatydavo ant trupančio rentinio. Įkišdavo dideles kaip lopeta rankas į kibirą ir apsišlakstydavo vandeniu šiurkštų raudoną veidą. Žiemą norėdamas pasisemti vandens iš pradžių turėdavo pramušti ledą. Kai svirduliuodamas traukdavo atgal į trobą, apledėję plieno spalvos plaukai supdavo veidą kaip aureolė.

Džiaugiausi, kad jis tyli, kol važiavome per mišką. Paskutinės savaitės kaime panešėjo į skausmingą niežulį po uodo įkandimo, todėl buvau laimingas, kad aš jau kelyje, kad išvykstu. Gulėjau aukštielninkas tarp maišų su maistu ant šviežio šieno, tėvo pakreikto kelionei, ir žiūrėjau į debesų draiskanas, vėjo vaikomas aukštai danguje.

Neatsisveikinau nei su Rachele, nei su jos seneliu senuoju Mendeliu, su kuriuo anksčiau gražiai sutariau. Gėdijausi, kad poezijos skaitymų konkurse mano eilėraštis buvo pripažintas geriausiu. Raudonuodamas, iš gėdos degančiomis ausimis pasiėmiau prizą plojant šėlstantiems kaimo girtuokliams ir rėksmingiems lenkų šovinistams. Jį man įteikė nesmagus Vojcechas Rudnickis. Jis patapšnojo man per petį, iš veido supratęs, kad jaučiuosi pažemintas. Perbėgau akimis triukšmingą raudonveidę minią, bet jas temdė ašaros ir viskas susiliejo. Tačiau supratau, kad Rachelė išėjo. Pamačiau tuščią kėdę salės gale, kur ji sėdėjo. Jaučiau jos nebuvimą.

Kai tik galėjau, pasprukau iš troškios, smardžios parapijos namų salės. Kai sėlinau prie durų, mane už apykak-

lės nutvėrė poetas ir ketvirtį valandos turėjau kantriai stovėti, nes jo mėsinga ranka sugniaužė man petį. Jis prikišo prie manęs glebų rausvą veidą didelėmis drėgnomis lūpomis. Iš burnos jam dvokė.

– Geras eilėraštis, – tarė jis. Aš kažką sumurmėjau dėkodamas ir bandžiau ištrūkti, bet jo pirštai neatsigniaužė. – Tu panašus į mane jaunystėje. Aistringas ir kupinas meilės. – Jis reikšmingai pasižiūrėjo į mane. – Be abejo, eilėraštis turi trūkumų, bet negalima per daug norėti iš jauno bernioko, užaugusio užkampyje. Tačiau jis teikia vilčių. Justi talentas. Buvau sujaudintas. – Jis taip ilgai spaudė man ranką drėgna savo letena, kad prakaito lašai nusėjo ir mano kaktą.

Lauke buvo dar šilta, nors saulė jau nusirito už medžių. Apsiniaukusiu dangumi plaukė tamsūs debesys, išbrinkę ir paniurę. Telkėsi audra. Atsegiau ir atlapojau krakmolytą apykaklę. Permirkusi nuo prakaito, ji nulėpo. Pastebėjęs, kaip į mane žiūri girti vyrai prie arklių, skubiai puoliau bėgti šalin nuo parapijos namų gatve pro jaunojo Mendelio kalvę, jos langinės buvo uždarytos ir užtemdytos. Kol bėgau, man galvoje skambėjo piktos pašaipos parapijos namų salėje. Žydas. Kiaulė. Tos neapykantos ir įniršio priežastis buvau aš. Aš sužadinau šiuos jausmus savo eilėraščiu. Prisiminiau, kaip Ickelis šastelėjo nuo manęs, kai atsisėdau. Vėl išvydau baimę jo akyse. Man šiurpuliai perėjo per visą kūną.

Bėgau kalva tolyn, nors takelis į mūsų sodybą jau liko užpakaly. Tolumoje išvydau pro langus krintančią šviesą.

Ją temdė juodi debesys. Nubėgau pas senąjį Mendelį. Atsistojau prie tako į jo namus ir įsmeigiau akis į dvarą. Žiburiai nedegė. Nedrįsau eiti toliau. Supratau, kad nebūsiu maloniai sutiktas. Susmukau ant žolės ir sėdėjau po senu beržu, kol užgeso paskutinis saulės spindulys ir dangų aptraukė grėsmingi debesys. Sėdėjau nejudėdamas, kol į skruostą ištiško pirmas didelis lietaus lašas. Šalta ašara.

Kai baigiau mokyklą, dienos slinko vėžlio žingsniu. Išgirdau, kad Ickelis išvažiavo į Vilnių ir tapo mokiniu dėdės siuvykloje. Džiaugiausi, kad nereikia su juo kalbėtis, nebūčiau žinojęs, ką sakyti. Sužinojęs, kas įvyko, tėvas neištarė nė žodžio. Uždėjo didelę ranką man ant peties ir atsiduso. Motina vis tiek didžiavosi, kad sūnus laimėjo, ir buvo tai besakanti, bet tėvas piktai ją nutildė. Atsidėjau darbui ūkyje ir taip plėšiausi, kad net Adamas krenkštė iš nustebimo.

Naktį praleidome mažoje užeigoje pakeliui į Vilnių. Adamas į vidų eiti atsisakė ir nakvojo lauke drauge su arkliu. Miegojau blogai ir pabudau anksti, tačiau nors buvo tik prašvitę, Adamas jau buvo pakinkęs arklį ir pasiruošęs važiuoti. Dar saulei nenusileidus, išvydome miesto bokštus. Gatvės buvo judrios, pro šalį kriokdami lėkė sunkvežimiai ir automobiliai, gąsdindami vargšą kaimo arklelį. Adamas irgi pabūgo, nors į miestą važiuodavo visada, kai tėvas ten turėdavo reikalų.

Švietė saulė, žėrėjo kryžiai. Vilnius išskėtė senas rankas kaip ąžuolo šakas ir priglaudė mane prie krūtinės. Turėjau apsistoti Mickevičiaus prospekte, miesto centre. Ten gyveno tėvo sesuo. Ji buvo ištekėjusi už lenko verslininko ir

jau išleidusi sūnus į platųjį pasaulį – vienas turėjo savo verslą Čikagoje, kitas studijavo Maskvoje. Grįsta gatvė tiesiai kaip šūvis kirto miestą nuo katedros iki stačiatikių bažnyčios kitame upės krante. Tarp rytų ir vakarų gyveno žydai. Jie sudarė beveik trečdalį miesto gyventojų. Kai atvykom, Irena laukė ant slenksčio. Mano tėvas buvo aukštas ir liesas, o Irena mažutė ir apkūni, bet vis tiek panaši į jį.

– Stefanai! – sukliko ji. Tėvo santūrumu aiškiai nepasižymėjo. Ištiesė putnias rankas. Šluota, kuria ji šlavė šaligatvį, liežuvaudama su kaimyne, šleptelėjo žemėn. Puolė į priekį, čiupo mane į glėbį, kai tik išlipau iš vežimo, ir tvirtai prispaudė prie stamantrios plačios krūtinės. – Brolio sūnus, – paaiškino, atsisukusi į kaimynę su ašaromis mėlynose akyse. – Koks dailus vaikinas, ir aukštas. Kaip mūsų Tomašas. – Kaimynė linkčiojo ir pliaukšėjo liežuviu.

– Einam greičiau į vidų. Adamai, paimk maišus ir nešk vidun. Laukiau tavęs. Turbūt išalkai.

Papurčiau galvą, nes į jos nesibaigiantį tarškėjimą įterpti žodžio neįstengiau. Ji kalbėjo pusiau lietuviškai, pusiau lenkiškai. Abi kalbos buvo sudarkytos ir virto vientisu griozdišku dariniu, tariant žodžius, jai net seilės tiško. Nepaleisdama manęs, stumtelėjo atdarų durų pusėn. Adamas pririšo arklį ir surinko mano daiktus iš vežimo. Susilenkęs pėdino paskui mus į tamsią laiptinę. Teta gyveno ketvirtame aukšte ir šniokštuodama ropštėsi į viršų, sulig kiekvienu aukštu vis lėčiau.

– Oi, oi, oi, – ėmė bėdoti ji prie durų, stengdamasi atsikvėpti, nes krūtinė kilnojosi lyg kalnai per žemės dre-

bėjimą. – Man reikia dailaus namelio kaime. O ne šitų laiptų, kuriais amžinai lakstau. Bet argi jis manęs paklausys? Cha! – Rankomis atskleidė savo neviltį. – Kur ten. Kaip gyvens jo draugai, praradę šitokį sugėrovą? O aš turiu kankintis. Kad jį kur velniai.

Kai atidarėm duris, mano tetėnas sėdėjo ir skaitė laikraštį. Tai buvo liesas išprusęs verslininkas dideliais žilais ūsais, nusvirusiais abipus burnos, atrodantis kaip primuštas šuo. Jis atsistojo ir padavė man ranką, pro ūsus bandė prasimušti šypsena. Jį pamatyti be kostiumo buvo beveik neįmanoma, dailų, kad ir nebenaują, vilkėjo ir dabar.

– Stefanai, – tarė jis. – Malonu tave matyti, vaikeli.

Susivėlęs drimba Adamas stypsojo, užstodamas tarpdurį, su maišais rankose. Priėjau ir paėmiau juos.

– Adamai, eikš, sėskis, – sušuko Irena, dėdama šluotą už virtuvės durų.

– Ne, nesėsiu, – šiurkščiai atsisakė Adamas. – Greit sutems. Reikia važiuoti.

– Kaip nori, Adamai.

Aš padaviau jam ranką, jis nerangiai apsisuko, vengdamas mano žvilgsnio, ir nulipo tamsiais laiptais žemyn.

– Kaip gyvulys, – pasakė teta, sukdamasi virtuvėje. – Bet sąžiningas, o daugelis dabar mano, kad su sąžiningumu toli nenuvažiuosi.

Pavelas, mano tetėnas, kilstelėjo antakius ir kreivai vyptelėjo kaip šuo. Parodė man, kur sėstis, ir iš bufeto ištraukė butelį lenkiškos degtinės.

– Tu jau vyras, Stefanai. Išgersime kartu.

Keturiasdešimtas skyrius

Kai iki poezijos skaitymų konkurso buvo likusios kelios dienos, mėnesienoje lydėjau Rachelę namo tamsiu keliu, ir mūsų rankos susilietė. Sustojom po senu sidabru žvilgančiu beržu prie tako į senojo Mendelio sodybą. Iš susijaudinimo ji kvėpavo nelygiai. Suklupom, ir mūsų veidai, beveik mūsų lūpos, susitiko blyškioje šviesoje. Pamačiau ją Vilniuje beveik po trijų mėnesių.

Apsipratau su gyvenimu buvusioje Lietuvos sostinėje. Netrukus po atvykimo prasidėjo paskaitos, ir aš susidraugavau su grupe linksmų studentų, parodžiusių man miesto smagybes. Vasariškos dienos laikėsi ilgai, ruduo buvo šiltas, auksinis, o lapkričio pirmąją nei iš šio, nei iš to pasnigo. Žiema. Kavinėje prie Vokiečių gatvės susitikau būrelį poetų ir netrukus tapau jų subuvimų dalyviu. Grupei vadovavo lenkas sutaršytais plaukais, Ježis Šimonovičius. Ježis buvo karingai nusiteikęs rėksnys ateistas, ypač jam kliuvo Švenčiausioji Mergelė. Jo eilėraščiai buvo tai šiurkštūs ir kandūs, tai kupini tyros meilės.

Daugumą vakarų grupės nariai praleisdavo kavinėje, kalbėdami apie naujausią poeziją ir gerdami alų.

– Marija, keksių motina, – vieną vakarą pradėjo deklamuoti savo paskutinį kūrinį Ležis. Jo balsas sugriaudėjo kaip perkūnas, perrėkdamas ankstaus vakaro triukšmą kavinėje. Į mus atsisuko žmonės. Brūkštelėjo į grindis atitraukiama kėdė, ir aukštas dailiai apsirengęs vyriškis atsistojo, paraudęs iš pykčio.

– Leži, – bandė sutramdyti jį baikštesnis grupės narys.

Padavėjas, ėjęs aptarnauti dviejų jaunų moterų, sėdinčių už aukštojo vyriškio stalo, sudvejojo. Jo akys lakstė nuo išsipusčiusių klientų prie mūsų būrelio kampe.

– Nekaltai Pradėtoji miestelių viešnamių tikybos savininke, – subaubė Ležis, atsisukęs į raudonveidį poną. Šis žengė pirmyn. Padavėjas, mitriai perėmęs nukrautą padėklą iš dešinės rankos į kairę, sulaikė jį. Nusilenkė. Paragino vyriškį vėl atsisėsti, kažką jam sušnibždėjo ir grakščiai pastatė prieš paneles jų gėrimus.

– Kurios kušys...

Eilutės pabaigą nustelbė tūžmingi riksmai ir įsižeidusių moterų spiegimas. Aukštasis vyras vėl atsistojo, jo kėdė barškėdama apvirto. Ležio veide nušvito džiugi šypsena, kai įžeistas katalikas pasuko į kampą, kur gėrėm mes.

Paskui senomis vingiuotomis miesto gatvelėmis lydėjau Ležį namo. Jo akis buvo užtinusi, o mėlynė po ja pradėjo geltonuoti. Jis vis dar kikeno prisimindamas muštynes, kilusias dėl jo eilėraščio.

– Tu nusilesei, – tariau, nes ir pats buvau sukrėstas.

– O ką daugiau daryti tokiais laikais?

– Kokiais laikais?

– Mus iškruš. Ar vienaip, ar kitaip, bet iškruš.

– Manai, bus karas?

Jis nepatikliai žvilgtelėjo į mane, paskui patapšnojo per petį, pažemindamas į ankstesnę padėtį grupėje – kaimo stuobrio, kuriam būtinas kosmopolitinis išsilavinimas (kurį, jo nuomone, sudaro degtinė, moterys ir poezija).

– Karas tikrai bus, tik neaišku, kas pirmas įsiverš, komunistai ar nacistai. Bet mus vis tiek iškruš.

Mokytis gerti man nereikėjo: Lenkijos kaime kitų pramogų, be naminės, nebuvo. O moterys... Ježis spyrė mane prarasti nekaltybę, kai tik pasitaikys proga.

– Kaip tu gali būti poetas, jei tebesi skaistus? – kibo jis. Bet aš spyriausi, man nedavė ramybės mintys apie Rachelę.

– Vienas eilėraštis man primena tave, – tarė jis, apkabino man kaklą, ir abu tamsoje nusvirduliavom pas jį. Ježis buvo apsistojęs aplūžusiame name netoli stoties. Kambario, kuriame jis gyveno, langai barškėdavo, kai pro šalį važiuodavo traukinys. Buvo šalta, drėgna ir, mano nuomone, romantiška. Laiptų lentos buvo išklibusios ir dundėdavo, kai jais lipdavom. Troškus laiptinės oras buvo prisigėręs virtų kopūstų ir kiaulės kojų kvapo, o eidami pro duris antrame aukšte, išgirdome moters riksmą. Aš sustojau kaip nudiegtas, plaukai ant sprando pasišiaušė. Ježis abejingai mostelėjo ranka.

– Čigonai, – paaiškino.

Ježis ne iš karto surado eilėraštį. Sėdėjau ant sujaukto gulto kambario kampe, o jis rausėsi tarp užgyventų šiukšlių.

– Aha! – pagaliau pasakė ir iš po lovos ties mano kojomis ištraukė suglamžytų popierių šūsnį. – Štai kur jis. – Ježis vartė popierius, niūniuodamas nešvankią dainelę, kurios neseniai mokė mane.

– Dovydas Fogelis. Kažkada gyveno Vilniuje, nelabai toli nuo čia. Mano draugas prieš porą metų susitiko jį Paryžiuje. Čia Fogelio eilėraščių vertimai. Jis rašo hebrajų kalba, gali įsivaizduoti? Siaubas, a? – jis niuktelėjo man į pašonę ir mirktelėjo. – Beveik kaip tavo eilėraščiai lietuvių kalba.

– Atstok, kodėl man nerašyti lietuviškai?

– Sakai, kodėl tau nerašyti atgyvenusia valstietiška kalba, nors gali rašyti puikiąja lenkų kalba?

– Tai ne mano kalba.

Po poezijos skaitymų pradėjau daugiau rašyti lietuviškai. Pradėjęs rašyti lenkiškai jausdavau gėdos virpulį. Susidėjęs su Ježio šutve, išverčiau kelis eilėraščius į mūsų prasčiokišką kalbą. Nesakiau Ježiui tikrosios priežasties, kodėl eilėraščius rašau lietuviškai. Tegu mano, kad aš revoliucionierius, romantiškas patriotas kaip Mickevičius.

Pervertęs eilėraščius, jis galų gale ištraukė lapą užlankstytais kampais.

– Štai! – tarė patenkintas. Kiti lapai pabiro ant plikų supuvusių grindų. Paėmęs popieriaus lakštą, nuėjo prie lango. Kambario prieblandoje garsiai aidėjo žodžiai, ištarti prarūkytu balsu.

Kai naktis prisiartins prie lango,
Pasitikti jos nuogas išeik.

Ji švelniai raibuliuos ir temdys tavo giedrą grožį, lies spenelius.
Greta stovėsiu aš, bastūnas be namų, ir mes nebyliai šauksim:
Išeik į mūsų tamsą.
Pasiųsk akis į priekį, kad apšviestų kelią
Man ir mano draugei.

Švelni kaip krintančios snaigės tyla apgaubė kambarį, ją trikdė tik beprotės klyksmai šaltoje gatvėje. Ilgi tamsūs Ježio plaukai paslėpė veidą, pečiai pakumpo lyg nuo nepakeliamos naštos.

– Kodėl jis tau primena mane? – paklausiau.

Jis atsisuko ir kaip senas pavargęs vilkas atkiūtino prie manęs. Sudribo ant lovos ir uždėjo dailius kaip moters poeto pirštus man ant kelio.

– Nes tu vienišius, – paaiškino. – Tu stovi už lango ir žiūri vidun. – Jis suspaudė man kelį. – Ko neini vidun, Stefanai?

Jis prispaudė prie krūtinės butelį.

– Žiūrėk, – tarė rodydamas tirštą raudoną skystį. – Man jį padarė močiutė. Pati miške pririnko spanguolių. Senelis išvarė naminę medinėje trobelėje prie ežero. Tai gyvenimas. O mes dabar gyvenam mieste, pūvam pragare, apsupti nemokšų ir niekšų! – Jis patylėjo. – Ką pasakysi? Išsinuomojam trobą prie upės, a? Žvejosim, vasarą grybausim ir uogausim. Gulėsim ant nugaros ir žiūrėsim, kaip vėjas judina beržų šakas, kaip garnys sminga į ežero vandenis, žėrėdamas saulės spinduliuose. Nei nacistų, nei komunistų, nei anarchistų.

– Manai, kad kaime visi labai išprusę?

– Tu teisus, tu teisus, bet kartais žiūriu į močiutę ir negaliu atsistebėti jos gyvenimo paprastumu.

– Tu girtas ir lenkas, o tai vienas ir tas pats.

– Cha! Paklausykit, ką kalba lietuvis! – Jis nusijuokė. Kilstelėjo butelį. – Už motiną Lenkiją ir jos sūnus, didvyrius ir poetus! – Trūktelėjo gurkšnį naminės, nusišluostė lūpas grakščia atgalia ranka ir padavė butelį man.

– Už poeziją, mūsų vienintelę tikrą motiną, – kilstelėjau butelį. Ir gurkštelėjau. Užsikosėjau, akyse ištryško ašaros. – Beveik grynas spiritas, – pasakiau. Jis išsišiepė ir atėmė butelį.

– Už skaistuolių karalienę. Kad jis kuo greičiau prarastų nekaltybę!

– Už kekšių vyrą.

Jis pralinksmėjo.

– Už kekšes ir jų dukteris.

Vėl paėmiau butelį iš jo netvirtų rankų. Kakliukas buvo šiltas ir lipnus. Kilstelėjau.

– Už taikius laikus ir galimybę jais džiaugtis.

– Taika? Už valandas, kurios dar mums liko. Už paskutines akimirkas. Už degtinę, kuri padeda užsimiršti, už kekšes, už dainas ir už draugus, kuriuos amžinai prisiminsime.

Man pradėjo suktis galva. Vaizdą kartais mačiau neįtikėtinai aiškiai, kartais kaip per miglą. Ježis kvailai vypsojo. Pasiutęs karštis iš skrandžio ėmė plisti po visą kūną ir išsiveržė per viršugalvį. Tvirtai ir atsargiai suėmiau pirštais butelio kakliuką. Iškilmingai kilstelėjau jį, įsmeigęs akis į kraujo spalvos skysčio likučius.

– Niekada neužmiršime, – kimiai pritariau neklusniomis lūpomis, mažai ką besuvokdamas.

Ježis patapšnojo man per kelį. Sunkiai jį surado, todėl pliaukštelėjimas buvo atsargus ir vos juntamas.

– Dabar, bastūne be namų, amžinai stovintis už lango, – prabilo jis, – papasakok man. Papasakok viską. Papasakok dėdei Ježiui. – Jis dar kartą bandė pliaukštelėti man per kelį, pabrėždamas savo žodžių svarbą, bet paskubėjo, ranka nuslydo ir atsitrenkė į medines grindis.

– Apie ką tu kalbi? – paklausiau besipinančiu liežuviu.

– Kas ji, Stefanai? Papasakok Ježiui, papasakok močiutei. – Jis švelniai patapšnojo man per galvą, priplodamas plaukus. – Aš būsiu močiutė, – paaiškino ir įsižiūrėjo man į galvą, veikiau per pusmetrį į šalį nuo jos. – Močiutė. Mamaitė. Senelytė.

Rachele. Rachele, neįžvelgiamos ir paslaptingos tavo tamsios akys. Rachele, bangomis krinta ant pečių tavo plaukai. Saldus kaip upelio čiurlenimas vasarą tavo balsas. Kaip žolės šnaresys pavasario vėjyje tavo pirštai, vieną vienintelį kartą glostę man kaktą. Rachele. Aš prisimenu, kaip eidavom per mišką, kaip sėdėdavom laukuose ir žiūrėdavom į bebrus, kurie prie ežero renčia namelius. Rachele. Tavo plaukai spindėjo mėnesienoje. Sidabravo beržas šalia mūsų. Šlamėjo jo lapai. Zvimbė vabalėliai. Tavo alsavimas buvo šiltas, o tavo oda kvapi. Tavo lūpos... Rachele.

Ant palangės krito snaigės. Menkoje šviesoje buvo matyti, kaip kelios pirmutinės ištirpo, bet kitos pamažu drą-

sėjo ir stiprėjo. Susidarė plonas sniego sluoksnelis. Kambaryje įsiviešpatavo nakties tyla. Beveik tokia pat gūdi kaip miške, kai storai prisnigta, o tu esi vienas. Paskui atsiduso miegantis Ježis. Jis sušnarpštė ir nepatogiai apsivertė ant grindų. Vargais negalais užritau jį ant gulto. Jis kažką sušnibždėjo per miegus, paleido tuščią butelį, ir šis nuriedėjo grindimis. Apklojau jį plona antklode, o ant jos sukroviau visus drabužius, kokius radau. Kai ruošiausi išeiti, jis atsimerkė.

– Amžinas pašalaitis, – pasakė ir išsišiepė.

Keturiasdešimt pirmas skyrius

Po kelių dienų pamačiau ją. Spoksojau pro aprasojusį kavinės langą, ką tik baigęs rūkyti cigaretę. Valandėlę maniau, kad akys mane apgavo. Kad kiek būčiau pradėjęs jas trinti. Ji ėjo siaura gatvele, pastatų sienų slepiama nuo žilpinančios žiemos saulės. Ant šaligatvio švytėjo plona kieta ledo pluta. Oras buvo šaltas ir gaivus.

Nuo ankstaus ryto sėdėjau paskaitose, o kai jos baigėsi, neskubėjau grįžti į troškų butą Mickevičiaus prospekte. Klajojau senomis miesto gatvelėmis ir džiaugiausi giedru žiemos oru. Po valandos sušalau į ragą ir susiradau kavinukę Pilies gatvėje. Buvo pavakarė, kavinėje tylu. Sėdėjau prie lango, gėriau kavą, panašią į pamazgas ir rūkiau pigias rusiškas cigaretes. Ruošiausi paprašyti išvargusios mergaitės už prekystalio išvirti man dar vieną puodelį, kai išvydau Rachelę.

Sėdėjau kaip mietą prarijęs. Ji ėjo paskendusi mintyse, tik batų nosys, kliudydamos ledą, išskeldavo žėrinčias kibirkštis. Ant tamsių plaukų buvo užmestas puošnus šalis. Iškart pakilau ir numečiau ant medinio stalo krūvą grašių.

– Ai! – suriko ji, kai čiupau už alkūnės.

– Rachele.

– Steponai, – ji, rodos, nusiminė.

Nepaleidau jos alkūnės, todėl turėjo sustoti. Tamsios Rachelės akys klausiamai žvelgė į mane.

– Kaip gera vėl tave pamatyti, – išmiksėjau.

– Klausyk, Steponai, aš turiu eiti, – ji apsidairė, lyg bijotų, kad mus kas nors pamatys. Pabandė ištraukti ranką.

– Rachele, nepabėk.

– Aš skubu.

– Išgeriam kavos. Ilgai netruksim.

Ji papurtė galvą. Tamsių kaip šokoladas plaukų sruoga išsprūdo iš po ryškiaspalvio šilkinio šalio ir susiraitė ant kaktos.

– Rachele, labai reikia. Ilgai negaišinsiu. Maldauju.

Ji šiek tiek atlyžo. Vėl papurtė galvą, bet nebe taip griežtai. Permetė akimis gatvę, regis, jaudinosi.

– Nežinau, – dvejojo.

– Einam, – tariau ir parodžiau į kavinukę, iš kurios ką tik išėjau.

– Ne, – atsakė ji, – ne čia.

Mes nėrėm į siaurą skersgatvį, ir ji nuvedė mane į mažulytę armėnišką kavinukę, kurioje buvo vietos tik vienam mediniam stalui.

– Žinau, kad pyksti ant manęs, – tariau. – Rachele, tu neįsivaizduoji, kaip aš graužiuosi dėl to, kas atsitiko per poezijos skaitymus. Man nė į galvą neatėjo.

Ji vėl papurtė galvą, ir aš išsigandau, kad neleis man atsiprašyti, kad neturės jėgų man atleisti.

– Juk žinai, kad aš ne toks, – kalbėjau. – Suklydau. Niekada nebūčiau deklamavęs eilėraščio, jei būčiau žinojęs, kad tie girtuokliai taip pašėls.

Ji vėl papurtė galvą ir palietė mano rankovę. Mūvėjo dailias juodas pirštinaites.

– Nieko tu nesupranti, – tarė. – Aš žinau, kad nenorėjai savo eilėraščiu sukelti pogromo. Aš žinau, kad tu ne toks, kaip tie bjaurybės lenkai. – Ji blankiai šyptelėjo. – Bet tavo eilėraštis juos paskatino. Tu ne žydas, niekas tau nekeršys už tokius eilėraščius. Tu suklydai, bet niekas nedaužys buteliais tau langų, o girtuokliai gatvėje nesityčios.

Dabar papurčiau galvą aš.

– Steponai, tu nieko nesupranti, tu negali suprasti, nes negimei žydu. Visą naktį glaudžiau prie krūtinės pusbrolį, nes prie Rivkos namų susirinko būrys jaunimo, dainavo, keikėsi ir grasino sudeginti jos trobą iki pamatų. Dėkui Dievui, kad nieko neatsitiko.

– Atleisk.

– Žinau, kad graužiesi, Steponai. Žinau, kvailiuk. – Ji suspaudė man ranką. Man akys nušvito, o skausminga kaltės našta nebe taip slėgė širdį.

– Tu gali man atleisti?

– Už ką? Tu juk blogo nenorėjai. Ar tavo kaltė, kad pasaulis pilnas bepročių?

Savo mažutės kavinukės virtuvėje kuitėsi senukas armėnas. Salikę gaubė kvapių prieskonių garų debesys. Rachelė buvo išsipuščiusi ir atrodė dar gražesnė negu paprastai. Paėmiau ją už grakščios pirštinėtos rankutės. Ji ją tučtuojau ištraukė.

– Ne, Steponai.

– Bet Rachele...

– Nieko tu nesupranti.

– Tu sakei...

– Aš sakiau, kad tu nieko nesupranti. – Ji pakėlė balsą ir tirštai nuraudo. Veide šmėkštelėjo skausmas. Prie stalo atlapnojo armėnas, todėl jos žodžiai nuskambėjo itin žiauriai. Jis stambiomis letenomis paėmė abu puodelius. Ji nunėrė akis. Armėnas šypsojosi. Jo platų veidą puošė ūsai, pasišiaušę kaip negenėtas erškėčio krūmas.

– Dar? – paklausė lenkiškai su klaikiu akcentu.

Pažvelgiau į Rachelę, bet ji nepakėlė akių.

– Taip, – atsakiau. – Taip, dar du puodelius.

Kai jis nuėjo, paėmiau ją už smakro ir pakėliau galvą. Ji priešinosi.

– Kas atsitiko, Rachele?

– Aš išteku.

– Išteki? – Paspringau šiuo žodžiu.

Jos akys sužaibavo.

– Taip, išteku, – atkirto. – Kas čia blogo?

Buvau įskaudintas. Mano ranka paleido jos dailų it nutekintą smakrą. Apsidžiaugiau, kai vėl atplumpino milžinas armėnas. Jis pastatė mažučius puodelius su neįtikėtinai stipria kava ir delsė.

– Gal pyragėlių prie kavos?

Rachelė papurtė galvą. Jis dingo pilnoje garų virtuvėje.

– Ko tu tikėjaisi, Steponai?

– Tik ne šito.

– O ko? Negi galėjo būti kitaip? Aš žydė, Steponai, o tu ne žydas.

– Ne mes pirmi.

– Pažįsti bent vieną tokią porą?

– Meilei nerūpi tautybė.

– Meilei gal ir nerūpi, Steponai, bet Hitleriui rūpi. Lenkams rūpi. Mano tėvui rūpi.

– Maniau, kad tavo tėvas socialistas.

– Socialistas ir žydas. Jei būčiau ištarusi tavo vardą po poezijos skaitymų, jis būtų mane iš namų išvaręs.

Mus apgaubė niūri tyla. Ką aš galvojau? Ko tikėjausi? Suvokiau, kad negalvojau nieko. Ateitį gaubė rausva migla. Kitaip būti negalėjo.

– Už ko išteki? – paklausiau.

– Už Rivkos pusbrolio. Jis geras žmogus, o jo šeima turi galanterijos parduotuvę.

– Kur?

Ji papurtė galvą ir neatsakė.

– Ir tu laiminga?

Ji išgirdo kandžias gaideles mano balse. Dailia pirštinėta ranka palietė mano ranką.

– Taip, Steponai. Laiminga. Ko dar galėčiau norėti?

Ji išėjo, o aš likau sėdėti. Liepiau ūsuotajam armėnui išvirti dar vieną puodelį kavos ir nusiminęs žiūrėjau pro aprasojusius langus į tamsų siaurą skersgatvį. Prisiminiau Fogelio eilėraščio žodžius. „Greta stovėsiu aš, bastūnas be namų, ir mes nebyliai šauksim." Galbūt Ježis teisus: man skirta amžinai stovėti už lango ir žiūrėti vidun. Rachelė

sugildė man širdį. Mylėjau ją. Myliu. Kodėl ji taip lengvai mane užmiršo? Piktas vaizdavausi, kaip atrodo jos turtingas jaunikis.

– Vargas dėl moterų? – paklausė armėnas, šluostydamasis dideles plaukuotas rankas į ne pirmo švarumo skudurą.

Linktelėjau.

– Moterys – amžinas galvos balzginimas, – paskelbė jis. – Tau reikia vaistų.

– Vaistų?

– Vaistų sudaužytai širdžiai gydyti. – Jis dingo garų pragare ir beveik iškart vėl pasirodė nešinas armėnišku konjaku. Sunkiai dribtelėjo už stalo ir pastatė dvi mažutes taureles. Vikriai atkimšo butelį ir pripylė lipnaus gintarinio skysčio iki taurelės kraštų.

– Išgerkim už moteris, pone. – Jis apsilaižė, nežinia, nuo minties apie moteris ar apie konjaką. – Į sveikatą.

– Į sveikatą, – atsakiau ir pakėliau lipnų gėrimą prie lūpų. Susiraukiau suvokęs, kad jis saldus. Lipnus konjako upeliukas nutvilkė gerklę.

– Žydė? – paklausė armėnas ir parodė galva į duris, pro kurias išėjo Rachelė. – Labai daili. Už tavo merginą, gerai? – Išlenkėm dar porą taurelių jo neįmanomo gerti konjako. Armėnas sučepsėjo. Jo vešlūs ūsai pasipuošė auksiniais konjako lašeliais.

– Tu niekur neik, – tarė. Kažkur dingo, o po valandėlės vėl atėjo, nešinas apdaužytomis lėkštėmis. – Gerti tuščiu pilvu negerai, – paaiškino, krapštydamasis pakaušį. Padėjo lėkštes ant stalo. Marinuoti saldieji pipirai, kimšti

daržovėmis. Lavašai. Sūris. Grūstų avinžirnių ir sezamo sėklų aliejaus dažinys. Jis parodė į lavašus.

– Armėniška duona. Su dažiniu labai skanu. Vaišinkis.

Ir vis dėlto aš išėjau, tebejausdamas kartėlį. Basčiausi po Pilies gatvę, laikydamasis lediniuose šešėliuose. Nežinojau, ko griebtis, todėl pravėriau sunkias Katedros duris Gedimino kalno papėdėje. Buvo tylu, ir aš valandėlę sėdėjau, žiūrėdamas į Švenčiausiosios Mergelės paveikslą. Ji meiliai žvelgė į vaiką ant rankų, sveiką putnų berniuką, kurio rausvas kūnas buvo šiek tiek pridengtas mėlynu audeklu. Mažas Švenčiausiosios Mergelės paveikslėlis, žibalinės lempos šviesoje imdavęs švytėti nuo pirštų atspaudų, kabojo ir prie mano senelės lovos. Ji melsdavosi rytą ir vakare. Šis atvaizdas manęs nesujaudino. Mėginau melstis, nes žinojau, kad senelė jai meldžiasi už mane. Tačiau staiga užmiršau visus žodžius.

Palikau motiną su kūdikiu, kraujas tebekunkuliavo krūtinėje kaip nuo pigaus konjako. Atidaręs duris pamačiau, kad virš miesto bokštų ir stogų jau nebešviečia purpurinė saulė. Pasukau ten, kur tikėjausi rasti Ježį.

Keturiasdešimt antras skyrius

Miestas skendėjo sniege. Debesys, užgulę čerpių stogus, buvo sunkūs ir tamsūs. Žmonės spietėsi prie radijų, klausydamiesi žinių. Mudu su Ežiu valkiojomės gatvėmis, užsukdami tai į vieną, tai į kitą lindynę. Atradau miestą. Jis išsitiesė man po kojomis kaip blusų apniktas šuo, prašantis, kad jį pakasytum. Kasiau su malonumu. Eilėraščiai liejosi srautu kaip niekada anksčiau. Iki paryčių sėdėdavom prie butelio ir rūkstančios žibalinės lempos, ginčydamiesi dėl perskaitytų knygų vertės.

Po muštynių dėl Ežio eilėraščio apie Švenčiausiąją Mergelę mūsų būrelis išsikraustė iš kavinės Vokiečių gatvėje. Mūsų ten nebeįleido. Persikraustėme pas Chaimą arčiau stoties. Įkaušusiems žydams, skendintiems troškiuose cigarečių dūmuose, mūsų eilėraščiai netrukdė. Šeštadienio vakarą kuklaus baro gale sėdėdavo senukas ir tampydavo švilpčiojantį akordeoną, kutendamas jį barzda. Mes užmiršdavom eilėraščius ir apsvaigdavom nuo švokščiančių melodijų, kojų trypimo ir pigios degtinės.

Iš tetos buto Mickevičiaus prospekte aš persikrausčiau į kambarį Rūdninkų gatvėje, kurį nuomojau kartu su Ježiu. Netoli stovėjo bažnyčia, o prie jos augo senas gražus klevas, nurengtas žiemos. Kadaise mūsų namas buvo didingas, tačiau laikas jo nepasigailėjo, ir laiptinėse tinkas gabalais byrėjo ant puošnių laiptų pakopų plytelių. Tačiau vis dėlto jis buvo per geras dviem studentams. Vėliau sužinojau, kad vietoj pinigų Ježis šeimininkei, keturiasdešimtmetei našlei, atsilygina natūra. „Kas čia blogo?" nesuprato jis, kai ėmiau piktintis.

Ir iš tikrųjų galiausiai nekaltybę praradau su ja, savo motinos amžiaus moterim. Šita tamsiaplaukė apvytusi gražuolė, pusiau karaimė, pusiau lenkė, buvo vardu Calka. Vieną vėlią naktį ji užėjo pas mus ieškodama Ježio. Ježis buvo išėjęs prasimanyti mudviem kokio nors valgio, ir aš tikėjausi, kad netrukus grįš. Pakviečiau ją į vidų. Ji buvo apsisupusi pečius storu ryškiaspalviu šaliu. Paaiškino, kad šalį padovanojęs velionis vyras, kuris buvo gerokai už ją vyresnis ir paliko ją nàšlauti visai jauną. Tuo pačiu šaliu ji buvo apsigaubusi ir tada, kai sovietai įstūmė ją į gyvulinį vagoną ir išvežė į ledinę stepę mirti. Ji atsisėdo ant senos kėdės, kurią mums atidavė vienas Ježio draugas, ir gražų veidą iškreipė pašaipi šypsena. Man pasirodė, kad ji įkaušusi.

– Tai tu pono Šimonovičiaus jaunasis draugas, – tarė ji, žiūrėdama man tiesiai į akis. Kalbėjo rusiškai, taisyklingai, bet su akcentu. Susiraukė, kai atsakiau lenkiškai. – Juk tu poetas? – paklausė. – Turėtum kalbėti poetų kalba. Lenkų kalba turi tik vietinę reikšmę.

– Lenkai irgi turi poetų, – išdrįsau paprieštarauti.

Ji manęs nesiklausė.

– Mano vyras buvo rusas. Pažinojo caro šeimą. Buvo didis žmogus, bet labai kuklus. Kartą, metai prieš mirtį, pietavo su Majakovskiu. Tai buvo Nicoje. „Tu klysti, smarkiai klysti," – sakė jam mano vyras. Jis nepritarė bolševikams. Bet Majakovskis buvo toks žavingas vyriškis.

Vis daugėja raukšlių.
Gyvenimas žydi, nužydi,
Sudžiūsta ir ima trauktis.

– Šį eilėraštį man padeklamavo Ježis. – Staiga ji baisiausiai nusiminė. – Nuopisa nelaimingas.

Nenustygdama pašoko nuo kėdės. Aš stovėjau prie durų į mažą virtuvėlę ir nerimastingai ją stebėjau. Šalis nusmuko jai nuo pečių ir pasirodė, kad ji vilki lengvą ploną suknelę, lyg būtų susiruošusi vakare eiti į restoraną. Lauke snigo, todėl tokia suknelė atrodė keistai. Calka priėjo prie seno gramofono, stovinčio kampe ant žemo staliuko. Jis sykiu su krūva plokštelių jau buvo kambary, kai atsikraustėm. Ji išsirinko vieną plokštelę ir prisuko aparatą. Iš aplankstyto garsintuvo ėmė sklisti muzika. Calka sukosi po kambarį, suknelės apačia kilstelėjo, parodydama grakščias blauzdas.

– Einam pašokti, – tarė ji rusiškai. – Turi merginą? – paklausė.

Vos nepapasakojau jai apie Rachelę, bet paskutinę akimirką apsigalvojau.

– Ar aš tau atrodau sena? – tarė, glausdamasi prie manęs. Įdėmiai žiūrėjo man į akis. Puikių akių kampučiuose jau buvo susimetusios raukšlelės, oda gelstelėjusi. Jos kūnas buvo lankstus, ir jo artumas mane sujaudino. Sunkūs kvepalai kuteno šnerves, o tvirtos, stiprios rankos glamonėjo man nugarą ir spaudė mane prie krūtinės.

Ježis mus rado lovoje. Stovėjo tarpduryje ir juokėsi į tamsą. Pabudau ir greit atsisėdau.

– Atleisk, – prabilau.

Jis teatrališkai pristypino prie manęs ir suėmė mano galvą rankomis.

– Aš tave myliu, vaikeli, – pasakė ir girtai pabučiavo į viršugalvį. – Šliundra tave padarė vyru.

Calka per miegus sušnarpštė. Mudu su Ježiu susirietėm iš begarsio juoko.

~ ~ ~

Ježis pasirūpino, kad nenutrūkstantis jaunų moterų srautas neleistų mums galvoti apie artėjantį karą. Mes juokėmės tamsai į veidą.

– Ar šiaip, ar taip mus iškruš, – samprotavo Ježis, – taigi kruškimės.

Aš nesiginčijau. Ježis dar labiau ėmė gerti.

Stovėjau sniege prie galanterijos parduotuvės senoje vingiuotoje žydų kvartalo gatvelėje. Pro šalį skubėjo apsimuturiavusios figūros, kažką murmėdamos jidiš kalba, tai seniai ėjo į Bet Midraš studijuoti Toros. Varnai giliame baltutėliame šiąnakt atsiradusiame sniege. Parduotuvėje degė šviesa. Langai buvo aprasoję, todėl negalėjau įžiūrėti, kas vyksta viduje. Bet žinojau, kad ji ten.

Pasukau namų pusėn, kai dangus ėmė šviesėti. Barbara, lenkė kekšė, gyveno bute už upės, iki Rūdninkų gatvės buvo daug toliau. Pamačiau Rachelę, skubančią per nenukastas pusnis pro Švenčiausios Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčią. Žingsniavau paskui ją, apdairiai atsilikęs. Ji bėgo tekinom, nesidairydama. Galų gale įsmuko į galanterijos parduotuvę siauroje gatvelėje.

– Kur buvai? – sumurmėjo Ježis, kai atidariau kambario duris. Jis sėdėjo prie stalo visiškai apsirengęs. Ant grindų voliojosi tuščias butelis. Įkritusios akys liesame veide priminė duobes. Buvau sušalęs, todėl nutraukiau nuo lovos ploną antklodę. Susisupau į ją ir atsisėdau už stalo greta Ježio.

– Pas Barbarą, – atsakiau. Jis bukai žiūrėjo į stalą, parimęs ant neskusto smakro. – Miegojai?

Jis pašaipiai krenkštelėjo:

– O kas tai yra?

– Ježi, nesigraužk taip, – tariau ir priėjau prie jo. Jis irzliai nustūmė mano ranką.

– Išsimiegoti turėsim marias laiko, – tarė kandžiai. – Ištisą amžinybę. Miegas gali palaukti.

– Eik gulti, – tariau ir paėmiau jį už pažastų. – Numik nors truputį. Aš irgi mažai miegojau. – Prisiverčiau šyptelėti.

Ježis irgi šyptelėjo.

– Šaunuolė Barbara, – tarė.

Mes gulėjom ant įdubusio čiužinio, užsikloję viena antklode ir apsikabinę, kad būtų šilčiau. Ježis buvo liesas, vien oda ir kaulai. Jis blaškėsi lovoje ir kai aš užmigau neramiu

miegu, išsmuko lauk. Dienos bėgo, atėjo ir praėjo Naujieji metai, jis beveik neberašė eilėraščių, o tie keli, kuriuos man parodė, buvo pritvinkę pagiežos.

– Kam reikia eilėraščių? – paklausė jis vieną naktį, kai mes prisipylę akis sėdėjom prie butelio naminės.

Aš dažnai nueidavau prie tos galanterijos parduotuvės, traukiamas nenugalimo noro. Paprastai nusivilkdavau ten po nakties su kokia nors Ježio man surasta kekše. Stovėdavau apledėjusiame sniege, žiūrėdavau į jaukiai degantį žiburį lange ir piktindavausi Rachelės laime. Kartais imdavau savęs nekęsti ir nuklipytuodavau šalin, pasiryžęs palikti ją ramybėje, bet netrukus vėl maklendavau prie parduotuvės. Į vidų neidavau. Nebūčiau drįsęs jos kalbinti, o pirkiniams neturėjau pinigų. Šioje parduotuvėje lankydavosi turtingi žydai. Elegantiški, prašmatnūs vyrai, blogu oru giliai užsimovę skrybėles, išlipdavo iš automobilių ir skubėdavo į vidų. Jie vėl pasirodydavo su dailiai suvyniotais paketais po pažastimi ir lėkdavo skersgatviu prie mašinų. Kai ją vėl pamačiau, nuo ilgų varveklių pastogėse jau lašėjo vanduo.

Atsidarė parduotuvės durys, ir aš išgirdau skardų kaip varpelis jos juoką sklindant iš tamsos virš patižusio sniego. Staiga atsipeikėjau. Kojų nebejaučiau, pats buvau sustingęs į ragą. Aš net negalvojau apie ją. Kokį pusvalandį stovėjau priešinio namo tarpuvartėje ir svarsčiau, ar man nepakeitus specialybės. Ježis ragino mane pereiti į literatūros fakultetą, kur studijavo pats. Teisė manęs nedomino, nemečiau studijų tik nenorėdamas liūdinti tėvo.

Kurį laiką durys buvo atdaros. Aš stovėjau šešėlyje ir įdėmiai jas stebėjau. Į parduotuvę neįėjo nė vienas pirkėjas. Prieš kelias savaites buvo pasamdyta nauja pardavėja, ji paprastai ir pasirodydavo lauke prieš pietus. Buvau beketinąs susipažinti su šia mergina ir kartą netgi ėjau jai įkandin. Ji nužingsniavo porą kvartalų ir turbūt suvokė, kad ją seku. Porą kartų dirstelėjo per petį, paskui staiga nėrė į apleistą kiemą, o kai aš išlindau pro aptrupėjusią arką, mergina buvo dingusi. Taip susigėdau, kad visą savaitę nesirodžiau prie parduotuvės.

Tačiau išėjo ne mergina. Tarpduryje pasirodė neaukštas vyriškis. Jis stovėjo ant slenksčio, pirštais liesdamas mažą dėžutę ant staktos. Vilkėjo puošniu kostiumu. Apsivilko brangų paltą ir ėmė sagstytis sagas, nes lauke buvo šalta. Šypsojosi. Kažkam parduotuvėje linksmai pasakė kelis žodžius jidiš kalba. O po valandėlės jam prie šalies atsirado ji. Irgi buvo prašmatniai apsirengusi. Puikus šalis dengė jos kaklą ir galvą, buvo matyti tik švelnus veido ovalas. Ji atsistojo priešais vyrą ir rūpestingai užsagstė jam paltą. Jis juokėsi. Ji šypsojosi. Paskui ji įsikibo jam į parankę ir abu nužingsniavo purvinu tirpstančiu sniegu, o durys į ištaigingą ir viliojančią jų parduotuvę užsitrenkė.

Aš susigūžiau šešėlyje. Pajutau šerius ant veido. Pajutau, kad galva seniai trinkta, o nesveikai drėgnus drabužius reikia skalbti ir lyginti. Pajutau, kokia padribusi mano rankų oda, kokios nešvarios panagės, kaip skauda nuospaudas, sutrintas per ankštų batų. Pajutau alkį tuščiame pilve ir ilgesį širdyje. Žiūrėjau, kaip ji sparčiai žingsniuoja

skersgatviu greta žemučio puošnaus vyro. Jis buvo pradėjęs plikti, užtat dėvėjo prašmatnią skrybėlę, šauniai pakreipęs ant šono.

Prispaudžiau kaktą prie šalto drėgno tamsios sienos tinko. Mėnesienoje mūsų rankos susiliete. Stovėjome po senu sidabruojančiu beržu prie tako į senojo Mendelio sodybą. Ji nelygiai kvėpavo iš susijaudinimo. Suklupom, ir mūsų veidai, beveik mūsų lūpos, susitiko blyškioje šviesoje. Negi man lemta visą gyvenimą stovėti už lango ir žiūrėti į vidų? Rachele?

Keturiasdešimt trečias skyrius

Buvo vasaros pabaiga. Mes sėdėjom kavinėje, kai su naujienomis įsiveržė Natanas Fiskas, jaunas rudaplaukis komunistas.

– Ateina, – paskelbė jis. Veidas buvo pagyvėjęs ir susijaudinęs, o priėjęs prie mūsų stalo, negalėjo nustygti. Šokinėdamas nuo vienos kojos ant kitos, daužė kumščiu į rašalu išteptą dešinės rankos delną. Ježis atitraukė kėdę ir perbraukė ranka plaukus. Jo veidą iškreipė kandi šypsena.

– Kas ateina? – paklausė Jankovskis, dailininkas ekspresionistas, beveik įmerkęs galvą į dubenį, iš kurio srėbė barščius. Raudoname, grietine užbalintame virale sužvejojo bulvę ir čėplojo.

– Raudonoji armija, – dusdamas išpyškino Fiskas.

Ježis pašaipiai prunkštelėjo.

Fisko džiaugsmą šiek tiek atvėsino baisus Ježio žvilgsnis. Jis pasimuistė ir klestelėjo į laisvą kėdę prie stalo.

– Per radiją pranešė. Kareiviai bus Vilniuje dar nesutemus.

– Šlovė Raudonajai Armijai, – tyčiojosi Ježis.

– Daumantas turėtų džiaugtis, – tarė Jankovskis pilna bulvės burna.

– Ko man džiaugtis? – paklausiau.

– Juk su jūsų valdžia Kaune susitarta, a? Vilnius grąžinamas Lietuvai.

Fiskas nerimastingai žvelgė čia į Jankovskio, čia į mano veidą, stengdamasis atspėti mūsų jausmus. Gūžtelėjau pečiais. Šią naujieną man jau buvo pranešęs kareivis, šiandien sutiktas geležinkelio stotyje. Jankovskis toliau srėbė barščius. Buvo ką tik po pietų, Ježis neturėjo ūpo, nes gaiveliojosi po nakties, praleistos su šeimininke Calka. Jis smarkiai spyrė į Fisko kėdę. Fiskas loštelėjo, jo rausvame veide šmėkštelėjo baimė.

– Atsipisk, Fiske. Drožk pas savo draugelius komunistus ir skelbk gerąją žinią jiems, – suniurzgė Ježis.

Fisko veidas išraudo. Jis irgi piktai paspyrė kėdę. Tačiau apsisukęs turėjo ją pastatyti į vietą, kad galėtų praeiti. Suirzęs išėjo iš kavinės. Ježis niūriai žiūrėjo jam įkandin.

– Turiu eiti, – pasakiau. – Pasimatysim vėliau.

Pasivijau Fiskę prie Visų Šventųjų bažnyčios netoli mūsų namo. Kai nutvėriau jį už rankos, pažvelgė į mane priekaištingai.

– Jei ir tu nori pasišaipyti, gali nesivarginti, einu į susirinkimą.

– Aš nesišaipau, Natanai.

– Kas darosi Ježiui? – ėmė verkšlenti jis. – Gal jis fašistas? Gal norėtų, kad į Vilnių įžygiuotų vermachtas?

– Ježis tiesiog be nuotaikos, – nuraminau jį. – Juk žinai, kad jis ne fašistas.

– Jam gerai vaizduoti, kad yra aukščiau visko. Atsainiai žvelgia į nevertus jo dėmesio įvykius, juk yra toks didis

poetas, kad jam viskas nesvarbu. Bet tu man paaiškink, ko verta poezija, nekovojanti už geresnį pasaulį? Poezija turi mokyti. Poetai turi išreikšti masių jausmus, nes masių balso niekas nesiklauso.

Rausvas Fisko veidas paraudo. Žingsniuodamas siauru skersgatviu, jis vėl ėmė daužyti kumščiu į delną.

– Taip, taip, – pritariau, nors mano eilėraščiai buvo atkakliai priešiški jam brangiai ideologinei programai.

– Aš džiaugiuosi ne tik todėl, kad esu komunistas, – toliau kalbėjo Fiskas. – Kas žino, ką būtų darę vokiečiai, jei būtų įsiveržę? Klausyk, Steponai, mano dėdė išvažiavo į Vokietiją, į Augsburgą, į pusbrolio vestuves. Jis buvo suimtas. Negali įsivaizduoti, ką ten reiškia būti žydu. Jų gyvenimas kasdien sunkėja. Jie atleidžiami iš darbo, gąsdinami. Policija suima juos be jokios priežasties. Mano dėdė iki šiol laikomas Augsburge.

– Žinau, Fiskai, girdėjau apie tai, – linktelėjau.

– Kalbama, kad jūsų valdžia derėjosi dėl Vilniaus grąžinimo tiek su Berlynu, tiek su Maskva?

Aš nepatikliai išverčiau akis.

– Girdėjau kuopelės susirinkime.

Mes tylėdami ėjom toliau. Nors aš garsėjau kaip lietuvis nacionalistas, nes rašiau eilėraščius lietuviškai, Lietuvos bandymai susigrąžinti senąją sostinę mane domino labai menkai.

– Fiskai, aš tavęs norėjau kai ko paklausti.

– Ko?

– Ar pažįsti Troimaną? Galanterijos parduotuvės savininką?

– Aroną Troimaną? Ką tu su juo turi bendro?

– Tu jo nemėgsti?

– Kaipgi jį mėgsi? Nevidonas. Visa šeima tokia. Iš kur tu jį pažįsti?

– Sakai, nevidonas?

– Klausyk, jie tekstilės pramonės magnatai ir elgiasi su darbininkais kaip su vergais.

– Niekšai kapitalistai?

– Turi fabriką. Prieš porą mėnesių pasenusi mašina nutraukė darbininkui ranką. Pats kaltas, pasakė Troimanas. Nė skatiko nesumokėjo jo šeimai. Pareiškė, kad darbininkas nevedęs, nors šis išgyveno su savo moterim penkiolika metų ir susilaukė penkių vaikų. Partija bandė įsikišti, nes meistras buvo komunistas. Tada Troimanas atleido ir jį. Paskelbė, kad jis drumsčia ramybę ir kelia nesantaiką. Pasistengė, kad jis negautų darbo kitur.

– Šitam Troimanui priklauso fabrikas? Aronui Troimanui?

– Jo tėvui. Aronas viską paveldės po senio mirties. Kai sovietų valdžia nugalės, išspirsim lauk tuos bjaurybes. Tada žinos.

– Aronas Troimanas vedęs?

Fiskas gūžtelėjo pečiais.

– Iš kur aš galiu žinoti? Negi aš kokia vietos liežuvininkė. Kodėl tu juo taip domiesi?

Trūktelėjau pečiais.

– Einam išgerti? – pasiūliau.

– Susirinkimas, – atsisakė jis. – Gal ir tu nueitum? – Papurčiau galvą ir palikau jį prie Šv. Stepono gatvės.

Sutemus į miestą įžengė sovietų kariuomenė. Miesto miegą sudrumstė tankų burzgimas ir vikšrų žlegėjimas. Gulėjome ir bandėme spėlioti, ką reiškia pavieniai šūviai. Paryčiu Vilnius buvo jų.

Gatvėse buvo triukšminga. Grupė jaunų žydų komunistų sveikino šarvuočius, dardančius per miestą. „Da zdravstvujet krasnaja armija! Tegyvuoja Raudonoji armija!" Aš prasmukau pro mažus būrelius išvaduotojus gatvėse stebinčių žmonių.

Iš kitur sužinojau, kad vasarą Aronas Troimanas leidžia laisvalaikį prie Neries „Makabio" sporto klube. Jis mėgo irkluoti. Porą sekmadienių stebėjau jį. Į klubą jis atvažiuodavo importine raudona „Tatra 57", apsirengęs brangiais sportiniais drabužiais. Upės pakrantėse buvo pilna jaunų moterų maudymosi kostiumėliais, jos maudėsi, deginosi saulėje, liežuvavo, žiūrėjo, kaip sportininkai mojuoja irklais spindinčiame vandenyje.

Pasiskolinau maudymosi kostiumą iš Calkos. Kadaise jis priklausė jos vyrui ir buvo beviltiškai pasenęs. Pakviečiau ją drauge eiti prie upės, bet Ježis ją primušė, ir Calka nepanoro išeiti iš užtemdyto kambario, kuriame ją radau. Nuėjau vienas. Vyliausi, kad prikalbinsiu Fiską, bet jis dabar lakstė iš vieno partinio susirinkimo į kitą. Po pietų pamačiau jų kuopelę, mojuojančią vėliavomis ir šūkiais ir džiaugsmingai sveikinančią grupę raudonarmiečių aptriušusiuose sunkvežimiuose.

Suvyniojau maudymosi kostiumą į rankšluostį ir patraukiau prie upės. Diena buvo karšta. Bažnyčių bokštai

kilo į didingą rugsėjo dangų. Atrodė, kad karas kažin kur, nors į miestą plūdo sovietų kareiviai ir tankai. Buvo sunku įsivaizduoti, kad tokią gražią dieną vokiečių kariuomenė baigia užimti Prancūziją. Upės pakrantėse netrūko mėgėjų maudytis ir kaitintis saulėje, nes žiema Lietuvoje trunka ilgai.

Persirengiau kabinoje ir atsisėdęs ant žolės stebėjau irkluotojus saulės nutviekstoje Neryje. Nepamačiau nei Rachelės, nei jos vyro Arono. Bėgdamas nuo saulės, pasukau į pušyną. Oras buvo gaivus ir grynas. Grįždamas į kelią, išvydau raudoną „Tatrą", stovinčią šešėlyje.

Automobilis buvo nuostabus. Stogas atlenktas, sėdynės kvepėjo oda. Ant sėdynės greta vairuotojo gulėjo šilkinis šalis. Jos. Vogčia apsižvalgiau ir paėmiau jį. Šilkas buvo vėsus ir gražus kaip pušynas, kai prispaudžiau šalį prie lūpų. Užuodžiau silpną muilo, kuriuo ji prausiasi, aromatą. Užsimerkiau ir giliai jį įkvėpiau.

– Ei! – lenkiškai šūktelėjo vyriškas balsas.

Greit atsisukau ir pamačiau jį įsitempusį už nugaros. Buvo žemesnis už mane, bet stipresnis, geros sportinės formos.

– Steponai.

Ji stovėjo per žingsnį nuo jo. Išblyškusi. Vyras atsisuko į ją klausiama veido išraiška:

– Tu jį pažįsti?

Ji atsakė ne iš karto. Nenuleido akių nuo šilkinio šalikėlio, kurį tebelaikiau rankoje prie pat lūpų. Labai iš lėto tamsios akys nukrypo man į veidą ir įsmigo į jį. Man kojas pakirto iš gėdos. Jos gilios, neišmatuojamai gilios akys susitiko su mano akimis. Tylėdama atlaikė mano žvilgsnį.

– Taip, – atsakė. – Taip, pažįstu.

Aš paraudonavau kaip jų dailus sportinis automobilis. Numečiau šalikėlį ant blankios spalvos odinės automobilio sėdynės.

– Steponas Daumantas, – paaiškino Rachelė vyrui. Rodos, atsipeikėjo. – Mes iš to paties kaimo. Drauge lankėm mokyklą.

Arono veido išraiška sušvelnėjo. Jis draugiškai šyptelėjo.

– Nejuokauji? Tikrai? Tai puiku.

Jam buvo kokie trisdešimt penkeri, kresnas, trumpai kirptais plaukais, sveikai švytinčia oda. Padavė ranką. Mūvėjo platų aukso žiedą. Paspaudė ranką tvirtai, vyriškai ir nuoširdžiai.

– Aronas Troimanas, – prisistatė. – Išdidus jūsų klasės draugės vyras. – Lenkiškai jis kalbėjo su jidiš akcentu, nors ir labai taisyklingai. Apkabino Rachelę didele ruda ranka. Ji šyptelėjo, nenuleisdama nuo manęs akių. Linktelėjau.

– Koks sutapimas, kad susitikome prie mano automobilio, – linksmai kalbėjo Aronas. – Gražuolis, tiesa? – Jis meiliai pliaukštelėjo per mašinos šoną.

– Taip, – atsakiau, – tikrai gražuolis.

Keturiasdešimt ketvirtas skyrius

– Važiuojam kartu, – pasiūlė Aronas. – Kaip tik ruošėmės išgerti. Galėsite prisiminti senus laikus.

Iškart papurčiau galvą. Nors troškau kaip nors užmegzti pažintį su jais, kai pasitaikė proga, susigėdau, o drauge važiuoti išgerti bijojau. Aronas atidarė Rachelei „Tatros“ duris. Laikė jas, o ji nelipo.

– Važiuojam, – tyliai tarė.

Netaręs nė žodžio, įsėdau į automobilį, kojos lipo prie minkštos kreminės sėdynių odos.

Mes nuvažiavom į tykų restoranėlį Mickevičiaus prospekte, netoli nuo mano tetos. Buvo ankstus vakaras, mieste ramu, tik nedidelės pergalingų jaunų komunistų grupelės bastėsi gatvėmis. Aronas geraširdiškai juokėsi iš jų. Svarsčiau, ar nepapasakoti jam apie Fisko požiūrį į jo kapitalistinę veiklą, bet nepapasakojau. Restorane Aronas užsakė vokiškos degtinės sau ir šampano žmonai.

– Ką gersi, Steponai?

Atvykęs į Vilnių, aš dažniausiai gėriau pigią degtinę,

 bet pasakiau, kad gersiu tą, ką ir jis. Jis pakėlė stikliuką, ir

mes išgėrėm už senus draugus. Iš paskutiniųjų stengiausi, kad mano balse nesigirdėtų kandžių gaidelių. Rachelė sėdėjo ir tylėjo, o Aronas šnekėjo, linksmindamas mane anekdotais apie sovietų okupaciją. Netrukus jis žvilgtelėjo į brangų laikrodį ant storo riešo. Kilstelėjo antakius.

– Turiu eiti, – pasakė. – Jau vėluoju. – Jis atsistojo ir pasilenkė prie Rachelės. – O jūs dar pasėdėkit ir pašnekėkit, – pasiūlė, pakštelėjęs ją į skruostą. Tvirtai paspaudė man ranką ir pažvelgė į akis. – Malonu buvo susipažinti, Steponai.

Kai ėjo pro šalį, užuodžiau malonų losjono po skutimosi aromatą. Rachelė rūpestingai apžiūrinėjo šampaną, kurio beveik negėrė.

– Man irgi reikia eiti, – tariau. Vokiška degtinė buvo saldi, negalėjau jos gerti, nes buvau pripratęs prie naminės.

Jau stojausi, kai ji prašneko.

– Atleisk, – tarė, neatplėšdama akių nuo šampano.

– Už ką? – karingai paklausiau.

– Atleisk, ir tiek, – atsiliepė ji. Pakėlė akis. – Atleisk, kad taip negerai išėjo.

– Neatrodo, kad tau negerai.

– Manai, kad tik tu vienas turi jausmus? – paklausė ji. – Manai, kad aš nieko nejaučiu? Galėtum man pasakyti, ką turėjau daryti? Galėtum paaiškinti, kodėl mano poelgis nedoras?

– Aš tave mylėjau, – irzliai tariau.

– Aš irgi tave mylėjau, Steponai. Bet mes buvom vaikai. Mes žaidėm. O pasaulis nepriklauso vaikams. Neži-

nau, ar pastebėjai, bet gatvėse pilna kareivių. Rusų kareivių, ir Dievas žino, ką tai reiškia mums, bet reikia džiaugtis, kad ne vokiečių. Ir net jei nebūtų karo, čia Lenkija. Aš žydė, o tu ne. Ko tu nori? Nesuprantu.

– Kaip tu gali kalbėti taip santūriai? – Aš vėl klestelėjau ant kėdės priešais ją. – Prisipažįsti meilę ir ramiausiai išplėši ją iš savo širdies?

– Ak tu, poete! Ką tau reiškia blaivus požiūris? Jau užmiršai, kuo kartą baigėsi tavo poezijos, Steponai? Negalima numoti ranka į sveiką protą. Gal tu ir gali pulti į pavojų, bet aš nenoriu naktimis supti vaikus bijodama dėl jų ateities. Aš bijau gyvenimo, kuriame nebėra vietos sveikam protui. Bijau poezijos ir visų poetų. Jūs pavojingi.

Ji tūžmingai žiūrėjo į mane, veikiausiai vėl jausdama pagiežą, kuri buvo ją apėmusi poezijos skaitymų vakarą, kai sėdėjo apkabinusi pusbrolį ir klausėsi girtų kaimiečių patyčių už lango. Žiūrėjau į ją akmeniniu veidu. Gėdijausi ir pykau. Ji uždėjo ranką ant manosios.

– Tu teisi, – suminkštėjau.

– Kartais imu abejoti, – tarė ji ir užsidengė veidą rankomis. – Imu abejoti, ar gėris ir blogis iš tikrųjų yra. Naktį sapnuoju keistus sapnus. Labai bijau ateities.

– Viskas bus gerai.

– Meldžiu Dievą, kad taip būtų.

– Aronas labai pasitiki savimi. Rodos, jis nė kiek nebijo komunistų.

– Aronas nepataisomas optimistas, – nusišypsojo Rachelė.

– Atrodo, jis neblogas žmogus, – niauriai pripažinau.

– Jis geras žmogus, Steponai. Švelnus ir darbštus.

– Ir turtingas.

Jos lūpos persikreipė.

– Kada pasidarei toks begėdis? Čionykščiai poetai turi būti tokie? – Ji niekinamai žvelgė į mane.

– Atleisk, – tariau ir patylėjau. – Rachele, negaliu ištarti žodžių, kuriuos noriu ištarti. Aš bijau. Draugas man perskaitė eilėraštį, sakė, kad eilėraštis jam primena mane: „Greta stovėsiu aš, bastūnas be namų, ir mes nebyliai šauksim“. Ko gero, aš toks ir esu – bastūnas be namų, amžinai stovintis už lango.

Ji vėl paėmė mane už rankos ir šyptelėjo.

– Man būdavo įdomu su tavim kalbėtis, – tarė ji. – Tų pokalbių man trūksta.

– Man irgi.

– Gal ateitum kada nors pas mus vakarienės? Aronas tik apsidžiaugtų.

– Gerai. Galbūt.

Rachelė užsimetė švarkelį.

– Turiu eiti, – tarė. Linktelėjau. Išeidama iš restorano, ji atsisuko ir pamojavo. Išgėriau vokišką degtinę, išsiviepiau ir užsisakiau rusiškos. Rachelės šampanas stovėjo beveik nepaliestas, taurės kraštelį, kur ji gurkštelėjo, ženklino raudonų lūpų dažų atspaudas. Aš jį nutryniau pirštu ir paragavau. Saldu.

Keturiasdešimt penktas skyrius

Užėmę miestą, sovietai perdavė valdžią Lietuvos vyriausybei Kaune ir pasitraukė. Beveik iškart kilo riaušės. Naktinėmis gatvėmis klajojo girtų ir įtūžusių lietuvių galvažudžių gaujos. Ieškojo žydų ir kitų atpirkimo ožių.

Buvo spalis, oras šaltas ir drėgnas. Mudu su Ježiu apytamsėmis gatvėmis knapinom iš Senamiesčio namo. Miestą kaip antklodė gaubė tirštas rūkas. Už universiteto kelią mums pastojo vaikinų šutvė. Neaukštas kresnas vyrukas nunešiotu tamsiu kostiumu be palto čiupo mane už atlapų ir trenkė į universiteto sieną. Ježis, netekęs atramos, suklupo ir gavo batu į pilvą, nespėjęs ištarti nė žodžio. Aiktelėjęs susirietė ir nugriuvo ant šlapių, švytinčių grindinio akmenų.

– Kur buvai? – lietuviškai sukriokė kresnasis vyrukas. Klausimas buvo beprasmiškas, tiesiog jis norėjo sužinoti, kokia mano gimtoji kalba.

Aš sutrikau ir sunerimau dėl Ježio, kuris nejudėjo. Atsakiau ne iš karto, nes buvau užsipylęs akis ir sunkiai apverčiau liežuvį. Už lėtumą buvau nubaustas. Nuo staigaus

smūgio man užėmė kvapą, ir aš mėšlungiškai trūktelėjęs susmukau.

– Palauk! – žioptelėjau. – Aš lietuvis.

Kresnasis užpuolikas sustojo. Krenkštelėjo. Vyrukai tylomis apsisuko ir dingo rūke.

Ježis nejudėjo. Atsiklaupiau prie jo. Grindinio akmenys skaudžiai įsikirto į kelius. Iš gilios žaizdos jo kaktoje tekėjo tamsus kraujas. Prikišau skruostą jam prie lūpų pažiūrėti, ar dar kvėpuoja. Jis išsiviepė.

– Nebučiuok manęs.

– Mulki, – atšoviau, – tikėjausi, kad tave nudėjo. Norėjau ištraukti piniginę.

Pakėliau jį ir uždėjau jo ranką sau ant pečių. Mes pamažu šlitiniavom į kalvą su vingiuotomis gatvelėmis, vedančiomis į žydų kvartalą.

– Galėtum užtraukti lietuvišką dainą, – šaipėsi Ježis. – Kad visi žinotų – savas.

Rūkas tirštėjo, užtvindydamas siauras grįstas gatveles. Miestas aidėjo nuo neaiškios kilmės garsų. Eidami baikščiai klausėmės. Kai įsukom į Stiklių gatvę, rūką nutvieskė šviesa. Jis paraudonavo, o pro žarą buvo girdėti riksmai. Keiksmai ir moters spiegimas. Į akmenis pažiro stiklas, ir staiga išgirdome pliūptelėjimą lyg būtų įkvėpusi pabaisa. Rūke sublykčiojo liepsnos. Kažkur rėkė vyriškis, nedarniai atitardamas moters klyksmą. Maldavo. Sustojom ir įsižiūrėjom į pašvaistę. Vyriškis kalbėjo darkyta rusų kalba su lenkišku akcentu. Moteris jidiš maldavo nebylų dangų. Riksmus slopino rūkas, todėl vaizdas priminė spektaklį per mažame teatre.

– Dingstam iš čia, – apsisuko Ježis.

Aš stovėjau kaip stulpas ir neleidau jam eiti. Rūkas prasiskleidė, netikėtai parodydamas siaurą gatvelę kaip gyvąjį paveikslą su šėlstančiomis figūromis. Paskui vėl nusileido ir viską apgaubė. Ježis tampė mane už rankos, bet aš priešinausi.

– Žydai, – sušnibždėjau. – Mušami žydai.

– Žydai, bjaurybės lenkai, o kas mums darbo.

Iš rūko išniro figūra ir vos neatsitrenkė į mus. Vyriškis krūptelėjo, jo veidas buvo virtęs sustingusia baimės kauke. Kakta ir skruostai buvo pajuodę, o plaukai keistai nukirpti. Tik kai jis prabėgo suvokiau, kad plaukai priekyje nudeginti. Ježis svirduliuodamas puolė jam iš paskos. Bėganti figūra žvilgtelėjo per petį ir tikriausiai nusprendė, kad ją vejasi. Vyriškis gailiai sukliko, pasileido dar greičiau bėgti ir akimirksniu dingo migloje.

– Ježi, – pašaukiau. Jis sustojo ir atsisuko vos matomas pro rūką. Aš nejudėjau, ir jis išnyko.

Kaip nudiegtas tebestovėjau kryžkelėje. Tokį įniršį sužadinau kaime savo eilėraščiu. Tą naktį vyrai rinkosi prie kaimo žydų trobų. Galbūt šiąnakt galvažudžiai stovi ir už jos lango. Galbūt ji gūžiasi už uždarytų langinių, o jie svaido akmenis. Pasileidau bėgti. Lėkiau vaiduokliškomis miesto gatvėmis. Mirtiną tylą plėšė neįsivaizduojami atgijusios neapykantos pliūpsniai. Rūkas atskyrė antpuolius. Rūkas slopino riksmus, dūžtančio stiklo dzingsėjimą, lūžtančio medžio braškėjimą, girdimus vos už kelių metrų. Beskubėdamas susidūriau su užpuolikais, lupančiais iš grindinio akmenis ir svaidančiais juos į dirbtuvėlių langus. Gelbhaueris, batsiuvys. Fišlinskis, kepėjas. Haberkornas, fotografas.

Kai nubėgau į Pylimo (Zawalna) gatvę, visur buvo tylu. Net rūkas nebangavo. Lėtai nuėjau prie jos namo, mindžiodamas šlapius lapus. Nė viename lange nedegė žiburys. Visa gatvė buvo tamsi. Lūkuriavau tamsoje nežinodamas, ką daryti. Kurį laiką mindžikavau, kol degtinė, išgerta Senamiestyje, galutinai išgaravo iš galvos. Drabužiai rūke drabužiai sudrėko, šaltas oras skverbėsi pro ploną audeklą ir stingdė kūną. Ėmiau trypti kojomis, kad sušilčiau, dundesys slopiai nuaidėjo gatvėje, ir už langų pasirodė tamsūs veidai. Jie žvelgė į gatvę iš baimės išplėstomis akimis būgštaudami, ar aš ne riaušininkas.

Nuplumpinau namo. Ježis miegojo, ir aš nenusirengęs susiriečiau ant lovos greta jo. Ježio kūno šiluma pamažu skverbėsi pro mano drėgnus drabužius.

Rytą mieste buvo tylu. Rūkas išsisklaidė, mes vaikščiojom, nuleidę galvas. Bet sutemus pogromai vėl prasidėjo. Miesto gatves nuklojo stiklo šukės, gailus nuo neapykantos gaisrų oras graužė akis.

Keturiasdešimt šeštas skyrius

1940 metų birželio 15 dieną, kai Hitlerio tankai įvažiavo į Paryžių, Stalino tankai grįžo į Vilniaus gatves. Smetona, dešiniųjų pažiūrų Lietuvos prezidentas, naktį pabėgo iš šalies su kitais įtakingais politikais ir inteligentais. Mes buvome išlaisvinti. „Tegyvuoja Tarybų Lietuva – tryliktoji Tarybų Socialistinė Respublika“ buvo parašyta lapelyje, kurį džiūgaujantis Fiskas įspraudė man į ranką.

– Tai smūgis šią šalį valdantiems fašistų galvažudžiams, – garsiai dėstė Fiskas, eidamas su manimi Mickevičiaus prospektu. Mane pykino nuo jo rėksmingo pasitikėjimo savimi, o žiūrėdamas į minias į mus dirsčiojančių žmonių ant šaligatvio svarsčiau, kiek tarp jų galvažudžių, kurie degino žydų namus ir žudė nelaiminguosius tamsiose gatvėse.

Fiskas tik nusijuokė, kai ėmiau jį tildyti. Gatvėje jis susijaudinęs mostagavo rankomis.

– Žiūrėk, – tarė, rodydamas į sovietų tankus ir į juos atsišliejusius kareivius su šautuvais, permestais per petį. – Ko man bijoti? Čia įvyko revoliucija. – Katedros aikštėje man pavyko jo atsikratyti. Atsistojau į ilgą išsiraičiusią eilę

prie maisto produktų parduotuvės. Ježis nuėjo į turgų prie stoties paieškoti duonos ir kitų būtiniausių dalykų. Sklido gandai, kad parduotuvių atsargos baigiasi, ir visas miesto krautuves apgulė apimti panikos gyventojai, bandydami šį bei tą įsigyti juodai dienai.

– Krautuvės tuščios, ir žinai kodėl? – piktinosi raukšlėta senutė, stovinti priešais mane. – Viskas suslapstyta. Tvirtinama, kad nieko nebėra, viskas išparduota, o paskui krautuvininkai iškiš kelis kepaliukus ar maišą miltų ir lups už juos baisius pinigus.

Seniokas, už kurio ji stovėjo, supratingai linktelėjo.

– Taip, taip. Šventa teisybė, nedorėliai. Arba rusai viską konfiskavo kareiviams.

– Kur jau ten, kaip poteriuos amen, kai kas prisikimš kišenes. Patikėk manim. Na ir niekšai. Tegu vargšai seniai dvesia badu, užtat krautuvininkai maudysis aukse.

– Pagautas žydas, nuslėpęs visą sandėlį miltų ir kiaulės kojų, – įsiterpė į pokalbį dar viena senė. – Laukė, kol kainos pakils.

Kai galiausiai įsiveržiau pro duris, kaudamasis su septyniasdešimtmete sene, krautuvėje buvo tuščia kaip iššluota. Stambus raudonveidis vyriškis barėsi su pardavėjomis. Jo veidą kirto baisus randas, todėl paprastai nepalenkiamos moterys buvo išsigandusios. Viena ašarojo, o antroji riejosi su juo.

– Tik po vieną kepaliuką. Ne daugiau.

– Kokia nauda iš vieno kepaliuko? Aš turiu pamaitinti dešimt žmonių.

– Ne aš sugalvojau taisykles. Tik po vieną kepaliuką. Man nesvarbu, kiek tu turi pamaitinti. Tu prisikimši pil-

vą, o kiti ką valgys? A? Atsakyk. Žiūrėk. – Ji piktai mostelėjo ranka mūsų pusėn. – Ką jie valgys, pasakyk man?

– Tai gėdinga, – ginčijosi vyriškis, ir jo veidas išraudo. – Gėdinga ir pasibaisėtina.

Pro duris šonu prasispraudė parduotuvės vedėjas, dirglus tamsiaplaukis lenkas tvarkinga balta prijuoste. Jis dirstelėjo į minią, paskui į piktą vyriškį, bandydamas įvertinti minios nuotaikas. Pirkėjai įtūžę reiškė savo nuomonę.

– Imk savo kepalą ir leisk mums pasiimti savo.

– Kas jiems rūpi? Juk pelnosi iš mūsų nelaimės! Galvą guldau, kad sandėliai lūžta nuo prekių.

– Taigi! Trauk iš po prekystalio viską, ką paslėpei, niekše! Manai, taip sukaupti turtai atneš tau laimę?

– Viešpats danguje žvelgia į tave ir mato, ką darai! – suriko senė, apsigaubusi storu juodu šaliku, pabrėžiančiu smulkaus veidelio blyškumą.

– Ponai ir ponios, prašom nusiraminti, – susijaudinęs maldavo tamsiaplaukis pardavėjas. – Mes niekuo dėti. Mes gavom per mažai prekių. Valdžia leido parduoti tik po kepalą vienam žmogui. Turime laikytis lygiavos. Kad niekas nespekuliuotų.

Sovietiniai terminai dar labiau pakurstė minios pyktį. Žmonės parduotuvėje suklego, tyčiodamiesi iš komunistų įsibrovėlių ir jų šūkių.

– Ką pešei? – linksmai paklausė Ježis, kai nusivaręs parsiradau namo. Jis padėjo ant stalo savo laimikį: kepalą duonos, butelį pieno, bulves, cukrų ir pakelį varškės. Aš padė-

jau savo dalį: rūkytą dešrą ir kepalėlį duonos. – Palik šitą darbą man, – draugiškai pasakė jis ir paplojo man per petį. – Maistu rūpinsis dėdė Ježis.

– Ką apmovei? – paklausiau.

Jis nutaisė nekalto kūdikėlio miną.

– Apmoviau? – Ir išsišiepė kaip sotus katinas. Daugiau neklausinėjau. Nusprendžiau, kad susirado dar vieną dosnią rėmėją. Ir nesuklydau. Po kelių dienų sužinojau, kad jis rėžia sparną apie kelias pardavėjas, kurios už dėmesį atsilygina maisto produktais.

Ježis atrodė sveikiau negu žiemą. Blyški oda beveik permatoma, plaukai neįprastai ilgi. Nors orai buvo šilti, jis nuolat sausai kosėjo. Tačiau buvo energingas kaip visada. Metė studijas ir rašė trumpus rimtus eilėraščius, kurių man nerodė. Iki paryčių vaikščiodavo po kambarį, kažką murmėdamas po nosimi.

– Žodžiai, – sakydavo. – Kiekvienas žodis turi būti neišvengiamas. Nieko nereikalingo. Eilėraščio meniškumui svarbi kiekviena raidė.

Spalio pabaigoje mes bendrai išleidom nedidelę eilėraščių knygelę „Kataklizmas“. Ježiui pavyko ją įsiūlyti dideliam knygynui Mickevičiaus prospekte, knygelę neblogai pirko. Be to, jis susidraugavo su rusų kareiviais. Iš jų gaudavo geros degtinės, konfiskuotos karinės policijos. Rusų kareiviai iš suvargusių kaimų mėgavosi netikėtu piniginguμu. Nauja marionetinė sovietų valdžia keitė litą į 90 kapeikų, o ne į keturis ar penkis rublius, kiek šis iš tikrųjų buvo vertas, todėl skurdžiai rusai dirbtinai praturtėjo. Je-

žis juos supažindino su lenkų merginomis, ir jauni iš valstiečių kilę kareivėliai pasipūtę it kilmingi didžiūnai vaikštinėjo su jomis po miestą.

– Būk atsargus, – perspėjau jį, kai vieną dieną grįžo linksmai kikendamas, nes aplošė kortomis kelis girtus komunistus.

– Jie patys viską pavogė, – atkirto jis. – Žinai, ką išdarinėja tavo draugelis Fiskas?

– Fiskas? Nežinau, jau seniai jo nemačiau.

– Jis tapo NKVD šnipeliu. Minėjo Troimaną.

– Ką jis sakė apie Troimaną?

– Fiskas įskundė jį ir jo tėvą už išnaudojimą ir spėjamą bendradarbiavimą su Vakarų slaptosiomis tarnybomis.

– Jis apkaltino Troimaną šnipinėjimu? – Kraujas man užšalo gyslose.

– Ėjo jo suimti.

– Fiskas?

– NKVD. Fiskas kiceno drauge, nes nenorėjo pražiopsoti tokio malonumo.

Čiupau striukę ir puoliau iš kambario. Kol per Senamiestį nubėgau į Pylimo gatvę, prie Troimano namų susirinko didelė minia. Smalsuoliams kelią užtvėrė ginkluoti rusų kareiviai. Fiskas stovėjo prie vieno kareivio ir bendrai rūkė cigaretę. Buvo nutaisęs iškilmingą ir pasipūtusią miną, kuri juokingai nesiderino prie purvinos atspurusios senų marškinių apykaklės ir rankogalių bei iki blizgesio sunešioto kostiumo. Prasibroviau pro minią ir priėjau prie jo. Pamatęs mane, jis piktdžiugiškai nusišypsojo.

– Draugas Steponas, – tarė, perduodamas cigaretę stambių kaulų valstiečiui kareiviška uniforma.

– Kas čia vyksta, Fiskai?

Fiskas atsainiai mostelėjo ranka, lyg tai, kas vyktų, būtų neverta dėmesio.

– Darom tai, ką reikia daryti.

– Ježis sakė, kad NKVD suėmė Aroną.

– Juk aš tau sakiau, kad su tuo nevidonu bus susidorota, – išsišiepė Fiskas.

Tą akimirką namo durys atsidarė. Pasirodė du karininkai, o tarp jų – Aronas. Jo sveikatingas veidas buvo papurtęs, plaukai sutaršyti. Pamatęs prie durų minią, jis sunerimo. Išsigandusios akys ėmė bėgioti nuo vieno veido prie kito. Pamačius šį savim pasitikintį vyriškį taip įbaugintą, apėmė nenusakomas jausmas. Sunkios medinės durys užsitrenkė jam už nugaros. Rachelės niekur nebuvo matyti.

Eidamas pro šalį, Aronas mane pastebėjo. Trumpam sulėtino žingsnį ir bandė šyptelėti. Paskui man prie šalies pamatė Fiską. Jo veido išraiška pasikeitė. Ne, jis nepyko, tik dar labiau išsigando. Skubiai nuknopino paskui kareivius, kurie brovėsi pro tylinčią minią. Kareiviai įkišo jį į furgoną ir nusivežė. Minia išsiskirstė.

– Einam kartu? – pasiūlė Fiskas. Aš papurčiau galvą.

Po to, kai jis nuėjo, dar ilgai stovėjau ant šaligatvio. Ne prie namo, kur dar valandėlę stovėjo ir rūkė kareivis, atrėmęs šautuvą į durų staktą po mezuza*. Po kurio laiko du-

*Toros eilutės, tvirtinamos prie žydų namų durų staktų.

rys atsidarė. Išėjo grupė vyrų civiliniais drabužiais ir uniformuotas karininkas. Kareivis išsitempė. Vyrai praėjo pro šalį, lyg jo nebūtų. Karininkas liepė jam sekti įkandin. NKVD sulipo į juodą automobilį, o abu kareiviai nužingsniavo atgal į miestą.

Pabeldžiau į duris, bet niekas neatsiliepė. Už tinklinių gretimo namo užuolaidų šmėkštelėjo išsigandęs veidas, bet pas Troimanus niekas nė nekrustelėjo. Žvilgtelėjau pro žalvarinės pašto dėžutės plyšį. Ilgas koridorius buvo tamsus ir tylus. Pačiame gale pro praviras duris krito šviesa, į sieną buvo atremti sulaužyti paveikslo rėmai. Neryškiai apšviestos saulės, ant grindų sužvilgo stiklo šukės. Pastebėjau, kaip kažkas staiga sujudėjo tamsoje.

– Rachele, – sušnibždėjau pro žalvariu įrėmintą plyšį. Figūra laiptų apačioje sustingo ir kurį laiką nejudėjo. – Rachele?

– Kas čia? – atsiliepė iš šešėlio kimus, sunkiai atpažįstamas balsas.

– Rachele? Čia Steponas.

Mano žodžiai krito į tylą. Figūra nė nekrustelėjo. Sunku buvo įžiūrėti, ar ji stovi laiptų apačioje, ar sėdi. Keliu pro šalį lėtai nuburzgė automobilis, aš baikščiai atsitiesiau ir dirstelėjau per petį. Jis nupupsėjo iki gatvės galo ir dingo. Kaktą išpylė šaltas baimės prakaitas. Vėl palinkau prie pašto dėžutės ir pakėliau dangtį.

– Rachele, čia aš. Atidaryk.

Tada ji nenorom sujudėjo. Išniro iš tamsos ir slinko medinėmis vaškuotomis grindimis, paspirdama šukes. Buvo

susikūprinusi. Paleidau žalvarinį dangtį ir atsitiesiau. Durys iš lėto prasivėrė, bet tiek nedaug, kad jos nebuvo matyti. Įsiveržiau į tamsą, prieš tai nužvelgęs kelią ir įsitikinęs, kad manęs niekas neseka. Ji atsitraukė prie sienos už durų. Kai uždariau duris, tamsoje neaiškiai mačiau tik jos siluetą. Akių ji nepakėlė.

– Mačiau tave su Fisku, – galiausiai pasakė. Balsas buvo duslus, lyg būtų ilgai rėkusi. – Pro langą. Mačiau, kaip abu stovėjot ir juokėtės.

– Ne. Ne, Rachele. Tu apsirikai, – puoliau neigti. Žengtelėjau prie jos, bet ji atšoko, nežinau, iš pasibjaurėjimo ar iš baimės.

Keturiasdešimt septintas skyrius

Ji tyliai nuslinko koridoriumi, o aš nusekiau įkandin. Pamačiau, kad viena didelė iš paveikslo iškritusi šukė ištepta šiurpiai raudonu krauju. Suglumau, nes Aronas buvo išblyškęs, bet nesužeistas. Kai įėjom į svetainę, pro aukštus langus trykštanti šviesa krito ant Rachelės. Jos skruostą po kaire akimi bjaurojo didelė žaizda. Aiktelėjau, o ji, pastebėjusi mano žvilgsnį, atsargiai palietė pjūvį.

– Tu sužeista.

Ji priekaištingai pažvelgė į mane.

– Ne čia, – atsakė, liesdama žaizdą. – Čia neskauda.

– Aš niekuo dėtas, Rachele. Susitikau Fiską prie durų. Tai jis įskundė Aroną.

Rodos, ji manim nepatikėjo. O gal jai buvo nesvarbu. Nusisuko ir priėjo prie didelio lango. Atitraukė tinklinę užuolaidą ir pažvelgė į lauką. Stovėjau jai už nugaros nežinodamas, ką sakyti. Man buvo nepakeliama mintis, kad ji įtaria mane dirbant komunistams, bet nežinojau, kaip ją įtikinti savo nekaltumu. Jos pečiai suvirpėjo. Nepastebimai, lyg būtų gūžtelėjusi. Iš pradžių aš taip ir pamaniau.

Bet jie vėl suvirpėjo, o pro lūpas nevalingai išsiveržė aimana. Ji užsidengė veidą rankomis, ir skausmas palaužė ją. Suklupo.

Puoliau prie jos ir apkabinau. Rachelė buvo sustirusi. Atrodė, kad kiekvienas įkvėpimas drasko jos kūną į gabalus. Stipriai spaudžiau ją prie krūtinės ir glosčiau plaukus. Įkvėpiau saldų jos kūno kvapą. Suvokiau, kad pirmą kartą apkabinau ją. Glamonėjau. Kažką prisikišęs kuždėjau į ausį. Jos kūnas suglebo. Ji pradėjo lengviau kvėpuoti. Iš akių pabiro ašaros. Užsimerkė, lyg norėtų jas sulaikyti. Pabučiavau ją į plaukus.

– Aronai, – suaimanavo ji. – Mano Aronai. – Be paliovos kartojo jo vardą, užsimerkusi ir suspaudusi mano rankas.

Šviesa už lango paraudonavo ir pamažu išblėso. Mes nejudėjom. Rachelės ašaros išseko. Sėdėjom, tylėjom ir žiūrėjom, kaip išeina diena. Ji atsišliejo į mane, prispausdama prie sienos. Kiek naktų užmigdavau savo tamsiame kambaryje kaime, svajodamas apie tokią akimirką? Užsimerkęs čiuopiau ją. Uodžiau. Jaučiau.

– Papasakok, kas atsitiko, – paprašiau tamsoje. Švelniai paliečiau įpjovą ant jos skruosto.

– Kažkas pasibeldė į duris. Aronas žinojo, kad bėda kada nors ištiks. Tėvas įspėjo, kad jų pavardės įtrauktos į komunistų sąrašus. Mes ruošėmės išvažiuoti ir palaukti, kol viskas aprims. Liepiau jam neatidaryti durų. Jis nepaklausė. Pasakė, kad tada duris išlauš. Geriau iškart su jais pasikalbėti, nepykdyti be reikalo. Pasikalbėti! – Ji gailiai nusijuokė. – Jie įsiveržė pro duris. Bent penki. Prikišę šau-

tuvus prie veido, kareiviai keikdamiesi įstūmė jį į koridorių. – Ji nutilo ir užsimerkė, lyg norėtų užmiršti prieš akis iškilusį vaizdą. Paėmiau ją už rankos.

– Jie parbloškė Aroną ant grindų. Vienas griebė jį už plaukų ir atlošė galvą. – Neatmerkdama akių ji rodė, kas įvyko, veido išraiška ir judesiais. – Kitas prispaudė jam prie smilkinio pistoletą. „Kapitalistų kiaulė! – šaukė jie. – Supistas žydas išnaudotojas!" – Keistai skambėjo tokie žodžiai jos lūpose. – Aš neištvėriau. Puoliau jų maldauti. Vienas atsisuko ir vožė man. Atsitrenkiau į sieną ir galva sudaužiau paveikslo stiklą.

Ji nutilo. Atsimerkė ir įsmeigė akis į juodus kaip naktis kambario kampus. Iš gatvės galo atsklido girtuoklio daina. Vakaro tamsoje linksma talalinė skambėjo graudžiai.

– Po kurio laiko jie atitraukė ginklą nuo jo galvos. Suvarė mus į šitą kambarį. NKVD pradėjo kvosti. Ką mes pažįstame? Kokios šalies vyriausybei tarnaujame? Kodėl Aronas kalbėjosi su Didžiosios Britanijos ambasados darbuotoju? Ką jis veikė per paskutinę kelionę į Paryžių? Ir taip be galo. Lavina klausimų. Aronas atsakinėjo, bet jo atsakymai jų nedomino. Paskui jie pareiškė, kad jis suimamas tolesnei apklausai. Aronas liepė man eiti pas jo pusseseres, bet aš neturiu jėgų pajudėti.

Ji perbraukė ranka per plaukus.

– Jie išsivedė jį, – tarė keistu dusliu balsu, lyg būtų tuščiavidurė. – Du pasiliko. „Tavo vyrui bus geriau, jei pasakysi, ką žinai, – kartojo jie. – O jei nieko nepasakysi, jam bus blogai."

– Ką tu jiems pasakei? – paklausiau.

Ji žvilgtelėjo į mane.

– Ką aš galėjau pasakyti? Negi tu tiki, kad yra ką sakyti?

Vėliau ji užplikė arbatos, ir mes gėrėm ją su medumi. Ji nedegė žiburio.

– Kaip miške, – tarė. Linktelėjau tamsoje prisiminęs, kaip lydėdavau ją namo per gūdų mišką. Prislinkau arčiau jos. – Aš vis dar sapnuoju mišką, – tarė ji. – Nežinau, pasiilgstu jo ar ne. Kartais pasiilgstu, bet kai susapnuoju, išsigąstu. – Aš vėl linktelėjau užuot atsakęs. Paėmiau jos ranką. Ji prisiglaudė prie manęs. Mano lūpos švelniai palietė jos sudraskytą skruostą. Oda buvo vėsi. Tamsoje suradau jos lūpas.

Rachelė krūptelėjusi atšoko. Ištraukė ranką.

– Ką tu darai? – paklausė. Balsas skambėjo nemaloniai iš nuostabos.

– Atleisk, – sumurmėjau.

– Ką tu įsivaizdavai?

– Nieko.

– Mano vyrą ką tik suėmė slaptoji policija. Negi tu manei, kad aš... – Jai užkando žadą iš pasipiktinimo. Sušnarėjo drabužis, ji atsistojo. Išgirdau, kaip eina medinėmis grindimis, ir pamačiau jos siluetą prie lango. Ji uždegė degtuką. Mus apšvietė stalinės lempos šviesa. Jos akys žaižaravo iš įniršio.

– Geriau išeik, – tarė.

Svirduliuodamas atsistojau, neryški šviesa slėpė, koks esu išraudęs. Priėjau prie Rachelės, bet ji atsitraukė, lyg kelčiau jai pasišlykštėjimą. Man gerklėje įstrigo atgailos

žodžiai. Kai pagaliau juos ištariau, net pats nepatikėjau, kad kalbu nuoširdžiai. Nebylus stovėjau jai už nugaros, o širdis plyšo skausmu.

– Rachele, – tariau, – aš nieko negalvojau, aš nenorėjau tavęs užgauti. – Degiau iš gėdos, nes ji turėjo teisę mane niekinti. Aš laikiau ją glėby, jaučiau jos švelnaus kūno svorį, aš įsikniaubiau į jos plaukus ir paėmiau ją už rankos, aš netekau galvos nuo jos artumo. Aš taip seniai ilgėjausi. Ir nors dabar Rachelė stovėjo greta, pagaliau suvokiau, kaip toli ji nuo manęs.

– Išeik, – pasakė ji.

Aš apsisukau ir išėjau pilnomis ašarų akimis, klupinėdamas tamsoje. Kai ruošiausi atidaryti duris, pasigirdo tylus beldimas. Stabtelėjau, ištiesęs ranką prie durų rankenos. Rachelė salono tarpduryje sustingo. Mes stovėjom ir tylėjom, beldimas pasikartojo. Tylus ir neryžtingas. Rachelė nenorom priėjo.

– Kas čia? – pašaukė pro duris. Subarškėjo žalvarinis pašto dėžutės dangtis, ir mes neaiškiai pamatėm dvi akis.

– Aš, – atsakė senio balsas.

– Reb Azrielis, – tyliai ištarė Rachelė.

Ji atrakino duris. Lauke stovėjo senis ilga balta barzda, išsidraikiusia ant tamsių drabužių. Veido oda buvo sukritusi klostėmis, lyg jis kadaise būtų buvęs storulis. Už jo stovėjo smulkutė moterytė, dar smulkesnė už jį. Jos rusvą veidą gaubė šalikas. Akyse atsispindėjo baimė ir susirūpinimas. Aš smukau pro duris. Neatsigręždamas išskubėjau į gatvę. Rachelė manęs nepašaukė, ir žengęs kelis žingsnius išgirdau, kaip tyliai spragtelėjo uždaromos durys.

Keturiasdešimt aštuntas skyrius

Aš taip gėdijausi savo elgesio tą vakarą, kad uoliai vengiau Rachelės. Tačiau šį bei tą išgirsdavau apie ją. Sėdėjau kavinukėje netoli stoties, kai pro šalį ėjo Fiskas. Pamatęs mane nusišypsojo. Prieš įeidamas į kavinę apsidairė, ar nėra Ježio. Buvo linksmas ir pasiūlė pavaišinti mane dar vienu puodeliu kavos. Sutikau, nors ir nenorėjau su juo kalbėtis. Jis reikalavo kalbėti rusiškai, nors abu lenkų kalbą mokėjome geriau.

– Ježio nėra? – paklausė smagiai, bet baimingai.

– Ne. Rašo pjesę su Marcinu Lunskiu.

– Būk atsargus su juo.

– Su Lunskiu?

– Su Ježiu Šimonovičium. – Jis išspjovė pavardę kaip karčią uogą.

– Su Ježiu? Kodėl? – šaltai paklausiau, nepakeldamas akių nuo eilėraščių tomelio, kurį skaičiau. Fiskas gudriai man mirktelėjo. Įsiutau. Užverčiau knygą ir įsikišau į švarko kišenę.

– Išeini? – nusiminė Fiskas. – Neišgėrei kavos.

– Neskani, – atsakiau.

– Palauk, turiu naujienų, – tarė jis ir čiupo mane už rankovės, kai ėjau pro šalį.

– Man neįdomu, Fiskai.

– Vyriausybė nacionalizavo Troimanų fabriką ir parduotuves.

– Arono galanterijos parduotuvę?

Natanas Fiskas džiaugsmingai linktelėjo. Papurtusį veidą iškreipė pasipūtėlio šypsena. Skruostai parausvėjo, akys linksmai žibėjo. Mielai tau tvočiau, pamaniau. Įsivaizdavau, kaip vožiu jam: mano kumštis atsitrenkia į minkštą mėsingą jo žandą, jo akys sutrikusios, nuo smūgio jis griūva aukštielninkas, apversdamas kėdę, galva atšoka nuo purvinų betoninių grindų.

– O Aronas kaip? – paklausiau.

– Tebesėdi kalėjime. Jam pasisekė, neišvežė į Sibirą. Tačiau liko plikas kaip tilvikas.

– Jis turi žmoną.

– Girdėjau, kad ją priglaudė Arono pusseserė.

Aronui pasisekė, jis nebuvo ištremtas, bet tokia laimė nusišypsojo ne visiems. Grįždamas į Rūdninkų gatvę, susitikau Ježį. Jis kaip į gaisrą dūmė Šv. Stepono gatve, ilgas apsiaustas plevėsavo už nugaros kaip vampyro. Pamatęs mane pašaukė. Negalėjo kalbėti, kai priėjo; susirietė ir įsikibo man į pečius, gaudydamas orą. Veidas papilkėjo, jis ėmė žiaukčioti. Po valandėlės pradėjo kvėpuoti lygiau ir bandė kalbėti, bet buvo taip susijaudinęs, kad nieko nesupratau.

 – Steponai, ačiū Dievui.

– Kas yra, Ježi?

– Ją išvežė.

– Ką?

– Suėmė... ją.

– Ką suėmė, Ježi? Kas suėmė?

– Komunistai... niekšai.

– Bet ką, Ježi? Rachelę?

– Rachelę? – jis suglumęs pažvelgė į mane. – Kokią Rachelę?

– Juk žinai, apie kokią Rachelę kalbu, – įtūžau. – Atsipeikėk, Ježi. Papasakok viską nuo pradžių, lėtai ir aiškiai.

– NKVD atėjo šiandien anksti rytą. Aš buvau su ja. Jie įsiveržė pro duris, atkišę šautuvus.

– Su kuo, Ježi? Dėl Dievo meilės, su kuo?

Valandėlę jis žiūrėjo į mane, lyg būčiau visiškas mulkis, o paskui atsakė:

– Su Calka, kvaily! Su kuo gi daugiau?

– Viešpatie!

– Negalėjau nieko padaryti, tikrai nieko. – Jis susmuko man į glėbį. Rauda įstrigo gerklėje, nuo verksmo virpėjo visas kūnas. Apkabinau jį. Ježis springo ašaromis, didelėmis, negražiomis, darkančiomis jo veidą.

– Ježi, Ježi, – kalbėjau, nesmagus tapšnodamas jam per petį, – ką gi tu galėjai padaryti?

– Jie išsivedė ją. Čiupo už rankos ir nuogą išvertė iš lovos. „Apsirenk“, – paliepė. Ji kažkuo prisidengė kūną, ir jie išstūmė ją pro duris. Bandžiau sekti iš paskos, bet jie atkišo šautuvą ir liepė līsti atgal į lovą, antraip liksiu be pautų.

Mes drauge nubėgom gatvėmis prie NKVD kalėjimo Mickevičiaus prospekte priešais didelę aikštę, kurioje vėliau stovėjo ir buvo nugriautas Leninas. Iš tolo krito į akis kažkoks sambrūzdis. Nuskubėjom artyn. Sovietų kareiviai stūmė žmones į sunkvežimius. Susirinko minia. Vieni stovėjo tylėdami ir žiūrėjo, išplėtę akis, kiti šaukė tremtinius ir verkė. Pirmojo sunkvežimio variklis sukriokė, persdamas aitriais dūmais į paklaikusią minią. Calka sėdėjo sunkvežimio gale. Iš pradžių jos nepastebėjom, nes buvo susigūžusi. Pečius buvo apsisiautusi storu ryškiaspalviu šaliu, kurį jai prieš daugelį metų padovanojo vyras rusas. Tas šalis ir atkreipė mūsų dėmesį.

Sunkvežimis praburzgė pro šalį, brūkšėdamas padangomis į grindinio akmenis. Pravažiuojant jos raudonos nuo ašarų akys susitiko su mūsų. Calka atrodė smarkiai pasenusi. Ji pasiuntė mums oro bučinį, o jaunas sovietų kareivis, stovintis greta jos, irgi pasiuntė oro bučinį, plačiai šypsodamasis mielu valstiečio veidu.

Keturiasdešimt devintas skyrius

Per Kalėdas Aronas tebesėdėjo kalėjime. Lankyti suimtuosius buvo draudžiama, bet apie Aroną man papasakodavo Fiskas. Jis tapo etatiniu NKVD darbuotoju, tikėdamasis įsiteikti naujajai marionetinei vyriausybei. Jį pamatęs, iškart klausdavau, kaip Troimano reikalai, o jis mielai pasakodavo apie galanterininko bėdas. Ką nors sužinojęs iš Fisko, parašydavau trumpą laiškelį Rachelei ir perduodavau naujienas. Ji persikraustė pas pusseserę. Laikučių nepasirašydavau. Supratau, kad ji pažins mano rašyseną, bet dėl tariamo anonimiškumo nesijaus skolinga ir nemanys, kad bandau taip išpirkti kaltę.

Per 1940 metų Kalėdas grįžau į kaimą. Sėdėjau prie virtuvės lango ir žiūrėjau į žėrinčius melsvai baltus laukus. Nuogose medžių viršūnėse tupėjo juodos kaip anglys, niūrios kaip mirtis varnos. Janas žuvo rudenį, kovodamas lenkų kariuomenėje. Į svečius buvo atėjusi jo motina storais juodais drabužiais. Sėdėjo virtuvės kampe ir verkė. Apkabinusi mano galvą, ji dėkojo Dievui už mano motinos laimę, o balsas virpėjo iš kartėlio. Ji knebinėjo motinos keptą

duoną, springdama trupiniais. Trupiniais, kurių daugiau niekada neragaus jos sūnus, palaidotas įšalusioje, kietoje kaip geležis žemėje.

Kūčios buvo veikiau niūrios negu rimtos, kaip įprasta. Namai buvo iššveisti. Pagal paprotį pasninkavome, o motina su senele ruošė Kūčių stalą. Užtiesė naują baltą staltiesę, o po ja pakišo šieno, kad prisimintume Kristaus gimimą. Buvo padėti geriausi peiliai, šaukštai ir šakutės, padėta lėkštė ir mano mirusiam seneliui. Jam buvo atitraukta kėdė, o į lėkštę įstatyta uždegta žvakė. Ant stalo padėta dvylika tradicinių patiekalų. Silkė, prėskučiai su aguonų pienu, rauginti grybai, virtos bulvės. Pagal tradiciją mėsos nebuvo. Tėvas paėmė kalėdaitį ir tarė: „Prašykime Dievo, kad visi drauge valgytume kūčias ir kitais metais". Motina nuoširdžiai atsakė: „Amen" ir persižegnojo. Aš irgi persižegnojau.

Vėliau virš laukų ėmė sklisti kaimo bažnyčios varpų gausmas. Stovėjau sniege ir rūkiau cigaretę. Tėvas išėjo iš trobos ir atsistojo šalia. Naktis buvo tamsi, žvaigždės atrodė mažutės ir tolimos. Valandėlę tylėdami stovėjome prie virtuvės lango, neryškiai apšviesti žibalinės lempos.

– Senasis Mendelis mirė, – tarė tėvas.

– Mirė?

Tėvas linktelėjo tamsoje.

– Prieš mėnesį palaidojo. Žemė kieta kaip akmuo, stebiuosi, kad iškasė duobę. – Vieną tėvo ištartą sakinį nuo kito atskirdavo nakties tyla. – Jis neteko ūkio. Atėmė. Lyg širdį būtų išplėšę. Akyse sunyko žmogus.

– Kas atėmė ūkį?

– Kas? – pakartojo tėvas, ir jo alsavimas mažais skystais debesiukais pakibo šaltoje naktyje. Jis pliaukštelėjo liežuviu, apsisuko ir per gilų sniegą nuplumpino atgal prie durų. – Nebūk lauke per ilgai, mirtinai peršalsi...

Antrąją Kalėdų dieną išvažiavau.

Naujųjų metų išvakarėse Boleslavas Jankovskis, dailininkas ekspresionistas, pakvietė mus į svečius. Ten ir susipažinau su Rita, lietuvaite lininiais plaukais ir baltu kaip kaimo sniegas veidu. Dailininke. Ji buvo labai daili, o aš patenkintas, kad žino mano pavardę ir skaitė kai kuriuos mano eilėraščius.

– Jums patiko?

– Labai liūdni.

– Turiu dėl ko liūdėti.

– Tikrai? – nepatikliai šyptelėjo ji.

– Ką jūs tapot?

– Gal norėtumėt pamatyti?

Mudu supažindino Jankovskis. Ji sėdėjo ant nepatogios medinės kėdės prie užpakalinių jo namo durų. Durys buvo praviros, pro jas šmėkščiojo gatvės žibintų atspindžiai užšalusioje upėje. Jankovskis ją pristatė taip, kad iškart supratau: jiedu meilužiai.

– Mielai, – atsakiau. – Jūsų studija toli?

Jankovskis gėrė su Ježiu. Išstūmiau ją pro duris į sniegą. Ji šiek tiek suglumo, bet nesipriešino. Lėtai ėjome tyliomis gatvėmis. Medžius buvo aptraukęs šerkšnas, todėl

atrodė, kad į dužų orą baksi tūkstančiai trumpų storų piršty. Ji paėmė mane už parankės, kad nepaslystų. Jos iškvėptas oras virsdavo daug dailesniais debesėliais už mano.

Studijoje buvo šalta, ir aš ją tūžmingai, beveik smurtingai išdulkinau. Ji prisidegė ploną moterišką cigaretę ir sudribo tamsoje prie sienos.

– Jau vidurnaktis, – tarė po kurio laiko.

Kažką sumurmėjau. Prieš kelias valandas iš Fisko sužinojau, kad Aronas buvo paleistas iškart po Kalėdų. Uždegiau žvakigalį ir apžiūrėjau palei sieną išrikiuotas drobes. Ką jie dabar veikia?

– Tu ant manęs pyksti? – paklausė ji, tebeskendėdama šešėliuose.

– Pykstu? Ko man pykti?

Prie lango stovėjo jos molbertas. Paėmiau žvakę ir priėjau prie jo. Gal kartu švenčia? Drobė buvo uždengta plonu medvilniniu audeklu. Rita sunkiai atsistojo. Lininiai plaukai išsidraikė ant pečių. Kai ėjo prie manęs, žvakės šviesoje sužvilgo mėlynos akys.Vaiskios ir giedros kaip pavasario dangus. Ji švelniai paglostė man skruostą. Jie glamonėjasi? Bučiuojasi? Rita prisitraukė mano galvą.

– Kai muša dvylika, įprasta bučiuotis, – sušnibždėjo. Jos burna net po surūkytos cigaretės kvepėjo maloniai.

Bučiuojasi? Mylisi? Jo ranka slenka po jos palaidinuke kaip mano ranka dabar po duksliais Ritos marškiniais? Ritos oda buvo vėsi, pašiurpusi nuo šalčio. O jos? O jos?

Čiupau jauną trapų Ritos kūną ir vėl ėmiau krušti. Šiurkštus, liūdnas, kupinas nevilties dulkinimasis. Sueitis, kad užmirštum. Užsimirštum. Sunaikintum gebėjimą mąstyti.

– Skauda! – ėmė priešintis ji, bet aš nekreipiau dėmesio. Kai galų gale ją paleidau, abu išsitiesėm ant grindų ir apsiverkėm.

Vėliau ji man parodė savo naujausią paveikslą. Ant skaisčiai raudono minkštasuolio sėdėjo jauna moteris. Jos akys buvo kaip migdolai, plaukai susukti į du kuodus abipus galvos. Kuodai buvo perrišti geltonais kaspinais. Rankose ji laikė kūdikį. Kaip lėlę. Kaip matriošką, iš kurios gali ištraukti daugiau lėlių. Paveikslas spinduliavo šilumą ir meilę.

– Gražu, – tariau.

– Madona su kūdikiu. Mano kaimo kunigas paprašė nutapyti. Nemanai, kad turėčiau gėdytis? Boleslavui nerodžiau. Jis padūktų. Tai triptiko dalis. Nori pamatyti centrinę dalį? Tik nesakyk Boleslavui.

Papurčiau galvą. Ji pasirausė tamsiame kambario kampe ir ištraukė didesnę drobę. Apsuko, ir aš ją apšviečiau žvakigaliu.

– Tu nukryžiavai Dievo Motiną, – tariau.

– Taip.

Matrioška Kristus tebegulėjo jos glėby. Motina niekuo nesiskyrė nuo ankstesnės. Tačiau raudonas minkštasuolis buvo dingęs, vietoj jo ore kybojo geltonas kryžius, išryškintas jos kaspinų ir skaisčiai mėlyno dangaus.

– Dievo Motina visada nukryžiuojama, – tarė ji, o mėlynos akys tebebuvo nesudrumsčiamai ramios.

– Man atrodo, kad Jankovskiui patiktų tokie paveikslai.

– Oi ne, tu klysti, – nuoširdžiai pasakė ji. – Tu nesupratai paveikslo. Argi jis nepadorus? Ne, ne.

Kai pirmąją Naujųjų metų dieną grįžau namo, Ježis buvo susirietęs ant grindų prie lovos. Visas jo kūnas drebėjo. Pakėliau jį, buvo nusilpęs ir suirzęs. Paguldžiau ant lovos ir išviriau sriubos. Papurtė galvą, kai pabandžiau pavalgydinti. Veidas buvo papilkėjęs, akys įkritusios, lūpos sučiauptos. Plaukai riebaluotomis voratinkliškomis garbanomis raitėsi aplink veidą.

– Reikia, – sušnibždėjau, drebėdamas iš baimės dėl jo būklės. Vargais negalais sugirdžiau kelis šaukštus šilto viralo. Tačiau jis beveik iškart nusuko galvą, kad nekliūtų man, ir viską išvėmė.

Jaudindamasis tupinėjau aplink jį ir slaugiau kaip mokėjau. Kietoje purvinoje lovoje Ježis pragulėjo daug valandų. Kai sutemo, atsimerkė, ir aš vėl pabandžiau jį penėti sriuba. Kiaurą naktį pragulėjau šalia, klausydamasis jo nelygaus kvėpavimo, ir pats sulaikydavau kvapą, jei man pasirodydavo, kad jis nebekvėpuoja.

Bėgo dienos, ir Ježis šiek tiek sustiprėjo. Beveik visą dieną sėdėdavo namie ir mąstydavo. Tebebuvo silpnas ir sudžiūvęs kaip šakalys. Aš įsidarbinau ligoninėje, ir tik mano uždirbamos kapeikos neleido mums numirti badu. Žiemos mėnesiai buvo niūrūs. Neturėjome malkų, ir rytais iškvėptas oras kybodavo mažais trapiais debesėliais. Sovietų vyriausybė toliau vykdė prievartinio nacionalizavimo programą, ir ledinis lietus pliaupė netekusių viso turto žmonių veidais. Miškuose šalo partizanai.

Po darbo aš dažnai užeidavau į Ritos studiją. Visada ją rasdavau tapančią. Paprastai atsiguldavau ant sofos ir žiū-

rėdavau, kaip ji dirba. Kartais mes apsivilkdavom paltus, apsimuturiuodavom šalikais, apsiaudavom batus, apsimaudavom pirštines ir eidavom pasivaikščioti palei Nerį. Kaip tik ten vieną šeštadienio vakarą susidūrėm su Rachele ir Aronu. Aš svaidžiau į purviną geltoną ledą akmenukus. Iš tolo mane pašaukė Rita. Senas paltas nebešildė, ji visa drebėjo. Iš pradžių nekreipiau į ją dėmesio, klausiausi, kaip barška akmenukai, atšokdami nuo ledo. Kai atsisukau, ant kranto už jos stovėjo dar dvi figūros.

– Steponai, – pašaukė pažįstamas balsas.

Ne iš karto jį pažinau, nes skambėjo neįprastai. Siluetas, apšviestas neryškios saulės spindulių, irgi buvo keistai pažįstamas. Prisiartinęs suvokiau, kad žemutė pakumpusi figūra – Aronas. Neįstengiau nuslėpti nuostabos. Atrodė bent dešimčia metų vyresnis negu tada, kai mačiau jį paskutinį kartą. Gal net daugiau negu dešimčia. Viršugalvis buvo visiškai plikas, o plaukai iš šalių augo netvarkingais žilais kuokštais. Veidas buvo pageltęs, tiesi, kresna figūra sulinkusi ir sulysusi. Padavė ranką. Paėmiau ir tvirtai, iš visų jėgų paspaudžiau.

Ji neatrodė pasikeitusi. Tik buvo daug panašesnė į jauną mergaitę, kurią pažinojau kaime. Vilkėjo kukliai, bet plaukai buvo nuostabūs. Vešlios garbanos veržėsi iš po paprastutės skarelės, kurią buvo užsirišusi. Akys švytėjo. Visa spinduliavo. Man sugilo širdį. Skausmas buvo toks stiprus, kad net ašaros ištryško. Aronas kažką pasakė, bet aš negirdėjau. Širdis išlėkė, aš negalėjau atplėšti akių nuo Rachelės.

– Atleiskit, neišgirdau, – pasakiau.

– Gerai atrodai, – linksmai pakartojo Aronas spigiu pagyvenusio vyriškio balsu.

Ji švelniai palietė mano rankovę.

– Dėkui.

– Už ką? – paklausiau, o širdį badė kaip peiliais. Ji neatsakė, aš gūžtelėjau pečiais. Tik tada man krito į akis, kad jos figūra pasikeitusi. Aronas pastebėjo mano žvilgsnį. Plačiai nusišypsojo. Patapšnojo žmonai per padidėjusį pilvą.

– Ką pasakysi? – tarė laimingas. – Argi ji ne gražuolė?

– Dieve, jūs būtinai turit man pozuoti, – ėmė maldauti Rita.

– Jūs dailininkė? – paklausė Rachelė.

Kurį laiką mes lėtai ėjome apledėjusiu upės krantu. Rachelė paėmė Ritą už parankės, ir jos čiauškėdamos nušvytravo priešais mus. Kai išsiskyrėme, mudu nuėjom į studiją. Aš puoliau taip piktai ir smurtingai dulkinti Ritos, kad ji apsiverkė ir nustojo su manim kalbėtis. Palikau ją tamsoje ir pėsčias nuėjau per tylintį miestą. Taip ilgai vaikščiojau sniege, kad ėmiau karščiuoti ir paskui kelias dienas gulėjau lovoje, prakaituodamas ir kliedėdamas.

Penkiasdešimtas skyrius

Kovo mėnesį tarp medžių ir krūmų ėmė sklisti gandai apie žalumą. Miestas nedrąsiai kratėsi žiemos stingulio. Kovo viduryje vėl trumpam pasnigo, mažos krištolinės snaigės žaižaravo jaunutėje pavasario saulėje. Lauke pasirodė vaikai, ir jų riksmai neįprastai garsiai skambėjo gatvėse, kurios taip ilgai nematė mažylių. Balandžio mėnesį nutirpo paskutiniai purvino sniego lopinėliai, besislepiantys tamsiuose kampuose.

Ježis iš kažkur gavo automobilį, ir mes su Rita ir Lunskiu išvažiavom į Trakus. Ežeras mirguliavo saulės šviesoje, medžių žaluma dar buvo gaivi. Išsinuomojom valtelę ir irstėmės ežere. Apie karą nekalbėjom. Visi girdėjom gandų, pasakojimų, spėlionių, bet kalbėjom apie meną, spektaklius, poeziją, grožį ir kitus taikos metais jaunimui svarbius dalykus.

Po pietų netikėtai prapliupo liūtis, ir mes buvom priversti irtis į žemą miškingą salelę prieglobsčio. Susėdom po medžiais ir klausėmės, kaip lietus artinasi prie mūsų vandens paviršiumi. Gulėjau aukštielninkas ant storo pu-

šų spyglių kilimo, šalia gulėjo Rita. Klausantis jos tylaus kvėpavimo ir lietaus teškenimo į vandenį man toptelėjo, kad turėčiau būti laimingas. Pusė pasaulio kariauja, o aš po medžiais mėgaujuosi būties pilnatve. Tačiau jokio džiaugsmo nejaučiau, man širdį slėgė sunki našta. Užsimerkiau ir ėmiau galvoti apie ją – apie švelnų jos pilvo iškilumą, ramų išdidumą, raudoniu nudažiusį skruostus.

– Tu verki, – sušnibždėjo į ausį Rita.

– Ne, – atkirtau, – akys ašaroja.

Kai liūtis baigėsi, mes nusiyrėme atgal į ežero pakrantę ir nuvažiavome į Trakų miestelį. Ježis su Lunskiu sėdo gerti alaus kavinėje prie ežero, o aš su Rita nuėjau į miesto dalį, apgyventą karaimų. Jų geltoni ir mėlyni namai, kiekvienas su trim langais į kelią, ryškiai spindėjo saulėje. Pagal įstatymą karaimai nebuvo žydai, nors tarp jų nemaža hebrajų kalbos mokovų. Nuo žydų jie skyrėsi tuo, kad nepripažino Talmudo. Pasak legendos, didysis kunigaikštis Vytautas atsivežė juos iš Azijos, ir jie išsaugojo tiurkų kultūrą. Sėdėjau ant žole apaugusios pakrantės ir žiūrėjau, kaip Rita piešia maldos namus.

Į Vilnių pavasaris atėjo baikščiai. Mes grįžom į miestą, prisikrovę pilną automobilį gėlių. Jų aromatas mūsų nuskurdintiems pojūčiams buvo per stiprus, turėjome atidaryti langus. Rita pamerkė gėles studijoje, saulės šviesoje jų žiedlapiai švytėjo kaip auksas. Ježis norėjo dalį parduoti, bet Rita nedavė.

– Eik dulkinti savo pardavėjų, jei pristigai duonos, – pasakė jam.

– O tu šventa dvasia gyva? – niūriai atkirto jis, nenuleisdamas nuo jos akių.

Per žiemą Rita sulyso. Dingo švelnus jos kūno apvalumas, mentės atsikišo, skruostai įdubo. Oda buvo nesveikai blyški, o ne mergiškai balta.

– Turiu matyti ką nors gražaus, – tarė ji, švelniai liesdama šviežius žiedlapius, glamonėdama išbrinkusius pumpurus su tokiu alkiu, kokio niekada neparodydavo už stalo.

– Menininkė! – piktai purkštelėjo Ježis.

Vieną vėlią popietę užsukęs pas Ritą po išgertuvių su Ježiu pamačiau, kad ji tapo jauną moterį. Moteris buvo pasilenkusi ir atsukusi nugarą į duris, todėl aš jos nepažinau. Pamačiusi mane, Rita sutriko ir apsidairė. Greitai ir vikriai apsuko drobę ir uždengė skuduru, kad negalėčiau pamatyti, ką tapo.

Jaunoji moteris atsitiesė, susiėmusi rankomis strėnas, lyg keltis jai būtų sunku ar skausminga. Atkreipiau dėmesį į jos didelį pilvą, į plaukus, krintančius ant pečių, ir pažinau ją dar neatsigręžusią.

– Rachele, – tariau.

Ji nustebusi dirstelėjo į mane.

– Steponai, – aiktelėjo ir nusičiaudėjo. Šyptelėjo ir vėl nusičiaudėjo.

Tada suvokiau, kad ji buvo pasilenkusi, nes uostė gėles. Matyt, giliai įsikniaubė į puokštę, nes buvo visa apibirusi auksinėmis žiedadulkėmis. Rita tai pastebėjo ir priėjo prie jos. Išsitraukė nosinę ir suėmė Rachelės veidą, norėdama nušluostyti žiedadulkes. Man suspaudė širdį.

– Rachelė man pozuoja, – paaiškino Rita.

Jos nėštumas jau aiškiai krito į akis. Rita buvo sumenkusi ir išblyškusi, o Rachelė visa žydėjo. Ji vėl nusičiaudėjo ir nusijuokė.

– Žiedadulkių prilindo man į nosį, – paaiškino.

Rita nusišypsojo ir padavė jai nosinę su dailiai išsiuvinėta R raide kampe.

– Pasilik, – tarė ji.

– Dėkui, – atsakė Rachelė. Pasigrožėjo monograma ir įsikišo nosinę į kišenę.

Rita paėmė ją už rankos ir nusivedė, nespėjus man ištarti nė žodžio. Prie durų atsisuko ir nusišypsojo. Susmukau ant kėdės. Mane užplūdo prieštaringi jausmai. Mylėjau ją ir nekenčiau. Troškau eiti jai iš paskos ir sykiu neprotingai, bet smarkiai siutau, kad Rita ją čia pakvietė.

Išgirdęs jų balsus, slopinamus durų, greit pašokau ir priėjau prie drobės, ištemptos ant molberto prie lango. Tyliai nutraukiau audeklą. Į mane iš paveikslo žvelgė Rachelė, švelniai susidėjusi rankas ant didžiulio pilvo.

Išgirdau užsidarant duris ir atsisukau, paleidęs audeklą. Į mane žiūrėjo Rita. Mačiau, kad pyksta, kam slapčia apžiūrėjau paveikslą, bet nepasakė nieko. Nusisuko ir pradėjo valyti teptukus prie plautuvės.

Norėjau prabilti, paklausti apie Rachelę, kalbėti apie ją, bet supratau, kad jei ką nors ištarsiu, žodžiai skambės piktai. Kurį laiką vaikščiojau po kambarį. Rita neatsisuko. Kietai sučiaupusi lūpas, ji įdėmiai žiūrėjo į srovelę geltonų dažų, kuriuos iš teptukų šerių išplovė vanduo. Išėjau.

Vėliau ji užsuko pas mane.

– Atleisk, – atsiprašiau.

Rita nutildė mane, pakėlusi pirštą prie lūpų.

– Nežinau, ko tu ant jos siunti, tai ne mano reikalas.

– Aš ne... – pradėjau.

– Nemeluok, Steponai, juk aš neprašau paaiškinti. Ji irgi įsitempia, kai tu ateini. Ji sakė, kad judu iš vieno kaimo, bet nenorėjo kalbėti apie jūsų pažintį. Tai ir nekalbėkim. Tebūnie tai uždrausta tema.

Tą dieną mes daugiau nekalbėjom. Išėjom pasivaikščioti po miestą. Ritai pasiūlius, nuėjom prie Aušros Vartų. Antrame aukšte buvo pilna moterų, valstiečių, meldžiančių užtarimo lenkų ir rusų kalba. Šilta diena, žvakių jūra, aitrus smilkalų kvapas ir prakaituotų kūnų dvokas... man pradėjo salti širdis. Beaistrė, karališka Juodoji Madona žvelgė į mus. Jos auksinio apdaro švytėjimas išryškino tamsią odą. Aštrūs kaip kalavijai šlovės spinduliai, aureole supantys jos širdį, nesiderino prie ramiai ir grakščiai sudėtų ant krūtinės rankų.

Rita atsiklaupė prie raukšlėtos rusės, kuri mušėsi kumščiu į krūtinę ir rypavo, kažko maldaudama paslaptingos ir gražios Dievo Motinos. Rita užsimerkė, ir aš pamačiau, kaip kruta jos lūpos, be garso kalbėdamos maldą.

– Einam, – tariau po valandėlės, nes kvapai ir karštis pasidarė nepakenčiami. Rita pakėlė akis ir nusišypsojo.

– Niekaip nesuprantu, ar tu elgiesi nuoširdžiai, ar pokštauji, – tariau.

– Kada?

– Kai tapai šventus paveikslus ir meldiesi.

– O Ježio neklausei, ar jo eilėraščiai nuoširdūs?

– Tai visai kas kita.

– Nes jis nešvankybėmis slepia savo sutrikimą?

Žinau, kad Rachelė dar ne kartą pozavo studijoje. Vieną dieną Rita pasakė, kad jai gimė mergytė. Nors ji tiesiai nesakydavo, kada ateis pozuoti Rachelė, kartais atsargiai patardavo kelias valandas nesirodyti studijoje, aš viską suprasdavau ir paklusdavau.

Penkiasdešimt pirmas skyrius

Vieną rytą, kai vasaros saulė skaisčiai švietė pro purvinus Ritos studijos langus, pabudau ir valandėlę svarsčiau, kas mane pažadino. Buvo birželis. 1941 metų birželis. Rita miegojo greta, jos plaukai mirguliavo, apšviesti saulės spindulių. Orą staiga perskrodė širdį smelkiantis aviacijos antskrydžio sirenų kauksmas. Papurtęs pažadinau Ritą.

– Nekvaršink man galvos, – mieguistai pasakė neatsisukdama. – Pratybos. Vakar sakė per radiją.

Nusimečiau ploną medvilninę antklodę. Lango stiklai pradėjo barškėti. Oras gaudė. Atsistojau, nuvaliau dulkes nuo mažo lango lopinėlio ir pasižiūrėjau, kas darosi lauke. Danguje buvo pilna lėktuvų lyg rudenį besibūriuojančių paukščių.

Užsikaičiau vandens ant mažos viryklėlės studijos kampe ir išsiviriau kavos. Buvo sekmadienis, skambėjo bažnyčių varpai. Prie lango ant molberto stovėjo naujas, ką tik užbaigtas Ritos paveikslas. Madona su kūdikiu. Žydė Madona su tamsių plaukų banga ir ilgesingomis migdolinėmis akimis. Rusvaodė Madona. Mano vaikystės Madona. Su maža žyde dukrele rankose.

Žemė sudrebėjo nuo sprogimo oro uosto pusėje. Paskui nugriaudėjo dar du. Pašokau, išpildamas juodą kavą ant medinių grindų. Rita akimirksniu atsisėdo lovoje. Langai drebėjo į lėktuvų gausmo taktą.

– Tai ne pratybos, – tariau.

– Partizanai?

– Iš kur jie gaus lėktuvų?

– Vokiečiai.

Vėliau išdrįsau išeiti ir pamačiau, kad mieste suirutė. Gatves buvo užtvenkę sovietų sunkvežimiai. Tarp jų šmėkščiojo arklių kinkiniai, prikrauti skubiai supakuoto žydų šeimų turto. Žmonės baimės iškreiptais veidais lakstė į visas puses. Vėlai naktį bėgliai su visa manta išsikraustė. Oras virpėjo nuo sprogimų ir lėktuvų variklių gausmo.

Vokiečiai, įsiveržę 1941 metų birželio 22 dienos rytą, Vilnių pasiekė po dviejų dienų. Gatvėse vėl buvo pilna žmonių. Šį kartą armijos išvaduotojos išėjo pasveikinti miesto lietuviai. Gražios jaunos merginos išbėgo į gatvę ir kaišiojo gėles į jaunų vokiečių kareivių uniformų sagų kilpas. Aludėse buvo švenčiamas komunistų atsitraukimas.

Nustebau, susidūręs su Fisku. Jis jaudinosi ir atrodė pavargęs. Sliūkino, slėpdamasis šešėlyje. Pamatęs mane, bandė nusišypsoti, bet tik vyptelėjo.

– Labas, tu dar čia? – paklausiau, pagiežingai gėrėdamasis jo baime. – Maniau, kad išsinešdinai su savo draugais rusais.

– Ša! – jis pridėjo pirštą prie lūpų ir bailiai apsidairė.

– Kas atsitiko, Fiskai, bijai, kad kas nors gali tave įduoti? – piktai paklausiau.

– Aš bandžiau pabėgti. Sunkvežimis, kuriuo važiavau, buvo sustabdytas. Lietuvių partizanai neleido žmonėms išvažiuoti. Aš pabėgau į mišką ir prisidėjau prie nedidelės žydų partizanų grupelės. Bet aplink vyko mūšiai, todėl turėjom iš ten dingti.

– Taigi sugrįžai.

– Tik porai dienų, kol susirasiu mašiną. Palauksiu, kol lietuviai aprims.

~ ~ ~

Kai paskutinį kartą pamačiau Fiską, jis tebelakstė po miestą, stengdamasis nepakliūti žmonėms į akis. Nenešiojo geltonos žvaigždės, kurią vokiečiai privertė nešioti žydus. Pasaulyje ne per daug teisingumo, bet šiuo atveju jis buvo įvykdytas – apie Fisko likimą man papasakojo Aronas. Vos spėjo vokiečių kariuomenė įkelti koją į miestą, kai pradėjo sklisti gandai apie žydų dingimą. Jauni lietuvių galvažudžiai aludėse gyrėsi, kad nacistai už žydų suieškojimą moka po dešimt markių per dieną. Žydai, kurie nespėjo pabėgti nuo vermachto, slapstėsi.

Pamačiau Aroną, stovintį ant sutrūkinėjusių Didžiosios (Wielka) gatvės grindinio akmenų. Buvo dar liesesnis, nesiskutęs. Prie krūtinės buvo prisegta geltona žvaigždė, ir nors Aronas šypsojosi, atrodė neramus.

– Ieškau kokio nors darbo, – paaiškino, gūžtelėdamas pakumpusiais pečiais. – Ei, ar girdėjai, kas nutiko tavo draugui Fiskui?

Papurčiau galvą.

– Ne toks jau jis ir draugas.

– Nesijaudink, aš ant tavęs nepykstu, Steponai. Tai va, tas šiknius gavo, ko nusipelnė.

– O kas atsitiko?

– Keletas kraujo ištroškusių lietuvaičių pačiupo jį gatvėje. Pažino, kad jis nelabai seniai girtuokliaudavo aludėse su rusų karininkais. Žinai, kur jie jį uždarė?

– Kur?

Jis nusišypsojo. Šypseną bjaurojo išmuštų dantų švarplės.

– Ten pat, kur buvau uždarytas aš! – Aronas nusijuokė. – Sudaužė niekšelį kaip obuolį, tikra motina nebūtų pažinusi.

Ant pastato, kurį neseniai paliko bėganti sovietų kariuomenė, plevėsavo vėliava su svastika. Tamsios kameros toliau buvo naudojamos pagal paskirtį.

– Daugelis pasitraukė į mišką, – toliau pasakojo Aronas. – Kalbinu Rachelę, bet kai tik užsimenu apie miškus, ji sudreba ir atsisako. Tik ne į mišką, kalba ji, tik ne į mišką. Miškas iš tikrųjų netinkama vieta kūdikiui. Ką daryti? Mes niekur nekišam nosies ir tikimės, kad kaip nors išgyvensim. Viskas praeina. Negali nepraeiti. Būna geri laikai ir blogi laikai, visada taip būdavo, po gerų laikų ateina blogi, o paskui blogi užleidžia vietą geriems. Tik reikia tyliai tūnoti, ir audra praslinks. Juk negali vokiečiai išžudyti mūsų visų! – Jo šypsena kėlė šiurpą.

– Negali, – pritariau. – Jie negali išžudyti visų.

Nepraėjo nė mėnuo po vokiečių tankų pasirodymo Vilniuje, ir Einsatzkommando 9, specialiosios paskirties dalinys, įvažiavo į miestą ir ėmėsi pirmosios „valymo“ akcijos. Iš

vargingosios miesto centro dalies, netoli tos vietos, kur gyvenom mudu su Ježiu, buvo išvaryta penki tūkstančiai žydų. Ježis, išsivilkęs pasišildyti saulutėje, grįžo keikdamasis.

– Kodėl jie nekovoja? – sukliko jis, daužydamas stalą silpnu kumščiu.

– Kuo jie kovos? – paklausiau. – Lenkijos kariuomenė buvo sutriuškinta, rusai pasitraukė, o būrelis beginklių žydų įveiks vermachtą?

– Ir vis dėlto!

Ježis vaikščiojo po prišnerkštą kambarį ir grąžė rankas. Aš sėdėjau prie stalo ir rašiau pjesę, kurios temą pasiūlė Marcinas Lunskis – kryžiuočių pralaimėjimas atkakliems žemaičiams prie Žalgirio (Griunvaldo).

Vokiečiai paskelbė, kad žydai išvežti į darbo stovyklas, bet po kelių dienų mieste ėmė sklisti gandai. Buvo pasakojama apie išlikusius gyvus po skerdynių žydus. Apie jaunuolį, kuris nuogas išsliaužė iš po lavonų kalno miško laukymėje už miesto. Prie žvakių šviesos buvo pasakojamos klaikios istorijos. Kaip baisus sapnas. Galbūt tai tik gandai ir baisus sapnas.

Rugsėjo pradžioje iš namų buvo paimta daugiau žydų. Graudžiais ryšulėliais nešini jie buvo suvaryti į sunkvežimius ir nuvežti klevų, jau nutvilkytų pirmo drovaus rudens dvelksmo, alėja. Paskui jie buvo kažkur išvežti iš Lukiškių kalėjimo. Šį kartą apie šaudymą kalbėta atviriau, nacistai pranešė, kad tai bausmė už nužudytus vokiečius. Jaunų ir senų lūpos ėmė dažnai kartoti vietovardį „Paneriai“. Gražūs tankūs miškai maždaug už šešių kilometrų nuo miesto.

Netrukus paaiškėjo, kodėl vargšų šeimos buvo išgabentos iš ankštų butų. Buvo įkurti du getai. Kiekvieną jų ap-

juose medinė tvora. Getus vieną nuo kito skyrė Vokiečių gatvė (Niemiecka). Namų, iš kurių buvo galima patekti į kitas gatves, durys buvo užkaltos, į getą paliktas tik vienas įėjimas. Vartai pastatyti priešingose getų pusėse, kad vieno geto gyventojai negalėtų laisvai bendrauti su kito geto gyventojais. Juos skyrė tik keli metrai, bet susisiekti buvo sunkiau negu per kelis kilometrus. Ant didelių medinių geto vartų atsirado iškaba: „Dėmesio! Žydų zona. Pavojingas užkratas. Ne žydams įeiti draudžiama!"

Siauros gatvelės skardėjo nuo vokiečių veiklos, pareigūnai su sąrašais vaikščiojo nuo vienų durų prie kitų. Mudu su Ježiu atsidūrėme būsimojo geto zonoje ir buvome mandagiai informuoti, kad turėsime išsikelti.

– Jūs nesijaudinkite, – patikino mus apkūnus raudonveidis nacis tarnautojas. – Žinau, kad tai šioks toks nepatogumas, bet juk geriau, negu gyventi čia kaip žiurkėms? – Jis nervingai nusijuokė, vartydamas popierius. – Jums bus skirtas buvęs žydų butas ne geto zonoje. Neabejoju, kad būsite patenkinti. – Jis prakaitavo, uniforma buvo ankštoka, be to, atrodė pavargęs. Šauniai kaukštelėjo kulnimis ir išėjo, pareiškęs pagarbą. Tačiau Ježis nė nekrustelėjo.

Aš susiradau kelias dėžes ir išsinuomojau iš Ritos draugo arklį su vežimu. Kai važiuotas grįžau į butą Rūdninkų gatvėje, Ježis buvo dingęs. Piktai nusikeikęs, pradėjau rinkti mūsų menką turtą. Man labai rūpėjo, kad knygos ir popieriai nenukentėtų. Rūpestingai pakavau Ježio rašomąją mašinėlę į medinę dėžę, kai atsivėrė durys. Tarpduryje pilku kaip pelenai veidu stovėjo Jankovskis.

– Boleslavai! Kur, po velnių, išsivilko Ježis?

– Eikš, pamatysi, – vien lūpom ištarė Jankovskis.

Išėjau paskui jį į tamsią laiptinę. Aikštelėje ir ant laiptų buvo prikrauta dėžių ir paketų su daiktais: nacistams įsakius, išsikrausto arba atsikrausto gyventojai. Jankovskis žingsniavo priekyje ir neatsisuko, kai pašaukiau. Išnuomotas arklys kantriai stovėjo pririštas prie seno klevo. Gatvės gale pamačiau sūkuriuojančią minią, išskaidytą blausios popietės saulės šviesos spindulių.

– Kas darosi? – paklausiau Jankovskio ir paspartinau žingsnį, kad neatsilikčiau. Įsmeigęs akis į tolį, jis sparčiai žingsniavo nelygiu grindiniu.

Minios pakraštyje, šaltame kaip akmens plokštė šešėlyje stovėjo Rita baltu it numirėlės veidu, spausdama prie lūpų grakščias dailininkės rankas. Greta stovėjo Lunskis.

– Rita? Kas darosi? – paklausiau, ir man iš baimės apmirė širdis. Ji papurtė galvą, o Jankovskis čiupo mane už rankos ir nuvilko per minią.

Žiopliai buvo apstoję seną medį. Ąžuolą. Jo lapai jau buvo pradėję kristi, nuauksindami pilkus grindinio akmenis. Medis buvo gumbuotas ir susuktas amžiaus. Viena žemo storo kamieno šaka buvo ypač įspūdinga. Ji driekėsi skersai gatvės ir vasarą dėmėmis išmargindavo grindinio akmenis, teikdama pavėsį pavargusiam žmogui. Ant tos tvirtos šakos kybojo išsekęs Ježio kūnas. Jis pamažu, lėtai suposi. Įkritusios akys abejingai žiūrėjo į žemę. Kojos tabalavo. Poeto pirštai buvo suriesti kaip paukščio nagai.

Penkiasdešimt antras skyrius

– Du vokiečių kareiviai gatvėje sustabdė moterį su kūdikiu. Kilo ginčas. Pasipiktinęs Ježis norėjo įsikišti. Sulaikiau jį. Padarysi daugiau žalos negu naudos, tariau. Man pavyko jį apraminti. Bet tą akimirką vienas kareivis stvėrė jaunąją motiną už plaukų ir parbloškė ant žemės. – Marcinas Lunskis viską parodė, kumščiu sugriebė orą, pasuko ir trūktelėjo. Nusišluostė akis. – Krisdama ji paleido iš rankų kūdikį. Jis buvo suvystytas ir pasišokėjo ant šaligatvio. Nusirito. Jaunoji moteris suklikо taip, kad man sustojo širdis. Ji pašoko ir puolė prie vaiko, bet vienas kareivis už plaukų trūktelėjo ją atgal, o kitas spyrė suvystytam kūdikiui, kad jinai jo nepasiektų. – Jis patylėjo. – Jie juokėsi.

– Juokėsi?

– Tą akimirką Ježis siaubingai sukriokė. Kaip gyvulys. Nežmogiškai. Man šiurpuliai perbėgo per nugarą. Jis puolė pirmyn, ir aš nespėjau jo sulaikyti. Nespėjau suvokti, kas atsitiko, o jis šoko ant kareivių kaip žvėris. Tigras. Apdraskė juos ir įkando vienam į kaklą. Jie persigando.

Lunskis patylėjo. Stovėjau prie lango ir neatsisukau. Lauke sutemo. Naktis buvo gaivi ir giedra. Iš gatvės ar-

sklisdavo vežimo dardesys per akmenis, arklių atodūsiai, kartais viena kita frazė tylia, baikščia jidiš. Žydai tykiai grįžo į getą.

– Iškart pasirodė daugiau kareivių. Atplėšė jį besispardantį ir rėkiantį. Aptalžę jį, pastatė prie sienos jaunąją žydę. Čia pat gatvėje, prie kažkieno durų. Žiūrėk, pareiškė, dėl tokios neverta muštis. Ji žydė. Parazitė. Platina ligas. Žydus reikia naikinti kaip žiurkes. Kareivis ją nušovė. Ji susmuko prie sienos. Vienas šūvis.

– O kūdikis?

– Jis jau buvo nebegyvas. Mirė nuo spyrio. Jie permetė jį per tvorą. Kareiviai.

– O paskui pakorė Ježį.

– Aš negalėjau žiūrėti. Užsidengiau veidą rankomis. Priėjo kareivis ir trenkė man šautuvo buože per šonkaulius. Žiūrėk, paliepė jis. Žiūrėk ir mokykis, kas laukia tų, kurie bando ginti padugnes žydus. Aš atitraukiau rankas nuo veido, bet nežiūrėjau.

Miestą stingdančiu rūku apgaubė baimė. Jos lediniai pirštai pasiekdavo kiekvieną užkaborį ir plyšį. Baimė patogiai įsitaisė ir neketino išsikraustyti. Gyvenome suprasdami, kad ji braižosi aplūžusiais nagais už lango. Siurbia mūsų širdies šilumą. Sekina jėgas.

Aš įsikėliau į naują butą, kuris buvo paskirtas man ir Ježiui, bet be jo jaučiausi pražuvęs. Vienas sėdėjau kambary, standžiai apsivyniojęs antklode, užrakinęs ir užšovęs duris. Lunskis pasiūlė apsigyventi pas jį, bet aš negalėjau.

Būtų reikėję kalbėti ir gerti, gerti ir juoktis, o paskui atsisukčiau ir pamatyčiau, kad Ježio nėra. Išpakavau jo knygas ir eilėraščius, tvarkingai sudėjau ant stalo. Greta padėjau rašomąją mašinėlę. Užsimerkęs spaudžiau klavišus ir klausiausi tarškėjimo, lyg tai būtų jo balso šnabždesys vėlią naktį. Kai mane įveikė pasalūnas miegas, sapnavau, kaip jis supasi ant virvės įdubusiomis akimis, o vėjas draiko garbanas. Mane pažadino beldimas. Pro rakto skylutę mane pašaukė Rita. Neatsikėliau, ir po valandėlės ji nuėjo.

Pirmasis getas buvo skirtas amatininkams, antrasis getas – visiems kitiems. Žydams, turintiems leidimus dirbti, buvo liepta keltis į pirmąjį getą, o senukai, ligoniai ir našlaičiai vaikai iškiūtino į antrąjį getą. Ilgą kelionę iš vieno geto į kitą jie pradėjo rugsėjo 15-tos popietę. Iš trijų tūkstančių senių ir ligonių pro medinius vartus įžengė tik šeši šimtai. Kiti dingo naktyje. Rūke, kuris apsiautė miestą.

Aš grįžau į ligoninę ir slopinau skausmą darbu. Vengiau Lunskio su Jankovskiu ir beveik nesimatydavau su Rita, kuri atsidėjo tapybai mažoje savo studijoje. Pjesę, kurią rašiau su Lunskiu, pakišau po kilimėliu bute, į kurį persikėliau. Vieną naktį krūptelėjęs pabudau. Tamsoje pro langą skverbėsi rūkas. Išsiropščiau iš lovos, sugraibiau popieriaus lapus iš po kilimėlio ir vieną po kito sudeginau žvakės liepsnoje.

1942 metų vasario mėnesį išgirdau, kad Aronas pabėgo iš geto. Jis įstojo į FPO (Fareinigte partizaner organizacije), Jungtinę partizanų organizaciją. Jie paspruko per kanalizaciją ir toliau kovojo miškuose. Tai man pranešė ligo-

ninės seselė, domininkonų vienuolė. Žinojau, kad jos vienuolyne slapstosi partizanai. Nepaisant siaubingų sąlygų, gete buvo įkurtas teatras. Sausakimšose salėse vykdavo koncertai, buvo net biblioteka. Visa tai man papasakojo seselė. Aš klausiausi, bet nieko neklausinėjau.

Kartais ankstų vakarą, nepaisydamas sekinančio rūko, imdavau klaidžioti gatvėmis kaip kadaise. Čia aš ją pirmą kartą pamačiau. Čia mes kalbėjomės. Čia aš ją sekiojau. Čia pamačiau spindinčią iš laimės, iš po skaros sprūstančiomis garbanomis, šiek tiek padidėjusiu pilvu, išduodančiu jos džiaugsmo priežastį. Kitame gyvenime mes sustojom po senu sidabruojančiu beržu. Ten, kur nuo kelio atsišakojo takas į senojo Mendelio sodybą. Iš susijaudinimo ji kvėpavo nelygiai. Suklupom. Mūsų veidai, beveik mūsų lūpos, susitiko blyškioje šviesoje. Beveik mūsų lūpos. Beveik.

Švietė saulė. Diena keitė naktį. Nutirpo žiemos sniegas, gėlėmis apsikaišė pavasaris. Vasara buvo šilta. Ruduo ryškiomis spalvomis nudažė lapus, o žiema prišaldė juos prie grindinio akmenų po mano kojomis, kai pavargęs eidavau į ligoninę. Visada pavargęs. Ligoninėje nebetilpo visi ligoniai ir sužeistieji. Mano šnerves užgulė mirties kvapas. Užaugau kaime, mačiau kaip stimpa arba skerdžiami gyvuliai. Kai buvau mažas, senelė vesdavosi mane į šermenis, bet tai buvo įprasto kaimo gyvenimo dalis. Mirtis, su kuria susidūriau tamsiuose ligoninės koridoriuose žaliai nudažytomis sienomis, plytelių grindimis ir dezinfekavimo priemonių smarve, buvo nesvetinga ir stropi. Rūpinimasis ligoniais ir merdinčiaisiais buvo nemalonus darbas, o lavo-

nai buvo skubiai išnešami, kad atsirastų vietos dar gyviems. Miesto gyventojus, išsekintus karo, ištiko šiltinės epidemija.

Vieną vakarą sesuo Marta rado mane susigūžusį kampe ir užsikimšusį ausis, kad negirdėčiau skausmo, kurio negaliu palengvinti. Ji atsiklaupė šalia ir švelniai paglostė kaktą atgalia ranka.

– Kaip tu gali tai pakelti? – paklausiau.

– Kas, jei ne mes? – paprastai atsakė ji.

Paėmė mane už rankos ir pakėlė nuo grindų. Nuėjau paskui ją atgal į koridorių, kur ant siaurų suolų sėdėjo ir laukė ligoniai, kol kas nors numirs, ir jie galės įsitaisyti patogiau.

Nuo 1941 metų gruodžio iki 1943 metų pradžios mieste buvo ramu. Neramiai ramu. Baikščiai ramu. Bet rūkas niekada neišsisklaidė iki galo.

Ramybė baigėsi 1943 metų liepos mėnesį, kai vokiečiai sučiupo FPO Vitenbergą. Partizanai sutelkė jėgas, užpuolė policijos nuovadą, kur jis buvo uždarytas, ir jį išvadavo. Vitenbergas pasislėpė. Partizanai puldinėjo vokiečius visame mieste, sprogdino geležinkelius, išžudydavo nedideles vokiečių kareivių grupes ir grobdavo maisto išteklius. Kai liepos 16-tos rytą atėjau į ligoninę, sesuo Marta, mano porininkė domininkonė, buvo nusiminusi.

– Nacistai pagrasino sunaikinti visą getą, jei Vitenbergas nepasiduos, – pasakė ji.

Bėgo valandos iki paskirto laiko, mūsų rankos dirbo įprastus darbus, tačiau širdį graužė mintys apie getą. Ži-

nojau, kad Aronas pabėgo į mišką pas partizanus, bet Rachelė su mažu vaikeliu tebegyveno gete. Sesuo Marta, jauna ir graži, jau dešimt metų buvo vienuolė. Niekada nesėdėdavo rankas susidėjusi, nevengdavo pačių sunkiausių darbų; bet kai vėliau prieblandoje prisidegė cigaretę, jos pirštai drebėjo.

Rūkydavome taupiai; cigaretėmis mus apdovanojo buvęs fabriko savininkas, ligonis, norintis, kad juo būtų rūpinamasi bent kiek geriau.

– Tu kažkoks keistas, – tarė ji, perduodama man cigaretę.

– Tikrai?

Ji linktelėjo, palaukė, kol užsitrauksiu ir atiduosiu cigaretę atgal, paskui kalbėjo toliau:

– Elgiesi neįprastai. Tu santūrus ir mažakalbis. Tave domina geto gyvenimas, nors apsimeti, kad tau nė motais. Bet nesi partizanų ryšininkas.

– Vadinasi, nacistų agentas? – sausai paklausiau.

– Ne, man toptelėjo, kad turi žydiško kraujo.

– Žydiško? Ne, – atsakiau iškart ir paraudau.

Ji įsmeigė akis į mane ir giliai įkvėpė dūmus į plaučius.

– Klok.

Kurį laiką tylėjau. Pro langelį palubėje įspindo pilkos šviesos pluoštas. Sesers Martos paakiai buvo pajuodę. Ji įbedė į mane veriamą žvilgsnį, jutau, kaip jis skverbiasi į sielos gilumą. Kaktą išmušė prakaitas. Staiga pajutau neįveikiamą norą prisipažinti, papasakoti viską. Manyje glūdinti tyli kančia sueižėjo, pajutau, kaip gerklėje stojasi skausmo kamštis. Kostelėjau, kad nesukūkčiočiau. Ji švel-

niai uždėjo ranką man ant kelio. Tai buvo pirmas meilus prisilietimas per daugelį mėnesių. Širdis suskudo, ir aš pravirkau kruvinomis ašaromis. Papasakojau jai apie Rachelę. Papasakojau viską nuo pradžios iki galo, kol pamažu rūkėme neįkainojamąsias cigaretes. Ji manęs nepertraukė. Ilgai tylėjęs, dabar nelaikiau žodžio už danties. O kai baigiau kalbėti, ji mane apkabino.

Vėlai vakare atėjo jaunas vaikinukas ir paprašė pakviesti seserį Martą. Nubėgau jos ieškoti. Kai grįžau į palatą, Marta verkė.

– Kas atsitiko? – paklausiau.

– Vitenbergas pasidavė, kad vokiečiai nesunaikintų geto, – atsakė ji.

Po gero mėnesio vokiečiai vis tiek nusprendė likviduoti getą. Išgirdę šią žinią, išbėgom į gatvę. Nežinau, kuo ketinom padėti. Sesuo Marta liepė man surasti vieną jos ryšininką ir paklausti, ką galime padaryti. Gatvėse buvo pilna kareivių. Aš nuskubėjau prie geto.

Penkiasdešimt trečias skyrius

Kuo arčiau buvo geto vartai, tuo daugiau sutikdavau kareivių. Sankryžose dunksojo tankai. Kareiviai buvo įsitempę, šautuvai paruošti. Prie manęs priėjo jaunas stambus šviesiaplaukis kareivis.

– Ja? Ko nori? – paklausė rusiškai su baisiu akcentu.

– Aš ten gyvenu, – mostelėjau už geto vartų.

– Eik! – tarė jis. Stumtelėjo mane į krūtinę. Į gatvę, tolyn nuo didelių medinių vartų. – Eik iš čia!

Prakaitas išpylė man kaktą, rankos ėmė drebėti.

– Bet man reikia namo, – tariau suprasdamas, kad jis gali pareikalauti dokumentų ir pažiūrėti, kur gyvenu.

– Dink, šūdžiau! – įtūžo jis. Priėjo kitas kareivis, lieknesnis, plonomis lūpomis. Jis nusitaikė man į krūtinę.

– Girdėjai, kas pasakyta, – tarė antrasis. – Nešdinkis iš čia.

Aš nuėjau gatve tolyn. Geto vartai buvo plačiai atkelti. Prie dviejų žalių karinių sunkvežimių būriavosi kareiviai. Tolumoje išgirdau šauksmus. Garsiai išrėktas komandas. Bejėgis stovėjau šešėlyje ties sankryža ir žiūrėjau į geto vartus grįstos gatvės gale. Ją išvarys pro tenai. Jai lieps lipti į

sunkvežimį. Ją išveš. Širdį man plėšte plėšė, akis aptraukė migla. Kur ją išveš? Į Panerius? Stengiausi išmesti iš galvos košmariškus vaizdus. Lavonų pilni grioviai. Šūvių papliūpos, gąsdinančios miško paukščius. Pavieniai kruvini išlikėliai, nustėrusioje tyloje gulintys po draugų ir šeimynykščių lavonais, laukiantys, kol tamsa išsisklaidys. Rachele, Rachele, atsidusau. Dieve, padėk jai.

Taip įdėmiai stebėjau sambrūzdį gete, kad neišgirdau tylių žingsnių už nugaros. Kažkas čiupo man už rankos, ir aš vos sulaikiau riksmą. Atsisukau. Mane už rankos laikė sesuo Marta. Ženklais parodė, kad tylėčiau ir eičiau paskui ją.

– Turiu tau žinią, – sušnibždėjo ji.

– Žinią?

– Iš geto. Einam. Greičiau. – Jos dailus veidas buvo sumenkęs ir surūstėjęs, vien kaukolę aptraukusi oda. Ji trūktelėjo mane už rankos ir nuvedė tolyn nuo geto vartų. Nubėgau iš paskos.

– Moteris, tavo mergina, ta, apie kurią pasakojai. Atsiuntė žinią per vieną ryšininkų.

– Rachelė?

– Taip, Rachelė.

Mes bėgom siaurais vingiuotais skersgatviais, aplenkėm getą iš lauko, stengdamiesi nesusidurti su dirgliais ir įtariais kareiviais. Sesuo Marta nėrė į siaurą gatvelę, čiupo man už rankos ir pridėjo pirštą prie lūpų. Gatvės gale buvo aklina siena, kaip pakliuvo sumūryta iš prastų plytų. Dalis sienos nugriuvo, plyšys buvo užkaltas lentomis. Tvoros viršų buvo apraizgiusi spygliuota viela.

Skersgatvyje buvo tamsu ir dvokė nuotekomis. Gatvės vidury buvo kanalizacijos anga, sesuo Marta parodė į ją.

– Pro čia galima greit patekti į getą. Kartais ryšininkai ja naudojasi.

– Mes einam į getą? – paklausiau. Širdis sustojo nuo šios minties. Jei būsiu pagautas gete, manęs lauks greitas galas. Ten knibždėte knibžda kareivių. Grėsmingi jų balsai aidi siauruose skersgatviuose vos už kelių namų. Sesuo Marta papurtė galvą.

– Ateis ji. Turėtų būti čia. – Marta išsitraukė iš kišenės ilgą ploną peilį ir įspraudė tarp dviejų lentų. Jos kaipmat atšoko. Pro atsiradusią skylę galėjo prasmukti vaikas arba liesas smulkus suaugęs žmogus.

Sesuo Marta buvo įsitempusi. Dirstelėjo į laikrodį ant riešo. Perbėgo akimis drėgną skersgatvį.

– Čia nuolat pasirodo sargybinis, – perspėjo. – Klausykis. – Ji dar valandėlę luktelėjo, nors mačiau, kad vis labiau jaudinasi. – Man reikia eiti, – staiga pasakė. – Turiu padėti ir kitiems. O tu pasilik. Ji ateis. Atleisk.

Nebyliai linktelėjau. Ji apsisuko eiti, bet stabtelėjo. Pažvelgė į mane pilnomis ašarų akimis.

– Būk atsargus, – tarė. – Būk labai atsargus.

Žiūrėjau, kaip ji bėga skersgatviu. Triukšmas gete didėjo. Oras virpėjo nuo šauksmų. Pasigirdo klyksmas. Šiurpus, širdį rėžiantis klyksmas. Klyksmas, nuo kurio man pakirto kojas. Prisispaudžiau kakta prie sienos ir ėmiau gaudyti orą. Prieš akis iškilo Ježis, tabaluojantis ant seno ąžuolo šakos. Nužudytas už bandymą užstoti žydę.

Ir staiga pamačiau ją, prigludusią prie medinių lentų. Atitraukė jas. Ant rankų tyliai gulėjo vaikas. Akys buvo išplėstos iš baimės. Lūpa drebėjo. Man suskaudo širdį, tokia ji buvo trapi.

– Steponai, – ištarė taip virpančiu balsu, kad vos atpažinau savo vardą. Geltona žvaigždė ant palto buvo purvina ir apskurusi. Plaukai nebežvilgėjo ir draikėsi abipus veido it voratinkliai. Skruostai buvo įdubę, oda pageltusi ir nebeskaisti. Ištiesiau ranką. Nė nekrustelėjo, kai paliečiau jos skruostą. Buvo šalta kaip lavonas. Atplėšiau dar vieną lentą, didindamas skylę.

Kai lenta bumbtelėjo ant žemės, išgirdau grindiniu kaukšint sunkius kariškus batus. Rėkiant komandas. Klykiant. Vokiškus žodžius. Rachelė taip drebėjo, kad daugiau nieko nebegalėjo ištarti. Valandėlę maldaujamai žiūrėjo į mane be žodžių, o pageltę dantys barškėjo.

– Pasiimk mane, – išmiksėjo.

– Pasiimti tave?

Kur pasiimti? Į mišką, kur būtum saugi. Į slėptuvę po bažnyčia Rūdninkų gatvėje, žinau, kad yra. Pas seserį Martą, į jos vienuolyną, pas partizanus. Į kaimą, į savo namus miškuose tarp kalvų. Ištiesiau drebančias rankas pro vielų užtvarą.

Gatvėje garsiai sudundėjo žingsniai. Jie nuaidėjo siaurame skersgatvyje. Jos akys maldavo. Kareiviai įsuko į kiemelį, kur stovėjo Rachelė. Jie įdėmiai žiūrėjo į tamsą, atlaužę gaidukus ir pakėlę šautuvus. Rachelė greit žvilgtelėjo per petį. Vienas kareivių pastebėjo ją ir šūktelėjo, jaunas jo balsas tarp akmeninių sienų skambėjo šaižiai.

– Imk mano vaiką. Išgelbėk jį. Išgelbėk. – Ji atkišo man vaikelį apmuturiuota burna. Mergytė ramiai gulėjo, suvyniota į apdriskusią antklodę. Buvo mažutė ir išsekusi. Kaip maišelis bulvių. Kaip matrioška.

Kareivis bėgo artyn, kažką rėkdamas. Pakėlė šautuvą. Aš atšokau nuo tvoros.

– Steponai, – pašaukė ji.

Negalėjau pažvelgti jai į akis. Į jos gražiąsias akis. Nusukau žvilgsnį. Ji atkišo vaiką, bet aš neištiesiau drebančių rankų. Ježį ant ąžuolo siūbavo vėjas. Jo liesas kūnas atrodė baisiai gremėzdiškai. Kaklas buvo nepatogiai išsuktas. Akys atmerktos. Iššokusios iš tamsių, pavargusių akiduobių.

– Ei, kas čia darosi? Ei, tu!

– Paimk, – maldavo ji.

Dangiškasis Dieve. Gerasis Dieve. Man širdį plėšė pusiau meilė ir baimė. Dantys barškėjo. Dar galiu paimti vaiką. Kareivių žingsniai sudundėjo jai už nugaros.

Aš nusisukau.

– Stok!

Skubiai nukurnėjau skersgatviu. Ji nesuriko, nešaukė manęs. Kareiviai rėkė ir keikėsi. Užkliuvau už grindinio akmens ir suklupau. Už nugaros išgirdau tylų riktelėjimą. Neatsigręžiau. Skubiai atsistojau ir nurūkau tolyn. Neatsigręžiau. Bėgau. Išlėkiau iš tamsos į kiemą. Bėgau ir neatsigręžiau.

Penkiasdešimt ketvirtas skyrius

Parkritau ant upės kranto. Buvo tamsu. Mėnulį slėpė stora debesų skara. Aš raudojau. Virš upės pūtė šaltas vėjas. Širdį draskė skausmas. Įrėminta išlaužtų lentų, ji tiesė mažą vaikelį. Ji įsmeigė akis į mane ir nenorėjo paleisti. Nedrįsau pagalvoti, kur ji dabar. Kur eina. Stovėjau upės pakrašty, man po kojomis tekėjo sraunus tamsus vanduo. O Viešpatie, pamaniau, ką aš padariau? Ir viskas. Daugiau ko nors galvoti nedrįsau. Neleidau sau daugiau galvoti.

Kai virš miesto bokštų nedrąsiai patekėjo saulė, man vis dar drebėjo kojos. Prisiverčiau atsikelti, nes pulti į upę irgi pritrūkau drąsos. Krapaliojau toliau nuo miesto į mišką palei vingiuotą upės vagą.

Naktimis miegojau grioviuose, dieną klaidžiojau, elgetaudamas po kaimus. Duonos plutos, papuvę vaisiai. Anksti rytą, kol ūkininkai dar neatsikėlę, melždavau ožkas. Kaimiečiai buvo dirglūs ir įtarūs. Skubiai eidavau toliau.

Pamačiusi mane, motina apsiverkė. Suklupo ir priglaudė prie krūtinės dvokiantį, purviną sūnų. Iš šešėlio išklibikščiavo tėvas. Persigandęs, palaužtas senukas.

Jis apkabino mane, ir aš paspringau ašaromis.

Epilogas

Lietuva

XX a. paskutinio dešimtmečio vidurys

Penkiasdešimt penktas skyrius

Kai lioviausi rašyti, buvo tamsu. Padėjau rašiklį ir paėmiau žibalinę lempą. Oras buvo ramus ir vėsus. Stovėjau tarpduryje, palikęs prisiminimus už nugaros. Atlikta. Troboje už pievelės degė žiburys. Žinojau, kad ten Kristina ir Jolanta, bet nenorėjau eiti pas jas. Užgesinau lempą ir palikau prie medžio plokštėmis išmušto kambario durų.

Praėjau pro namą ir nubridau per vešlią žolę prie medžių. Giedrame danguje skaisčiai švietė mėnulis. Miškai buvo sidabriškai žali. Švelnus vėjelis šlamino lapus. Išgąsdinau lapę, ir ji nurūko traku, dantyse sukandusi jauniklį. Penkiasdešimt metų mano atminimai buvo palaidoti. Kai grįžo sovietai, buvau paimtas į kariuomenę ir dvejus metus atitarnavau. Nors partizanai miškuose dėjo milžiniškas pastangas, Vilnius tapo Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos sostine.

Sovietai neturėjo noro tyrinėti žydų žudynių; mes visi buvome fašizmo aukos. Sinagogų griuvėsiai pamažu sunyko, tušti žydų namai buvo išdalyti benamiams. Galvažudžiai, karo metais gaudę žydus už skatikus, bastėsi senai-

siais skersgatviais laisvi ir netrukdomi. Visi mes užmiršome. Užkasėme karo skeveldras. Paslėpėme žaizdas. Pamatėme naujus priešus, pradėjome naują kovą.

Aš pradėjau dėstyti literatūrą universitete. Lietuviškai rašiau eilėraščius ir sulaukiau šiokio tokio populiarumo. Mano kūryba nebuvo priešiška valdžiai ir jai neužkliuvo, bet aš rašiau lietuviškai lietuviams apie lietuvius, apie Lietuvos istoriją, papročius, vietą pasaulyje. Ir už tai buvau gerbiamas, tuo džiaugiausi, nors pagarbos nenusipelniau.

Aš persikėliau į butą Vokiečių gatvėje, netoli universiteto. Bet nors kasdien vaikščiojau tomis gatvėmis, nors vasarą maudžiausi Neryje, nors žiemą rūkiau kavinėse, jos neprisiminiau. Kasdien užmiršdavau ją. Užmiršdavau iš naujo. Palaidojau po žodžių lavina, nuorūkomis, atsitiktiniais romanais su studentėmis, išgertuvėmis su draugais. Po eilėraščiais, romanais ir dviem pjesėm. Po mokslais ir mokymu. Po mirties sunkuliu, prislėgusiu man širdį.

Išėjau iš miško prie žėrinčios mėnesienoje upės. Atsisėdau ant kranto ir žiūrėjau į raibuliuojančią šviesą. Aplink galvą skraidė šikšnosparniai. Vėjas iš kaimo atnešė girtuoklių dainą.

O paskui žodžių srautas išseko. Eilėraščių versmė išdžiūvo, romanai nebesiklijavo. Aš pasitraukiu, pasakiau. Pasakiau pakankamai; tegu dabar prabyla jaunoji karta. Kartais parašydavau straipsnį į laikraštį, redagavau ir sudarinėjau antologijas. Studentės liovėsi skaityti mano kūri-

nius, aš joms nebedariau įspūdžio. Jos pasidarė abejingos mano dėmesiui.

Sovietinės santvarkos statinio sienos įtrūko, jis subraškėjo ir ėmė svyruoti. Kai dulkėtu debesiu nubiro tinkas ir išvirto plytos, pajutau, kad pradeda drebėti ir mano mauzoliejus.

Kristina rado mane sėdint prie upės. Paėmė už rankos ir per mišką parvedė namo.

– Baigiau rašyti, – pasakiau, kai brovėmės pro plonas lanksčias pušų šakas, stengdamiesi nepaklysti tamsoje. Ji suspaudė man ranką, bet nieko nepasakė. – Norėčiau, kad perskaitytumėt, – pridūriau.

– Perskaitysiu, jei norit.

– Manau, kad turite žinoti.

Kai grįžom namo, surinkau popierius nuo stalo ir padaviau Kristinai. Ji padėjo juos ant lentynos, kur nepasieks Rasos pirščiukai. Buvo vėlu, ir mes nuėjom gulti. Kurį laiką gulėjau vėsiame patale, žiūrėdamas į tolimą sidabrinį mėnulio pjautuvą, įkliuvusį į obels šakų žabangus.

Pabudau anksti ir išėjau, kol Kristina su Jolanta nepabudo. Ant kalvos už poros kilometrų nuo miestelio stovėjo koplytėlė. Per laukus nuėjau prie jos. Paskui miestelyje papietavau. Valandą numigau negilioje dauboje po drebulių guotu. Žiūrėjau, kaip saulė lėtai rieda dangumi, kaip iš už medžių pateka vaiduokliškai blyškus mėnulis.

Vaikščiojau po mišką, klausydamasis paukščių čiulbesio ir žingsnių šnaresio aukštoje žolėje. Saulė nusileido, žemę apgaubė tyla. Apimtas baimės, vis atidėliojau sugrįžimą.

Kai galiausiai apsisukau ir patraukiau namo, buvo vėlu. Tamsoje lėtai klypavau vėžių išvagotu keliu būgštaudamas, kaip būsiu sutiktas. Kaip ji jaučiasi, viską sužinojusi? Juk galėjo būti Rachelės duktė. Ją išgelbėjo valstiečių šeima, turėjusi daugiau drąsos už mane. Langai buvo tamsūs, žiburys nedegė. Palengvėjusia širdimi ir sykiu nusivylęs atidariau duris į virtuvę. Pro langą krito mėnesiena, bet beveik neapšvietė kambario. Vos nesuklupau, užkliuvęs už jos.

Ji tyliai sėdėjo ant medinės taburetės prie virtuvės stalo. Ant jo buvo padėti popieriaus lapai, kuriuos palikau jai perskaityti. Šūktelėjau, nes jos užkliuvęs išsigandau.

– Atleisk, – tarė ji. – Nenorėjau tavęs išgąsdinti.

– Aš tavęs nemačiau.

– Aš skaičiau.

– Be šviesos?

Ji apsidairė, lyg būtų tik dabar pastebėjusi, kad sutemo.

– Ne, – atsakė, – anksčiau.

Aš prisitraukiau taburetę prie stalo ir atsisėdau. Išsitraukiau iš kišenės cigaretes ir pasiūliau jai. Ji paėmė cigaretę, ir mes valandėlę tylomis rūkėme. Buvo matyti tik žerplėjantys cigarečių galiukai ir ant stiklo žėrinti mėnesiena. Naktis buvo šilta. Jos ranka stalu atsargiai prislinko prie manosios.

– Ką tu manai apie mane? – galų gale paklausiau.

Ji atsakė ne iš karto. Rankos neatitraukė. Pamažu, mąsliai iškvėpė dūmus.

– Atrodo, man turėtų giliai įsmigti į širdį. Juk tai iš dalies mano istorija, ne, tokia galėjo būti mano istorija. – Ji patylėjo ir giliai užsitraukė cigaretės. – Bet neįsmigo.

Tai buvo seniai, Steponai. Daugelis žmonių vėliau gailisi savo poelgių. Daugelis žmonių gėdijasi savo poelgių, nors kartais taip neatrodo.

– Maniau, kad jei užrašysiu, jei prisipažinsiu kaltę po šitiek metų, bus lengviau.

– Ar lengviau?

– Ne. Ne lengviau. Prisiminimai neatlaidūs.

– Bet prisiminti verta, net jei netekai atleidimo vilties.

Ji suspaudė man ranką ir priglaudė prie švelnaus skruosto. Tamsiuose namuose sukosėjo ir ėmė kniurzėti kūdikis. Pravirko. Mieguista Jolanta pradėjo raminti dukrą. Mažylė ėmė rimti, ir aš išgirdau Jolantą švelniai ir tyliai dainuojant.

Schluf Meine Kind,
By dine veegel zitzt dine mame,
Zingt a leed un vaynt.

Miegok, mano vaikeli, mano paguoda, mano gražuole,
Prie lopšio sėdi motulė,
Dainuoja ir rauda.
Kada nors suprasi,
Kokios mintys ją slegia.

Penkiasdešimt šeštas skyrius

Paskutinę naktį kaime aš nemiegojau. Gulėjau ant lovos ir įdėmiai žiūrėjau į tamsą. Kapai atsivėrė, seniai mirusieji prisikėlė. Dar kartą pažvelgiau į akis meilei, kurią išdaviau. Bet palaidotų dar liko daug. Visų neprisiminiau. Tai neįmanoma.

Per kelerius metus Vilniaus apskrityje buvo nužudyta šimtas tūkstančių žydų. Ne visi buvo iš geto nuvaryti į Panerių miško laukymes, IX-jį fortą ar koncentracijos stovyklas Estijoje. Kai kurie buvo palikti. Buvo palikti žydai, gulėję ligoninėje. Durys uždarytos ir užrakintos. Langai užkalti, pastatas apipiltas benzinu ir padegtas. Visi jie liko. Gydytojai, ligoniai, senukai, klipatos.

Kai į Vilniaus gatves sugrįžo rusai, į miestą iš kaimų, slėptuvių, miškų, duobių po grindimis, spintų su dviguba užpakaline siena, tunelių po žeme, kur buvo priversti gyventi kaip gyvuliai, pradėjo rinktis likę žydai. Keli tūkstančiai sudžiūvusių, suniokotų, nuskurdusių šiaurės Jeruzalės liekanų.

Žydai įkūrė mokyklą Žygimantų gatvėje, muziejų ir memorialą paminėti savo netektims. Bet viskas netrukus dingo. Komunistams nepatiko atskiras, etninis numirėlių skaičiavimas. Mes visi buvom vienodi, nežydai ir negojai, nesupančioti ir nelaisvi. Visi mes buvom komunistai.

Aš irgi įstojau į partiją. Žinoma, įsitikinimai čia buvo niekuo dėti. Kai pasakiau Ritai, ką nusprendžiau, mes įnirtingai susiginčijom. Ką būtų pasakęs Ježis? – prikišo ji. Pasirinkimas dvejopas, nacistai arba komunistai, taip jau sutvarkytas pasaulis, atsakiau. Be abejo, pasirinkimo galimybių buvo daugiau, bet aš bijojau jas pripažinti. Lengviau buvo padalyti pasaulį į šias dvi tvarkingas dalis. Būti komunistu reiškė kovoti su fašistais, o mūsų tautą ištikusių bėdų priežastis – fašistai. Komunizmas guodė. Ir leido užmiršti.

Ir mes užmiršom. Niekas nekalbėjo apie tuos metus, niekas nepravėrė burnos. Mes nepasakojom vaikams ir anūkams, ką darėme per karą. Šį painų klausimą palikome spręsti komunistų tekstams ir mokyklų mokytojams – jiems buvo gerai įkalta į galvą, kas teisinga ir kas ne. Nesėdėjom aludėse, dalydamiesi prisiminimais. Nepliauškėm apie anuos laikus, plempdami alų. Niekas nepamirštas, niekas neužmiršta, teigė komunistų partija, bet mes supratom, kad tikrieji minėjimų tikslai politiniai, kad prisiminti karo įvykių niekas nenori. Taip, komunistai apgynė mus nuo praeities. Jie leido mums palaidoti numirėlius po šūkiais ir nuvalkiotais posakiais, po troškiais melo, apgaulės ir perrašytos istorijos klodais.

Vis rečiau mačiausi su Rita. Tuo metu maniau, kad ji mane varžo. Vengdavau užsukti į studiją, kur ji tapė Madonos triptiką. Ji užsisklendė savyje. Nuolat buvo susimąsčiusi, akys neramios. Vieną vakarą nusitašiau ir pareiškiau, kad jai metas užmiršti praeitį ir dažniau rodytis žmonėse. Ji pervėrė mane tokiu žvilgsniu, kad šiurpuliai perbėgo per nugarą. Dabar nežinau kur dėtis iš gėdos, kai prisimenu tą akimirką. Tada mačiau ją bene paskutinį kartą.

~ ~ ~

Pro trobos langą švietė mėnulis, lengvas vėjelis judino obels šakas. Aš nemiegojau. Visą naktį būdravau, kol išaušo nauja diena.

Penkiasdešimt septintas skyrius

Virš mišku apaugusių kalvų kilo televizijos bokštas. Gatvėse buvo pilna automobilių ir troleibusų. Kelias nusileido ilgu kreivu žolėtu šlaitu žemyn, ir į pietus nuo upės pasirodė Senamiestis, mirguliuojantis migloje.

Prie laiptinės durų ant medinio suolo sėdėjo Grigalavičienė ir siuvinėjo. Mane pamačiusi, neištarė nė žodžio, tik krenkštelėjo ir toliau daigstė dailią nosinaitę. Linktelėjau jai ir nusišypsojau. Butas buvo šaltas ir priplėkęs. Numečiau kelionmaišį prie durų ir atidariau langą. Į vidų pūstelėjo lengvas popietės vėjelis, sujudino užuolaidas ir nuotraukas, prisegtas prie sienos. Užsivirinau vandens kavai ir atsisėdau prie rašomojo stalo. Iš nuotraukos į mane žiūrėjo rusė.

Išgėręs kavą, nukabinau nuo sienos nuotraukas. Popietė slinko lėtai. Įkišo galvą Grigalavičienė paklausti, ar man nieko nereikia. Ji mindžikavo ant slenksčio, bet nėjo į vidų, kai pakviečiau. Žvilgčiojo į mane akies kampučiu, lyg manimi nebūtų galima pasitikėti. Nekantriai užtrenkiau duris.

Kitą rytą per getą nuėjau pas Svetlaną į Šv. Stepono gatvę pasiimti jai palikto krepšio su skalbiniais ir pasikalbėti.

Kai pasibeldžiau, niekas neatidarė. Bandžiau pažvelgti pro langus, bet jie buvo apskretę purvu. Dėl viso pikto spustelėjau duris, ir jos girgždėdamos atsidarė. Žengiau į tamsą. Kambarys buvo tuščias. Ant lovos gulėjo Nukryžiuotojo paveikslas. Atsisėdau šalia jo. Apatinę Kristaus veido dalį slėpė dulkės. Pastebėjau, kad viršutinė Jo veido dalis labai moteriška.

Kai išgirdau balsą, man iš baimės ko neišpuolė širdis. Tarpduryje stovėjo moteris. Šviesa krito jai už nugaros, todėl negalėjau įžiūrėti jos veido. Plaukai saulėje spindėjo auksu. Ji žengė į priekį, ir tamsa ją parodė.

– Oi, – tarė, atpažinusi mane. Išraudo.

– A, Svetlana, – tariau skubiai stodamasis. – Beldžiausi, bet niekas neatsiliepė.

Ji vilkėjo rausvais treningais, rankoves buvo pasiraitojusi, ir matėsi raudonos rankos. Dirbo, turbūt skalbė, pamaniau. Pastebėjau, kaip dirstelėjo į suknelę su blizgučiais, tvarkingai pakabintą ant sienos.

– Prašom sėstis, – tarė ir padėjo ant lovos galo paketą.

Nerangiai atsisėdau. Pastebėjęs, kad tebelaikau rankoje ikoną, padaviau jai. Ji pakabino šventą paveikslą ant vinies sienoje. Buvo susijaudinusi, gal net šiek tiek sutrikusi.

– Gal išgersite? – paklausė.

– Aš atėjau skalbinių, – atsakiau ir pasijutau nesmagiai.

Ji linktelėjo. Tvarkingai suvynioti į rudą popierių, jie gulėjo ant šlamšto krūvos kambario kampe. Ji man juos padavė. Padelsusi nusisuko.

– Aš turiu dar vieną jūsų daiktą, – tarė.

Kalbėjo tyliai, turėjau įtempti ausis, kad ją išgirsčiau. Ji grįžo prie krūvos kampe ir pradėjo mėtyti nuo viršaus drabu-

žius. Suglumau. Nežinojau, kad kažką buvau palikęs. Spėjau, kad marškinius. Bet ji ištraukė maišelį. Ne iš karto jį pažinau.

Ji atsisėdo šalia ant lovos su mėlynu plastiko maišeliu sterblėje. Jis buvo suplyšęs ir purvinas. Ji ištraukė iš maišelio storą popierių šūsnį, lakštai buvo suglamžyti, apdriskę ir nešvarūs.

– Kur tu juos gavai? – galų gale paklausiau.

Ji susidrovėjo.

– Jūs juos palikot kavinėje. Aš paėmiau, ketindama grąžinti... – Jos balsas nutrūko. Padavė popierius man.

Žiūrėjau į suglamžytus lapus savo rankose, į pagaliau sugrąžintą rankraštį. Kūnu perbėgo palengvėjimo drebulys. Stipriai sugniaužiau popierius. Valandėlę sėdėjome tylėdami.

– Atleiskit, – pasakė ji, neteisingai supratusi tylėjimą.

– Neatsiprašinėk, – nutraukiau ją. – Aš šiek tiek suglumęs. Maniau, kad juos turi kitas žmogus.

Kažkas pasibeldė į duris. Įėjo paauglė, ne vyresnė kaip trylikos metų. Mergaitė buvo dailių, bet atšiaurių veido bruožų. Šypsena dingo iš jos veido tą akimirką, kai ji mane pamatė. Įtariai rijo mane akimis, o kai Svetlana paaiškino, kas aš toks, nepadavė man rankos. Svetlana atsistojo ir užkaitė ant viryklės vandens. Užplikė man arbatos, ir aš mielai išgėriau.

– Kaip sekasi Mišai? – paklausiau, norėdamas nutraukti nesmagią tylą, įsivyravusią kambaryje.

– Puikiai, – atsakė Svetlana. – Jį atleido iš darbo, bet vakar jis išvyko į Angliją.

– Angliją? – pakėliau antakius.

– Dirbti. Man pavyko pasiskolinti pinigų.

Ji nusišypsojo, ir man toptelėjo, kad nesu matęs jos šypsenos. Lyg skaitytų mano mintis, paaiškino:

– Aš vėl be vyro.

– Jis išvyko?

– Policija suėmė kitą dieną po mūsų paskutinio susitikimo. – Ji gūžtelėjo pečiais. – Jis buvo kažkokio tipo, pavarde Kasymovas, parankinis. Nežinau. Gyvenimas daug lengvesnis, kai jis nebesipainioja po kojom.

– Kasymovas?

– Mafija, – paaiškino ji, niekinamai suraukdama nosį.

– Šitiek įvykių nuo tada, kai paskutinį kartą čia buvau!

– Viena bėda – ne bėda. – Ji vėl nusišypsojo, bet šį kartą šypsena buvo pavargusi.

Kai buvau beišeinąs, mergaitė, kurią Svetlana vadino Rūta, iš kiemo atitempė Svetlanos vonelę. Ji nenusišypsojo man ir nelinktelėjo, kai atsisveikinau.

– Pasamdėt mergaitę? – smalsiai paklausiau Svetlanos, kai išėjom į gatvę. Ji paraudo ir nusisuko.

– Ji apsigyveno čia, kai suėmė Ivaną, – tarė. Valandėlę atrodė, kad daugiau nieko nepasakys, ir aš jau ketinau atsisveikinti, kai ji pridūrė:

– Mergaitė gera. Gyvenimas blogas. Sukamės, kaip kas išmano. – Ji paėmė mane už rankos ir pažvelgė į akis. – Mes iš paskutiniųjų stengiamės išgyventi. Lengva pasakyti, kad tas ar anas negerai, bet kartais nėra iš ko rinktis...

Ji žiūrėjo į mane, lyg trokštų mano pritarimo. Veide susimetė abejonės raukšlė, bet galva buvo atlošta, lyg ji sakytų, kad jai nė motais, jei ir nepritarsiu. Truputį sutrikau ir dvejojau, ką atsakyti. Paėmiau ją už rankos ir suspaudžiau.

– Sveta, – tariau, – Dievas mato, kad ne man tave teisti.

Ji paspaudė man ranką ir nusišypsojo.

Penkiasdešimt aštuntas skyrius

Rodos, „Markus and Ko“ padavėjas manęs nepažino. Atnešė valgiaraštį, kai atsisėdau už stalo prie lango. Papurčiau galvą ir užsisakiau kavos. Kai atsisėdau, kišenė išsipūtė, prie šono prisispaudė aptrintas Marcinkevičiaus tomelis. Neišėmiau jo. Myliu jus juodom verksmo rankom. Padavėjas atnešė kavą ir aš demonstratyviai padėjau pinigus ant stalo, kad paimtų. Galbūt tada jis prisiminė, nes monetas susirinko varžydamasis.

Myliu jus tamsa ir mirtim. Užmarštim ir šviesa. Taip, ir skausmu. Kalte. Žolele ant įdubusio kapo. Mėnesienoje mūsų rankos susiliete. Stovėjome po senu sidabruojančiu beržu prie tako į senojo Mendelio sodybą. Tu nelygiai kvėpavai iš susijaudinimo. Suklupom, ir mūsų veidai, beveik mūsų lūpos, susitiko blyškioje šviesoje.

Aš prisidegiau cigaretę ir nubraukiau ašarą, bet akyse jau tvenkėsi kitos. Pabiro. Nuo cigaretės kilo melsvas dūmelis. Ašaros užtemdė akis. Pro langą pamačiau moterį. Ji stabtelėjo. Tamsūs plaukai gaubė veidą. Rankose ji laikė vaiką. Pažvelgė pro langą, ir aš pasitryniau akis, kad aiš-

kiau ją pamatyčiau. Ji nusišypsojo. Širdis skausmingai suspurdėjo iš džiaugsmo, ir aš mostu pakviečiau ją užeiti. Ji linktelėjo.

Vakar parėjęs iš Svetlanos atsiverčiau Vakarų dailės istoriją, parsineštą iš bibliotekos. Nukrauščiau stalą ir susiradau Dadžio triptiką. Įsijungiau stalinę lempą. Apžiūrinėdamas reprodukciją staiga suvokiau, kad šoninės sąvaros, vaizduojančios Kristų ant kryžiaus, emocinis centras – apatiniame kairiajame kampe, kur Dievo Motiną apsupę apaštalai. Kristaus stebimi, jie veda į šalį standžiai skraiste apsimuturiavusią moterį. Prisidegiau cigaretę, stengdamasis neaprūkyti nuotraukos. Dadis pasakoja motinos evangeliją. Jaunos skaistuolės, mylinčios motinos, nebejaunos našlės, netekusios sūnaus.

Padavėjas nusišypsojo, kai pro „Markus and Ko“ duris įsispraudė moteris. Ji perėjo restoraną ir klestelėjo ant kėdės priešais mane. Mažylė įsmeigė į mane akis.

– Nežinojau, ar pavyks rasti, – tarė Kristina, čiūčiuodama anūkę. Užsakiau jai taurę vyno.

Man toptelėjo, kad Kristaus mirtį ant kryžiaus Dadis pavaizdavęs nevykusiai. Per daug teatrališkai, net isteriškai kitos paveikslo figūros tiesia į jį rankas. Žiūrėjau į atvaizdą, ir šviesos spindulys perskrodė tamsą mano sieloje. Prisiminiau žodžius iš rankraščio, kurį man grąžino Svetlana. Ilgai tvarkiau lapus. Kai kurie buvo suplėšyti, o poros, rodos, trūko.

„Kai jis segė man prie krūtinės medalį, – rašė Kęstutis, – staiga prieš akis iškilo ji. Stovėjo kaimo pakraštyje, jai už nugaros rūko dūmai, apdegę rąstai griozdiškai pakrypo, o

skraistę buvo užsitraukusi iki akių, kad nematyčiau netekties kančios veide. Mūsų mašina nuvažiavo, ji dingo dulkių sūkuryje. Tada supratau, kad šį medalį gavau už jos auką, už jos sielvartą.“

– Jau keleri metai nebuvau Vilniuje, – pasakė Kristina.

– Ar miestas labai pasikeitęs?

– Kur beeitum, pastatai dažomi, atstatomi. Gražu.

– Kartais man sugnyba širdį, – tariau. – Baisu, kad užtinkuojami prisiminimai. Uždažomi miesto įdrėskimai ir mėlynės. Kai statybos baigsis, gal vaizdas ir glostys akį, bet ar miestas nepraras sielos?

Kristina nusijuokė. Ji paėmė mane už rankos ir pažvelgė į akis.

– Poete Daumantai! – nusišaipė ji. – Žiūrėk. – Ji pakėlė ant rankų Rasą. – Tai jai norėtum išsaugoti griuvėsius?

Vėliau prie mūsų prisidėjo Jolanta. Atrodė pavargusi. Išgėrė kavos ir ėmė žiūrėti pro langą.

– Perskaičiau tavo vyro romaną, – tariau.

Ji atsisuko. Grįžęs namo su rankraščiu, iškart paskambinau jai ir pasakiau, kad jį atgavau. Telefonu ji kalbėjo trumpai – padėkojo ir pasakė, kad pasikalbėsime, kai susitiksime. Spėjau, kad verkė.

– Kūrinys puikus, – pridūriau. – Jis taip įžvalgiai rašo apie karą, lyg pats būtų kariavęs.

Ji linktelėjo.

– Taip, jis tarnavo Afganistane. – Ji nutilo ir vėl ėmė žiūrėti pro langą. – Jis vėl ligoninėje. Gavo vaistų, dabar ramesnis.

– Kas jam?

– Jis visada buvo jautrus. Baigęs mokslą, buvo paimtas į sovietinę kariuomenę. Niekada nepasakojo mums, ką patyrė. Dėkui Dievui, laimingai grįžo namo. Paskui sulaukiau skambučio iš ligoninės ir sužinojau, kur jis paguldytas. Man neleido su juo pasimatyti ir nesakė, kas atsitiko. Paskui jis buvo perkeltas į psichiatrinę ligoninę Naujojoje Vilnioje ir gulėjo ten keletą mėnesių. Kai pagaliau sugrįžo, elgėsi taip, lyg manęs nepažintų. O aš nebepažinau jo. Kartais jis tvardosi, ir būna dienų, kai tai beveik tas pats žmogus kaip seniau. O paskui... Skaitydama jo romaną pradėjau kai ką suprasti, bet jis nesako, ar aprašė tikrus įvykius.

Kristina apkabino dukters pečius. Aš žiūrėjau iš kitos stalo pusės, jausdamas savo bejėgiškumą.

– Jei galiu kaip nors padėti... – prabilau. – Kęstučio rankraštį perduosiu draugui, „Vagos“ leidyklos redaktoriui, jei tavo vyras sutiks.

Ji nusišypsojo ir palietė mano ranką.

– Dėkui.

Vėliau pasiūliau važiuoti į užmiestį. Už kokių dvidešimties kilometrų nuo miesto, pakeliui į Trakus, nuo plento atsišakoja keliukas. Netrukus jis virsta šunkeliu, vedančiu į kaimą. Kaimo vidury stovi maža bažnytėlė. Sovietų laikais ji buvo paversta sandėliu. Greta klebonijoje gyvena kunigas.

Pastačiau seną „Moskvičių“ po karpuotoju beržu. Medžio šaknys išvertė žemą akmeninę tvorelę aplink bažnyčią. Lapai mirgėjo nuo vėjo gūsių. Bažnyčioje buvo vėsu ir

tamsu. Ji silpnai kvepėjo šienu, gyvuliais ir smilkalais, sudegintais atšventinant bažnyčią po rusų išėjimo.

Pro langus netoli altoriaus krito sunkus rudeniškas šviesos pluoštas. Stovėjome prieš tris paveikslus.

– Kokie gražūs, – tarė Jolanta.

– Jas nutapė moteris, kurią pažinojau karo metais, – paaiškinau. – Jos vardas buvo Rita.

Viduriniame paveiksle buvo pavaizduota Dievo Motina. Ji sėdėjo soste, išdidi savo nėštumu. Rankos buvo švelniai sunertos ant pūpsančio po drabužiu pilvo. Veidu ritosi ašaros.

Atsistojusi šalia, Kristina paėmė mane už rankos ir padėjo galvą ant peties. Jolanta sėdėjo priekiniame klaupte su vaiku ant rankų. Rasa. Gaivia kaip rytas. Mažylė niūniavo ir žaidė motinos pirštais.

Lauke prie bažnyčios giedojo paukščiai. Važiuodami šiuo keliu toliau, patektume į Panerius. Ten miško trake irgi čiulbėtų paukščiai. Saulė riedėtų medžių viršūnėmis kaip prie šios kaimo bažnyčios. Duobes apaugo žolė ir medžiai. Aukšti medžiai, pasodinti po karo. Gervuogės, avietės, grybai. Lapės kasė olas, o paukščiai suko lizdus.

Penkiasdešimt devintas skyrius

Mieste ramu. Kažkur skambina varpas, skersgatviu dainuodama straksi mergytė. Ji manęs nemato. Stoviu kryžkelėje ir žiūriu, kai ji dingsta už geto gatvės vingio. Nuo stogų pakyla paukščiai ir pakliūva į akinamus besileidžiančios saulės tinklus. Pučia švelnus vėjelis.

Aikštėje moteris šluoja lapus. Šluota ritmingai brūkši. Brūkšt, brūkšt, brūkšt. Neskubriai. Ant žolės atsisėda vyriškis ir prisidega cigaretę. Nusiima apšiurusią kepurę ir nusišluosto kaktą. Greta guli dalgis. Pakinkytas arklys kantriai laukia.

Mieste ramu. Vėli popietė pamažu virsta melsva vakaro vėsa. Virš kiemų tvyro miglelė. Dega laužas, melsvai geltonos liepsnos ryja lapus ir aukštą sausą žolę.

Mieste ramu. Slėniais atslinkusi naktis įsmunka į miestą prie upės, pasirodo pirma žvaigždė. Ryškus tolimas mėnulis balansuoja ant čerpėmis dengtų stogų sykiu su nakvynei pasiruošusiais paukščiais.

Kupolai, kryžiai, puošnios smailės. Vienas sėdžiu kambary. Langas atdaras. Patraukiau stalą, kad galėčiau rašyti,

žiūrėdamas pro langą. Atėjo naktis. Bet aš nebe vienišas. Už lango driekiasi miestas. O ant stalo man prieš akis, į kairę nuo rašomosios mašinėlės, stovi motinos su kūdikiu nuotrauka. O už jaunosios motinos stovi jos motina, vaikas, išgelbėtas iš užmaršties. Rytoj aš jas pamatysiu.

Turinys

Collishaw, Stephan
Co-81 Paskutinė mergina / Stephan Collishaw; iš anglų kalbos vertė Danguolė Žalytė.– Vilnius: Versus aureus leidykla; [2005].–328 p.

ISBN 9955-601-32-9

Britų rašytojo Stephano Collishaw (g. 1968) romanas apie meilę, ištikimybę, žmogišką artumą. Veiksmas vyksta Lietuvoje, daugiausia Vilniuje, mieste, kuriame aidi istorijos žingsniai.

UDK 820-3

Stephan Collishaw

Paskutinė mergina

Redaktorė Margarita Dautartienė
Dailininkė Kornelija Buožytė

2005-01-10 20,5 sp. l. Tiražas 1700 egz.
Išleido UAB „Versus aureus“ leidykla,
A. Vivulskio g. 7-208, LT-03221 Vilnius
versus@versus.lt
Spausdino UAB „Vilniaus spauda“,
Viršuliškių skg. 80, LT-05131 Vilnius

© Foto Niall McDiarmid

Šiuolaikinio britų rašytojo Stephan Collishaw (g. 1968 m.) romanas apie Lietuvą, sudėtingus ir painius herojų likimus, kuriuos negailestingai koregavo karas, kiti istorijos lūžiai. Veiksmo vieta – Vilnius – fantastiškas, magiškas miestas, kuriame tiek daug praeities ženklų, nutilusių aistrų, neapykantos ir meilės savo artimui.

Vis daugiau užsienio rašytojų atranda Lietuvą ir jos sostinę Vilnių. Jie čia ne tik lankosi, grožisi ir žavisi, bet ir pakerėti įspūdžių perkelia lietuviškas realijas į savo kūrinius.

ISBN 9955-601-32-9

VERSUS AUREUS